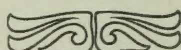
Prevodi

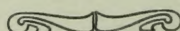
iz

svetovne književnosti.



Založila in izdala

„Slovenska Matica“.



IV. zvezek:

Gorski venec

Petra II. Petrovića-Njeguša.



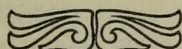
V Ljubljani 1907.

Natisnila „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.

Gorski venec

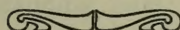
vladike črnogorskega

Petra II. Petrovića-Njeguša.



Iztolmačil ga

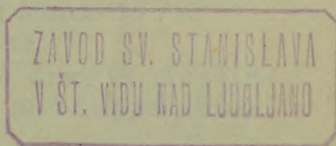
Milan Rešetar.

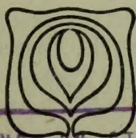


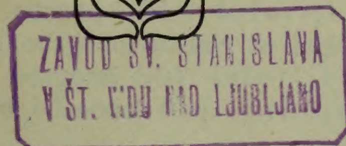
Prevel v slovenščino pesnitev in tolmač ter opremil z zemljepisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičnim uvodom

Rajko Perušek.

Z dovoljenjem tolmačevega pisatelja.

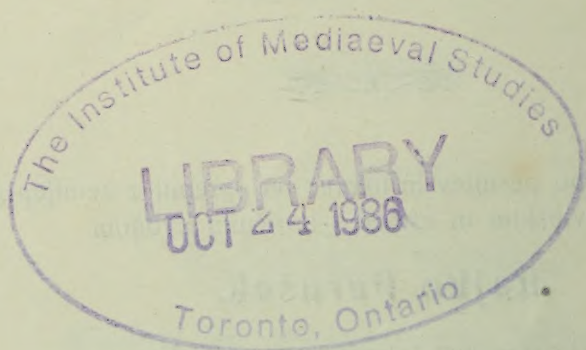






V Ljubljani 1907.

Natisnila „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.


The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
OCT 24 1986
Toronto, Ontario

Dostavki in popravki.

Na str. 6. v vrstici 6. in 10. odzgoraj čitaj: Nikšići m. Nikšić.
Na str. 9. v vrstici 9. odspodaj čitaj: založil m. zoložil.
Na str. 13. v vrstici 10. odzgoraj čitaj: dall' m. dal'.
Na str. 16. v vrstici 12. odzgoraj čitaj: Slovenci m. Slovenici.
Na str. 17. v vrstici 2. odzgoraj čitaj: vzhodu m. vshodu.
Na str. 18. v vrstici 15. odspodaj stavi oklepaj), za besedo sin.
Na str. 19. v vrstici 10. odzgoraj briši piko za besedo kuto.
Na str. 31. v vrstici 1. odzgoraj pristavi za besede V prvi polovici še besedi 15. stoletja.
Na str. 33. v vrstici 11. odspodaj pristavi še stavek: Leta 1516. (?) je ostavil Črnogoro in se preselil v Benetke, nevese iz kakšnih vzrokov.
Na str. 34. v vrstici 8. odspodaj čitaj: 1783. m. 1785.
Na str. 34. v vrstici 5. odspodaj čitaj: ruski carici Katarini II. m. ruskemu carju Aleksandru.
Na str. 36. v vrstici 6. odzgoraj pristavi za besedo imel še besedo poleg.
Na str. 36. v vrstici 17. odspodaj pristavi za letnico 1711. še l.
Na str. 36. v vrstici 7. odspodaj čitaj: Črne gore m. Crne gore.
Na str. 39. v vrstici 1. odzgoraj pristavi za letnico 1638. še l.
Na str. 39. v vrstici 15 odspodaj čitaj: presvetlemu m. presvetljemu.
Na str. 42. v vrstici 3. odspodaj pristavi za letnico 1678. še l.
Na str. 47. v vrstici 10. odspodaj čitaj: je m. jo.
Na str. 52. v vrstici 14. odspodaj briši vejico za letnico 1770.
Na str. 53. v vrstici 8. odspodaj čitaj: tja m. vse.
Na str. 54. v vrstici 4. odzgoraj in na mnogih drugih mestih čitaj: Šćepan, Šćepec, Šćepčević m. Sćepan, Sčepan, Sćepec, Sćepčević.
Na str. 56. v vrstici 7. odspodaj čitaj: Istoriji m. istoriji.
Na str. 61. v vrstici 15. odzgoraj pristavi za letnico 1712. še l.
Na str. 64. v vrstici 6. odzgoraj čitaj: Istoriji m. istoriji.
Na str. 64. v vrstici 16. odspodaj čitaj: Crnojević-r. m. Črnojević. r.
Na str. 68. v vrstici 8. odzgoraj čitaj: ję m. zverižene podobe.
Na str. 71. v vrstici odzgoraj čitaj: ki so bile m. ki je bila.
Na str. 82. v vrstici 12. odspodaj čitaj: zlatimi m. zlatnimi

Na str. 88. v vrstici 10. odspodaj čitaj: samo m. sami.
Na str. 94. v vrstici 14. odspodaj čitaj: obkoljevali m. obkoljali.
Na str. 99. v vrstici 11. odzgoraj čitaj: Nikšićev m. Nikšića.
Na str. 105. v vrstici 8. odspodaj čitaj: Nikšićev m. Nikšića.
Na str. 106. v vrstici 3. odzgoraj čitaj: pomorskimi m. morskimi.
Na str. 110. v vrstici 14. odzgoraj postavi vejico za besedo Carigrad.
Na str. 110. v vrstici 7. odspodaj čitaj: Gjuragj m. Ivan.
Na str. 110. na koncu pristavi: Srbski listi javljajo, da je knez Nikola napisal daljšo pripovedko iz preteklosti Črne gore. Dogodek je vzet iz vladavine poslednjih Balšićev. Junakinja je Despa, po kteri je dobila ime tudi pripovedka.
Na str. 112. v vrstici 8. odzgoraj čitaj: izhajala m. izhajal.
Na str. 112. v vrstici 17. odspodaj briši vejico za številko 53.
Na str. 112. v vrstici 14. odspodaj čitaj: stranek m. strank.
Na str. 114. v vrstici 7. odzgoraj čitaj: priredil m. prevel.
Na str. 116. v vrstici 7. odzgoraj čitaj: tedaj moramo m. ta mora.
Na str. 116. v vrstici 15. odzgoraj briši nadpičje in postavi dvopičje za besedo vencu.
Na str. 120. v vrstici 13. odzgoraj čitaj: drugi m. drug.
Na str. 120. v vrstici 17. odzgoraj čitaj: Moskvi m. Mostvi.
Na str. 128. v vrstici 3. odspodaj čitaj: celó m. celo.
Na str. 131. v vrstici 5. odzgoraj postavi na desni strani stiha številko 5.
Na str. 131. v vrstici 9. odzgoraj postavi dvopičje m. vejice na konec stiha.
Na str. 131. v vrstíci 14. odzgoraj postavi zvezdico * pred besedi Sedem plaščev.
Na str. 131. v vrstici zadnji spodaj briši vejico za besedo Narbonne-u.
Na str. 132. v vrstici 4. odzgoraj čitaj: gost m. Gost.
Na str. 134. v vrstici 9. odzgoraj in na mnogih drugih mestih briši apostrof pri besedici al.
Na str. 135. v vrstici 15. odspodaj briši vejico na koncu stiha.
Na str. 137. v vrstici 13. odzgoraj briši vejico na koncu stiha.
Na str. 137. v vrstici zadnji čitaj: polovice m. polovica.
Na str. 143. v vrstici 18. odzgoraj čitaj: Milutin m. Milútin.
Na str. 143. v vrstici 10. odspodaj briši vejico za besedo Vukašinu.
Na str. 143. v vrstici 5. odspodaj čitaj: op. st. 211 m. op. 211.
Na str. 143. odspodaj čitaj: stran 143 m. 243.
Na str. 144. v vrstici 16. odspodaj čitaj: Kosančić m. Kosaučić.
Na str. 145. v vrstici 1. in 10. odspodaj čitaj: str. 25. m. str. 14. b.
Na str. 150. in 151. na mnogih mestih čitaj: vlah m. Vlah.
Na str. 153. v vrstici 2. odzgoraj postavi vejico na koncu stiha.

Na str. 155. v vrstici 9. odzgoraj briši na koncu stiha znak navodila.
Na str. 155. v vrstici 13. odzgoraj postavi pred stih znak navodila.
Na str. 161. v vrstici 6. odspodaj postavi zvezdico * pred besedo Grohot.
Na str. 170. v vrstici 9. odzgoraj briši vejico na koncu stiha.
Na str. 171. v vrstici 6. odzgoraj postavi vejico na koncu stiha.
Na str. 171. v vrstici 16. odzgoraj briši vejico na koncu stiha.
Na str. 172. v vrstici 6. odzgoraj postavi nadpičje na koncu stiha.
Na str. 173. v vrstici 1. odzgoraj postavi nadpičje na koncu stiha.
Na str. 175. v vrstici 3. odzgoraj postavi vejico na koncu stiha.
Na str. 178. v vrstici 3. odspodaj čitaj: hurije m. Hurije
Na str. 179. v vrstici 12. odspodaj postavi vejico na koncu stiha.
Na str. 180. v vrstici 5. odspodaj postavi piko m. vejice.
Na str. 182. v vrstici 3. odzgoraj čitaj: Srbkinje m. srbkinje.
Na str. 183. v vrstici 8. odspodaj briši vejico za besedo rose.
Na str. 186. v vrstici 13. odspodaj čitaj: posvečeni m. posvčeni.
Na str. 195. v vrstici 1. odspodaj briši znak jednačbe za besedo polnoč.
Na str. 197. v vrstici 6. odzgoraj čitaj: pa m. Pa.
Na str. 198. v vrstici 11. odzgoraj postavi vejico na koncu stiha.
Na str. 200. v vrstici 14. odzgoraj čitaj: Čevu m. Cevu.
Na str. 200. v vrstici 19. odzgoraj postavi vejico na koncu stiha.
Na str. 200. v vrstici 17. odspodaj čitaj: Čevo m. Čeve.
Na str. 205. v vrstici 5. odzgoraj briši vejico na koncu stiha.
Na str. 208. v vrstici 9. odzgoraj čitaj: njej m. njoj.
Na str. 209. v vrstici 4. odzgoraj čitaj: vrteli m. vihteli.
Na str. 209. v vrstici 17. odspodaj postavi na desni strani stiha številko 1570 m. 15 0.
Na str. 210. v vrstici 10. odspodaj briši znak navodila na koncu stiha.
Na str. 216. v vrstici 6. odspodaj čitaj: okol m. okolj.
Na str. 217. v vrstici 8. odspodaj postavi piko m. vejice za besedo baje.
Na str. 218. v vrstici 8. odzgoraj čitaj: okol m. okolj.
Na str. 220. v vrstici 1. odspodaj čitaj: miždrak m. miždraka.
Na str. 221. v vrstici 7. odzgoraj čitaj: zajaši m. zjaši.
Na str. 222. v vrstici 15. odzgoraj postavi vejico za besedo te.
Na str. 222. v vrstici 9. odspodaj čitaj: sunetiti m. sanetiti.
Na str. 222. v vrstici 1. odspodaj čitaj: ždral m. zdral.
Na str. 224. v vrstici 17. odspodaj čitaj: *Κλεισούρα* m. *Κλεισοῦρα*.
Na str. 224. v vrstici 16. odspodaj briši besedi ali Klisura.
Na str. 224. v vrstici 14. odspodaj briši piko za oklepajem in čitaj pod m. Pod.
Na str. 227. v vrstici 1. odzgoraj čitaj: Vidite li m. Viditeli.
Na str. 232. v vrstici 9. odspodaj čitaj: Ćorovića m. Čorovića.
Na str. 234. v vrstici 2. odzgoraj postavi vejico za besedo knez.
Na str. 236. v vrstici 3. odzgoraj briši vejico na koncu stiha.

Na str. 236. v vrstici 6. odzgoraj postavi piko za besedo Mićo.
Na str. 237. v vrstici 12. odspodaj briši vejico za besedo reci in postavi jo za besedo no.
Na str. 244. v vrstici 5. odzgoraj postavi vejico pred in za besedo oče.
Na str. 253. v vrstici 4. odzgoraj čitaj: sneženem m. snežnem.
Na str. 256. v vrstici 3. odzgoraj postavi piko za besedo badnjake.
Na str. 258. v vrstici 5. odspodaj briši oklepaje.
Na str. 267. v vrstici 14. odzgoraj briši oklepaje.
Na str. 271. v vrstici 10. odspodaj postavi vejico za besedi kaj je.
Na str. 273. v vrstici 12. odspodaj postavi vejico in pomišljaj na koncu stiha.
Na str. 274. v vrstici 11. odzgoraj čitaj: sprožila m. spražila.
Na str. 275. v vrstici 7. odzgoraj postavi vejico za besedi Prvi človek.
Na str. 276. v vrstici 7. odzgoraj postavi vejico na koncu vrste.
Na str. 276. v vrstici 4. odspodaj čitaj: k m. h.
Na str. 278. v vrstici 5. odspodaj čitaj: prsi m. prsij.
Na štr. 279. v vrstici 20. odzgoraj čitaj: hajdukovanja m. hajdukovanju.
Na str. 279. v vrstici 15. odspodaj briši vejico za besedo kolec.
Na str. 280. v vrstici 21. odzgoraj briši besedico jo, in pristavi vejico za besedo roki.
Na str. 280. v vrstici 1. odspodaj čitaj: da jih ne bi m. da bi jih ne.
Na str. 281. v vrstici 15. odzgoraj čitaj: imel m. imal.
Na str. 281. v vrstici 14. odspodaj čitaj: zapisal m. zapjsal.
Na str. 285. v vrstici 3. odzgoraj čitaj: jagnje m. jagne.
Na str. 286. v vrstici 9. odspodaj čitaj: zadušbine m. zadužbine.
Na str. 287. v vrstici 10. odspodaj čitaj: je m. jo.
Na str. 287. v vrstici 8. odspodaj čitaj: se razgovarjajo m. razgovarjajo se.
Na str. 288. v vrstici 1. odzgoraj briši vejico za besedo koljivo.
Na str. 288. v vrstici 13. odzgoraj čitaj: pojutrje m. pojuterje.
Na str. 288. v vrstici 7. odspodaj čitaj: domačica m. damačica.
Na str. 290. v vrstici 3. odzgoraj pristavi vejico za besedo krvnika.
Na str. 290. v vrstici 8. odzgoraj briši vejico za besedo ubit.
Na str. 290. v vrstici 15. odzgoraj postavi piko za besedo kumstvo.
Na str. 290. v vrstici 16. odspodaj postavi vejico za oklepajem.
Na str. 291. v vrstici 15. odzgoraj čitaj: nikod nikam m. nikod in kam.
Na str. 293. v vrstici 16. odzgoraj čitaj: vsem m. vsim.
Na str. 294. v vrstici 16. odzgoraj briši vejico za besedo mož.
Na str. 294. v vrstici 9. odspodaj postavi vejico za besedo vodo.
Na str. 295. v vrstici 5. odzgoraj postavi vejico za besedo (platnice).
Na str. 297. v vrstici 11. odzgoraj čitaj: anatemate m. amanetmate.



I. Kratek zemljepisni pregled Črne gore.

Črna gora (srbski Crna Gora, turski Karadagh, albanski Malesija, grški Maurowuni, italijanski Monte-ne(g)ro. Vsa ta imena značijo črno goro) ima svoje ime od Crnojevićev, kar svedoči tudi Crnojević-rijeka, ime, katero se upotrebljava še dandanes. Po mnenju Demetra Milakovića (Zgodovina Črne gore) in arhimandrita Nićifora Dučića (Crna Gora. Beograd 1875, 2. izdaja, in v njegovih skupljenih delih III. zvezku l. 1893.) se je ta dežela zvala najbrž prvotno Crnojević-gora in šele pozneje skrajšano Crna Gora. Ami Boué misli, da so to deželo imenovali Turki, ker so gore črne, t. j. pokrite s črnico (= iglovino); ali gore so gole in bi se zaradi belih pečin primernejše imenovale bela gora. Slednjič ugibajo nekateri, da je ta dežela od Turkov bila imenovana črna zato, ker so mnoge turške bule odele črno obleko zaradi smrti svojih mož, sinov in bratov, ki jih je zadela v teh gorah.

Črna gora leži v dinarskem gorovju med $41^0\,55'$ in $43^0\,18'$ severne širine in med $18^0\,30'$ ter 20^0 iztočne dolžine (računajoč od Greenwich-skega meridiana ali poldnevnika). Površje se ceni različno. Navadno se računa, da pokriva Črna gora 9080 (po ruskih merjenjih pa 9475) km^2, torej je malo manja, nego kranjska dežela, ki pokriva okroglo 10.000 km^2. Meji

na severu ob Hercegovino, na istoku na sandžakat novopazarski, od katerega jo deli reka Tara, na jugo-iztoku na gorenjo Albanijo, na zapadu in jugu pa 49 km. severno od reke Bojane na jadransko morje in odtodi na Dalmacijo (oziroma na Boko kotorsko).

V Črni gori živi po priliki 300.000 ljudij (po 30 na jeden kilometer), izven dežele živi mnogo Črnogorcev v Carigradu, kjer službujejo za kavaze (oborožene stražnike) in delavce in v Dalmaciji, kakih 2000 pa se je izselilo v Ameriko. Po veri je 5000 katoliških Albancev, 24.000 srbskih in albanskih Mohamedancev, vsi ostali pa so Srbi pravoslavne vere. Ob skadrskem jezeru je tudi nekoliko pravoslavnih Albancev. Tudi Kuči so precej pomešani z Albanci, sploh pa je jezik črnogorski južna (ije-kavska) štokavščina z nekimi posebnostmi, katere hočemo takoj omeniti.

1.) Staroslovenski „jatь“ se v južni štokavščini nadomešča v dolgih zlogih z „ije“, v kratkih z „je“; kadar pa je „tѣ, gѣ“ kratko, takrat izgovarjajo Črnogorci „tje“ kakor „će“, in „dje“ kakor italijanski „gi“ v „giorno“, npr. dolećeti m. doletjeti, viђeti“ m. vidjeti. 2.) Participi pf. opisni glagolov na „al“, in tudi imena in druge besede na „al“ često krčijo „al“ v „â“ npr. gledâ m. gledao, kâ m. kao, žâ m. žao, posâ m. posao, misâ m. misao. 3.) Glas „h“ se često ne čuje v sredi besedî, npr. samoran m. samohran, râna m. hrâna, oće m. hoće, ljeba m. hljeba, niove m. njihove. 4.) V gen. množ. in tudi drugje pa se pritika „h“, npr. lanih m. lani, Turâkâh m. Turâkâ, ženâh m. ženâ, očih m. očî, kostîh m. kostî. 5.) „lj“ se često nadomešča z „j“, npr. divjačne m. divljačne, slomjeno m. slomljeno, robje m. roblje, trupje m. truplje. 6.) Včasih rabi „n“ m. „nj“, npr. cetinski m. cetinjski, Radonić m. Radonjić, žrvni m. žrvnji, kuine m. kuhinje. 7.) Pojedine besede imajo

sičnik mesto šumnika, npr. ostar m. oštar; ali aspirato mesto tenuis, npr. laf m. lav, frištijahu m. vrištijahu (vriščati) ali topljeni „nj“ m. „ń“, npr. knjeginja m. kneginja; potem medjed m. medvjed (medved). 8.) Izpahuje se „d“ na koncu, npr. otka’ m. otkad, „j“ v imperativu, npr. otvara’ m. otvaraj, čita’ m. čitaj. 9.) govori se ugagjem in ugagjam, nabraje in nabraja, 10.) vi in ni m. vam, nam, ta in taj. 11.) mogah, moga m. mogoh, može; mogaše m. mogoše. 12.) Črnogorcem rabijo za predlogi, ki zahtevajo na vprašanje kje? mestnik, namesto tega tožilnik, in za onimi, ki zahtevajo na vprašanje kam? tožilnik, namesto tega mestnik, npr. na tron sjediš, m. na tronu sjediš, svi za njem’ rukama uhvatiše m. svi zanj rukama uhvatiše. 13.) ali znači to kar slov. ali (štokavski ili) n. oder. 14.) te ne pomenja samo ter, nego rabi tudi v rel. smislu, npr. grom štravični te (= koji) krune razdraba (razdrablja). 15.) slimiti m. snimiti. 16.) doh m. dodjoh, poh m. podjoh, zaždeh m. zažedoh, zažejal sem.

Površina prave Črne gore je povsem gorata, samo v novih predelih so razmeroma veče nizke ravnice. Zeta, ki teče po sredi dežele, deli Črno goro s svojo precej nizko strugo, v zapadno, pravo Črno goro, ki obrazuje visoko kraško planjavo, v kateri se dviga Lovćen do višine 1793 m (Sicer je zapadni rob povprečno do 1700 m visok in pada strmo do ozkega dalmatinskega pomorkega roba. Ostala planjava se dviga 600 do 1000 m. nad morjem. Južni del tega dela Črne gore prehaja z rumijskim gorovjem brez prehoda v bojansko nizko ravnico.) in v iztočni del Črne gore, „Brda“; tudi tu so visoke planjave, ki se pa razlikujejo od zapadne po geološki tvorbi. Zapadni del je sestavljen iz vapnenske krede, rumijsko gorovje

iz triasnega vapna, Brda pa režejo globoke struge (cañon), ki ločijo posamezne mogočne plasti. Te plasti so ali ploske (planine) ali so pokrite z gorskimi verigami (srbski: kosami), iz katerih se vzdigujejo visoke gore Durmitor, Kom, Vojnik (1920 m), Moračko Gradište (2358 m), Prekornica-Moganik (2124 m), Zijevo (2133 m). Najvišji gori sta Durmitor (2528 m) in Kučki Kom (2488 m). — Gorovje je golo ter je sestavljeno iz trijasnega ali juraškega vapna. Doline in tudi nekatere planjave Brd pa tvorijo plasti peščenikov in Werfenskega skrilja, južnoiztočni deli pa plasti palajozojskega sljudovca (blestnika = Glimmerschiefer). Skrilja so često preparana s starejšimi eruptivnimi kameni, ki se drugače preperé, nego vapno, ter ne srčejo vode, zato pa so tudi Brda bogatejša na vodah, nego prava Črna gora in imajo tudi bujnejšo vegetacijo nego zapadni del Črne gore. Ob Zeti so manjše ravnice Nikšićka in Danilovogradska. Razen tega je tudi še mnogo manjših polj, od katerih je najvažnejše Cetinjsko polje.

Zeta se druži z Moračo, katera izvira na Javor-planini in teče potem skozi jedino večo ravnico ob severnem koncu skadrskega jezera, namreč skozi podgoriško ravnico. V Moračo se izliva tudi Cijevna, ki prihaja iz severne Albanije. Te reke in potem še Rijeka in Crmnica obrazujejo vodni sestav notranje Črne gore, ki se izteka v skadrsko jezero in iz njega se voda iztaka po reki Bojani v jadransko morje. Nekaj rečin in potokov se izteka v Drino, ki pripada Donavu, in ima tek obrnjen proti severu. Razen skadrskega jezera (350 km^2.) je v Črni gori še okoli 40 jezerec in ribnjakov.

Podnebje je v zapadnem delu skrajno promenljivo z veliko razliko temperature nočne in dnevne,

zimske in poletne. Umerjenejše in deževnejše je podnebje v iztočnih dolinah. Južna dolina, žitnica črnogorska, ima pekoče poletje in kratek čas deževanja namesto zime. V zapadnih gorah, pa tudi v Brdih, pokriva najvišje vrhove večmesečni ali pa tudi večni sneg. Skadrska ravnica je mrzlična; v njej pa dospevajo in dozorevajo pomaranča, oljka, smokva, lovor, oleander itd. poleg murve in trte. Gozdovi so nizki in so podobni onim v rimski kampaniji, ki se zovejo „macchie“. V tej makiji se nahajajo divja oljka (oleander), mrč (mirta), cer, šipek in graden ali črepinjek (quercus ilex). V zapadnem delu je le malo polja in gozdov, v Brdskih dolinah pa je srednjeevropskega drevja, hrastovja, bukovja, borovja itd. v izobilju. — Divje živali so: medved, volk, srna, zajec in divja koza. Izmed rib je v posebnem izobilju v skadrskem jezeru neka riba belica (scoranza, Aspius bipunctatus); sicer pa se nahajajo tudi jegulje, postrvi, šarani (karpi) in mrene.

Črnogorci se žive največ o živinarstvu, katero jim prinaša na leto do 2 milijona kron. Izvažajo govedo, janjce, koze, ribe, posušeno janječe meso, volno, sumah (= ruj, neko strojilo). Poljedelstvo je še jako primitivno v kršnih gorah; ob Zeti in ob skadrskem jezeru pa razvito in rodi po dvakrat na leto. Poleg žita sadé tudi duhan (tobak), oljke, južno sadje in vino. O industriji ni govora. Obrte izvajajo inozemci: Dalmatinci, Arnauti (ki se zovejo tudi Albanci, Arbanasi ali Skipetarji) in cigani. L. 1896. se je uvozilo za 1,448.000 kron (posebno iz Avstrije) žita, streliva, krasil in prekomorske robe. Mornarica trgovska šteje okolo 150 ladij, posebno v Ulcinju (Dulcigno) in Baru (Antivari). Mornarsko policijo vrši Avstro-Ogrska. V Podgorici je poljedelska šola.

Hiše so kamenite, pa imajo le redko okna in dimnike. Navadno je v isti zgradi jeden oddel namenjen za ljudi, drugi za živino. Večina krajev in mest je odprtih. Najvažnejša mesta so Cetinje (3000 prebivalcev), Podgorica (6000 pr.), Ulcinj (5000 pr.), Bar (2000 pr.), Kolašin (1000 pr.), Nikšić (3500 pr.), Danilov grad (1100 pr.), Rijeka (1500 pr.), Vir (1000 pr.), Andrijevica (900 pr.).

Razen voznih cest v Črni gori iz Kotora do Cetinja na Rijeko - Podgorico - Danilovgrad - Nikšić, iz Cetinja v Čevo, iz Rijeke v Virpazar, ima Črna gora še drugih ježnih potov in potov za pešce in samare; Ulcinj in Bar sta parobrodarski stanici avstrijskega Lloyda. Po skadrskem jezeru in po Bojani se vrši tudi redovita plovitev. Poštnih stanic je po priliki 10, telegrafskih uradov (bureaux) pa 12 s 650 km telegrafskih prog. Ozkotirna železnica iz Podgorice v Nikšić, Kolašin in Andrijevico se gradi.

Črnogorci so hrabri, pobožni in gostoljubni, ali vsaj do poslednjih časov so bili tudi krvoločni, osvetljivi, praznoverni in surovi. Vse je urejeno po očakovsko. „Starješina“ je poglavar rodbine, več rodbin obrazuje bratstvo, več bratstev sela ali plemena; več sel ali plemen nahije ali kapetanije.

Leta 1852. je razglasil knez Danilo Črno goro za neodvisno kneževino s pravom moškega prvorojenstva v porodici Petrovićev Njeguških. Knez je samodržec z naslovom „kraljevska visost,“ katerega si je pridel sedanji knez Nikola I. Njemu na strani upravlja javne posle šest ministrov in državni svet treh članov. Stara Črna gora je bila razdeljena v deset nahij, od katerih so štiri v Črni gori, šest pa jih je v Brdih. V stari Črni gori so tele nahije. I. katunjska sestavljena iz 13 kapetanij (cetinjske, nje-

guške, cucske, grahovske, rudinske, čevske, bjelicke, jagaračke, komanske, pješivske, župenske in lukovske. II. riječka z dvema kapetanijama. V prvo spadajo Čeklići, Kosijeri, Zagorjani, Dodoši, v drugo pa Ljubostinjci, Gragjani in Dobrljani. III. Črmniška nahija s 7 kapetanijami in IV. Lješanska nahija gorenja in dolenja s 14 seli. — Brda imajo osem nahij ter se dele v: Bjelopavliće s tremi kapetanijami Petušinovićev, Martinovićev, Papkovićev in 52 seli, Pipere s tremi kapetanijami, Kuče s tremi kapetanijami, Bratonožiće z jedno kapetanijo, Vasojeviće spodnje in gorenje z 12 selišči, Rovce z dvema kapetanijama, gorenjo in dolenjo; Uskoki obrazujejo jedno kapetanijo, Drobnjaki jedno kapetanijo. — K tem pripadajo še v Hercegovini novi predeli Nikšićske nahije in v Albaniji nahije Ulcinja, Bara, Kolašina in Podgorice. Vsako pleme ima svojega vojvodo, serdarja in kapetana ter manjše činovnike: stotinaše, barjaktarje in četovodje.

V cerkvenem oziru stoje pravoslavni Črnogorci pod autokefalnim (samostojnim) metropolitom cetinjskim, katoličani pod nadbiskupom v Baru in muhamedovci pod vrhovnim muftijem v Podgorici.

Sodstvo je podeljeno v 4 okrožna sodišča in v vrhovno sodišče v Cetinju. V starih časih se je vse sodništvo obavljalo ustmeno. Sodniki so bili knezi in vojvode z 12 ali včasih 24 izbranimi mirovnimi sodniki, ki so se imenovali „dobri ljudje.“ Sodilo se je pod milim nebom, pred cerkvijo ali pod drevesom, pozimi v stanu kneza ali vojvode. Kdor ni mogel plačati globe, je moral plačati z orožjem, živino ali zemljiščem. Globe so se deloma delile med sodnike, druge plače niso imeli. Do časa Petra II. ni poznala Črna gora ni

teč ni batin. Osebna svoboda se je šele pod Petrom II. in pod knezom Danilom zagotovila z zakonom. Knez Danilo je tudi odpravil krvavo osveto, ki je trajala preko 300 let. Radi so Črnogorci krali in grabili doma in izven domovine. To četovanje se je smatralo za junaški čin. Knez Danilo je temeljito izkorenil četovanje (grabež) in tatvino. Vladika Danilo I. in Peter I. sta hotela osnovati vrhovno sodišče (senat), ali njih poskusi jim niso šli prav izpod rok. Šele Petru II. se je posrečilo obistiniti ustrojitev senata 12 članov in sicer s pomočjo Rusa Ivanovića. Te senatorje je izbiral knez-vladika. Po smrti Petra II. je razglasil knez Danilo l. 1855. zakon od 95 paragrafov, ki je obsegal civilno, cerkveno in kazensko pravo in tudi nekak kazenski postopnik. Više sodišče cetinjsko je bilo sestavljeno iz 12 do 16 poglavarjev iz vse Črne gore. Sodstvo ni viših ni manjših sodišč ni bilo omejeno. Nižja sodišča so poslovala v kapetanijah in sodniki so bili kapetani, stotinjaši, barjaktarji in četovodje. Kazni so bile: globa, ječa, batine (zelo redko), izgnanstvo iz dežele, platnena pregača (sramotna kazen) in smrt. Sodba je bila javna; kdor ni bil zadovoljen s sodbo, se je smel pritožiti na senat in na kneza kot najviši utok, ki lahko vsako sodbo razveljavi. Knez sodi tudi sam, ali v senatu ali o kakršnikoli priliki. Z novo organizovano administracijo je prešla kompetencija senata na veliki sud, ki šteje pet članov in na državni svet, ki šteje tri člane. Novi zakonik je spisal profesor v Odesi dr. Valtazar Bogišić iz Cavtata (Ragusavecchia. r. 1835). Ta zakonik je začel spisovati l. 1873. in ga je dovršil pod naslovom „Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu goru.“ Paris. 1888. (Nemški prevod „Scheck. Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstentum M.“ Berlin 1893.)

Dohodki črnogorski iznašajo 1,200.000 do 1,600.000 K ter se sestavljajo iz stočarine (živinarine), zemljarine, najmarine, carinarine, monopola petroleja in soli. Denar rabi avstrijski, turški, deloma tudi ruski in italijanski.

Obrazovanost in šole. Že leta 1493. so se tiskale cerkvene knjige v Obodu, kjer je Ivan Crnojević ustanovil tiskarno v Svetonikoljskem samostanu. Z njegovim odhodom v Benetke je prenehala tudi tiskarna. Samostani so bili objednem šole in tudi vladike sami niso imeli druge naobraženosti, nego ono, katero so dobivali v samostanih. Vladika Vasilij je dal leta 1754. natisniti v Moskvi kratko povest Črne gore. Njegov naslednik Peter I. se je učil nekaj časa v Petrogradu, je napisal prvi zakonik črnogorski l. 1797. in je tudi zabeležil letopise črnogorske, ki so služili zgodopiscem črnogorske zgodovine za vire. Peter II. je utemeljil l. 1834. prvo šolo v Cetinju, kjer so se dijaki učili cerkvene zgodovine, aritmetike in lepopisja in je poslal več mladeničev v Srbijo na nauke. Istega leta je ustanovil zopet srbsko tiskarno na Cetinju, ki je natisnila nekaj cerkvenih knjig. V boju s Turki pa je ukazal knez Danilo, ko je zmanjkalo Črnogorcem svinca (l. 1852), preliti črke v kroglje za puške. Knez Danilo je leta 1860. osnoval novo tiskarno in založil osnovno šolo v Cetinju in 30 štipendij za najboljše dijake, ki so bili potem učitelji v različnih krajih Črne gore. Po turško-črnogorski vojski l. 1862. je prišel na Cetinje arhimandrit Nićifor Dučić, kateremu se je poverila tiskarna in ki je objavljal koledar „Orlić“, v katerem je opisal boje Črnogorcev in Hercegovcev s Turki pri Grahovem. Za bogoslovska profesorja sta bila imenovana isti Dučić in Filip Jabučanin, a ta bogoslovska šola je zaradi prevelikih stroškov kmalu

prenehala. Knez Nikola je najprej na priporočilo Milana Kostića, naslednika Dučićevega, ki se je bil iz političnih vzrokov preselil v Beligrad, osnoval deset učilnic, kjer so učili oni mladeniči, ki so najbolje zvršili osnovno šolo cetinjsko. Leta 1868. je dobil knez iz Rusije podporo za bogoslovsko učilišče in za ženski izobraževalni zavod. Leta 1882. pa se je otvorila prva gimnazija na Cetinju. Sedaj je v Črni gori kakih 80 osnovnih šol z več nego 4000 učenci. Tamkaj izhaja in se tiska sedaj „Glas Crnogorca,“ ki je uradno glasilo črnogorske vlade. Popreje so se nekaj časa tiskali tudi razni leposlovni listi npr. „Nova Zeta“, „Luča“, „Prosvjeta“ ali razmere v Črni gori še niso toliko dozrele, da bi mogla dober lepopisni list sama izdajati.

Vojaštvo. Stalne vojske Črna gora nima, ker je vsak Črnogorec vojak sam ob sebi. Vendar so vedno ali vsaj časovno pod orožjem: 1. Dve družini perjanikov, ki se vsak mesec menjata. Ti so telesna straža kneževa. Poleg njih je še jeden vod perjanikov konjenikov. 2. Od leta 1896. obstaja okvir (cadre) šolskega bataljona, ki je sestavljen iz 16 častnikov in 60 podčastnikov. Vsako leto v aprilu mesecu se izbere po žrebu 600 do 700 mož v dobi od 17 do 25 let, ki se vežbajo začenši z mesecem avgustom ali septembrom po štiri mesece v orožju. 75 do 100 mož se vežba vsako leto po šest mesecev v šolskem baterijskem oddelku. — Za vojne dobe vredi krajevna podelitev v osem brigadnih in 52 bataljonskih okrajev, ki pa nimajo svojih okvirov. Meje čuva izmenice kakih 200 mož. Dva bataljona obrazujeta brigado, kateri so prideljeni štirje gorski topovi in dva poljna topa. Vseh vojakov je 46.000, med njimi 3500 mohamedovcev. 60% pripada prvemu pozivu (od 17. do 40. leta), 40% drugemu (od

40. do 60. leta). Črna gora ima 70.000 pušek različnih sistemov, 48 Krupovih topov (7·5 do 8·5 kalibra) in zadostno opremo za municijo, 2500 konj in mèzgov. Vojaške delavnice so v Cetinju, Rijeki in Podgorici, podoficirska šola v Podgorici, oficirji pa se izobražajo v inozemstvu, posebno v Modeni (v Italiji).

Grb črnogorski je srebrn dvoglavi orel v rdečem polju; nad njim zlata krona s križem. Na prsih ima orel zelen ščit, na katerem stopa na desno zlat, leopadarsko-pegast lev. Deželne barve so: bela, modra, rdeča; barjaki (zastave) so rdeči in imajo bel križ in črki H. I. (tj. v cirilici Nikolaj Prvi). Trgovska mornarica ima steg rdeče-modro-bel in v kotu barjak. Redovi so: Danilov red, domači red sv. Petra in hrabrostna svetinja Miloša Obilića in še različne srebrne svetinje. Pravega plemstva Črnogorci nimajo, vendar sta časti vojvod in serdarjev dedovne, če prav jih knez lahko vsakomur podeli za hrabrost.

Literatura: Vladika Vasilij Petrović (roj. okoli 1709, umrl 1766 v Petrogradu). Istorija o Črnoj Gory, v Moskvi 1754. Vladika Peter I. Petrović. Istorija Crne Gore v Grlici za leto 1835. Sima Milutinović. Istorija Crne Gore od iskona do novijeg vremena. U Beogradu 1835. Andrić. Geschichte d. Fürstentums Montenegro. Wien 1851. Delarue: Monténégro, histoire, description, moeurs etc. Paris 1862. S. Ljubić. Ogledalo jugosl. književnosti. Na Rěci I. 1864. II. 1869. Isti pisec je objavil v Starinah jugosl. akad. v Zagrebu v X. knjigi: Rukovet jugoslov. listinâ, med njimi na str. 19—36. beneške listine tičoče se Turkov in Črnogorcev od l. 1689—1797. Isti je izpisal iz beneških arhivov listine in spise ter jih izdal v 9. in 10. knjigi „Listin“ za dobo od 1423—1469 in „Commissiones et Relationes Venetae“ za dobo od

1433—1571. v 3 zvezkih. Vse te knjige je izdala Jugoslovanska akademija v Zagrebu. Isti pisec je izpisal iz beneških arhivov, Spomenik o Sćepanu malem, kateri je izdalo srbsko učeno društvo v Belgradu. (Glasnik. II. oddel, 2. knjiga, slabo). M. Medaković. Život in običaji Crnogoraca 1860. Isti. Istorija Crne gore. 1850. Vuk Štefanović Karadžić. Montenegro u. die Montenegriner 1837. Nikifor Dučić. Crna gora. U Biogradu 1875. (III. zvezek skupljenih spisa. 1893.). Denton Montenegro, its people and thein history. London 1877. Maton. Histoire du Monténégro. Paris 1881. Milaković Dimitrija, Istorija Crne gore. 1850, in 2. iz 1856. (prevedena od Kaznačića Avgusta na italijanski jezik. 1877. Dubrovnik.) M. Medaković: Peter II. Petrović Njeguš (Novi Sad 1882). Friley et Vlahovits: Le Monténégro contemporain Paris 1875. Gopčević Spiridion. Montenegro u. die Montenegriner. Leipzig 1877. Isti: Der Turkomontenegrinische Krieg. 1877—1879. 3 zvezki. B. Schwarz: Montenegro „Schilderungen einer Reise“ 2. Auflage, Leipzig 1888. Pavel' Rovinskij: Černogoryja va jego prošlom' i nastojaštem' (ogromno delo) Petrograd 1888. Hassert Kurt: Reise durch Montenegro. Wien 1893. Isti: Die Landschaftsformen in Montenegro. (Peterman geogr. Mitteilungen. Bd. 40, Gotha 1894.) Baldacci, Crnagora. Memorie d' un botanico. Bologna 1897. Martini: Il Montenegro. Torino 1897. Tielze Geologische Uebersicht v. Montenegro. Wien 1884. Kaulbars. Izveščenija o Černoj Gori. Petrograd 1881. Kallay Benjamin. Zgodovina srbskega naroda (ogrski), prevel na srbski jezik profesor G. Vitković. 1877. (nemški prevod 1878). Dr. Lazo Tomanović: Peter Drugi Petrović-Njeguš kao vladalac. Na Cetinju 1896. V. M. Medaković: Vladika

Danil. Dělo ovo posvećeno je dvěstogodišnjoj proslavi vladajuće kuće Petrović-Njeguš. U Beogradu 1896. Gjorgje Popović. Dva Petroviča Njegoša vladika Danilo Petrović i knez Nikola I. U Beogradu 1896. Isti. Istorija Crne Gore, u kratko izveo. U Beogradu 1896 (626 str.), Jakšič Grgur: Zetski Mitropolit Danilo I. Oslobogjenje Crne Gore. Odlomak iz srpske istorije XVIII. vijeka. Lazar T. Petrović: Teokratska vlada u Crnoj Gori (Srpski magazin 1896 u Nov. Sadu. str. 80—96). Il Montenegro dal' anno 1687 al 1735. Editione principe di cinquecento esemplari. Ferd. Ongania. Il. Montenegro da relazioni dei Proveditori veneti (1687—1735) Roma. MDCCCXCVI. Documenti dall' archivio di stato in Venezia. Ruvarac Ilarion: Montenegrina (Brankovo kolo 1897 in 1898. 2 izd. v Karlovcih 1899). Makušev Samozvanec Stěpan' Maly (Ruski věstnik' juli 1869.). E. Golubinsky. Kratkaja istorija pravoslavnih cerkvi bolgarske, srpske in rumunske. A. Aleksandrov, profesor v Kazanu: Istorija razvitja duhovnoj žizni v Černoj Gory. 5. pogl. Črnaja Gora pod upravljanijem vladyk-mitropolitov' raznih' rodov'. 1516—1697. Kazanj 1895. Material' i njekotorija izsledovanija po istoriji Černogorija. Kazanj 1877. „Nova kola.“ Proizvodenije černogorskago knjazja Nikolaja I. i značenije samostojatelnoj žizni serbskago naroda v Črnoj Gorě. Kazanj. 1897.

Najboljši zemljevid Črne gore je oni c. in kr. geografskega zavoda na Dunaju.

II. Kratka zgodovina Črne gore.

a) Prva doba. V dobi Rimljanov bila je Črna gora naseljena z narodom, katerega zoveta Plinij in Livij „Labeates“. Ti so pomagali Rimljanom v njih boju z Iliri in so tako ohranili svojo svobodo.

Ko je postal Konstantin gospodar rimskega cesarstva, je l. 315 po Kr. ilirski provinciji odvzel nekatere pokrajine ter jih spojil z drugimi v novo skupino; zato pa je pripojil ilirski provinciji zemljišče med labeatskim (današnjim skadrskim) jezerom in risenjskim zalivom (v današnji Boki kotorski) ter je imenoval to zemljišče „Prevalia“ ali „Prevalitana“. Teodorik je poklonil Ostrojilu, sinu Semladovemu, ki je bil kralj Gotov, južno Dalmacijo, t. j. Prevalitano, ki je imela štiri utrjena mesta, Skoder, Dioklejo, Buduo in Dulcinij. — To državo je opisal v XII. stoletju pop duklanjski. — Leta 535. po Kr. je poslal cesar Instinijan Huna Mundo z vojsko v Prevalitanijo, ki je Ostrojila premagal in mu deželo odvzel. Odslej se je imenovala ta dežela Dioklea (Duklja) ali Zenta (Zeta). Diokleja se je nazivala, ker je mesto istega imena zgradil cesar Dioklecijan. Dukljo omenjajo Ptolomej (geogr. gl. 1, 16, 12,), Plinij ml. in Hieroklej. Dukljanske razvaline se nahajajo v Podgorici v Črni gori, kjer se je našlo več rimskih napisov.

Duklja se je po mnenju dubrovniških pisateljev razorila l. 639. od Obrov (Avarov). To mesto je ležalo ob izlivu Morače v Zeto. Odtodi se je imenovala ta provincija tudi Zenta ali Zeta.

b) Srbi so se naselili v dobi od 630 do 640 l. po Kr. na balkanskem poluotoku, kakor pripoveduje

Konstantin Porfirogenet.[1]) Grški cesar Heraklije jim je dal zemljišča jugoiztočno od Soluna, kjer je še sedaj trdnjavica „Serbica“. Ali s to deželo Srbi niso bili zadovoljni in oni so dobili po posredovanju grškega namestnika v Belgradu nove sedeže na jugu in iztoku onih dežel, katere so tedaj imeli njihovi bratje Hrvatje. V. Jagić (v Archivu za slovansko filologijo XVII. zv.) pa je to pripovest Perfirogenetovo razglasil za krivo. — Po mnenju Kopitarjevem, Miklošičevem in Mahničevem so se naselili „Sloveni“ v šestem stoletju po vseh deželah od Jadranskega do Črnega morja, v alpskih iztočnih krajih, v Panoniji, Dakiji in na balkanskem poluotoku. Pozneje v sedmem stoletju so to homogensko maso Slovenov, ki so seveda govorili razna narečja, iz sredine njihovih sedežev izrinili Srbi in Hrvatje, ki so se naselili v krajih, katere zavzemajo sedaj, tako da so se Sloveni ločili na zapadu v Slovence, na izhodu v Bolgare, ki so dobili svoje ime od nekega tatarskega plemena, ki je med iztočnimi Sloveni zavladalo, pa se kmalu poslovenilo. — Jagić trdi, da so se vsi južni Sloveni: Slovenci, Hrvatje, Srbi in Bolgari naselili objednem v sredini šestega stoletja in da se je to naseljevanje završilo na začetku sedmega stoletja.

Najpreje se je čulo za hrvaško in srbsko ime, ko se je pleme hrvatsko in srbsko osvobodilo od svojih gospodarjev avarskih (obrskih) in bizantinskih in ustrojilo hrvaško in srbsko državo, ki sta imeli svoje ime ne v sedanjem etnografskem smislu, nego v smislu neke politične tvorbe. Kadar se je govorilo o jeziku, je bilo še v poznejših stoletjih še vedno veljavno ime

---

[1]) Vladal od l. 905. do 9. nov. 909. po Kr., sin Leona VI. — Njegovo najvažnejše delo je: O provincijah države (namreč: bizantijske).

„slovensko“. Tako so imenovali svoj jezik i Srbi, i Hrvatje, i Dubrovčani in ostale državne tvorbe, npr. Zahumci, Trivunjani, Neretvani, Bosanci, Hercegovci, Zečani. Še tedaj, ko je vladar srpski zavzel večino dežel, v katerih je bivalo pravoslavno prebivalstvo, je vedno sebe nazival kralja Srbije, gospodarja Zete, Zahumlja, Trivunije, Neretve in Bosne. Pozneje šele je dobilo srbsko ime prevlado in je zamenjalo prvotno „slovensko“ pri vseh pripadnikih pravoslavne vere. Ravno tako je bolgarsko ime bilo najprej samo ime politične tvorbe, a istotako tudi hrvatsko. Dočim pa so ohranili Slovenici staro ime ne samo za jezik, nego i za narod, je prevladalo državno ime srbsko, hrvaško in bolgarsko v dotičnih državah tudi za imenovanje jezika. Še le v novejši dobi sta imeni hrvaško in srbsko postali narodni imeni, ker se je vse hrvaško-srbsko pleme odločilo ali za srbsko ali za hrvaško narodnost. V Bosni so se zvali v dobi bana Ninoslava samo pravoslavni Srbi in morebiti tudi Bogomili Srbe, katoliki pa so se nazivali Vlahe.

Končni rezultat Jagićevih razmatranj je: 1. Hrvatje in Srbje so se z ostalimi Sloveni skupno ob veliki selitvi v šestem veku po Kr. naselili v svojih novih postojbinah na jugu pod imenom „Sloveni“; ti Sloveni pa niso bili narodna jedinica, nego podeljeni v mnoga plemena z različnimi narečji, ki so pa bila tako neznatno različna, da bi bili mogli imeti skupen književni jezik, ako bi bile verske in državne razmere dovolile zedinjenje vseh plemen. 2. Niti v novi dobi, niti v stari dobi jezikovega razvoja se ne da določiti točna meja med Slovenci-Hrvati in Srbo-Hrvati na jedni strani, ter med Srbo-Hrvati in Bolgari na drugi strani. Jezikovni prehodi so taki, da ima iztočna slovenščina mnogo sličnosti z zapadnimi narečji hrvaško-

srbskimi in isto tako južna slovenščina s hrvaškimi; čim dalje proti vshodu pa seza srbščina, tim bolj prehaja v bolgarščino in zapadna bolgarščina v srbščino, 3. Srbi in Hrvati se razlikujejo v jeziku tako malo, da se morajo smatrati za jeden narod z dvema imenoma. 4. Število narečij ni samo ono, ki se razlikuje po vprašanjih „kaj, ča, što, ščo", nego je mnogo več narečij, ki prehajajo jedno v drugo. 5. Vsi južni Slovani bi lahko tvorili jednoto v književnem jeziku, ako bi bili kdaj prišli do političnega jedinstva.

Prof. Gumplowicz v Gradcu je objavil teorijo, katera pravi, da sta se med južnimi Sloveni odlikovali dve plemeni po svoji državotvorni sili, Hrvati in Srbi, in da sta te dve plemeni ustanovili svoji državi in tudi hrvatsko in srbsko narodnost. —

Okoli l. 640. so Srbi dukljanski sprejeli krščanstvo. Imeli so tedaj šest provincij: Srbijo, Bosno, Trebunjo (Trivunija), Zahumlje, Neretvo in Zeto (ali Dukljo). Trebunja se je začenjala pri Kotoru in je segala do Dubrovnika. Zahumlje je oni del Hercegovine, kjer sta dandanes Gacko in Nevesinje. Neretva je sezala od Stona (Stagno) na otoku Pelješcu (Sabioncello) do reke Cetine in se je imenovala tudi Paganija. Prava Srbija je obsezala tudi Bosno, katera pa se je pozneje od nje ločila. Jedro srbske države pa je bilo Zahumlje, Trivunija in Zeta.

Srbi so živeli najprej pod glavarji, župani in knezi. Njih vlada ni bila ne aristokratska, niti demokratska, ne absolutna, nego taka, kakršna je mogla biti, ako je slučajno jedna ali druga oseba zadobila poseben vpliv v národu. Porfirogenet pripoveduje, da so bili do njegovih časov župani poglavarji raznih okrajev. Ti so bili iz slavohlepnosti ali prirojene nemirnosti v vednem boju med seboj; dostikrat so bili

sovražniki tudi iz verskih ozirov, ker so bili podeljeni v pripadnike iztočnega in zapadnega obreda; vedno pa so se borili za prvenstvo, za vrhovno oblast in samo strah pred kakim močnim sovražnikom jih je prisilil, da so sklenili včasih primirje in se skupno branili sovražnih napadov. Zato so prosila plemena l. 886. grškega cesarja Vasilija, da jim je dovolil izbirati svoje poglavarje iz lastnega plemena.

Župani so svojo moč vedno jačali ter jo prenašali na svoje sinove, tako da so te oblasti postale s silo orožja dedne.

Desnica in Raša sta obrazovali del Zete. Raša je bila županija in je imela ime od reke Raše, izvirajoče pri današnjem Novem pazarju. Tu je bila stolica velikega župana in starejšega brata Nemanjinega.

A. Nemanjići. Okoli l. 1112. je bil v Raši najsilnejši vseh županov Uroš beli, ki je ustanovitelj dinastije Nemanjićev. Ko je le-ta umrl, ga je nasledoval njegov vnuk (ali kakor poročajo drugi viri njegov sin, Štefan Nemanja, ki si je l. 1165. podvrgel vse županije Stare Srbije. Nemanja se je rodil v Zeti, kamor je bil pobegnil njegov oče zaradi prepirov z brati. Tako je bila Zeta zibka in domovina Nemanjićev. — Med tem je nastal prepir med Štefanom in njegovimi sorodniki. On se je bil dal krstiti od nekega katoliškega duhovnika; ko pa je prišel v Rašo, kjer je vladalo pravoslavje, se je prekrstil. Večkrat so se dvignili sorodniki na Štefana, ali on jih je vse obvladal l. 1173., ter je sklenil prijateljstvo z bizantinskim carjem Emanuelom, kateremu je ostal veren. — Vedno veča je postajala njegova sila. Preganjal je Bogomile, zvezal Dukljo in Dalmacijo, potem Trivunijo in Zahumlje, jeden del severne Albanije in pozneje še zemljišča okoli Niša in Prizrena z županijo raško.

L. 1186. ga je v boju premagal grški cesar Izak in Štefan Nemanja mu je moral odstopiti majhen del svojih dežel. Štefan je sklenil z Izakom mir in njegov sin se je oženil z Eudoksijo, nečakinjo poznejšega carja Aleša.

L. 1195. je razglasil v veliki skupščini vseh srbskih plemen Štefan Nemanja svojega sina Štefana za svojega naslednika. Objednem je odkazal svojemu drugorojencu Vukanu Zeto in jeden del Zahumlja. Štefan Nemanja je odšel v Studenico in oblekel meniško kuto. 25. marca l. 1195., si izbral samostansko ime Simon, odšel na Sveto goro (Athos) in tam zgradil samostan Hilandarski ter umrl 13. februarja l. 1200. — Med tem je hotel Vukan oteti svojemu starejšemu bratu Štefanu čast velikega župana in je sklenil zvezo z Andrejem, mladim sinom magjarskega kralja Imreta, ki je bil ban Hrvaške in Slavonije ter je hotel napraviti iz Srbije magjarski feud. Ali ta nakana mu je izpodletela.

Brat Vukanov Štefan se je obrnil do najmlajšega brata Save, ki se je posvetil meniškemu stanu in ta je oba sovražna brata zopet sprijaznil. Štefan, bodisi iz slavohlepnosti, bodisi vzpodbujan od svoje druge žene Latinke, se je bližal rimskemu papežu, ki je dovolil, da se je Štefan venčal l. 1217. za kralja in si nadel ime kralja Srbije, Duklje, Trivunije, Zahumlja in Dalmacije.

Srbski klir pa je narod podkuril zoper to venčanje in Štefan je prosil svojega brata Savo, ki je bil od patrijarha Germana posvečen za arhiepiskopa srbskega in ki se smatra za apostola in največega svetnika srbskega, da je prinesel krono od bizantinskega cesarja seboj in Štefana na novo venčal, o kateri priliki si je pridel ime „Prvovenčani“. Umrl je Štefan Prvovenčani l. 1224.

Za Štefanom Prvovenčanim je prišel na prestol najstarejši sin njegov Radoslav. Ostavil pa je bil Štefan Prvovenčani še tri druge sinove: Vladislava, Uroša in Predislava. Predislav se je pomenišil z imenom Sava II. in postal arcibiskop srbski.

Radoslav je bil slab vladar; uprli so se mu velikaši in hoteli dvigniti Vladislava na prestol. Leta 1224. je počila ustaja. Radoslav je pobegnil v Drač (Durazzo) in odtodi v Dubrovnik, kjer se je pomenišil. Sava II. pa je venčal brata Vladislava za srbskega kralja. Pod njim se je povzdignilo rudarstvo. Vladal je do l. 1239.

Njegov naslednik je bil njegov mlajši brat Uroš I. Veliki, ki je vladal v Srbiji od l. 1240—1272. Dobil je ime „Veliki", ker je oživelo pod njegovo mirno vlado blagostanje Srbije. Umrl pa ni na prestolu. Njegov sin Dragutin, ki je imel za ženo Katarino, hčer ogrskega kralja Štefana V. (sina Bele IV.) (od 1272—1275. leta) je na čelu ogrske vojske očeta pregnal s prestola (l. 1272.) in ga izgnal v Drač kjer je Uroš tudi umrl. Pri tej priliki je dal Štefan V. svojemu zetu banijo mačvansko za doto svoje hčeri in kot odvisno provincijo od krone ogrske. Dragutin je umrl l. 1275.

Za njim je zasel prestol Dragutinov mlajši brat Milutin Uroš II. (1275—1321.). On si je znal pridobiti svečenstvo, ki je imelo toliki upliv, da je njega postavilo za kralja namesto brata Dragutina, ker je Dragutin grdo ravnal z očetom. Od Štefana Prvovenčanega je preteklo 50 let miru in Srbija je bila bogata, močna in ugledna država. Milutin Uroš je privel vse Srbe pod svojo oblast. Bil je železne volje, zelo uljuden, a po bizantinski lokav. Imel je štiri žene. Bojeval se je srečno z Grki, osvojil Bosno in Bolgarijo,

a le-to odstopil svojemu tastu Androniku II. Paleologu, carju vizantskemu. Ko je umrl l. 1317. Dragutin, je tudi njegove dežele zaplenil. — Milutin Uroš ni imel zakonskih otrok; nezakonska sinova sta mu bila Štefan in Kostantin, ki sta živela v Zeti, in v okolici Skadra.

Nezakonski sin Štefan Uroš III. je bil njegov naslednik. Tudi Štefan se je vzdignil proti svojemu očetu, ali ta ga je dal ujetega oslepiti ter ga je poslal v Carigrad. Milutin Uroš II. ni mirno preživel konca svojega življenja. Zgradil je neki 40 cerkvâ in samostanov, da bi si dušo umiril, ne samo v Srbiji, nego tudi v Solunu, na Sveti gori (Athosu) in v Jeruzalemu. Štefan Uroš III. pa ni bil popolnoma vida izgubil, nego se je bil v Carigradu oporavil. On je bil naslednik svojemu očetu Milutinu ter je zgradil samostan „Visoke Dečane“, od koder je dobil ime „Dečanski“. Ta samostan je najimenitnejši samostan srbski. Svoje namere je obrnil na Grško ter pridobil Macedonijo in Tesalijo. Tudi Bolgarijo je podjarmil. Vladal je od leta 1321—1336.

Najslavnejša doba srbska je bila doba Dušana Silnega (1336—1356.). Dušan Silni je bil sin Štefana Uroša III. in je bil venčan za kralja srbskega. Ker se je bal, da bi dobil njegov oče z drugo ženo Grkinjo kako dete, in da bi bilo tako njegovo nasledno pravo v nevarnosti, je umoril očeta ali ga je dal vsaj od zarotnikov umoriti.

Dušan Silni je brez sumnje najimenitnejši vladar srbski in se je imenoval, Dušan Silni, car Srbov, Grkov, Bolgarjev, Primorja in vseh zapadnih stranî ter si ovenčal l. 1346. glavo s carsko krono.

Bil je vzgojen v Carigradu in je tam izobrazil idejo ustvariti veliko slovensko carstvo. Uvel je vladno

hierarhijo in stroge dvorske obrede ter je založil red sv. Štefana, obogatil Dubrovčane s tem, da je republiki prepustil poluotok Pelješac in otok Mlijed in Ston (Stagno). Svojo vlado je razširil čez Bolgarijo, Makedonijo, Albanijo, Tesalijo, Epir in Grško.

Leta 1353. se je bojeval z Ludvikom, kraljem ogrskim, ki je hotel z orožjem napasti Srbijo. Obrnil se je na papeža, ker pa le-ta ni hotel sprejeti njegovih poslancev, je pretrgal l. 1355. vse zveze s papežem in Rimom.

Zgradil je na novo Beligrad, vodil v dvajsetih letih svojega vladanja 13 vojskâ s sijajnim uspehom z Grki, ter je ustanovil v Srbiji autokefalno patriarhijo, neodvisno od Carigrada. Dokler je Dušan živel, niso se mogli Otomani dokopati sile in oblasti. Ali on je videl nevarnost, ki je pretila Bizantiju in Srbiji od teh divjih čet. V zadnjem letu svojega življenja je zbral 80.000 mož in je hotel zavzeti Bizantij; na potu pa ga je zgrabila mrzlica in ž njim se je vlegla v grob veličina Srbije.

On je obračal veliko pozornost tudi v notranjo upravo svoje države. Razglasil je zakonik, ki se po njem imenuje Dušanov, in ki šteje 205 zakonskih določeb, ki nam pričajo o kulturi in civilnem pravu v Srbiji, ter so zelo človeške in plemenite. — Pod njim je napredovala trgovina, živinarstvo in rudarstvo. V XIV. veku je bilo v Srbiji pet zlatih in pet srebrnih rudnikov. Umrl je leta 1356.

Njemu je sledil na prestolu jedini sin njegov Uroš IV., ki je imel o smrti očevi 19 let. Bil je nežen in dobrega srca. Ž njim se začenja propast Srbije. Ko je bil še oče živ, se je Uroš oženil s hčerjo valaškega gospodarja in je vladal kot kralj srbski po smrti svojega očeta. — Prvi velikaši pa so pozabili pravice

nasledstva Uroševega in svoje prisege ob smrtni postelji Dušanovi dane, ter so Urošu odrekli poslušnost.

Med njimi se je najbolj odlikoval Vukašin Mrnjavčević, kateremu je bil Dušan priporočil svojega sina Uroša, da ga čuva. Mrnjavčević je bil potomec neke imenitne gosposke rodbine zetske. Člani te rodbine so si zaslužili sramotno ime v zgodovini srbski.

Vukašin in njegova brata Uglješa in Gojko, (oče in strica kraljevića Marka) so se jako zanimali za vlado Dušanovo. Vukašin je bil delaven, energičen in grozno slavohlepen človek. Tudi je znal skrivati to svoje poželjenje po oblasti, vendar je bilo drugih velikašev, ki so sumno opazovali njegove namere. Dušanova poslednja volja pa, ki je njega označil za nadzornika svojega mladoletnega sina Uroša IV., je imela tako silo, da se jej je Vukašin molče klanjal. Nekoliko bolehni Uroš pa je vanj slepo veroval. — L. 1357. je napala velika grška vojska v družbi s Turki Srbijo. Vukašin jo je potolkel pri Plovdivu (Filipoplju). Ljudevit, kralj ogrski, v družbi z banom Bosne se je dvignil proti Srbiji, ali nevihto je odklonil Vukašin od Srbije s tem, da je ogrskemu kralju nekolika zemljišča odstopil. — Ti uspehi so še bolj jačali njegovo slavohlepje in počel je delati jasnejše. Svojim sorodnikom in prijateljem je poklanjal velike kose zemlje v dar in je začel svoje nasprotnike preganjati.

Med poslednjimi je zavzemal odlično mesto Lazar Grebljanović, ki je bil z Nemanjići v tankem rodu (po ženski krvi). Lazar se je odlikoval s hrabrostjo, energijo in pravicoljubjem. On je vladal v Sremu in Bačvi, in k njegovi oblasti je pripadal tudi del Bosne. Ta se je uprl Vukašinu. Velikaši so bili nevoljni, da je imel car Dušan neomejeno vero v Vukašina; oni so namreč trdili, da ni povsem jasno, jeli Dušan izročil vodstvo

vlade Vukašinu na nedoločen čas, ali pa samo do konca svojega (t. j. Dušanovega) življenja.

Vukašin je imel svojo stolico v Prištini ter je vladal nad vsemi okolnimi mesti. Svojega brata Uglješo je imenoval despota in mu izročil vlado v Drami, Serezu in okolico Soluna. Lazar je vladal v Mačvi in Sremu, Bojsan Vojnović pa v Hercegovini.

Vukašin je v svoji lokavosti prišel nenadoma v Prizren, kjer je bila stara stolica srbskih vladarjev, se je prilizoval materi Uroševi ter je pisal Urošu, naj se vrne na prestol ter se je imenoval njegovega najvdanejšega in najvernejšega podložnika. Uroš je bil namreč pred nasilnikom pobegnil k Lazarju.

Uroš je verjel lepim besedam in se vrnil v Prizren. Vukašin je prirejal gostbe in love. Na lovu dne 12. decembra l. 1367. je Vukašin sam ali pa v družbi svojih najemnikov umoril Uroša, ki tedaj še ni imel popolnoma 30 let.

Tako pripoveduje narod. Res pa je samo, da je Vukašin ugrabil Urošu vso oblast, da ga pa je Uroš nadživel. Vukašin je namreč poginil v bitki pri Čirmenu (Černomenu ob Marici) 24. septembra 1371. Uroš pa je umrl istega leta šele na dan 2. decembra.

Z Urošem je izumrla dinastija Nemanjićev, ki je skoro dvesto let vladala v Srbiji. V Raši, v jedru srbske države, in v Zeti so vladali Balše. Na čelo nasprotnikov Vukašinovih je stopil Lazar Grebljanović. Ko pa so Turki napali Grško, so se Vukašin, Uglješa in Lazar zjedinili za skupno obrambo proti navalom Turkov na Grke. V bitki sta pala Vukašin in Uglješa, Lazar pa je zasel prestol srbski.

B. Car Lazar Grebljanović (Hrebljanović) je bil zadnji car srbski. Ko je Amurat osvojil Grško, se

je bližal obalam Donava in je Srbe pozval, da naj pripoznajo njegovo vrhovno oblast.

Lazar je zgrabil orožje in je prosil svoje sosede pomoči. Ogrska je iz egoizma, Avstrija iz nemarnosti prezirala prošnjo Lazarjevo. Samo Srbija, Bolgarija in Albanija so se odzvale njegovemu pozivu in so mu poslale vojakov, s katerimi se je Lazar odločno pomikal proti zmagalcu Trakije, sultanu Jedrenskemu (adrijanopoljskemu). Morebiti bi bil mogel s svojimi četami premagati Turke.

Narodna pesem pripoveduje, kar pa ni zgodovinsko utemeljeno, da je nastal prepir med ženama Vuka Brankovića in Miloša Obilića, obeh zetov Lazarjevih, ki se je prijel tudi obeh zetov. Vuk je neki na skrivnem sklenil pogodbo s Turki, potvarjal pa je Miloša, da je izdajnik. Pri slavnostni večerji dan pred bitko na Kosovem, je Lazar očital Milošu izdajstvo, ker je verjel potvaram Vukovim; Miloš pa je razžaljen vstal in dejal: „Jutri, veličanstvo, bodeš videl, kje je vera in kje nevera. Nevera Ti je ob kolenu!“ Vuk je je namreč sedel na strani Lazarju.

Drugo jutro se je napotil Miloš s svojima prijateljema Milanom Toplico in Ivanom Kosančićem v turški tabor, je položil orožje na tla, kakor bi se hotel predati in ko se mu je posrečilo priti v šator sultanov, in ko se je vedel, kakor bi hotel sultanu poljubiti roko, mu je svoj nož s tako silo zabol v trebuh, da so sultanu izskočila čreva. Tako je poginil car Amurat, ki je ustanovil janjičarstvo. Ali to delo ni imelo uspeha za bitko, katerega si je pričakoval Miloš. Miloša so Turki, potem ko je mnogo Ošmanov na begu iz tabora posekal, zvladali in ga z njegovima tovarišema z z groznimi mukami usmrtili.

Začela se je bitka. Na krilu, kjer je upravljal Lazar sam, so se Srbi hrabro borili. Ali ko so čuli vojaki glas, da je Lazar pal, so se zbali in niso vzdržali navala Turkov. Lazarju pa je bil samo konj pod njim ubit. Ko je zopet sedel na drugem konju in je hotel pogum svojih vojakov ojačiti, je 12.000 mož pod poveljstvom Vukovim odšlo iz svojega nameščenja. Lazar je pal v boju; z njim so pali tudi Jug Bogdan in njegovih devet sinov. To je slovita bitka na Kosovem polju na Vidov dan (15./27. junija) l. 1389. Carja Lazarja spominjajo se Srbi še dandanes. Kar narod pripoveduje o Milošu, ni samo prazna bajka. Iz pisma, s katerim je poslal Bajazit mrtvo truplo svojega očeta Murata v Bruso, vidimo, da je zvesti služabnik Lazarjev „Miloš Kobilić (drugi starejši viri ga imenujejo pa Kobilovića) ubil na Kosovem polju Murata; prišel pa je potem v turški šotor, ko je bila že bitka končana, češ da se hoče poturčiti. O Vuku Brankoviću pa pripoveduje narod, da ga je otroval Bajazit, ker se ni hotel poturčiti; res pa je samo, da je Vuku otel njegove dežele na Kosovem polju Lazarjev sin, despot Štefan. Vuk je umrl l. 1398. — Turki so osvojili Jedreno. Plovdiv, Sredec (Sofija) in velik del Bolgarske je postal provincija turška. Sultan Bajazit je podelil srbsko oblast med sinom Lazarjevim Štefanom in Vukom Brankovićem, ki sta morala plačevati danek in pomagati Turkom v Evropi in Aziji v njihovih bojih. Sin poslednjega je bil Jurij Branković, ki je l. 1425. sledil očetu in l. 1427., ko je umrl Stepan Lazarević, zavladal tudi v severnem delu Srbije. Ker pa je bil Lazar sklenil z ogrskim kraljem Žigo Luksemburgovcem za pomoč proti Stepanu Tvrdku II. Tvrdkoviću, kralju bosenskemu, ki ga je hotel napasti, zvezo, v kateri mu je obečal po smrti banovino Mačvo in mesta Belgrad

in Golubovec na Dunavu, je izpolnil ta pogoj Lazarjev naslednik in je ostal Belgrad do l. 1521. v oblasti ogrskih kraljev. Juraj Branković je vladal do l. 1456. Murat je začel z njim vojsko ter ga je pognal iz Srbije. Leta 1444. je dobil s pomočjo Sibinjana Janka (Ladislava Hunjadyja) zopet svoje dežele. Leta 1458. je poplavil Mohamed II. Srbijo, osvojil Smederevo, deželo podvrgel in tako je postala Srbija turški vilajet. Leta 1718. je prišla Srbija po miru Požarevskem v roke Avstrije, ki pa je tako preširno vladala Srbijo, da so Srbi sami Turkom pomagali izgnati Avstrijce l. 1739. Turki pa jih tudi niso ščedili, zato so se Srbi l. 1788—1790 vzdignili za Avstrijo, ko je cesar Jožef II. v društvu s Katarino II., rusko cesarico začel boj a brez uspeha.[1])

[1]) Nasilstva turških poveljnikov in janjičarjev, ki so grozno gulili Srbe, je prisilila le-te, da so se leta 1804. pobunili. Njim na čelu je bil Črni Jurij (Karagjorgje. Kara = turški: črn). Srbi so v nekolikih spopadih premagali Turke in 23. februarja l. 1807. zavzeli Beligrad. Nekateri poglavarji so se obrnili do Rusije za pomoč in ta je obečala, da hoče Srbom pomagati, ako priznajo njeno vrhovno gospodstvo. Ali svobodni narod tega ni hotel in je v vojnah l. 1809. in 1810. premagal Turke ob Moravi in Drini. Ruske spletke so dovele do tega, da se je sklenil mir v Bukrešu (Bukarest) 28. maja l. 1802. z ničvrednimi stipulacijami. Razglasila se je Srbom splošna amnestija in samouprava, morali bi pa plačevati Turkom danek in jim izročiti vse trdnjave. Mesto amnestije so dovolili Turki izselitev Srbom in so zahtevali, da se smejo v deželo povrniti turški dahije (izgnani osvetniki). Tri vojske pod poveljstvom Kuršid-paše so podpirale njih zahteve. Karagjorgje se je dal zavesti, da je razcepil svoje sile in tako so Turki pobili posamezne čete, on sam pa je 15. oktobra l. 1813. prešel na avstrijsko ozemlje. Ko se je pozneje vrnil v domovino, so Karagjorgja njegovi neprijatelji umorili. — Po begu Karagjorgjevem v Avstrijo je namreč stopil na čelo ustašev srbskih Miloš Obrenović, ki je Turke l. 1815. potolkel na mačvanski poljani. Leta 1817. so izvolili Srbi Miloša Obrenoviča za kneza. Tistega leta se je tudi Karagjorgje povrnil v domovino, da bi se zanjo bojeval proti

Leta 1463. je pridrl isti turški car Mohamed II. v Bosno ter je premagal poslednjega kralja bosenskega Štefana Tomaževića. (Bosna se je l. 1376. ločila od Srbije, l. 1401. je postala odvisna od Turčije ter jej je morala plačevati danek. 1596. pa je postala Bosna provincija turška.). Hercegovina je poprej spadala pod hrvaško kraljestvo, 1326. je pripadla Bosni, potem je cesar Friderik napravil iz nje svobodno herčeživo, l. 1482. (ali 1483.) pa so si jo podvrgli Turki.

* * *

Zeta je imela velik upliv v razvitku srbske države zaradi energičnega značaja svojih stanovnikov in zaradi svoje imenitne lege. Vsak večji in znatnejši

---

Turkom, ali je bil, kakor rečeno, pri Smederevu ubit. Odslej je vladal Miloš Obrenović. Leta 1830. je s podmičenjem dosegel Miloš berat od sultana za sebe, ki ga je imenoval dednim knezom Srbije. Leta 1839. je bil Miloš Obrenović, kateremu so se Srbi uprli zaradi njegove tiranske vlade, prisiljen odpovedati se prestolu v prid svojemu sinu Milanu, a ko je le-ta 8. julija istega leta umrl, se je polastil prestola njegov brat Mihajlo, ki je hotel uvesti želodarino; zato so se mu Srbi uprli, ga pregnali iz dežele ter je Mihajlo pobegnil v Avstrijo 7. septembra 1842. l. Istega leta 14. septembra so si izbrali Srbi za kneza sina Karagjorgja, po imenu Aleksandra Karagjorgjevića. Temu so Turki priznali samo naslov baš - beg. 22. decembra l. 1858. je zahteval senat, da naj odstopi, ker je avstrijska ulizica in ker se je branil boriti s Turki. Skupščina ga je odstavila kot begunca in pozvala kneza Miloša nazaj, kateremu je bilo tedaj 80 let. 2. junija l. 1859. se je Aleksander odpovedal vladi in tedaj je Miloš Obrenović s priznanjem senata stopil na prestol. Umrl je že 26. septembra l. 1860. Njegov naslednik je bil Mihael Obrenović III., ki je zasel prestol. Dne 3. marca l. 1867. so zapustili Turki srbske trdnjave in 6. maja ni bilo več turških vojakov v deželi. Čeprav je bil knez mnogo dobrega izvršil za svojo deželo, so se vendar Karagjorgjevići zarotili in ga 10. junija 1868, umorili v Topčiderskem parku. Narod je bil ogorčen zaradi umora in skupščina je poklicala jedinega Obre-

pokret v zgodovini srbski je izhajal iz Zete, odkoder so bile one porodice in oni posamezniki, ki so imeli velik vpliv na osodo srbske domovine. — Zeta je bila zibelka Nemanjićev in Zečani so ostali Nemanjićem zvesti v sreči in nesreči. Ko je Dušan silni dal svojemu sinu kraljevski naslov, je imenoval za namestnika v Zeti nekega B a l š o, kateregа smatra Kallay za potomca neke plemenite obitelji zetske. Ko so poginili Nemanjići, so ohranili B a l š i ć i svojo samostojnost napram Srbiji in Bosni.

Med tem so se bili polastili Turki vseh planjav okoli Zete in mest v Dalmaciji. Zečani, ki niso hoteli ostati pod jarmom turškim, so bežali v severne dele Zete, v nepristopne gore ter se niso Turkom vdali.

---

novića, M i l a n a, na prestol. Ker pa je bil novi knez mladoleten, je vladalo regentstvo, sestavljeno iz Ristića, Blaznavca in Gavrilovića. Ko je dorasel nastopil sam vlado, se je jel prilizovati Avstriji. Začel je l. 1877. vojno s Turki, a ker se mu je slabo godilo, je sklenil podprt od velikih sil s Turki mir na temelju statusa quo ante. Ko je Turčija podlegla Rusiji, jo je zopet napal l. 1878., in zasel Niš. V miru svetoštefanskem se je Srbija proglasila nezavisno kneževino in se povečala z Nišom, Pirotom in Leskovcem. 6. marca l. 1882. je bil oglašen za kralja in je 13. novembra 1885. napovedal Bolgariji vojsko, nedvojbeno od Avstrije podkurjen, ki ga je tudi po sramotnem porazu ščitila, da ni izgubil niti kosca dežele, niti plačal Bolgariji kake vojne odškodnine. Potem se je odlikoval s škandaloznim privatnim in javnim življenjem. Srbi so ga bili siti, zato se je na dan petstoletnice kosovske bitke 6. marca 1889. leta odpovedal prestolu in postavil svojega sina A l e k s a n d r a za kralja. Umrl je leta 1901. — 13. aprila 1893. se je razglasil Aleksander za polnoletnega in prevzel vlado in pognal regentstvo Ristića, Protića in Belimarkovića. Bilo mu je takrat 16 let. Škandalozni dogodki, v katere ga je zavela njegova žena Draga, so provzročili vojaško uroto, ki je Aleksandra in Drago v noči od 1./13. junija 1903. grozovito umorila. Sedaj so Srbi pozvali P e t r a K a r a g j o r g j e v i ć a na prestol, ki je bil l. 1904. venčan za kralja. Žal, da se politične

Tu se je ustanovila Črna gora, katere ni mogel noben sovražnik povsem podvreči.

Visoke in nekdaj z gozdovi pokrite, sedaj gole stene Katunske nahije, katere biča na zapadu morje, so delile imenovano nahijo od Trivunije in Zahumlja, ki sta nekdaj obsegali zemljišča, sedaj „Hercegovina“ imenovana ter so bile vedno prirodna meja med Zeto in najstarejšima dvema kneževinama srbskima.

Katunska nahija je bila od davnih časov gora, ki je pripadala gorenji Zeti, kjer so imeli Zečani svoje katune (= kolibe, kar imenujejo Srbi bačije, Dalmatinci pa stanove za pastirje svojih čred), od katerih je dobila katunska nahija svoje ime. Znano je, da so imeli Crnojevići, preden so dobili oblast v Zeti, svoja posestva pod Lovćenom nad Kotorom. Ko je leta 1427. izumrla rodbina Balšićev, poslal je despot srbski Stefan Lazarević svojega nečaka; Gjorgja Brankovića, da bi upravljal Zeto, katero je smatral za svoj feud.

Zečani pa so hoteli imeti svojega in od vsakega tujega vpliva neodvisnega gospodarja ter so izbrali Štefana Crnojevića za svojega gospodarja in vladarja. Crnojević se je neki imenoval tako od svoje črne polti in po njegovem imenu se je nazvala tudi Črna gora.

* * *

1. Prva doba Črne gore pod Crnojevići. Pod milim nebom Zete so ti knezi osnovali svojo prestolnico. Republika benečanska je priznala vojvodo Štefana Crnojevića ter mu dovolila nositi naslov

---

strasti odslej v deželi niso polegle in da ni prav nič stalnega v tej državi, kjer so stranke brez obzira na korist domovine krvavo preganjajo in vsako vlado krivijo in celo vladarja, ako jim ne ustrežeta.

kapetana gorenje Zete. V prvi polovici je Štefan Crnojević sklenil zvezo z dragim prijateljem Gjorgjem Kastrioto, imenovanim Škenderbegom, junakom albanskim, s katerim sta 24 let vodila ljute boje proti Turkom. Štefan Crnojević je imel neki za ženo Marijo, hčer Ivana Kastriote, očeta Škenderbegovega.

Štefan Crnojević je ostavil svojega sina Ivana Crnojevića za vladarja Črne gore (okoli l. 1466. do 1490.). Brat Ivana Crnojevića, Gjuragj je bil poginil l. 1450. v boju s Turki. Ko so bili Turki po smrti Škenderbegovi podvrgli Albanijo in Hercegovino in so pretili Žabljaku, prestolnici Ivanovi, je moral Ivan skrbeti za boljšo obrambo, ker je bil preslab, da bi se mogel uspešno boriti proti strahovitemu turškemu sovražniku. Odšel je v Benetke, da si izprosi od senata pomoči; ker se njegova prošnja ni uslišala, se je vrnil v Črno goro, oženil pa se je s Katarino, hčerjo Benečana Ori-ja. L. 1477. je Ivan pobil Turke v Karučali, severno od Bara.

Vedni napadi Turkov pa so ga prisilili, da je zapustil svojo prestolnico v Žabljaku 1485. l. in da se umaknil v nedostopne gore črnogorske, kjer je mogel mirno spavati. Ivan Crnojević je zgradil na obali reke, po njem imenovane Crnojević-rijeka, tvrdnjavico, kateri je dal ime Obod in je tamkaj ustanovil tiskarno. On je zgradil (kakor se čita v „Grlici“) leta 1483. metropolitsko cerkev, posvečeno rojstvu device Marije in mali samostan na Cetinju, kjer je bil nameščen vladika s 25 menihi in 40 dijaki. Cetinje je določil tudi za središče uprave ter se je tamkaj tudi sam namestil. Vedno je svoj narod bodril na sovraštvo proti Turkom in je utrjal ozke klance in soteske in sploh vpotrebljal vsako sredstvo in osebne žrtve za dosego svojega namena.

Srbski letopisi (na pr. oni izdani od Ljube Stojanovića l. 1883.) ne omenjajo nobenega Crnojevića, ne Štefana, ne Ivana, ne sina Ivanovega, Gjorgja, poslednjega vojvode beneškega v Zeti. Leta 1894. se je razglasil v Glasniku dež. muzeja sarajevskega v 3. zvezku letopis, pisan v Otogovskem (ali Sarandopoljskem) samostanu iz prve polovice XVI. veka, kjer pod l. 1496/7 beleži: „L. 7005 (=1496/7) je pobegnil Gjorgje Crnojević k doždu in ko je bil pri njem leto dni in je spoznal njih prelest in oskvrneno vero, je hitro pobegnil k carju Bajazitu, ki ga je z radostjo sprejel in mu izročil vojvodstvo v Anatoliji.“ — Razen tega podatka ni v srbskih letopisih v XVII. in v prvi polovici XVIII. veka nobenega spomina o Črni gori. Balšiće imenujejo letopisi odmetnike (odpadnike) od srbske carjevine. Crnojevići pa so odpali od Balšićev in od srbskega despota, ter so pristali k Benečanom, dobivali od njih naslov „vojvoda“ v Zeti, nosili so v jedni roki buzdovan, katerega jim je izročal Kotorski provеditor in v drugi zastavo Sv. Marka, so uživali podpore od Benečanov, ker so pomagali spraviti Grbljane pod neusmiljeno gospodstvo Kotorsko in se često borili za plačo proti srbski vojski v Zeti na strani Benečanov. Benečani so imenovali Štefana Crnojevića svojega plačenika.

Šele ko je bil Ivan Crnojević izgnan iz Zete od Turkov in je počel zvijati gnezdo v Črni gori, zgradil cerkev in samostan na Cetinju in premestil metropolita zetskega na Cetinje, ko se je moral njegov sin Gjorgje (Jurij) seliti iz Črne gore in ko je brat Gjorgev, Staniša (= Skender-beg) nadziral sandžak črnogorski in upravljal v Črni gori, in ko so se začeli nasledniki Vavile imenovati vladiki črnogorski, se je začela zgodovina Črne gore. Ivan beg se je nazival gospodarja

in vojvodo zetskega od l. 1465/6—1490. V neki cerkveni knjigi, katero je popisal Stan. Stanojević v srbskem Sionu (karlovškem cerkvenem listu) l. 1894., se čita tale zapis: „U domu blagočastivoga i bogom hranivoga gospodara Zeckoga, gospodina Crnojevića, a v dni in v carstvo zelo krepkoga i previsokoga izmailtskog cara Sultana Bajazita, dopisa se“ itd. — Ivan Crnojević je imel tri sinove, Gjorgja, naslednika svojega, mlajšega Stanišo in tretjega, za katerega se ne ve imena.

Ker se omenja v tem zapisu carstvo jako krepkega in previsokega carja Sultana Bajazita, je jasno, da je bil Ivan Crnojević prisežen podanik turškega carja. Istega carja je imenoval Mileševski dijak Vladislav iz l. 1508., „zakonoprestopni, Trojicohulni in krščanom dosaditelni zločastivi turački car Bajazit.“ Za državnega kancelarja je imel nekega Grka.

„Leta 1490. (= 6998) se je prestavil (umrl) monah Jовъ Crnojevikь“. — Tega leta je preminil Ivan Crnojević gospodar zetski; ne ve se, ali je iz svoje volje ali prisiljen postal menih in umrl med 19. majem in 1. septembrom 1490., kakor beleži neki Bogorodičnik (pesmarica v slavo matere božje), ki se nahaja sedaj v Rusiji. Tedaj se je njegov sin Gjorgje oženil l. 1490. v Benetkah.

Leta 1485. je odšel Staniša, brat Gjorgja Crnojevića, k sultanu Bajazitu v Carigrad. Neka črnogorska pesem (priobčena v Letopisu Mat. srbske 1843. 61 knj. str. 148) z naslovom: Iva Crnojević i Mehmet sultan poje, da je pisal car Mehmed Ivi Crnojeviću, da je zastonj odvel odpadnike v Črno goro, ker pride sam ponje. Ker pa je milosten, je zadovoljen, ako mu pošlje darove in s temi svojega sina Stanka. Ivan je poslal sina z 12 vitezovi. Na dvoru carjevem so se vsi poturčili in Stanku je dal car vezirstvo v Črni gori in Albaniji

ter je vse poslal v domovino. Tu so turčili ljudi, a Srbi so vse posekali. Stanko je bežal v selo Bušate. Tam se je naselil in prozval za Stanka Bušatlijo. To je bila bitka na Lješkopolju. Poturčenci, ki so se udali, pa so ostali v Črni gori.

Teh Turkov ni več, a ni jih bilo tudi že l. 1711. v Črni gori. Kdaj so izginili, se ne ve, ker ni dvojbe, da je vsebina Gorskega Vijenca fikcija. Mogli so poginiti l. 1687. ko so Črnogorci, podžgani od Benečanov, vse Turke v svoji deželi pobili. Ta boj je trajal več let in v teh bojih so izginili poturčenjaki in tedaj se je tudi mesto Obodnik razorilo na Reki Crnojevića. Tedaj je bodril Črnogorce na boj vladika Visarion († 1689 l.).

2. Tako je nastala v Črni gori ona doba, ki se navadno imenuje teokratska, a brez vzroka. Res je, da je vladika Vasilij, ki je dal tiskati l. 1754. v Moskvi prvo zgodovino Črne gore, pisal, da vladajo po odhodu Crnojevićev mitropoliti v Črni gori od leta 1516. Isti je prosil za nekega Crnojevića, ki je bil v avstrijski vojski častnik, da bi ga povišali v grofovski stan, ker sedaj vladajo po odhodu knezov mitropoliti od nuje tudi v politiki. — Mitropolit Sava, zavladičen l. 1719. je pisal Dubrovčanom, da vodijo ljudstvo, odkar so ostavili deželo knezi, vedno le vladike. Conte-Iveliću piše isti Sava l. 1785. pismo, kjer pravi, da se pokoravajo Črnigorci od pada srbskega carstva samo svojim arhipastirjem. Ista pastirja sta pisala tudi ruskemu carju Aleksandru o oblasti in upravi cetinjskih vladik po odhodu Crnojevićev. Ali to sta pisala vladiki sama, ne pa glavarji, ki sploh niso pisati znali. Glavarji in narod niso nikoli priznavali vladikam posvetne oblasti.

Lazar T. Perović je v srbskem Magazinu l. 1896. napisal članek: Teokratska (sveštenička, kalugjerska) vlada ili uprava u Crnoj Gori. On pravi, da je trajala ta vlada več kot tri veke. Potem pravi, da so po krvavi drami na Balkanskem poluotoku koncem XIV. veka sirotni goliči slavne Zete, oplenjeni vseh sredstev za obstanek, obljubili do poslednje krvi čuvati svoje sveto ognjišče ter so dvignili nad njim svojo zastavo in vanjo zapisali simbol borbe: „Za križ častni in svobodo zlato!“ Od tedaj se je razvila neprestana, obupna, krvava, stoletna borba, dokler se ni vzdignil iz pepela oltar pravi na krvavem kamenu (= Črni gori). — Tako pišejo tudi Milaković, Dučić, Popović in Rusa Rovinsky in Aleksandrov in različni starejši pisatelji, a vendar ne vedo navesti skozi dvesto let nobenega imenitnega sokola v Črni gori, če prav bi človek mislil, da so se v neprestanih bojih mnogi odlikovali z modrostjo ali z viteštvom.

Zato pa ni tudi nobenih beležek in narodnih izročil. — O tem ni vedel nič povedati Vasilij Petrović, ki je spisal prvi „Istorijo o Črni gori“ ter jo izdal v Moskvi l. 1754. — Nič ni o tem vedel njegov sinovec (netjak) Peter I. Petrović (1786.—1830.), ki je tudi spisal kratko zgodovino črnogorsko, niti Milutinović Sima, niti Medaković Milorad, ko je sestavljal zgodovino Črne gore 1850, niti ko je pisal delo „Vladika Danilo“.

V zgodovini Črne gore Dimitrije Milakovića, 2. izdaja 1856. so imenovani ti-le vladike 1. German, 2. Pavel, 3. Vasilj, 4. Nikodim, 5. Romil, 6. Pahomij Komanin, 7. Benjamin, 8. Rufin Njeguš, 9. Medarij Kornečan, 10. Rufin Boljević, 11. Vasilj Veljekrajski, 12. Visarion Bajica, 13. Sava Kalugjerović z Očinićev.

Nihče ne ve nič o teh vladarjih in tudi ne o mnogih drugih vladikah neznanih imen, nego vsi so bili mirni pastirji naroda. Kdo so bili torej vladarji?

V letopisu Mat. srbske 1842. v zv. 4. ali knjigi 59., je priobčil tedanji urednik Jovan Subotić iz nekega rokopisa, ki je imel več zgodovinskih narodnih pesem in zapiskov, tudi „vladajoče familije v Črni gori". Tu se navajajo Crnojevići od 1358—1516., potem Vukotići, Punoševići, Radonići, Tomanovići, Milići, Martinovići, Petrovići, Mijuškovići. Ti so vladali in vojevali proti svojim sovražnikom in branili svojo domovino proti Turkom. Te družine so vladale od 1516—1711, ko je poslal Peter Veliki pismo in tedaj je bil mitropolit Danil Sćepčević in tedaj je velika oblast prešla na menihe". (Velika oblast pa je prešla na menihe samo za to, ker so znali samo oni pisati!) Ta neznani zapisovač ne ve nič o regentih-metropolitih za dobo od 1516.—1711. in pravi, da je meniška vlada nastala še le 1711. leta. —

Še le od vladike Vasilija (1756—1766) so začeli trditi in učiti, da so po poslednjem vojvodi in gospodarju zetskem in črnogorskem vladali mitropoliti in upravljali Črno goro, da je bil narod črnogorski več nego tristo let pod vodstvom cetinjskih mitropolitov. — Pa tudi oni, ki piše, da so vladale neke rodbine v Črni gori, nima povsem prav, ker je bil po vsej priliki dvesto let nekdo tretji gospodar Crne gore.

G. Makso Dragović piše: „Poleg vladike, razume se, je bilo vedno nekoliko plemenskih glavarjev in med njimi gubernator, ki je seveda več vpliva imel, nego drugi glavarji; in izven vsake sumnje je, da so tudi turške oblasti imele vpliva in deleža pri upravi Črne gore ob času vladik

iz raznih plemen. **Sam** Dragović, historijograf črnogorski priznava, da je imela turška vlada vpliva ob času vladik iz raznih plemen. — On sam pa pravi na začetku svoje razprave tudi to, da se ne da pri sedaj znanih podatkih o tej zgodovini kaj določenega trditi, ker ne vemo, kdaj in zakaj je Gjorgje Crnojević ostavil Črno goro in odšel v Benetke, morebiti, ker je videl, da gre vse rakovo pot, in je iz strahu pred Turki zapustil kršno Črno goro in pobegnil v Benetke. Isti pisec pravi tudi, da ne vemo, v kakšni obliki je izročil „posvetno vlado“ Gjorgje vladiki Germanu ali Vavili. Seveda se to ne ve, ker je sploh ni mogel izročiti kot kletvenik (priseženi podložnik) turškega carja.

Isti Dragović je v Starinah priobčil v starem prevodu srbskem carski ferman za tri ribolove v gornjem blatu (= Skadrskega jezera) poslan sandžak-begu Dukadjinskemu in kadiji črnogorskemu, s katerim se daje onima na znanje, da je vladika Pahomij prišel v Carigrad in se pri sultanu pritožil v ime menihov, ki stanujejo v Komu in Cetinju gori imenovanega kadiluka (sodišča) in kateri vladika nosi carsko zapoved, ker je dokazal, da imajo oni menihi pravico od davnih časov do onih treh ribnikov, da so jih pa ljudje od Žabljaka samovoljno motili v posesti s tem, da lovijo ribe. Car zapoveduje, čim dobita sandžak-beg in kadija to zapoved carsko, da preiščeta stvar in ako najdeta, da je pravica svečenikov komskih in cetinjskih iz starih časov, da oddasta to zapoved v roke svečeniku Pahomiju in da verujeta carskemu podpisu. Iz Carigrada od Hedžre (bega Mohamedovega) 886. leta. Ta letnica je kriva; moralo bi stati 946. leto (= 1568) in se je zgodila pomota pri prevodu iz turške matice.

Vladika Pahomij je torej šel v Carigrad k sultanu iskat pravice za ribolove. Ako bi bil vladika Pahomij sam kak dinast, bi si bil vedel že drugače pomoči. Pahomij je bil v XVI. veku vladika črnogorski in primorski, ni pa bil nikakršen vladar.

Isti Dragović je priobčil iz t. z. „Cetinjskega Krisovulja" v Let. Mat. srbs. 1891. knj. 167. str. 4—7. „Krisovuljo za Humce" (Humci so 10 minut od Cetinja), kjer je govor, kako so se Humci med seboj dogovorili, da pritisnejo dedščino cerkveno l. **1638.** „in mi vladika Mardarij z brati (menihi) smo poklicali Humce in carskega kadijo (sodnika), ker so tedaj zapovedovali tudi Turki, in Humci so dejali pred kadijo, da stoje na zemlji, katero jim je ostavil Ivan Crnojević. Mardarij pa je iznesel pred kadijo krisovulijo (zlato bulo) Ivana Crnojevića in druga pisma, katera so mu dala turška gospoda. Tedaj je kadija Humce zapodil in cerkvi dedščino potrdil. Humci pa niso hoteli kadije poslušati in so začeli krasti in zla delati samostanu. Vladika in bratje so jih prosili, da naj ne delajo zla cerkvi ali zastonj. Šli so torej vladika in bratje (menihi) v Podgorico h kadiji in so ga prosili za vojaško pomoč, da bi prestali Humci zlo delati. Vojaki so prišli, zvezali Humce in natepli s toljagami in jih oglobili. Na prošnjo vladike in bratov so jih izpustili, določili so pa še: „Ako bi Humci hoteli kdaj pritisniti na polje ali v goro, smo postavili poroštvo od 40.000 globe in ako pride gospodar, ki zapoveduje v tej deželi, bodisi Turčin ali krščan, naj vzame globo z vsemi črnogorskimi vlastelini in Humce prežene preko morja in planine; cerkvi pa naj dedščina ostane libera (svobodna) in na veke." Temu pa so bili svedoki vsi vla-

stelini in sodniki in to je bilo 25. aprila 7146. (= 1638.) — Mardarij je bil vladika okoli l. 1659., in sicer devetnajsti.

Kotorski vlastelin (graščak) Marijan Bolica je opisal v neki knjigi skadrski sandžakat in pravi, da je skadrski sandžakat razdeljen na šest delov in da je prvi in glavni del tega sandžakata Črna Gora. — On pravi tudi, da vladika kot mitropolit upravlja z vsemi Črnogorci v duhovnih stvareh (nel spirituale), ki priznava jedino prečastnega patrijarha pećskega in za vojvodo ali zapovednika v Ljubotinu ali reški nahiji Vuka Rajičeva, ki je glava vsej Črni gori. Knjiga je izšla l. 1614., in je vladi beneški posvečena.

Od l. 1516.—1687. torej ne more biti govora o teokratiji v Črni gori in mitropolit cetinjski je bil starejšina samo v duhovnih poslih.

Dokaz temu je tudi pismo vladike Visariona in vseh knezov Črne gore pisan 8. dan novembra (po starem) l. 1688. in upravljen presvetljemu in prevzvišenemu in mogočnemu gospodu in gospodarju Jerolimu Kornerju, kavaljeru, proveditorju, generalu od Dalmacije in Albanije.

V pismu na senat beneški od 21. maja 1687. je pisal imenovani Jerolim Korner, da je Andrej Pobor (Popori) od Kozijera ubil ali glavni krivec bil, da je bil ubit kadija podgoriški, o čemer je že prej poročal proveditor senatu; v listu od 8. septembra 1688. pa piše, da se nič natančnejšega ne ve o tem ubojstvu podgoriškega kadije, ki je sedel v Podgorici in sodil Zeti; črnogorski kadija pa je sedel v Lješkopolju.

Pred osvojitvijo grada Ercegnovega v Boki so torej stopili l. 1687 Črnogorci oprostivši se

turškega jarma v odnošaje z Benetkami ali z drugimi besedami, so se podložili gospostvu beneškemu.

Sicer pa niso bili Črnogorci raja, kakor Bošnjaki, Hercegovci in Srbi; samo dejstvo je, da vladike črnogorski niso bili zameniki vojvod črnogorskih v njihovi oblasti in da razen svoje duhovne oblasti niso imeli posvetne oblasti in niso bili vladarji in da prave oblasti niso imeli ni knezi, nego da je bila Crna gora pod turško oblastjo in pozneje pod benečansko.

Rus Makušev (v razpravi „Samozvanec Stěpan Mali“ v Ruskem Věstniku) pravi: „S tem Jurjem (Crnojevićem) se je ustavila vlada črnogorskih vojvod in po njegovi smrti, ki se je zvršila l. 1514., je bila mala država zedinjena s Turško in je bila del pašaluka skadrskega. V podanstvu Turčije je bila Črna gora od početka XVI. do konca XVII. veka“.

Tudi Konstantin Jireček, najboljši poznavalec južnoslovenske zgodovine, pravi v svojem članku v Ottovem naučnem zbornika, 6. zv., da je od 1514.—1528. upravljal Škenderbeg (Staniša) sam Črno goro, Primorsko in Dukljo. — Navadno se trdi, da je takoj po padu Crnojevićev nastopila posvetna vlada mitropolitov (vladik) ali po listinah je nastala ta vlada še le dva veka pozneje. Med tem je bila Črna gora več ali manj pod vrhovnim gospodstvom turškim. Metropolit cetinjski je bil samo poglavar duhovni (nel spirituale), v veliki vojski l. 1683.—1699. so se Črnogorci izročili Benečanom in zmagovali zanje v mnogih bitkah itd. na pr, v Kiperski vojski (1570—1573), v Kandijski vojski (1685—1699). — kar je omenil z nekoliko besedami vladika Vasilij v svoji Istoriji Črne gore (1754).

Leta 1604. je došel v Podgorico sandžak Alibeg Mehmedbegović, (sinovec ali netjak Feris-paše) in ji hotel izterjati davek. Črnogorci so se branili plačati davek. Zbral je 60.000 ljudi, med njimi mnogo Kučev, popalil Stanjevič in Gorico, a v gorah so ga počakali Črnogorci v zasedi in natepli, da je bilo 100 Turkov razsekanih na kose, med njimi ćehaja (nadzornik) Šaban, in le noč je Turke rešila.

Drugi porazi, ki se omenjajo l. 1612. in 1613., pa se tičejo Brdjanov, ne pa Črnogorcev.

V Relat. Venetae, (izdal Simo Ljubić v Zagrebški akademiji) je „Itinerario di Giov. Batt. Giustiniani sindice in Dalmazia ed Albania“ od l. 1553., kjer piše na str. 241. o Kotoru in njegovih mejah in pravi, da je tik Kotora „un monte asperrimo, tutto di sasso vivo, detto M. Negro, abitato da sudditi turchesi (zelo kršna gora, vsa od živega kamena, imenovana Črna gora, naseljena od podanikov turških) in na str. 46. „in Monte Negro, loco del signor Turco 1663“ (v Črni gori, mestu gospodstva turškega 1663).

Da ni bila Črna gora pod turško vlado, ne bi se bila že v XVI. in XVII. veku delila v „nahije“. Ta beseda je turška namesto domače „župe“ in se ne bi čitalo v titulah in adresah za pisarje Pećske patrijarhije: „Na Crnu goru sice (= tako) piši: ‚v bogospasnuju nahiju Cětinje i v' Kadiluk' Podgorico i Skadar i v' pleme Paštrojeviće“.

V beratu menihu Savi (Savi Petroviću, mitropolitu črnogorskemu) od l. 1180., (t. j. po hedžri) ali 1767. l. po Kr., v katerem se on potrjuje na novo v zvanju mitropolita, stoje besede: Crne gore, **„ki se sedaj zove Karadža-tagi“** (= Črna gora).

* * *

Ko je Nikodem, četrti vladika za Vavilo, nekaj let pred pohodom patrijarhovim umrl, se nihče ni upal skozi turške pokrajine potovati v Peć in tako je bila Črna gora nekaj let brez mitropolita. S tem brezvladjem se je hotel okoristiti Sandžak-beg, katerega so prevarile njegove nadeje, da bi z dobra pridobil Črnogorce za sebe ter je hotel zasesti Črno goro. Zgrabil je s svojo vojsko Črno goro in posrečilo se mu je zavzeti Obod, ki je bil važno trgovišče za Črno goro. Tako so ostali Črnogorci v neki polovični zavisnosti od Turkov. Tako so stale stvari, ko je bil mitropolit Visarion Bajica, ki je bil posvečen za vladiko l. 1685. po smrti Rufina Boljevića in umrl l. 1692. — V zadrskem arhivu je neki dokument med Atti del Proveditore Generale in Dalmatia et Albania, od 4. maja 1690., v katerem knezi in glavarji črnogorski in zbor črnogorski javljajo šofra-providuru (sopra-proveditorju) Kotora, Albanije in Novega, Alvisu Marcelu, da je vladika Visarion umrl in da so si za svojega duhovnega pastirja in starejšino izbrali in še s svojo voljo potrdili vladiko Savatira (Savo), ki je bil že doslej potrjen po zapovedi arhiepiskopa Arsenija Crnojevića, patrijarha srbskega. — Da je umrl Visarion koncem junija l. 1692., se vidi iz pisma od 5. julija 1692., katero je poslal poverjenik izvenrednega proveditorja kotorskega iz Nikšićev in iz pisma, s katerim je proveditor javil metropolitovo smrt 21. julija i. l. beneškemu senatu. Kaj je delal Visarion v teku 7. let?

V italijanskem zborniku, izišlem l. 1896. v Rimu, so pisma iz l. 1678.—1735. in prvo pismo je ono vladike Visariona od 10. decembra 1678. do generalnega proveditorja Dalmacije in Albanije, Jerolima Kornerja, v katerem mu javlja, da so Kuči in drugi Brdjani raz-

bili pašo (Sulejmana skadrskega) ter njegovo vojsko posekali in tako junaštvo počinili, da ga ni bilo doslej proti Turkom od strani krščanov. Ker so se Turki prepali zaradi dohoda benečanske vojske, prosi vladika gen. proveditorja, da naj pošlje vojsko v Črno goro, kjer hočejo postaviti 2000 mož, da udarijo na Turke v družbi z benečansko vojsko. — „Za vsako naše delo i potrebo se preuzvišenemu gospodstvu tvojemu priporočamo i se vam zaupamo. Prosimo gospoda Boga za vaše zdravje i veštu (obleko) vam poljubljamo i Bog vas podrži u prevedrem gospodstvu leta [mnogo] amin' —."

Leta 1688. maja meseca je poslal Sulejman-paša „Vladiki (Visarionu) i Tomašu i ostalim okolo njih" pismo, v katerem jim obeča, da pride z 20.000 možmi v Podgorico in kdor je prava carjeva raja, ta pride k njemu na vero božjo in on mu nič ne reče, ako pa kdo neče priti, naj le počaka, da ne bodo potem rekli, da jim ni dal vednosti.

To pismo je poslal Visarijon generalnemu proveditorju s tem pismom: „od vladike in vseh starejšin od Črne gore". Moli in kumi ga z Bogom in sv. Ivanom, da naj Črnogorcev samih ne ostavi, nego, da naj jim pošlje pomoč in da naj zapre Turkom pot v Ulcinj in Bar z nekolikimi galijami. In nadejajoč se, da bodemo imeli od vašega gospodstva vsako pomoć, vašega gospodstva svetlo vešto poljubljamo. 19. maja 1688.

Še važnejše je izvestje Jeronima Kornerja senatu beneškemu od 31. maja 1688.: „Ko je Soliman (Sulejman-paša skadrski) spoznal naklonjenost Črnogorcev do Vaše preuzvišenosti, se je razsrdil na nje ter je hoteč se osvetiti obesil dvanajst njihovih talcev, ki so se nahajali v njegovih rokah. Razkačeni so se (Črnogorci)

javno oglasili za Vašo preuzvišenost in to po veliki zaslugi cetinjskega episkopa (Visarijona), ki ni samo podpiral tega sklepa, nego je tudi obečal, da jih hoče izmiriti in zjediniti z drugimi gorjanci (Brdjani), s katerimi so živeli v starem sovraštvu." — Daj bog, da bi odgovarjali dejansko poslom, katere imajo ž njimi in da jih ne bi kaka nova homatija spravila v novo nejedinstvo. Prišlo je k meni njih 24 glavarjev in njih episkop sam ter so me uverjavali svoje udanosti, prosili pomoči in podpore obečajoč mi, da mi hočejo vsako mogočo korist nuditi nad sovražniki itd.

To pismo in pismo vladike Visarijona ter vseh knezov od Črne gore, katero je bilo pisano 8. novembra (po starem) leta 1688. Jerolimu Kornerju, kavalirju proveditorju in generalu od Dalmacije in Albanije, kaže najbolje, v katerem razmerju so bili Črnogorci do republike beneške. Pismo slove: „Od nas episkopa od Cetinja in vseh knezov od Črne gore; a po tem, gospod presvetli, kakor smo prišli od vsega zbora črnogorskega starejšine v Novi (Erceg-Novi) k vašemu gospodstvu in vam prinesli pismo, ki smo je napravili na Cetinju, ko se je bila letos zbrala vsa Črna gora, da se zjedinimo in povsodi zjedinimo kot verni podložniki **vašega presvetlega gospodstva,** h kateremu smo pristopili od svoje dobre volje izpod roke turške; potem se je dvignil paša Sulejman od Skadra z vojsko na Črno goro in jej mislil sila zla storiti, ali mu ni dal Bog, ker smo iskali pomoči pri Vas in vojaštva in za našega zapovednika kavaljera Živa Grbičića ali njegovega netjaka (ali vnuka [?]; „nipote" znanči oboje v ital.) i tako se nas je usmililo Vaše gospodstvo, nam je dalo pomoči in vojaštva in pred vojsko kavalirja Jana Grbičića, ki se je dobro obnesel proti sovražniku in zavrnil

Sulejman-pašo sramotno in zasramljenega iz Črne gore, ki je prišel deželo harat in palit, ali hvala Bogu ni naredil sebi velike koristi, niti krščanom velike škode, nego je izgubil dobre junake od svoje vojske; pa gospod presvetli, dokler smo bili pod Turki, vedno smo bili (varovanci) njih hiše[1]); in tudi zdaj, ko smo prišli pod krilo principovo (= beneškega dožda), razumemo, da ljubi tudi ostala dežela Grbičiće, pa tudi mi Črnogorci jih ljubimo in smatramo za naše gospodarje, da nam vedno zapovedujejo, dokler bode (trajala) njih hiša, ker so sreča za našo deželo; pa tudi zdaj, ko je šel Sulejman-paša drugikrat nad Črno goro, smo šli v Kotor in iskali pomoči od gospoda proveditorja in kavalirja Živa Grbičića in tako so nam dale zapovedi Vašega gospodstva pomoč in vojsko i pred vojsko kavalirja Jana ter je šel na Cetinje; in došel je Sulejman-paša blizu Cetinja, en dan hoda in govorili so mu, da naj ide na Cetinje, kjer ga čaka kaurska vojska (nevernikov), ali ni bil junak, da bi prišel in se pobil z vojsko, nego je požgal neke slamnate hiše po Reški nahiji in se sramotno vrnil: niti ni roba povel, niti glave odnesel, niti kakega junaštva učinil v Črni gori, nego po sreči božji in vašega gospodstva je dvakrat letos sramotno pobegnil Sulejman-paša preko blata (Skadrskega jezera), kakor noben paša ni bežal; odkar je postala Črna gora, nikdar ni bila vojska pašina nesrečnejša, kakor ta pot, ker se je prepala, ker jo je pričakoval kavalir z velikim junaštvom in z veliko spremo, katere potrebuje v vojski; zato pišemo vašemu gospodstvu, da veste, da nam ni naš sovražnik nič zla storil in da, ako bi se ta paša zopet kdaj dvignil na nas, da se Vam priporočamo, da bi nam

[1]) t. j. Grbičićev.

zopet kavalirja poslali z vojsko na Cetinje, dokler da Bog, da tudi v te kraje izide vaše presvetlo gospostvo, da izženete te nekrščene pse in osvobodite nas tega sovražnika, kakor ste že mnogo narodov krščanskih osvobodili v drugih krajih, tako mi upamo vašemu gospodstvu, da nas osvobodi; in prosimo vas gospod presvetli, da bi pisali gospodu proveditorju in gospodu Živu Grbičiću, da bi nam poslali kakih sto ljudi semkaj v samostan; dve kompanije, da čuvajo te meje (kufine) in ko bi se oglasilo, da so tukaj nameščeni plačeniki, bi stala mirno ta zemlja in ne bi ji mogel sovražnik nič škodovati in da smo vam gospod presvetli v vsaki stvari, kjer moremo poslužiti, da nam zapovedate in Bog vas podrži mnoga leta v presvetlem gospodstvu. Pisano na Cetinju osmi dan novembra na staro (1688).“

Torej so imeli l. 1688. pred 31. majem zbor na Cetinju, kjer so se vsi Črnogorci zjedinili in so ogorčeni na Sulejman-pašo stopili pod krilo beneškega dožda in odloko napisali ter pismo odnesli episkop in 24 starejšin v Erceg-Novi, kjer so se predstavili general-proveditorju Jeronimu Kornerju in izjavili, da od svoje volje pristajajo kot verni podložniki prevedrega principa in o tem je izvestil general-proveditor svojo vlado 31. maja 1688.

Ta Zano Grbičić je bil torej postavljen v drugi polovini l. 1688. za gubernatorja ali zapovednika v Cetinju in je ostal tam od l. 1689.—1692. Kaj pa se je potem godilo od 1689. leta do smrti vladike Vasarijona? — Crnogorci niso več sami napadali Turkov, nego so kot zavezniki in podaniki pomagali Benečanom v bojih beneške republike s Turki.

Marko Dragović v delu „Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njeguš itd.“ (str. 17., 18.) piše, „da je

morala Črna gora odpovsod zaprta pridobiti si prijateljstvo Benečanov, da je mogla potrebno hrano dobavljati. Ona je morala s silo grabiti ali pa pomagati Benečanom z orožjem, da je od njih dobivala podporo in hrano. Zato je delala izjave Benečanom in je Benetke priznavala za svojo pokroviteljico. Taka pisma so morala biti mehko pisana. Ali to je delala Črna gora le prisiljena in da bi se rešila vraga, je klicala za kuma satana, da je nista oba napala.

Benečanska vlada je seveda ošabno pisala Črnogorcem in je sebe predstavljala za dobrotnico Črne gore. Ako ne bi tega vedeli, bi morali misliti, da so bili Črnogorci res nesamostojni, ampak ne glede na vsebino in obliko pisem črnogorskih in beneških ostanemo pri mnenju, da ni bila Črna gora nikdar komu podvržena, temveč vedno neodvisna.“ —

Tako mislijo Srbi ne samo na Cetinju, nego tudi v Belgradu, Novem Sadu in Zagrebu; s kakšno pravico, lahko vsak trezen čitatelj presodi!

Letopisec cetinjski, ki je nastal okoli polovine XVIII. veka, piše, da so Latini (Benečani) l. 1687. zavzeli Novi (Erceg-Novi) in to leto je izvel biskup Visarion Latine na Cetinje v samostan, proveditorja in kavalirja; in vladiko Visarjona so leti otrovali in je umrl. Potem jo zbral Sulejman-paša vojsko in šel na Cetinje; našel je Latine v samostanu, pa pustil Latine na vero, cerkev pa raskopal.

Leta 1687. je bil Novi od Benečanov osvojen in v istem letu je bil razorjen samostan cetinjski. Visarijon pa je umrl l. **1692.** Očividno je poročilo letopisca krivo.

O osvojenju Novega piše Gj. Popović tole: General Kornaro je zbral 12.000 ljudi in se obrnil do cetinjskega metropolita Visarijona Bajice, da mu po-

more s Črnogorci. Mitropolit se je odzval in poslal jako pomoč.

V neki narodni pesmi pa se pripoveduje, da je beneški dožd poslal pismo Vučeti Bogdanoviću, poglavarju Črne gore in ga pozval, da naj zbere svojo vojsko. Knez je takoj zbral svojo vojsko ter jo popeljal pred Novi, počakal Topal-pašo na Mokrinah, napal njegovo vojsko, jo potolkel, da so Turki bežali v Trebinje. Potem so Črnogorci napali Novi in zastava popa Radonjića je bila prva zasajena na zidu Novega. Ko je to čul Sulejman, vezir Albanije, je zbral veliko vojsko in jo vodil proti Črni gori, da se osveti.

Pesem lahko tako poje: kako pa je mogel zgodovinar Milorad Međaković v knjigi »P. P. Njegoš poslednji vladujoći vladika crnogorski“ (N. Sad. 1882) na str. 46 pisati: „Vladika Visarion Bajica (1687) se je boril zajedno z Benečani proti Turkom pri Novem in zmagal **baš on s svojimi Črnogorci,** a po zmagi so ga Benečanska gospoda spremili na Cetinje in ga tu umorili“?

Kako bi bili Benečani otrovali Visariona l. 1689. ko je živel še l. 1691. in umrl še le l. **1692?** Zakaj bi bili Benečani trovali Visariona? Tega ni pisal niti mitropolit Vasilij, ki je mrzil Benečane, niti Peter I., ki jih tudi ni maral. Izmišljeno je tudi, da so baš Črnogorci zavzeli Novi. —

Benečani so vodili vojsko s Turki zvezani z rimskim cesarjem in poljskim kraljem od l. 1684. do Karlovškega mira l. 1699.

Leta 1692. pa je napal Skadrski paša Sulejman Črno goro. Popović pripoveduje, da je prišel pod vodstvom poturčenjakov iz Crnojevića Reke. „Na Vrteljki se je začel boj pred Cetinjem. Beneški vojvoda Zano Grbičić je utekel brez boja v Kotor. Boj je

trajal osem dni in je palo mnogo junakov, ki niso dali sovražniku v srce Črne gore. Med drugimi je pal Pivljanin Ivo s 60 drugi. (16./26. sept.). Ali s silo je prodrl Sulejman do Cetinja, kjer je dvor Ivan-begovića branilo 48 braniteljev. Ko je palo 237 Arnavtov, so Turki udrli v dvor in vse domačine posekali. V cetinjskem samostanu je bilo 200 Italijanov, ki so se udali in katere je pustil Sulejman v Kotor. Menihi pa so se pripravljali za skrajnost. Vse dragocenosti so skrili v veliki zvon in ga zakopali; v kleti pa so nagomilali smodnika in neki menih je zapalil z zažigalnico (lunto) smodnik, da se je samostan razpočil in zgorel (18./28. sept.) in je 400 Turkov poginilo. Potem se je vrnil Sulejman v Skader."

Pa ni bilo tako. V rimskem zborniku, izdanem l. 1896. so pisma, izvestja in spisi, ki svedočijo, da se je bitka vršila meseca septembra l. 1692., ne pa l. 1690. V tem napadu ni bilo 60.000 mož, nego samo 8000 vojske, ki je udarila na Latine in Črnogorce. Pri Turkih so se borili Kuči in Klimenti in tudi Crmničani in Rečani so se pridružili Turkom. Turki so brez velikega upora pridrli na polje cetinjsko. Poturčenjaki niso na Crnojevića Reki šli na roke Sulejmanu, ker tedaj poturčenjakov ni bilo tamkaj. Tudi ni res, da bi se bili spopadli Črnogorci s Turki in da je borba trajala 8 dni, tudi ni res, da je Kotorski kastelan Zano Grbičić s 1560 vojaki pobegnil v Kotor. Vse to so izmišljotine poznejših Črnogorcev.

Piperi in njih vojvode Rajič, Cvetko, Piletin in Janko Vukadinov so pisali l. 1692. v septembru kavaljeru Zanu Grbičiću med drugim: „Potem, ko se je paša vrnil s Cetinja z veliko vojsko, se je vsa dežela prepala, ker nas je hotel udariti; ali ker je bila velika voda in je

mnogo gospode poginilo ter je bil paša ranjen in se ni mogel izlečiti, smo se uklonili zlu. Obžalujemo samostan ali z bogom in gospodom ga lahko zgradimo. A vera ti božja, mnoge gosposke glave so bile zlomljene in ko se je paša vrnil v Podgorico in Skader, ni bilo nikakršnega veselja. Mi smo božji in Vaši, in tako ti ne pogobi sol in kruh (naj ne postaneta gobava). S Kuči smo se umirili ..... Pripovedal vam je menda knez od Plješivcev, kako smo vsi šli z njimi na Cetinje, ali nismo dospeli, ker smo dobili glas, da se paša vrača. Ali preje nismo mogli, ker mu je sin[1]) bil v Podgorici s tremi tisočami vojske in baš smo čuli, da se pomika in ide na Reko z dvema topovoma. Preje bi bili pisali, ali dokler se ni vsa vojska razšla, nismo mogli“. To pismo pripoveduje boj vse drugače, nego Popović.

V bitki pri Vrteljki (Vrtijeljlki) se je odlikoval Baja Pivljanin s 60 junaki; ta bitka je bila po besedah Rusa Rovinjskega končni akt v celi dobi navalov turških na Črno goro v tečaju dveh sto let. Res pa je bila končni akt samo one dobe od leta 1688., ko so vrgli Crnogorci s sebe turški jarem in se začeli boriti na strani Benečanov proti Turkom. — Prav pa ima Rus, ako pravi, da se te bitke Črnogorci niso udeležili in da se je Baja Pivljanin sam s svojim oddelkom nekoliko časa hrabro ustavljal na Vrteljki, dokler ni pal s svojo četo, 60 ljudmi. Dejstvo je torej, da se te bitke Črnogorci niso udeležili in da je ono mesto v Gorskem vencu „Tri serdara i dva vojevode sa njihovo trista sokolova, Soko Baja sa trijest zmajeva (1044—1046)“ licentia poetica, ki ne odgovarja istini. — Bajo Pivljanin je bil prvi harambaša od

[1]) N. pašin.

Perasta in je stopil v beneško službo ter na Vrteljki poginil. Grob mu je bil na Cetinjskem polju pri cerkvi Doljnokrajski. Simo Milutinović v Istoriji Crne gore (Belgrad 1835) str. 27. piše: „Sulejman-paša Begajlija iz Skadra, kako vješti Crnoj gori, upotrebio je za olakšanje uspjeha i one poturice crnogorske i mnoge druge lakomne (seveda Črnogorce), ki so ga radostno sprejeli i po mali praski pri Vrtijeljci ..... so izveli Sulejmana i vso njegovo vojsko na Cetinje.“ — Zakaj imenuje pesnik Gorskega Venca onega vezirja, katerega je na Vrteljki dočakal sokol Bajo, Šengjer-vezira in ne Sulejman-paše? Najbrže je tudi to licentia poetica.

Rovinjski je objavil l. 1897. v ruskem Žurnalu min. narodnago prosvěščenija št. 8. oddel. 2. Del. 312. — po rimskem Zborniku razpravo, v kateri veli, da Črnogorci niso hoteli braniti Cetinja proti Turkom, ker niso hoteli pomagati tujcem (Benečanom), ki so samovoljno prišli in da so videli v Turkih takrat svoje osvoboditelje in se niso z njimi potolkli. To je vse drugo, nego kar piše Peter I.: „Ta Visarijon Bajica je na poziv bivše republike Beneške podignil Črnogorce v pomoč Benečanov proti Turkom, ali turška sila pod vodstvom Sulejman-paše Skadrskega se je obrnila proti Črni gori in po hudem in krvoprolitnem boju je prišla na Cetinje, razorila samostan, ki ga je bil Ivanbeg zgradil. A to se je godilo zato, ker je Zano Grbičić vlastelin Kotorski, katerega je bila republika s 1560 vojske poslala, izdal Črnogorce in pobegnil v Kotor. Tako so izgubili Črnogorci mnogo bratov in samostan in svojo svobodo, ker so dajali pomoč imenovani republiki.“

Ni res, da je Zano Grbičić izdal Črnogorce in pobegnil v Kotor; ni jasno, s kom so se Turki bili,

predno so prišli na cetinjsko polje, ali s Crnogorci ali z beneško vojsko; tudi ni bil poglavar beneške vojske Zano Grbičić, ampak izvenredni providor kotorski Nikola Erizzo, ki je podpisal akt o kapitulaciji beneške vojske na Cetinju, dne 17. 27. sept. 1692.

Vprašanje, ali narod res ni hotel braniti Cetinja proti Turkom, ali pa se je zbal sile turške, ker je imel Sulejman paša 8000 mož in 4000 rezerve in ker so bili v njegovi vojski Kuči in Klimenti, dve najhrabrejši črnogorski plemeni in da je pustil, naj se bije z jačim sovražnikom sam Benečan, to se tiče Črnogorcev, pa naj se oni razgovore z Rusom Pavlom Rovinjskim, ki piše, da so Črnogorci zaradi tega ostavili Benečane na cedilu, ker so Visarijona Benečani doveli do skrajnega ponižanja, ker je bil prisiljen od njih prositi pomoči in je v pismu od 8. novembra 1688. podpisal list s frazo: in vašega gospodstva veštu (obleko) celivamo (poljubljamo). — Ali tudi Sava Petrović, metropolit iz slavne porodice Petrovićev, ki je bil najdalje vladika v Črni gori, je v svojem pismu od 27. oktobra 1770., do dožda beneškega završil s poniževalno frazo: „vašoj prevedroj repubici **poniženi in oblegani** (obbligato) i dobrovjerni bogomoljac i mitropolit skandarski i primorski celivam vaše skute. Savva Petrović (skute = rob obleke).

Beneška vlada ni hotela nobenega naslednika tečajem 2 let potrditi in je poverila tedanjemu igumnu samostana cetinjskega, Savi, upravo vladičanstva. Kdaj in kolikokrat so njega izbrali ni važno; dejstvo je, da je bil posvečen 27. novembra (po starem) l. 1694. Še prej, ali istega leta so pisali poglavarji šofra(sopra)-prov(ed)itorju v Kotor, da so izbrali Savatijo za vladiko ter so se podpisali: „Mi sluge in podlože

vašega presvijetloga gospostva ves zbor crnogorski". — Če so imeli ti knezi in glavarji pravico suvereno izbirati svojega vladiko, čemu so to **pokorno** javljali sopraproveditoru beneškemu? Oni, ki razsrjeni niso hoteli pomagati Benečanom braniti Cetinja, ko je pridrl Sulejman-paša v srce Črne gore, so se 4. maja 1694. imenovali sluge in podložc beneške. —

Sava je bil iz sela Očinićev. V neki rokopisni liturgiji (mašni knjigi) je s svojo roko zapisal kraj svojega rojstva, v neki drugi knjigi pa je rekel, da jo je prepisal na povelje vladike Visarijona 29. junija leta 1692. — V letopisu cetinjskem stoji zapisano: „leta 1692. se je postavil za episkopa Savva Očinić; je episkopoval 3 lěta in umrl". Sava je bil rokopoložen (hirotonisan) 27. nov. l. 1694. v gradu Novem po zapovedi patrijarha Arsenija III., in sicer z roko metropolita belgradskega Hadži-Simeona in metropolita zahumskega ćir (gospod) - Savatija in Gerasima. To je vse sam zapisal (Rad. ak. južnosl. I. 181). — Ako se šteje tri leta od posvečenja, tedaj je umrl l. 1697., ako pa od leta 1493., ko je bil vprvič izvoljen, potem je umrl koncem leta 1696. (ker se štejejo leta od 1. septembra do 30. avgusta) in njegov naslednik Danilo je bil potemtakem izbran na Jurjev dan 1696. leta za naslednika. —

Tako stanje je bilo vse do vladike Petra II. (1831). Zaradi tega so se rodili med raznimi plemeni vedni prepiri in so se plemena med seboj krvarila. To je bil tudi vzrok, zakaj se je nekoliko plemen podvrglo skadrskemu paši in zakaj je Črna gora pešala. Vladike so v času notranjih bojev vporabljali svoja moralna in avtoritetna sredstva; oni so hodili med plemena, so zaklinjali narod, naj miruje in složno brani domovino,

Imeli so uspeh za trenutek. Druge sile in drugih sredstev niso imeli vladike. Tako je vladala anarhija od začetka XVI. veka do Petra II., več nego 300 let. Od vladike Vavila do Danila Sćepčevića Njeguša je prešlo 193 let. V tej dobi so se imenovali vladike iz raznih plemen. To je najžalostnejša doba črnogorske zgodovine. V domovini domače razprtije; v inozemstvu pa so zlobni nasprotniki priveli Črno goro na rob propasti.



3. Vladike iz hiše Petrovićev. *a)* Črnogorci branijo svojo deželo. Legenda pripoveduje, da se je v sredini XVI. stoletja priselila krščanska porodica dveh bratov, Heraka in Raiča, iz Hercegovine bežeč pred nasilstvom turškim z vsemi slugami svojimi v Črno goro ter se naselila v neki ravnici, kjer se je lahko branila v bližini bogatih pašnikov. Tam je utemljila selo in ga imenovala po neki gori v prejšnji domovini Njeguš ali Njegoš. Ta porodica se je množila zelo hitro in je obogatela v miru ter je postala sčasom zaradi tega jedna najuglednejših rodovin v Črni gori. Ko so se leta 1697. glavarji Črnogorski zbrali iz vseh nahij, da si izvolijo po smrti mitropolita Save Očinića drugega vladiko, so se vsi zjedinili na potomca te rodbine, sina Sćepana Njeguškega, ki se je bil že preje odlikoval po vsoji vernosti. Z izborom Sćepčevića Njeguša se pričenja nova doba za Črno goro, ker je vladičanstvo prešlo na hišo Petrovićev.

„V letu 1697. so se zbrali glavarji črnogorski na zbor na Cetinju in so izbrali sebi za vladiko in pastirja Danila Njeguša Sćepčevića.“ Tako piše letopisec cetinjski. — Sedaj pa stoji na spomeniku Gospodarja vladike Danila I. na Orlovem Kršu: „Mitropolit Danilo, gospodar crnogorski. Rogjen lj. 1677. stupio na

vladu lj. 1686. prestavio se (umrl) g. 1735." — Odkod vedo ti cetinjski gospodje, da je nastopil vlado l. 1696., o kateri sam Danilo ni nič vedel? On je namreč zapisal v neki knjigi, ki je imela v sebi „Življenje sv. Save" to-le: „Va leto 7207 (= 1699.) meseca jula 16. va nedelju svetih otaca kupih knjigu sv. Save, (j)az grešni i smerni (ponižni) Danil, narečeni (izbrani) vladika cetinjski." (Spomenik srb. kralj. akad. III. 68. 69.). — Tako Arsenije III. Crnojević, ki je l. 1700. posvetil Danila za arhiereja, ni vedel, da je Danilo že l. 1696. nastopil vlado črnogorsko. V diplomi, dani mu meseca junija 1700. l. pravi, da ga je on sè zborom, sestavljenim v gradu Sečej-u (na Ogrskem) na eparhijo Skendersko (Skadrsko) po smrti pokojnega vladike Save brez pastirja ostalo po božji usodi in cerkveni izkušnji izbranega častnega jeromonaha cetinjskega i s prizvanjem svetega, oživljajočega duha postavil v bogoljubnji stopnji arhijerejski, da sprejme gori imenovano eparhijo, rekši Skenderijsko, v kateri se imenujejo kraji Črna gora, Grbalj itd. — Patrijarh torej ni nič vedel o gospodarstvu Danilovem v Črni Gori.

Ko je poslal car Peter Veliki polkovnika in kavalirja Mihajla Miloradovića v svoje ime za poslanca k Črnogorcem, da jim v zboru na Cetinju 17. aprila l. 1712. objavi: „Mi (t. j. polkovnik M. Miloradović) dopuščamo Črnogorcem vsako svobodo, da so svojevlastni, da nimajo nad seboj gospodarja razen carja a drugo manjšo gospodo in oficirje da imajo od svojih plemen in da ni med njimi nobenega vojvode, ni kneza, ni kapetana ni kakega starejšega (= poglavarja) razen carja po carskem zakonu in sodbi, in po duhovnem zakonu mitropolita, kakor smo jih tako tudi našli in je tako bilo od Ive Crnojevića;

a duhovni pastir i arhijerej od njih plemena in domovine, in vojvodi, in knezovi in kapetani in vsaki oficirji da imajo biti od domovine in iz druge dežele nikakor."

In še mnogo povlastice jim je dal carski poslanec. V tem pismu ni ne besedice o posvetni vladi mitropolita.

Pa tudi Danilo Njeguš sebe nikdar ni imenoval „Gospodarja črnogorskega", kakor je to delal Peter II., ki se je nazival gospodarja Crnogorskega in Brdskega.

Pa tudi nobeden sovrstnik njegov ga ni s tem imenom nazival in zato je napis na spomeniku vladiki Danilu lažen, ker on ni bil nikdar gospodar črnogorski, ampak so njega izbrali glavarji za vladiko in vrhovnega (duhovnega) pastirja kakor l. 1694. Savo.

Jasno je torej, da vladike izbrani od Danila 1697. do Petra II. († 1851) niso bili dinasti Črne gore in da o dinastiji Petrovićev-Njegušev ni govora pred l. **1852.** Samo Medaković je pisal, da je bil Danilo izbran l. 1696. za „vladiko in gospodarja" na sam Gjurgjev dan (13. aprila), in ne šele **1697.**, kakor je res.

Ne ve se, kdaj se je rodil, niti kdaj se je pokalugjeril, niti kdaj je postal hieromonah. — S. Milutinović je prvi dejal in za njim so pisali vsi drugi, da mu je bilo pred postriženjem ime Niko (Nikola); on pripoveduje, da je proti volji roditeljev ostavil dom in šel v samostan. In Peter I. v istoriji, tiskani v Grlici za l. 1835., pripoveduje, da so ga Črnogorci proti njegovi volji izvolili za načelnika in arhipastirja. Vse te trditve so prazne izmišljotine poznejših pisateljev. A Medaković, ki je še mlajši od teh historikov, vé celo, da je bil Danilo velikega vzrasta, prikladen, zgovoren in pobožen. On ve tudi to, da je Danilo vsem gla-

varjem ugajal in da so ga brzo izbrali za **gospodarja.** Danilu pa ni bil všeč ta izbor, ker je mislil, da je to pretežko breme za njegova mlada leta. Seveda so vse to fantazije pisatelja, ker nobenih virov ni za te podatke.

Znano je samo, da je bilo njegovemu očetu ime Stefan, a materi, ki je po smrti moževi šla v samostan, kot nuni Ana.

Ko je bil Danilo osebno v Petrogradu, nazival se je vladika v pismu carja Petra Velikega leta 1715. „Danijil" Sčepčevič Njegoš, mitropolit skenderski in primorski". Tedaj je bil naslov brez dvojbe takšen, kakršen je šel vladiki Danilu (o gospodarstvu pa ni nič spomina).

Tudi Zaharija Orfelin (1726—1785. O žitji i slavnyh dělah' Imperatora Petra pervago — na slavěnskem jazikě. V Benetkah 1772) je priobčil to pismo Petra Velikega, ali on je čital in tiskal Njeg**u**š ne Njeg**o**š. — V Solovljevi Istoriji Rusije (del 16.) je pridejano pismo Petra Velikega in enkrat je tiskano Njeg**o**š, v drugič pa Njeg**u**š. Letopis cetinjski naziva izbranega 1697. za vladiko Danila Njeg**u**ša Sćepčevića. Vladika Vasilije v svoji zgodovini (1759) se spominja svojega strica ter ga naziva „Danila Sćepčevića ot' Njeg**u**š Petroviča; a vladika Peter I. samo Danilo Petrović Njeg**o**š. Nikdar se sam ni podpisal za **Petrovića** in nikdar za gospodarja. Sinovci njegovi se se jeli imenovati Petrovići od očeta, brata Danilovega, kateremu je bilo neki ime Peter. Zakaj se torej imenuje Danilo od vladike Vasilija, pa od Petra I., pa v neki črnogorski pesmi in v nekem zapisu Petrović, ni jasno.

Mi še danes ne vemo, zakaj sta se netjaka Danilova imenovala Petrovića. — Nićifor Dučić trdi, da

se je Danilo večkrat podpisal „Danilo Sćepčev Heraković Njegoš. Dokazno je, da se **ni jedenkrat** ni tako podpisal.

Iz pisma (singjelije) smo izvedeli, da je Danilo bil posvečen l. 1700. za episkopa črnogorskega, primorskega, zetskega, skenderijskega (brdskega). Tudi Visarijon III. se je nazival biskupa od Cetinja i ot Skanderije ali mitropolita Skenderijskega. — Na Cetinju je bilo tudi v drugi polovici XVI. in prvi polovici XVII. veka biskupov, ki so se nazivali samo crnogorski in primorski, ter je bilo v Zeti in drugod posebnih mitropolitov n. pr. mitropolit zetski Gerasim l. 1575. in l. 1643. Pajsej, mitropolit zetski. — Rufim II. se je prvi nazival tudi Skenderijski mitropolit.

Ko se je vrnil Danilo iz Ogrske, je zgradil po letopisu cetinjskem cerkev vnebohoda (majhno cerkvico), potem obednico; l. 1704. veliko cerkev rojstva Bogorodice, potem samostan v Mahinah in hišo ter samostan na Lovćenu. Leta 1706. je poslal Plavnici, Karabežam, Kurilu, Berislavicam in Gostilju popa Nikola za dušnega pastirja. 29. januarja 1708. je imenoval Kalinik popa Štefana za protopopa v Grblju in je pisal vladiki Kir-[1]) Danilu, da naj ga rokopoloži za protopopa. — L. 1709. je bil bogoljubni vladika Cetinjski ćir-Danilo prišel na poziv patrijarha Kalinika v patrijaršijo v Peć in se je udeležil z ostalimi srbskimi episkopi in metropoliti pri izboru mitropolita.

Leta 1711. je prišel od Moskovskega carja Petra Velikega polkovnik Mihajlo Miloradović v Črno goro s pismom na vladiko in Črnogorce, kjer jih je pozival, da stopijo v njegovo službo in jim obečal vse dobrote. Da ni bil Danilo sovražnik pećskega patrijarha,

[1]) Kir = ćir (grško): gospod (κύριος).

čeprav se je dal posvetiti od patrijarha Arzenija III. v Sečeju na Ogrskem, svedoči to, da je na povelje Kalinika — turške kreature — kakor ga imenuje Rovinskij, umestil Štefana za protopopa v Grblju, in da se je odzval povabilu v Peć, kjer se je udeležil izbora dabrobosenskega škofa. —

Njegoš je ime neke gore, ki je delila Banjane od Duge, kjer je več sel s skupnim imenom Trepce. Od Heraka je postalo bratstvo Herakovićev, od Raiča pa Raičevići. Iz bratstva Herakovićev so Petrovići, hiša ki vlada v Črni gori od vladike Danila do danes itd. Tako pravi arhim. Dučić v zbranih delih III. na str. 73. Na str. 91. pa pravi: „A i Petrovići so se odselili iz Banjanov izpod planine Njegoša v Črno goro, o čemer sem že opomnil.“ Na str. 73. je pravil, da so se naselili Herakovići in Raičevići iz Banjanov, in da so iz Herakovićev postali Petrovići, na str, 91. pa je dovel Petroviće naravnost v isti dobi s Herakom in Raičem iz Banjanov v Črno goro!! Sploh zakaj so se naselili še le v polovici XVI. veka, ako niso hoteli nositi turškega jarma? saj so Turki Hercegovino zavzeli že v drugi polovici XV. veka! Res pravi Medaković, da sta se Herak in Raič naselila v Črni gori v dobi Ivan-bega. A ne jeden, ne drugi nima prav in vsa ta priča o seljenju Njegušev izpod gore Njegoša v Črno goro je izmišljena bajka in nič drugega.

Vladika Peter I. in Peter II., ter knez Danilo so začeli pisati svoje ime Njegoš in tako se piše tudi še sedanji knez Nikola . . . V Črni gori se dodaja imenu očetovo ime, prezime in pleme; v Vukovem rečniku se navaja „Savo Markov Petrović Njeguš“, ki je bil brat Petra I.; ta Peter I. pa se je pisal Njeg**o**š, ker je **mislil,** da se je doselil izpod Njegoša.

To pleme je dobilo ime po načelniku roda in se nahaja v neki lat. listini iz leta **1000.** Neg**u**sius Podcupica.[1]) — Pleme **Njeguši** je stanovalo že l. 1435. na istem mestu, kjer živi še danes. V Ljubićevih Listinah IX. str. 85 čitamo iz l. 1435.: „Tako, ker so po določbi v Kotoru skupno napravljeni o mejah Kotora, kakor je razvidno iz pisma o tej stvari pisanega in pečatenega, Negusi subditi Jurasevich (Njeguši podložniki Juraševićev = Crnojevićev), zaseli od posestva beneškega na treh krajih znotraj mej v bližini grada Kotorskega, se zahteva, da naj se meje čuvajo in ohranjajo in da se imenovani Njeg**u**ši silijo povrniti oblasti, gospodu grofu Kotorskemu vse pridelke in koristi, kolikor in kakor so jih imeli na imenovanih zemljiščih ali krajih."

In neki spis, katerega je priobčil Konst. Jireček na str. 79. v XI. spomeniku kralj. srb. akad. 1892., od 22. 12. 1437. l. govori o mirenju umora izmed ljudi iz Njeg**u**šev in onih iz Orahovca v Kotoru.

Neg**u**ši so bili torej že v prvi polovici XV. veka sosedje Kotora in podložniki Gjuraševićev = Crnojevićev, ter so 1437. l. stali pred beneškim grofom Pavlom Kontarenom zaradi ubojstva, pa da bi se bilo to pleme nazvalo še le v prvi polovici **XVI.** stoletja po Njeg**o**ših?

Njeguši so torej staro črnogorsko pleme in če današnji Herakovići, Raičevići, Radonjići, Bogdanovići, Petrovići in Prorokovići tega ne priznavajo in izvajajo svoje ime od hercegovske gore Njeg**o**ša, potem so doselniki, ne pa starosedilci. Kaj je častnejše, naj vsak sam sodi. Ako se ljudje, rojeni v Njeg**u**ših nečejo pisati Njeg**u**š, nego Njeg**o**š — svobodni jim!

[1]) Podkupica.

Čudno bi bilo, da bi se Njegoši izselili in se prav na onem mestu naselili, kjer je pet stoletij preje vladalo ime Njeguš, pod Lovćenom! —

Leta 1710. je sultan napovedal vojsko Rusiji; da bi se vojska Rusiji srečno obnesla, je skušala vse Slovane balkanskega poluotoka dvigniti. Polkovnik Mihajlo Miloradović, Hercegovec, je poslal v Črno goro carsko proklamacijo, ki se je sprejela z veseljem. Črna gora je obečala, da hoče skupno z Rusi ustati na boj proti Turkom. Vendar pa Rusija ni izpolnila po končani vojski svojih Črnogorcem danih obečanj, ker ni vsprejela Črne gore v svoj mirovni traktat s Turško, ki ga je sklenila l. 1711.

Istega leta je napal seraskijer Ahmet-paša Črno goro. Črnogorci so premagali Turke 29. julija 1712. tako sijajno, da se je seraskijer sam komaj rešil.

Ćuprilić-paša, seraskijer, je začel tedaj vabiti Črnogorce, da so poslali mnogo svojih poglavarjev na razgovor o miru k njemu. Zavratno je njih 37 poklal, potem pa navalil na Črno goro. Črnogorci so se umaknili. Slednjič se je razšla turška najezda brez sledu, ker jih je k temu prisilila grozna ploha zaradi nezaslišanih neviht.

Peter veliki, car ruski, znajoč, da je sokrivec nesreči Črnogorcev, je poslal Črnogorcem 160 zlatih svetinj s cesarsko podobo, 5000 rubljev za olajšanje bede, 5000 za naplačanje dolgov in popravo cerkvâ in samostanov ter 500 rubljev, ki bi se imeli plačevati skozi tri leta samostanu cetinjskemu.

Ko se je Danilo vrnil iz Rusije (1716), so mislili Turki, da se bodo Črnogorci osvetili za izdajništvo in za pustošenja velikega vezirja Ćuprilića in so hoteli napasti Črno goro pod vodstvom Sinan-bega Čengijića in bega Ljubovića in so res napali sosedno

selo „Trnine“ imenovano. — Črnogorci pa, želeč osvetiti se za okrutnost Ćuprilićevo, so oba ujeta paši, Sinana Čengijića in Ljubovića odveli v Čevo in jima tamkaj odrobili glavi.

Odslej števìlek vojakov in mrtvecev ter zarobljenikov nič več ne navajam, ker so vse pretirane in ker ni zato dobo več kritike (†) Ilarijona Ruvarca. Vse števìlke o množini Turkov je narod v pesmah pesniško pretiraval in manjšal svoje moči, da je bila slava tem večja.

Za vladike Danila je nekoliko serdarjev in knezov sodilo pravde in obdržavalo red. Ta uprava pa je trpela ves čas njegovega življenja; videl je namreč, da bi bila njegova posvetna oblast neugodna glavarjem in da so odobravali samo njegovo cerkveno oblast; zato je po nasvetu republike benečanske ostavil oddeljeno posvetno od cerkvene oblasti ter sprejel l. 1718. Vukotića-Ozrinića za gubernatorja. Ali tudi nova posvetna vlada ni imela povoljnejšega uspeha, ker so vršili glavarji, kakor preje, neomejeno svojo oblast pri svojih plemenih. Vukotić-Ozrinić je odstopil svojo gubernatorsko čast za 100 cekinov in za serdarstvo Stanku Radonjiću. Od tega leta so bili Radonjići gubernatorji Črne gore do leta 1831, ko jih je odpravil Peter II. Petrović.

Z Benečani se je prepiral Danilo I. zaradi duhovne jurisdikcije. Popreje (1717. l.) so pod benečansko vlado stoječi pravoslavni stanovalci živeli pod duhovno jurisdikcijo svojih biskupov, posvećenih v Peći. Ko pa se je patrijarštvo preneslo v Karlovce, torej v območje ogrske krone, ni vlada benečanska več dovolila nobenega vpliva karlovskemu srbskemu patriarhu in domačim biskupom v pravoslavni cerkvi Dalmacije. Zaradi tega se je obrnil vladika v Benetke. Senat je ugodil vladi

glede na Črno goro, ni pa dovolil pravoslavnim Bokeljem popolne svobode svoje vere. Vladiki pa se je ponudila dobra prilika, ko je zopet buknila vojska s Turki. Tedaj so se Črnogorci zopet zvezali z Benečani in so se udeležili boja proti armadi albanskega seraskijera (1718. l.). Tedaj je potoval vladika sam v Benetke in je izposloval od Benetek razširjitev svoje cerkvene jurisdikcije preko pravoslavnih Boke kotorske.

Vladika Danilo je umrl na začetku l. 1735. V njegovi rodovini je ostala vrhovna cerkvena oblast v Črni gori in on je označil svojega naslednika izmed svojih netjakov. — On je hotel prenesti v Črno goro moči (svetinje) velikega vladike Danila, pokopane v samostanu Mahine, ki je nekdaj pripadal Črni gori, a se mu ni posrečilo.

Ali je verjetno, da je vladika Danilo, ki je neki l. 1702. ali kakor hočejo drugi, napr. M. Medaković in Gj. Popović, l. 1707. pobil domače Turke, sedem ali celo le eno leto po tem pokolju brez strahu šel skozi **turško** ozemlje v **Peć,** da se udeleži izbora bosenskega mitropolita, čeprav je bil glavni provzročitelj tega pokolja? —

Od 30. let XIX. veka je najpreje pisal Peter I. Petrović, mitropolit cetinjski, ki je napisal kratko istorijo Črne gore, tiskano po njegovi smrti v Grlici 1835. l., „da je bila prva briga vladike Danila, očistiti Črno goro od notranjih Turkov in povrniti črnogorsko svobodo“. Zato je takoj napovedal zbor črnogorskih velmož ter jim je govoril, da naj skoro Črno goro očistijo od turškega duha in da naj delajo hrabro, da se povrne njihova svoboda. Po tem so Črnogorci takoj obljubili, da hočejo izpolniti njegove naredbe in to so z delom zasvedočili, ker so pobili vse poturčenjake, ki se niso hoteli krstiti itd.

Ko je videl Črno goro od Turkov očiščeno, je zgradil najprej cerkev in samostan razrušena od Šulejman-paše in utrjal slogo med narodom.“ Peter I. ne ve nič o verigah in o kolcu, ki so baje grozili Danilu in o mukah, katere je moral pretrpeti. O tem pa podrobno piše S. Milutinović v istoriji Črne gore, katero je spisal v letih 1828. do 1830. in izdal l. 1835. v Belemgradu po ustnem pričanju starejših Črnogorcev in samega mitropolita Petra I. — On pripoveduje po priliki takole:

Danilo je prvi namenil Črno goro očistiti od Turčinov, a obotavljal se je to izvesti, dokler ni našel primerne prilike. To mu je dal Demir-paša, ki je bil iz Carigrada poslan, da popiše rajo in dovede odmetnike v vojsko carju. Demir je prišel v Podgorico, in je potajno opazoval rajo zetsko, da se ne navadi obližja Črne gore, ki se ni dala povsem podvreči turškemu carju, ali je trpela med seboj poturčenjake in dovolila Turkom pohajati sejme v Obod (= Črnojević-Reko). Zato jim je Demir-paša dejal, naj privedejo k njemu vladiko s Cetinja, ker želi vezir in namestnik carjev ž njim govoriti. Zetski krščani so odšli na Cetinje, pozvali vladiko k vezirju ter so vladiko vzeli sebi na vrat in dušo in tako je ugodil njih prošnji. Ko je zagledal Demir vladiko, ga je prijazno sprejel; dokler ga ni spoznal, se je lepo z njim razgovarjal, ko pa je videl, kakšnega je duha in srca in ker je bil človek veči od drugih in silen, drzovit in neustrašen, ga je dal zgrabiti in v ječo vreči, v verige in klade speti, zjutraj pa mu je dal na rame dobov kolec in ga povel peš do Spuža, da izbere sam mesto, kjer bi ga na kolec nabil in ostavil. Isti dan ga je vrnil zopet v Podgorico in tako je delal še večkrat z njim. Ponoči ga je pa obešal vzdignenega na ramih od zemlje,

da bi ga prisilil poturčiti se in Črno goro sultanu izročiti. Ali Danilo je vse potrpel in mu ni hotel storiti volje. Danilo je z božjo pomočjo bil zato okrepljen. Nek zetski pop Boško Popović (Lješkopoljec), od vsakogar zaradi svoje pobožnosti ljubljen, je prihajal ponoči k Danilu, mu nosil jedil in ga držal na ramenih svojih, da se je odpočil in najel. Vsa Zeta se je prestrašila zaradi takega postopanja in naumila je zložiti se in prositi vezirja, da jim ga pokloni in določi ceno. Demir se je nekaj časa obotavljal, potem pa zahteval 600 cekinov odkupnine; oni so mu obečali sestaviti vsoto, da ga le ne bi več na muke stavil, četudi bi ga pridržal v ječi, dokler se ne donese odkupnina in Demir je pristal na to. Tedaj je Danilo objavil svojim bratom, da naj mu toliko odkupa pošljejo. Ti so zbrali iz svojega 300 cekinov, 300 cekinov pa so si izposodili od mitropolita hercegovskega Sabatije, ki je bival tedaj v Topli pri Ercegnovem v Boki. Nesli so mu odkupnino in Demir paša je izpustil vladiko domov. Sedaj se je istega leta (kdaj?) pogovoril z vojvodi Cetinjskimi, da Črnogorci izvedejo njegovo misel in tako so udarili na Badnji dan zvečer (t. j. na sveti večer) povsod po Črni gori na Turke, jih pobili, druge pregnali, neke pa pokrstili. Tako se je očistila in osvobodila Črna gora od Turkov. — Druga inačica te pripovesti slove takole: Zečani so bili zgradili cerkev v Zeti ter so povabili vladiko Danila, da jo pride posvečat, ker je skadrski paša sveto besedo dal, da sme vladika brez motenja opraviti svoje duhovsko delo. Ko pa je prišel Danilo tjakaj, so ga Turki napali, odveli v Podgorico in ga hteli na kolec nabiti. Zečani so se toplo zavzeli za vladiko in paša, lakomen in umazan človek, se je dal pregovoriti, da je za 3000 cekinov izpustil vladiko in zabranil, da bi se vla-

đika nabil na kolec. Ko se je vrnil vladika domov, je pozval poglavarje črnogorske in jih vzpodbujal, da naj se osvobode od poturčene zalege, sicer da jih ostavi, ako se ne zavežejo izvojevati si svobodo z izvenrednim sredstvom. Ob božiču l. 1702. in ob novem letu 1703. (o malem božiču) so se Črnogorci vzdignili in pobili ali pokrstili Turke, kar se jih ni rešilo pod škadrskega pašo. Tako je postal Danilo s svojim delovanjem vskrisitelj svobode in slave črnogorske.

Kar piše Milaković, je vse vzel iz istorije Petra I. in Sime Milutinovića; za čas pa navaja Milaković leto 1702. ali 1703. Popović pravi, da se je to zgodilo leta 1707. To pa zato, ker se je priobčil v XVII. zvezku Glasnika društva srbske slovesnosti 1863. l. zapis od roke vladike Danila, ki se čita na krajnem listu neke cerkvene knjige, ki se je nahajala takrat pri tedanjem arhimandritu in sedanjem mitropolitu cetinjskem Ilarionu in katero je priobčil tedanji učitelj na Cetinju Nikola Musulin Gomirac (iz Gomirja v Hrvatski). V tem zapisu piše Danilo, da so Črnogorci 1707. l. nagnali Turke iz Črne gore. Ko so njega odkupili iz Podgorice, je zbral glavarje črnogorske v magazinu v Stanjevićih in tam so mu dali vero, da napadejo Turke na bele poklade (pustno nedeljo), dogovorili so se pa o Nikolju dne 6. decembra pred božičem. Črnogorci niso ostali mož-beseda. Zato jih je zbral o Jurjevem dnevu (23. aprila) na Lovćenu in so sklenili udariti na Turke na gospojnični post (12. avgusta). — A tudi sedaj so ga Črnogorci prevarili in vladika je stvar odložil do nedelje sv. očetov. Takrat je čul, da hočejo Turki njega prijeti, ker je hujskal Črnogorce, da pobijejo Turke. Poslal je torej po Vuka Borilovića in štiri brate Martinoviće in za darila, katera jim je dal, so obljubili napasti Turke, vendar so se obotavljali, češ,

da se boje, da ne bi izdal drug drugega. Zato je pozval Vučka Njeguša, Stanišo Velestovca in Marka Dupljanina in ti so na božič pred zoro pobili Turke ćekliške, ki se niso hoteli pokrstiti. Ranjen je bil sluga Staniša. Drugače ni nihče nobene rane dobil.

Jeli vedel za ta zapis Peter I.? Gotovo ne, ker bi se bil sicer tega zapisa držal in bi bil v svoji istoriji (v Grlici 1835.) pisal o pokolju Turkov l. 1707. ne pa 1702. in ne bi govoril, da so Črnogorci takoj obljubili izvršitev Danilovega naklepa. Tudi S. Milutinović ni poznal tega zapisa. Čudo, da Rovinjski, ki se je toliko let bavil v Črni gori s starinami, ni iztaknil tega zapisa.

Niti Pavle Popović ni vedel za ta zapis Danilov, pa ni D. Milaković in ne M. Medaković.

Kratkomalo, tega zapisa vladike Danila ni pisala roka vladike samega, nego mu je podvržen in ne, dokler je on živel, ampak mnogo pozneje, ko so začeli v Črni gori verovati, da je bil za vladike Danila nek pokolj Turkov ali poturčenjakov v Črni gori. To pa iz teh razlogov:

1. Letopis cetinjski, ki seza do leta 1750., ne ve nič o tej stvari.

2. Mitropolit Vasilij Petrović, rojeni netjak vladike Danila in naslednik njegov, ne ve nič o tem dogodku v svoji leta 1754. v Moskvi izdani zgodovini Črne gore.

3. Ne ve za ta dogodek ni oni neznanec, ki je okolo leta 1774. napisal pregled črnogorske povesti in kateri je izdal Pavle Stamatović l. 1839. v „Srbski Pčeli“.

4. Ni sam Milorad Medaković ni 1850. leta nič vedel o tem pokolju Turkov ali ni hotel vedeti.

5. V Črni gori o tem najvažnejšem dogodku ni nobene narodne predaje.

6. Zapis Danilov je podvržen. Roka ni Danilova; njega faksimile je objavil v Istoriji Črne gore Sima Milutinović in sicer pismo vladike knezu Radu na Njeguše in v „Pjevaniji“ pismo puškarju Janku Nikovu v Benetkah. V tem zapisu se piše ѧ mesto Я, kar je po priliki 40 let po smrti Danilovi prišlo v običaj v Črni gori.

7. Rešetar dvomi o pristnosti zapisa, Rus Pavel Rovinjsky ga povsem ignoruje in Čeh Konstantin Jireček ne omenja z nobeno besedo tega pokolja, ki je tako imeniten za črnogorsko povest.

Po smrti Danilovi je nastopil vladičanstvo njegov netjak Sava Petrović Njeguš, ki je bil posvečen v mitropolita l. 1719. — Ta je odpotoval l. 1742. na Rusko, kjer ga je carica Elizabeta zelo prijazno sprejela v Moskvi, mu poklonila 3000 rubljev za popravo cerkve in samostana v ime zaostalih doneskov do leta 1743., 1000 rubljev za pot in pa arcibiskupsko obleko, srebrno cerkveno posodje in mnogo liturgijskih knjig, kakor je razvidno iz manifesta cesarice Elizabete na Črnogorce iz leta 1744. Vračajoč se iz Rusije potoval je preko Berlina, kjer mu je kralj Friderik Veliki poklonil zlat križ.

Ko se je vrnil Sava Petrović-Njeguš iz Petrograda domov, ga ni veselilo duhovno vrhovno pastirstvo, zato je imenoval svojega netjaka Vasilija Petrovića-Njeguša za pomočnika in naslednika, ki se je nekaj let učil pri srbskem patrijarhu v Peći bogoslovja in ki je bil l. 1750. posvečen v titularnega biskupa Skadra in Primorja ter eksarha katedre srbskega patrijarha pećskega. Koj po vrnitvi iz Peći je prevzel vladičanstvo,

dočim se je mirni in mili Sava umaknil v samostan Stanjevički ter se pečal s poljedelstvom.

Leta 1752. se je napotil vladika Vasilj Petrović-Njeguš v Rusijo in je prinesel od carice Elizabete velika darila v denarju, in drugih darov. Denarja je dobil več nego 5000 cekinov. V njegovi odsotnosti niso živeli Črnogorci mirno in v popolni slogi med seboj, ker jim ni bilo všeč, da je ustanovil Vasilij nekako sodišče iz velikašev za vsako pleme, da bi ojačal svojo oblast in zmanjšal ono serdarjev in knezov. Tudi se je vladika zopet napotil v Petrograd, da iztirja obečane denarje. Nekateri nezadovoljniki so ponudili sultanu Osmanu III., da se mu hočejo podvreči.

Vasilj se je vrnil o pravem času, da je odkril grdo zaroto, je zopet napravil mir in je pobil poturčence bosenske, poslane nad Črno goro, da bi jo prisilili, da plača obečani davek. V tej bitki so ostavili Turki v Čevi svoje šotore, prtljago in municijo.

Leta 1765. je znova šel v Rusijo, da se pokloni carici Katarini II. in da bi dobil kako pomoč, pa je skoraj potem v Petrogradu zbolel in tamkaj umrl l. 1766.

Po njegovi smrti je zopet zavladal v Črni gori njegov stric Sava, ki se je bil l. 1750. umaknil v samostan. — Njemu je iztrgal iz rok vlado Štefan Mali, lokav pustolovec, ki je prišel od nekod — ne ve se prav, je li bil Hrvat ali Slovenec, ki je srbski lomil in se izdajal za lečnika — in je vladal v Črni gori od l. 1768.—1774.

Štefan Mali je bil v lički regimenti ranocelec. Sprl se je s svojim polkovnikom in pobegnil preko Bosne in Hercegovine v Herceg-Novi in je prispel slednjič v Mahine. Tam je lečil ljudi, pa je sam obolel

in nekdaj čul pri svojem gospodarju ljudi, ki so pravili, kako se je raznesel glas, da je Peter III. živ in da je pobegnil iz Sibirije. Naenkrat je počil glas, da je Štefan Mali car in mnogi so rekli, da so takoj vedeli, ali se niso upali ziniti. Začeli so se mu klanjati najprej Dalmatinci, potem Črnogorci; pa tudi Benečani so se ga bali.

Tačas so posvetne posle vodili v Črni gori menih Teodosije Mrković, protopop Avramović in serdarji Gjuraškovič, Lazar Bogdanović, Plamenac in drugi; vladika Sava pa je bival v samostanu v Stanjevićih. Nekateri glavarji so se hoteli znebiti popovske vlade in so pozvali Štefana k sebi, da bi on vladal narodu, a oni bi bili pri tem njegovi doglavniki. O mali gospojnici l. 1768. so ga poklicali na Cetinje. Sprejeli so ga s perjaniki. Ta dan je narodni praznik v Črni gori in ta dan se zbira sila naroda na Cetinju. Ko se jim je predstavil, jim je jel pripovedovati, kako je pobegnil iz Sibirije, potoval skozi Turške in Latinske dežele, potem v Dalmaciji, dokler ni prišel v sosedstvo črnogorsko v Mahine, kjer je čul o Črnogorcih samo lepe stvari in kar je čul, to je tudi našel. Prota Avramović je zahteval, naj jasno pove, kdo in od kod da je, a Marko Tanović in sedem drugih je pristopilo in vsi so potrdili, da so videli Petra v Petrogradu in da je on z glavo pred njimi. Nato so pristopili glavarji ter mu poljubili roke.

Kotorski proveditor Paskal Cicogna je skušal pridobiti Štefana Malega z medenimi besedami, da bi se odrekel časti ter mu je ponujal, da se sme preseliti v Benetke na vero in da se mu nič hudega ne zgodi. Domačini mahinski niso vedeli, kaj vodi Benečane pri tem poslu. Cicogna jim je govoril, da bodo Turki iskali tega carja, ker je njegov glas zagrmel po vsem

Balkanu in bodo napeli vse sile, da se njega polote. Ko ni nič opravil z mitom in s pretnjami, so sklenili Črnogorci dovesti Štefana v Črno goro, ker so se bali, da ga bodo Benečani v Mahinah, ki je bila pod njihovo oblastjo, potajno ubili. Šli so ponj, a ko je dospel na Cetinje, je Teodosije pregovoril Savo, da se je obrnil do patrijarha Arsenija, ki je napisal Črnogorcem pismo, v katerem je trdil, da je Štefan lažec. Pravijo tudi, da je ruski poslanik v Carigradu Obrjesov pisal Savi, da je Peter III. umrl v cvetu mladosti l. 1762. in da naj se znebi pustolovca Štefana Malega. Ko je to pismo mitropolit Sava narodu objavil, je narod pobil sto goved mitropolitovih za globo ter meso razdelil med narod. Patrijarh Vasilije Brkić iz Peći je pribežal od Turkov v Črno goro in poklonil Štefanu svojega konja brnjaša. Ker je bil pristaš Štefanov, je ugled mitropolitov zelo oslabel.

V Carigradu sta se domenila beneški poslanec Giustiniani in veliki vezir turški, da skupno obe državi udarita na Črno goro. Benečani so hoteli poslati suhozemsko vojsko pred Kotor in Budvo, Turki pa v treh oddelkih udariti na Črno goro. Proveditor kotorski in Mahmut-Bušatlija skadrski sta se zmenila kako, kdaj in kam naj udarijo. Ko je zvedel o tej nakani Štefan Mali, se je ves prepal od strahu zaradi nevarnosti, ki mu je pretila. Ali Črnogorci so ga potolažili. Najhujše je bilo Črnogorcem, da so jim Benečani odrezali ves dovoz hrane in municije. — Spomladi je udarila turška vojska pod poveljstvom Rumeli-valiza iz Bitolja in zasela s tremi oddelki Črno goro; in sicer je pridrl do Piperov, Kučev in Bjelopavlićev do obale reke Morače Karaman-paša dukadjinski; Mahmud-paša-Bašatlija se je utaboril na Viru in je tako Crmnico razdelil, s tretjo vojsko pa je Osman-paša bosenski

prodiral skozi nikšićsko župo do Grahova. Benečani so se dolgo obotavljali, kako bode stvar izšla. Vlada beneška je zbrala nekoliko vojske na Carinah in se je hotela polastiti živega Štefana.

Pet tednov so se krvavo bili ob bregovih Crmnice in pokraj (K)čeva, vojske turške pa se niso mogle zjediniti pri Cetinju, kakor je bilo določeno. Bolezen in žeja jih je gonobila. Če ne bi bilo Črnogorcem zmanjkalo smodnika, bi bili Turke pri Velestovi pobili. Tudi Benečani so nahrumeli in sela požigali. Črnogorci si spričo nedostatka smodnikovega niso vedeli pomagati. Bajo Gavrilović se je ponudil, da hoče s 30 ljudmi zateči karvan iz Klobuka, ki je imel privesti turški vojski iz Hercegovine municije, ako vodje ustavijo boj za tri dni. Izbrali so tri starce ter jih poslali v (K)čevo k seraskijeru. Seraskijer jim je pretil, da se polasti carja, če tudi bi gore črnogorske do oblakov zrasle. — Proto Avramović je odgovoril, da vsa turška vojska v treh letih ne bi mogla odkriti skrovišča Štefanovega. Padiša Mustafa je sicer največi car na svetu, zato so mu priveli Štefanovega konja brnjaša v dar. Ako bi vedeli, kje je skrit Štefan, bi tudi njega izdali. Sicer pa Štefan ni car, nego je skitalec. Zato naj se vrnejo iz dežele, ker zastonj iščejo ruskega carja. Beglerbeg je odgnal poslance. — Istega večera pa je zalotil Gavrilović v Klancu turški karvan iz Klobuka in otel dvanajst bremen nabojev; ko so Črnogorci delili smodnik, je prišel sel s Cetinja in javil, da je grom udaril v smodnišnico beneško pri Budvi in v turško pri Viru. — Črnogorci so napali vse tri vojske, ker so učinek strela smatrali za znak božje sile. Mahmud je zapalil selo Golinje in ker mu je zmanjkalo streliva, je odvel vojsko v Skader. Bosenski paša Osman začuvši o nesreči, se je hitro umaknil v Hercegovino.

Okoli Ozrinićev in Pješivcev je bilo najhujše klanje. Črnogorci so razdelili vojsko seraskijerjevo, en del je propal, drugi pa pri prehodu preko reke veči del utonil. — Tudi Benečani so odveli svojo vojsko vesели, da so bili Turki poraženi. To se je zgodilo l. 1768.

Koncem l. 1768. je sultan Mustafa II. Rusiji objavil vojsko. Takrat je ruska carica poslala kneza Jurja Dolgorukega v Italijo, da bi odtod Srbe in Grke naščuval proti Turkom; 11. avgusta 1769. l. je prišel knez Dolgoruki v spremstvu kneza Vojnovića v Špič in se neopažen izkrcal ter skozi Lozine in Boljeviće prišel drugi dan na Cetinje. Na skupščini je Vojnović prečital pismo carice Katarine II., ki je pozivala Srbe in Grke na upor proti Turkom in jim obečala zlate gradove. Dolgoruki je izročil Črnogorcem 500 cekinov in poslal iz Špiča 600 mož z mezgi in municijo. Kar se je začulo pokanje pušek; narod se je obrnil na ono stran in zagledal Štefana na čelu 300 Dupiljanov in Gragjanov in ko je prišel do samostana, je začela vikati množica „Evo Carja iz Crmnice!"

Dolgoruki se je prestrašil in ko je prišel Štefan pred Dolgorukega, ga je leta vprašal, čemu se imenuje carja in vara narod? Štefan se je prepal in priznal, da ga narod tako zove, on pa, da se je vedno nazival samo Štefan Mali. Nekateri Črnogorci, katere je bil Štefan globil in koril, so se mu hoteli osvetiti in so vpili, da je zaslužil smrt. Dolgoruki je dal Štefana razorožiti in ga je zaprl v neko sobo nad svojim stanovanjem in zaklenil sobo s ključem. Avramović pa je viknil narodu: „Kamen ste zaslužili glavarji, ta Moškov vam je očrnil obraz. Kdorkoli je Štefan, obečali ste mu zvestobo. Odprite oči in zacelite rano, dokler je čas!" Tudi drugi so se zavzeli zanj. Šli so

h knezu Dolgorukemu in ga prosili, da naj jim pokloni Štefana. Po dogovoru z Vojnovićem je izpustil Dolgoruki Štefana in mu dal oficirsko obleko ter ga postavil za vladarja črnogorskega. — Ko je prišla zima, odšel je Dolgoruki v Grbalj, tu se je ukrcal v brod in seboj povel patrijarha Brkića, kneza Vojnovića in M. Tanovića. To gospodo je spremil Štefan s perjaniki in po odhodu se je vrnil v Stanjeviće nazaj.

Z denarjem, ki ga je knez Dolgoruki ostavil v Črni gori, je začel Štefan graditi cesto z Reke v Crmnico. Ko je nekoč prišel gledat dela na cesti, je počila o nepravem času neka mina in ga jako ranila. Čez leto dni je ležal bolan v samostanu brčelskem ter oslepel na eno oko in ohromel na eno nogo.

Ko so Rusi premagali Turke in dobili vso krimsko deželo l. 1774. v miru kučikkajnardžinskem, niso omenili Črne gore; zato je sultan zopet ukazal Rumelivalizu, da udari na Črno goro in ulovi Štefana.

Štefan si je najel nekega Grka, da ga je služil, tako da ga je Štefan zelo ljubil. Bil je znan pod imenom Stanko Palikarda. Nekega jutra sta bila oba sama v celici samostanski. Štefan je rekel Palikardi, da naj ga obrije. Ne ve se, ali od svoje volje, ali podmičen od Mahmuta, skadrskega paše, potisnil mu je britev globoko v grlo, prerezal goltanec in žile, potem pobral, kar je bilo Štefanovega in pobegnil v Skader. Tako je poginil Štefan leta 1774. po petletni vladi.

Po svedočbi doždevih ljudij in po pismih Dolgorukega je bil Štefan Mali človek zdravega razuma, zmerne zgovornosti, razborit, dobrosrčen. Posebno se je trudil, da bi narod miril, zabranjal je hudobna dela in se trudil, da bi izkoreninil krvno osveto. Bil je ščedljiv, a ne skop, niti zapravljiv. Živel je kakor menih, sodbe njegove so bile pravične, nepristrastne in da ni

onih ran dobil in da je zdrav ostal, bi bil v Črni gori uredil posvetno vlado.

b) Črnogorci vodijo vojne izven svoje dežele. Za Savo je prišel na vladičanstvo arhimandrit Peter I. Petrović-Njeguš imenovan „Gorski Gedeon“. Bil je posvečen za vladiko od patrijarha karlovškega (Karlovci v Slavoniji) 14. novembra 1784. l.

Do te dobe so se navzlic simpatijam, katere so uživali Črnogorci med Slovani turških sosednih dežel, borili Črnogorci le v svoji deželi ter jo branili. S Petrom I. se je začela nova doba. Peter se je vračal iz Karlovcev proti domu preko Beča, kjer je zvedel, da je Mahmud Bušatlija z veliko vojsko prodiral proti Črni gori. Peter je hitel domov, ali med tem je bil prešel Mahmud preko Črne gore, jo haral in palil ob svojem prehodu. Peter je mogel samo veličino škode oceniti. Mahmud se je vrnil v Skader, pa je vedno zahteval davek za svojo novo pridobitev. On se je smatral za potomca poturčenega sina Crnojevića Štefana (Staniše, Stanka) in je smatral Črno goro za svojo dedovinsko deželo.

Peter I. je s svojo navzočnostjo zopet ojačal pogum in zjedinil narod. V splošni skupščini so sklenili Črnogorci boj s Turki in l. 1787. so ponovili svoje sovražno postopanje proti Turčiji. Avstrija in Rusija sta se pripravljali nad Turke. Da bi dali Črnogorcem, ki so imeli posla z nekim četovanjem v Hercegovini, popolno svobodo delovanja, sta obe državi preskrbeli, da sta se stara nasprotnika Črna gora in Mahmud Bušatlija približala. Le-ta se je hotel osamosvojiti od turške vrhovne vlade in je mislil, da bode mogel o neprilikah Turčije z Avstrijo in Rusijo lahko svoj cilj doseči. Ker pa je Visoka Porta spoznala mahina-

cije Mahmudove, jo je paša zagotavljal svoje zvestobe, Črnogorci pa so se vendarle spustili v boj.

Po smrti Jožefa II. se je promenila politika Avstrije. Njegov naslednik se je bal prehitrih pridobitev Rusije v Besarabiji pod Suvorovom ter je sklenil mir s Turki v Svištovu 24. julija l. 1791. Takoj potem pa je tudi Rusija sklenila s Turčijo mir v Jašu 29. decembra 1791., ker se je bala ustaje Poljakov. Črnogorci so torej ostali na cedilu. Ko sta odpala njihova zaveznika, so obrnili vse svoje sile proti izvestnim krajem, ki so nekdaj pripadali Črni gori in so vedno pripoznavali duhovno oblast svojega vladike. To so bila Brda v pašaluku albanskem. Odpad vezira Bušatlije od sultana jim je dajal svobodno roko. Vendar Mahmud-Bušatlija ni ostal miren pri tem poslu. Ko je bil mir med velikimi silami sklenjen, so se borili nadalje Črnogorci in Bušatlija za te pokrajine.

Od leta 1792.—1796. so se različni turški pohodi nesrečno zvršili in to je nagnilo vezirja Bušatlijo, da je sam stopil na čelo vojske. Črnogorci so zbrali 8000 mož proti 20.000, katerim je poveljeval Mahmud-paša. Črnogorci so pali kakor nevihta na Turke ter jih pobili. Mahmud-paša je zbral 30.000 mož ter jih vodil proti Črni gori, a Črnogorci so napali sovražnika in ga popolnoma potolkli. —

Z mirovno pogodbo požunjsko 26. decembra 1805. l. je odstopila Avstrija Franciji Dalmacijo in Boko in pozneje je Napoleon iz teh dežel, iz Koroške, Kranjske, Istre, Dubrovnika in banovine ter dela hrvatske granice ustvaril ilirsko kraljevstvo. Francoska armada se je pripravljala, da zasede Dalmacijo pod vodstvom generala Molitorja. Tedaj pa se je prikazalo rusko baltovsko brodovje z 11 vojnimi ladjami in mnogimi drugimi brodovi pod viceadmiralom Senja-

vinom, ki so izkrcali vojaštvo. To je zaselo Boko preje, nego so jo mogli Francozje dobiti iz rok slabe avstrijske posadke. Ko so Bokelji zvedeli, da se imajo predati Francozom, so bili zelo potrti in so poslali k Črnogorcem poslance s prošnjo, da naj jim pridejo skupaj z ruskim brodovjem na pomoč proti Francozom. Črnogorski glavarji so se zbrali 15. februarja 1806. l. in tu jim je povedal vladika, da se je pogodil z Rusi, da se bodo najsilnejše upirali Črnogorci okupaciji Boke po Francozih in zato je poročal vladika avstrijskemu komisarju markizu Ghislieriju, naj mu takoj izroči tvrdnjavo Ercegnovi (Castelnuovo) in Boko. Avstrijski komisar je to dovolil brez obotavljanja. Tako so dobili Črnogorci in Bokelji brez strela vse trdnjavice v Boki od Avstrijancev.

Ko je prišel divizijski general Molitor, vrhovni zapovednik francoske vojske, v Dalmaciji, pred Dubrovnik, se je ustavil. 1200 Francozov je čuvalo republiko dubrovniško. Rusi in Črnogorci so se natecali s Francozi, da pridejo v mesto kot zavezniki, ker je bilo močno utrjeno mesto znamenito središče za operacije. Ker Dubrovčani niso imeli vojske, je bilo zastonj ustavljati se. Sklenili so izročiti mesto Francozom. General Lauriston je zasel 15. maja 1806. l. Dubrovnik s 1200 možmi.

Ko so čuli Črnogorci, da so Francozi zaseli Dubrovnik, so odšli Črnogorci in Bokelji proti Ercegnovemu. 21. maja 1806. l. so se spopali Rusi s Francozi, ki so se morali umakníti v Cavtat (Ragusa vecchia); tam so jih napali Rusi in Črnogorci ter so nekaj dni pozneje Rusi in Črnogorci tudi to mesto zaseli.

Francozi so se namestili na nepristopnih skalovitih višinah iznad Dubrovnika, so tamkaj namestili topove in hoteli zavrniti napad. Okoli 3500 Črnogorcev

in Bokeljev je bilo na polju, ki se razširja med Reko (Omblo) in turškim zemljiščem Klekom nasproti polotoku Pelješcu (Sabioncello), ki je segalo do morja. Po dolgem boju so se morali maloštevilni Francozi umakniti z višin v grad.

Črnogorci so preganjali Francoze dotlej, do kamer so sezali topovi iz mesta. General La Gourge je hotel zastaviti pot v župo dubrovniško, ali na smrt ranjen je ukazal svojim grenadirjem se umakniti. Prišli so Črnogorci in mu odrobili glavo (!). Svoje surovosti niso samo pokazali s tem činom, nego so tudi, ko so zagledali hiše in vrtove Konavlja (Canali), Župe dubrovniške (Breno), Pil, Gruža in Reke (Omble) svojo pohlepnost in srd nasitili s požarom in plenom. Katalinić v svojih spominih na to dobo (izišlih l. 1861.) trdi, da je škoda, katero so provzročila obsedanje mesta, plen na imetku, izguba ladij in njih robe iznašala do 14 milijonov frankov.

Med tem je ukazal Molitor, da so njegovi vojaki marširali v tenki vrsti po gričih in dolinah, da bi se zdeli mnogobrojnejši Rusom in Črnogorcem. Potem pa je napal s tako silo Črnogorce, da so bežali brez upora proti Cavtatu in Ercegnovemu. Rusi pa so ostavili v Gružu svojo artiljerijo in so se hlastno z vladiko vred ukrcali brez boja in bežali po morju v Ercegnovi. 6. julija 1806. l. so došli Francozje v mesto v radost stanovnikov, ki so se videli na robu propasti.

Napoleon je poslal generala Marmonta z 9000 možmi v Dalmacijo. Rusi so se umaknili do Ercegnovega, ker je bila ta trdnjava čvrsta zaradi brodovja ruskega ob ustju Boke kotorske. Od todi so skušali Rusi in Črnogorci vzdigniti svoje sovernike proti Francozom.

Ko so Francozi prišli skozi župo dubrovniško, katero so Črnogorci kot gibčni in spretni tekalci po gorah in izborni strelci branili ter Francozom mnogo izgube provzročali, sta se obe armadi udarili na Sutorini, ki je tedaj pripadala turški državi. Ubojen in strasten je bil spopad. Z velikimi izgubami so se Rusi in Črnogorci umaknili v Ercegnovi.

Zmaga v Sutorini je dala Francozom možnost oblegovati Erceg Novi; imeli so pa Francozi premalo vojske in vsi boji so bile samo neznatne praske. Zastonj je Marmont pozival Bokelje in Črnogorce, da naj polože orožje. Potem se je obrnil do Avstrije in zahteval po mirovni pogodbi požunjski od nje, da preda Francozom Ercegnovi in Boko kotorsko. Avstrija je poslala brodovje in 3000 mož pod poveljstvom feldmaršallajtnanta grofa Bellegardeja.

Ker so zaseli Rusi Boko, je sklenil Napoleon poslati 40.000 mož v Dalmacijo in na vsaki način podvreči tudi Boko. Marmont se je upotil 20. avgusta 1808. l. do ene ure oddaljenosti od Ercegnovega, ne da bi ga Rusi in Črnogorci ustavljali. Jeden regiment francoski je prišel neopažen na višino one gore, na katere obronku je zgrajen Ercegnovi. Dne 11. septembra so grenadirji francoski razbili dva bataljona ruska, množico Črnogorcev in Bokeljev. Za četrt ure ni bilo nobenega Rusa več izven Ercegnovega in oboroženi domačini so se razkropili.

Pozneje je 3500 mož črnogorskih in bokeljskih in Rusov 2000 mož napravilo izpad iz Ercegnovega. Francozi so se umaknili v Molunt (Molonto) dve milje od kotorskega zaliva v dubrovniškem zemljišču, kjer so imeli trančeje, ki so jih pa kmalu ostavili. 14. in 15. septembra se je nadaljeval boj; Francozi so se umikali in Črnogorci so jih podili brez prestanka.

16. septembra so se Bokelji in Črnogorci (2000 izbranih mož) čudovito hrabro borili. Prisilili so Francoze, da so se umaknili v Cavtat. General Marmont pa je dobil na pomoč novih čet in se je zagnal proti četam ruskim in črnogorskim ter 18. septembra odbil prednje straže in napal pozicije črnogorske pri reki Ljuti v Konavljih; Črnogorci so se hrabro borili, a so se morali z mnogimi izgubami umakniti premoči v Kameno in Mokrine. 19. septembra je bil zopet krvav boj. General Lauriston je napal ruskega generala Papadopula, ali se je moral od novih ruskih in črnogorskih čet premagan umakniti v Ercegnovi.

Okoli 4. oktobra 1806. l. je dobil vladika Peter I. od ruskega carja vsoto 2567 cekinov in 58 lir (funtov) za odškodnino stroškov, katere je imel pri zasedanju Boke; vladiki samemu je izročil car zlat križ z dragocenimi kameni.

Mir tilsitski od 8. julija 1807. l. je napravil konec vsem bojem obeh carstev in ruska armada je morala po pogodbi zapustiti Boko, katera se je izročila Francozom. Francozi so se morali ves čas braniti napadajev domačega stanovništva in posebno v Braićih in Poborjih so izgubili mnogo ljudi, da so ohranili svojo autoriteto. Rusi in Črnogorci so se morali umakniti.

Ker pa je ošabnost in slavohlepje Napoleona tiralo do neprestane nasilnosti, je ginilo prijateljstvo med Aleksandrom in Napoleonom. Car Aleksander je zahteval, da zapuste Francozi Prusko in Pomorjansko in je napovedal vojsko Francozom. Tedaj se je ruski car obrnil tudi na Črnogorce, da bi izgnali Francoze iz Boke. Z veseljem so sprejeli to nalogo in 9. septembra 1802. l. so ostavili svojo deželo in jeli oblegovati Budvo, ki se jim je izročila z vsemi obližnjimi kraji. Jedna četa Črnogorcev je oblegala Kotor,

druga je napadala baterijo francosko pri Verigah (le Catene), tretja je zavzela baterijo v Porto Rose.

Ti uspehi so dajali pogum Bokeljem, da so se vse občine bokeljske vzdignile in zjedinile z zmagovitimi Črnogorci. Dan 28. septembra 1812. l. so Črnogorci začeli oblego Erceg-novega in trdnjave španjolske in odrezali komunikacijo z Dubrovnikom. — Francoze so izgnali iz njih trdnjav Dobročani, Peraščani in Prčanjci. Črnogorci in Bokelji združeni z Angleži so zavzeli Erceg-novi in španjsko trdnjavo po obupnem boju, ki je trajal tri dni in dve noči. V Ercegnovem je ostalo za stražo nekaj Angležev, Črnogorcev in Bokeljev.

Tedaj je francoski general Gauthier 27. decembra 1813. l. kapituliral z angleškim kapetanom Hostejem in izročil Boko Angležem. Tri dni potem pa so izročili Angleži Boko Črnogorcem.

Ko pa so videli Črnogorci, da se jim ne namerjava general Gauthier udati, se je zbral v Dobroti zbor, ki naj bi sklenil, da se imata združiti Boka in Črnagora v jedno državo. Ta predlog se je sprejel z veseljem ter so se določili pogoji te združitve.

Črnogorci so ustanovili začasno vlado pod imenom „osrednjega poverjenstva“, kateri je predsedoval vladika in ki je bila sestavljena iz devet Črnogorcev in devet Bokeljev. Ta vlada je dobila nalog, da udari na Francoze v Kotoru in da čuva javni mir. Potemtakem je vladal vladika skupno s poverjenstvom vsej Boki in vsej Črnigori. Med tem je bil poslal vladika senatorja Savo Plamenca k ruskemu carju s prošnjo, da naj prevzame Brda in Črno goro pod svoje pokroviteljstvo in se je skliceval na velike usluge, katere so izkazali Črnogorci Rusom v bojih med Rusi in Francozi.

Ali avstrijski general Milutinović, ki je dobil zato ukaz od svoje vlade, je zasel Erceg-novi, ki se mu je predal 27. maja 1814. l. in je prišel v Kotor 2. junija 1814. ter je osvojil celo Boko.

Koj potem se je vrnil Sava Plamenac s pismom iz Pariza od carja Aleksandra, v katerem je car vladiki toplo priporočal, da naj izroči Boko in Kotor vladi avstrijski. Ogorčen se je vrnil vladika v svojo stolico cetinjsko. Končno je vsa Dalmacija l. 1815. pripala Avstriji vesela, da so bili zopet odprti njihovi pristani trgovini, od katere so živeli.

Od tega časa niso Črnogorci več vodili velikih vojen. Leta 1829. je bosenski paša Čelaludin napal deželo. Črnogorci so v zasedi pri izvoru Morače pričakali pašo z njegovo četo, od katere je palo 1500 mož in od katere so poleg drugega bogatega plena zaplenili tudi 1200 konj. Potem niso Turki več nadlegovali Črne gore.

Vladika Peter I. je mirno zaspal v starosti 81 let v jeseni l. 1830. Pokopali so ga z velikim sijajem. Sedem let po njegovi smrti je neki mladič pripovedoval, da se mu je prikazal po noči vladika Peter I. z zlatnimi žarki okoli glave. Odprli so krsto in našli telo nepokvarjeno. Novica o tem čudežu je dospela tudi v Rusijo in ruski sinod je proglasil vladiko za svetnika. Sedaj je v sarkofagu odet v svoj vladičanski ornat. Črnogorci romajo na njegov grob in ga kličejo z uverjenjem na pomoč.

Njegov naslednik je bil slavni pesnik vladika Peter II. Petrović-Njeguš. Svojega naslednika si je poiskal vladika med sinovi treh bratov. Najstarejši Dmiter, sin Štefanov, katerega je bil vladika imenoval arhimandritom samostana Stanjevića, je umrl še pred vladiko. Potem si je izbral Gjorgja,

sina Savinega: ali ta je bil vojak in je raje ostal v ruski armadi. Pozneje se je vrnil pod Petrom II. v domovino in je postal predsednik senata. Tako je palo vladičanstvo Črne gore na Rađa, sina Tominega, ki je imel kakor menih ime Peter. Za njegov rojstveni dan se ne ve natanko. St. Ljubiša pravi, da se je vladika rodil l. 1813. Milaković navaja dan 1. novembra 1813. leta, Medaković pa, njegov životopisec, dan 1. julija l. 1811., drugi zopet 1. julija 1813. l.

Do desetega leta je bil Rade pri svojih roditeljih. Leta 1823. je postal učenec učenega meniha v samostanu Savini pri Ercegnovem otca Josifa Tropovića v Topli pri Ercegnovem. Ostal je tamkaj do leta 1827. Ko se je vrnil na Cetinje, je tamkaj našel glasovitega srbskega pesnika Milutinovića Sarajlijo,[1]) ki je bil pri vladiki Petru I. za tajnika in ki je postal Radu odslej jedini učitelj.

Dne 30. oktobra 1830. je izdihnil Peter I. svojo dušo v naročju Rada, katerega je vladika blagoslovil ter mu izročil ključe. Rade je šel mesec potem v Peć, kjer je dobil od ondotnega patrijarha posvečenje ter se vrnil kot arhimandrit cetinjskega samostana z imenom Peter v domovino. Prihodnje leto je odpotoval v Petrograd in je ondi postal vladika. Potem ga je vse ljudstvo pripoznalo in slovesno oglasilo za vladiko Črnegore pod imenom Petra II. Petroviča-Njeguša.

---

[1]) Sima Milutinović [Čubro- (malouh) Čojković (sin vrlega človeka) je bil njegov pseudonim] se je rodil l. 1791. v Sarajevu, umrl je l. 1847. Bil je od leta 1827. tajnik vladike Petra I. in pozneje skozi 5 let učitelj Radin. 1832. l. se je vrnil v Beligrad. Napisal je: „Istorija Srbije od god. 1813.—1815.“ Epske pesmi: „Srbijanka“, „Trojesestarstvo“, „Trojebratstvo.“ Drame: „Obilić“ in „Dika crnogorska“. Spisal je pa tudi: „Istorija Crne gore od propasti srpskoga carstva g. 1389. do novije doba.“)

5. Vlada teokratska. Vojne, katere so vodili Črnogorci pod vladiko Petrom Petrovićem II., so imele svrho, da si ohranijo ona zemljišča, katera je zadobila Črnagora v prejšnjih bojih. Turki in Črnogorci so bili v večnem prepiru zaradi Grahova, kjer so stanovali sami krščani, ki so želeli priti pod vlado črnogorsko. Narod se je vedno bunil iz osebnih razlogov, iz mukotrpja, katero so provzročali turški uradniki, vojaški vojvode in pa albanski bašibozuki (neredna vojska), ki so bili ponameščeni v selih hercegovskih. Črnogorci so vodili več bojev proti vezirju Hercegovine Ali-paši Rizvanbegoviću. Leta 1837. se je vršil boj pri Grahovu. Stanovalci Grahovski so pozvali Črnogorce na pomoč. Po jedno leto trajajočem boju se je sklenilo primirje, čegar posledica je bila, da so se smeli vrniti beguni krščanski na svoja ognjišča in da je bil Jakov Duković imenovan za vojvodo Grahovljanov, katera čast naj bi ostala njegovi porodici. Grahovljani so se zavezali, da bodo plačevali Turkom davke za ona zemljišča, katera bi od Turkov najemali, za ostala zemljišča pa bi plačevali davek po svoji volji. Niti Turki niti Črnogorci ne bi smeli graditi kul (Blockhäuser) ob mejah. Ti uveti so bili izvor vednih pritožeb z jedne in z druge strani.

Črnogorci so napravili v Humcu (holmec) kulo. Ali-paša Rizvanbegović vezir Hecegovine, v resnici pa neodvisen knez, ni mogel trpeti take zgrade in se je napotil z vojsko, da razdere kulo, kar se je tudi zgodilo.

Pod vladiko Petrom II. se je vršil tudi uboj Smail-age-Čengijića, katerega je Novica Cerović ubil v boju.

Slavni hrvatski pesnik Ivan Mažuranić je porabil to snov za svoj krasni ep: „Smrt Smail-age-Čengijića“.

Vladika Peter II. je skrbel tudi za notranjo upravo svoje dežele. V mali državici je vladala še oblast tako zvanega „gubernatorja“, ki je bil glava posvetne oblasti. To čast je obnašal tedaj Vuk Radonjić. On si je mislil, da je njegov položaj malo ugleden in svetovalo se mu je, da naj poskuša pridobiti si najvišjo oblast. To je bila prilika za vladiko, da se iznebi nevarnega gubernatorja in je dal Radonjića izgnati, njegov imetek zapleniti, hišo njegovo v Njegušu pa podreti. Radonjić se je naselil v Kotoru.

Odslej je zjedinjal vladika v svoji roki duhovno in posvetno oblast in se je izkazal izbornega reformatorja. On je zgrabil vajeti obeh oblasti in je izvršil namene, začete že od njegovega strica. Preosnoval je torej notranjo upravo in ustanovil l. 1831. senat, ki je bil zakonodavno telo in najvišje sodišče v Črni gori. Predsednik senata je bil brat vladičin, predsednikov namestnik in 12 senatorjev pa je obrazovalo to skupino, izbrano iz najuglednejših mož vse Črne gore. Vnanje posle je opravljal minister Milaković, rodom Dalmatinec. Telesno stražo je obrazovalo 30 perjanikov. Vladika je imel tudi svojega pobočnika. Vse plače za te ustanove, kakor tudi plače učiteljev so se zalagale iz davkov, ki so pa bili zelo majhni. Razen davkov se je dajala desetina za samostan in svečenstvo. Vse te plače so iznašale na leto okoli 50.000 K; primanjkljaj je vladika plačeval iz svojih dohodkov. On je imel posestva v vrednosti od 80.000 K in je dobival od ruskega carja po 60.000 K na leto.

Vladika Peter II. je ustanovil nekaj šol, med njimi jedno v samostanu cetinjskem, tedanji stolici njegovi s 30 učenci, ki so se tam na stroške vladičine nastanili in hranili ter učili pisati srbski (s ćirilico in latinico), sv. pisma in računstva. Ali njegov trud za

razširjenje znanja je bil zastonj vspričo prirojeni divjosti naroda in antipatiji do vsake novotarije. Niso pomagala ni prigovarjanja, niti kazni, katere je zagrozil proti ubijanju v krvni osveti, katere ni mogel nikakor izkoreniniti. Nadaljevalo se je tudi četovanje Črnogorcev v Hercegovino in v Kotor, kjer so plenili in grabili, če prav je bil knez velik nasprotnik tega četovanja.

Vladika Peter II. je znal govoriti srbski, ruski in italijanski. Fracoščine ga je učil l. 1837. gospod Jaume iz Trsta, katerega je poklical na Cetinje.

Leta 1834. je ustanovil na Cetinju tiskarnico in je objavil svoja prvenca „Pustinjak" (puščavnik) in „Lijek jarosti turske" (Zdravilo turške nasilnosti). — Ko so se zaradi vojne pretopile črke v kroglje, je dal vladika svoje novo delo „Luča mikrokozma" tiskati v Belemgradu l. 1845. — Bil je prijatelj Vuku Karadžiću, ki si je stekel tolike zasluge za narodni jezik in narodne pesmi ter je dovel vladiko do tega, da je opustil klasicizem in jel pisati v narodnem duhu ter zbiral domače pregovore, rekla, priče itd. Potem je izdal „Gorski venec" na Dunaju l. 1847. — Leto zatem je objavil pesnitvi: „Kula Kulišića" in „Čardak Alekšića", poeziji napojeni z narodnim duhom. Slednjič je napolnil l. 1845. svoje „Ogledalo srbsko", zbirko narodnih pesmi z mnogimi svojimi pesmimi, ki so opevale slavna dela črnogorskih junakov npr. „Carov laz." Po njegovi smrti je izšla drama „Lažni car Šćepan mali" v Trstu l. 1851. in pa l. 1854. „Slobodijada", epska pesem, kjer so opisani v desetih spevih mnogi boji Črnogorcev s Turki iz različnih časov. — Pod njegovo vlado se je tiskal v Cetinju tudi almanah „Grlica", ki je izhajal od l. 1835.—1837.

V svobodnih urah je potoval po Italiji, Avstriji in Rusiji, ter je dobro poznal Dunaj. On je bil hraber,

strasten lovec, dobro je pogajal iz puške in je bil drzen jezdec. Vendar je ljubil mir, ako je bilo le mogoče. Njegovi nazori o politiki in položaju njegove dežele so bili prav utemeljeni. V osebnem razgovoru je bil ljubezniv in vsi popotniki, ki so se oglasili na Cetinju, hvalijo njegovo gostoljubnost.

Od začetka je stanoval v samostanu, katerega je zgradil Ivan Crnojević. Isti Crnojević je zgradil tudi majhno cerkev. V samostanu je bival vladika s 24 menihi in 40 dijaki, ki so bili deloma menihi, deloma posvetni. Potem si je sezidal še palačo in na Obodreki tvrdnjavico.

Do l. 1849. je bil vladika Peter II. vedno zdrav. Tedaj pa je začel bolovati in prehitro je omagala sila tega orjaškega moža napadom neozdravljive bolezni na plučah. Večkrat je šel v južnejše kraje, kjer je podnebje milejše, a vedno se je vračal na Cetinje. Nekolikokrati je bil v Benetkah in v Napolju. 28. oktobra leta 1851. pa se je bolezen pokazala v najhujši sili. Njegov brat je poslal po lečnika v Kotor, ali predno je ta dospel na Cetinje, je vladika svojo blago dušo izdihnil. Umrl je še ne 40 let star. Senat je poslal takoj perjanika v Kotor, da naznani smrt avstrijski vladi in ruskemu konzulu. Vemo, da je pred smrtjo naročil senatu, da naj prijateljski žive Črnogorci s svojimi sosedi. Umrl je 31. oktobra 1851. ob deveti uri zjutraj po jedenindvajsetletni vladi. Pokopan je na gori Lovćenu v cerkvici, katero je dal sezidati v ta namen in kamor je rad zahajal na lov.

Najvažnejša dela so: „Gorski venec“, „Luča mikrokosma“ in „Lažni car Sćepan Mali“. O gorskem vencu hočemo govoriti v posebnem oddelku. Tu navajamo samo nekoliko besedi o ostalih dveh delih.

V „Luči mikrokosma“ je opisana sodbina človeka. Vspodbudil ga je nedvojbeno na to delo Miltonov „Izgubljeni raj“. Vsebina speva je religijoznofilozofska, sestavljena iz šestih oddelkov in posvečena njegovemu učitelju Simi Milutinoviću. Glavne misli so tele: Človek spaja v sebi duha in snov (materijo), oba sta v popolnem skladu, kakor v vesmiru, tako tudi v človeku, ki je sam za sebe mali svet (mikrokosmos). Luč, ki obsijava človeka, je njegova duša. Človek pa je človeku baš zaradi te duše največa zagonetka. Pesnik skuša rešiti to vprašanje, kako je nastala ta tajna in kako je postal človek. On si misli, po primeru Miltonovem, ta dogodek po priliki takole: Ko so bili angeli v nebesih srečni, se je dvignil satan proti svojemu gospodu ter se mu ni hotel več pokorjavati. Z obečanjem, da bodo angeli, svobodni od volje božje, uživali še veče blaženosti, je pridobil mnogo angelov, da so odpali od boga ter se njemu pridružili. Bog je poslal arhangela Mihaela, ki je odpadnike ukrotil ter jih zagnal na povelje božje v večno temo. Nekateri angeli, ki so se bili samo prisiljeni zvezali s satanom, so vzbudili v bogu milosrčje. Dočim je bog onim angelom, ki so svojevoljno pristopili satanu, odkazal pekel v stanovanje, je onim, ki so bili sami prisiljeni pozabili svojo dolžnost, med njimi tudi Adamu, dovolil delati pokoro na zemlji, katero je Bog zanje ustvaril. Ko ti angeli, katerim je bog dal telesa, pretrpe svojo pokoro na zemlji, se vrnejo njih duše nazaj k bogu. — Delo je pisano jako teško, ker obdeluje težek predmet. Redajo se veličajne slike brez kontrastov in baš ta veličajnost je kriva, da se delo le malo čita. Kakšen način sloga vpotrebljuje vladika v tem delu, razvidi čitatelj lahko iz govora igumna Štefana v Gorskem vencu, od stiha 2253. do 2360.,

kjer polaga vladika očevidno svoje ideje o svetu starcu igumnu v usta.

Vsebina „Lažnega carja Štefana malega“, je zgodovinski dogodek iz XVIII. stoletja. Vladika smatra Štefana malega za pustolovca in klativiteza, ki pa je proslavil Crnogoro tudi v sosednih deželah. Doslej je popisal njegovo življenje le St. M. Ljubiša, kolikor je znano iz redkih dokumentov. Črnogorci, namreč, boreči se s Turki, so z dokumenti in svetimi knjigami polnili puške zaradi pomanjkanja popirja, zato ni spomenikov iz one dobe, razen kar se je ohranilo v ustmeni predaji, ki je zbrana v zgodovini črnogorski od njenega pisca Milakovića. — Vladika sam je preiskal arhive benečanske in je našel gradiva za svoje delo v poročilih Paskvala Cicogne, ki je bil tedaj izvenredni proveditore benečanske republike v Kotoru, Kar se tiče posredovanja Visoke Porte je izčrpal spomine poslanca benečanskega pri turškem dvoru, G. Giustinianija in tedanjega vicekonsula skadrskega g. Duoda (Duodo.)

Kakor „Gorski venec“ je tudi ta drama napisana po načinu starogrških dram, ki so bile sestavljene iz prologa, stasimov (stanek) in korov (kol). Tu ni ne modernih zapletkov niti rafinovanega iztočnega ukusa, nego lepo se priča zgodovina črnogorska, podaja se lepa slika tega surovega naroda, njegovih običajev, divjega junaštva, religijoznega čustvovanja, praznoverstva, ljubezni do svobode, sovraštva do Turkov, udanosti do Rusije, velikega domoljubja. V drami so udeležena mnoga lica krščanska in turška. Med vsemi se odlikujeta z učenostjo, važnostjo in rodoljubjem igumen Mrkojević in vladika Sava. Iz njih govorov veje neki misticizem in neka resnost, ki je nastala iz izkustva, čistosti običajev in dostojnosti.

(Tudi tu polaga vladika svoje ideje v usta teh dveh lic.) Karakter Štefanov je dobro očuvan do kraja drame; njegove zvijače, umetnost, s katero je znal slepiti ljudstvo, da je verjelo, da je on ruski car Peter III., sposobnost, narod po svoji volji voditi, so lepo opisane. Jako lepo je napisana opreka med lokavimi črnogorskimi poslanci in med nadutostjo Turkov. Okrutnega poveljnika turškega Beglerbega premaga velikodušnost paše Suvalije, ki ponuja svojo glavo, da se ne bi kršila in prelomila beseda zadana črnogorskim poslancem. Knez Dolgoruki je spreten diplomat. Vse druge turške osebe se odlikujejo po okrutni samopašnosti nasproti vernikom drugega zakona. Drama je zložena iz petih činov. Prvi se vrši na Cetinju, drugi v Čevu pod šatorom Beglerbegovim, tretji in četrti na Cetinju, peti v Skadru v sobi Mehmet-paše. — Kolo vedno odgovarja predmetu drame. Vladika v njih izraža čuvstva času primerna. — Deli so dobro podeljeni, besede in rekla izbrana in slog kaže velikega mojstra.

6. Črnagora pod posvetnimi knezi. S smrtjo vladike Petra II. je prenehala teokratija, katero je samo on v resnici obnašal, ker je izgnal gubernatorja Vuka Radonjića. Rusija je dovolila na željo njegovega naslednika Danila Petrovića-Njeguša in naroda črnogorskega, da stopi Danilo na prestol črnogorski v svojstvu gospodarja Črnegore z naslovom „kneza“. V Črnigori se je zopet vspostavila knežja oblast v civilnem obziru in se oddelila od cerkvene, katera pripada sedaj mitropolitu cetinjskemu.

Že Peter II. ni bil več pravi vladika, ker se ni učil bogoslovja. Zato pa se ni nikdar brigal za cerkvene stvari, nego je bil vesel, da so ga pripoznali za civilnega gospodarja Črnegore. Vse svoje življenje je

opravil službo božjo menda pet do šestkrat. Opravljal je liturgijo v jutru in ob tej priliki posvečeval vselej kakih 70 svečenikov. Navadno je bil odet v narodno obleko.

Čudno je torej, da ni vladika Peter II. v oporoki prav nič izrazil želje, da bi se ločila svetska in cerkvena oblast v Črnigori. Vse njegovo dejanje in nehanje je bilo tako, da bode kaj takega ukrenil. Ali na smrtni postelji je samo označil svojega netjaka Danila za naslednika.

Danilo I. je nastopil vlado takoj po smrti Petra II., namreč 31. decembra 1851. leta. Ko se je vrnil iz Petrograda na Cetinje, je našel svojega strica Petra, brata umrlega vladike, ki se je bil polastil oblasti in vspostavil staro gubernatorstvo. Danilo, ki je bil komaj odrasel mladeniškim letom, je pokazal znake svoje energije. Čim se je povrnil, je zvlekel usurpatorja na javni trg in pokazal oporoko umrlega vladike in ukazal narodu, da naj ga prizna za zakonitega poglavarja dežele. Vsi so pristopili in mu poljubili roko in novi knez, pozabivši storjeno mu krivico, je svojega strica potrdil v prejšnji službi. To izmirjenje pa je bilo navidezno. Peter ni mogel trpeti ožitve svojega prejšnjega vpliva. Pokojni vladika mu je namreč izročal vlado, kadar je hodil na potovanje v svojih poslednjih letih, ker je bil Peter predsednik senata.

Ta senat se je obnovil in da bi se ohranilo jedinstvo, bi bilo potreba prisotnosti vladike, ki ga je ustanovil. Bilo je več stranek v njem. Peter, njih predsednik je dovolil ostalim senatorjem, da si razdele druge oblasti, ako jih njemu ostavijo v izvestnih nahijah. Tako so postali stari glavarji plemen silnejši, nego kdaj poprej in so dosegli s to senatorsko častjo nov ugled. — Pod to nejedino upravo so se prikazale zopet

stare razvade in ob smrti vladike je hotel senat povzdigniti Petra na prestol. Tako je bil knez Danilo prisiljen razgnati ta senat, ki mu je bil protiven in je smatral za svojo dolžnost, čuvati narodna prava zanemarjena ali pregažena ter je zbral okoli sebe ves narod. Polagoma je uničil ves nezavisni vpliv senatov.

Da bi svojo oblast zopet dobili, so Peter in njegovi pristaši uprizorili zaroto; ta pa se je odkrila, predsednik in nekateri člani so pobegnili v Avstrijo. Avstrijska vlada, ki je mislila, da nasledstvo Danilovo ne bo trajno, je častno sprejela te begunce, jim dajala podpore in sprejela sina Petrovega kot častnika v svojo vojsko. Ta odlikovanja so ohladila Danilovo privrženost do Avstrije ter ga zelo razžalila. Odslej se je kazala Avstrija nasproti svojim interesom sovražno Črnigori, dočim se je popreje vela spretno in imela velik vpliv v Črnigori. Ker se je zarota odkrila, je odpravil knez Danilo zadnje znake patrijarhalne avtonomije, je odpravil kneze in knežine, ter jih zamenil s kapetanijami. Preobrazil je vojsko v celi Črnigori ter imenoval glavarje t. j. vojvode, serdarje, kapetane, barjaktare in četovodje. —

Danilo je dal svoje ljudstvo šteti, pa tudi živali in je naložil Črnogorcem velike davke, ki se še sedaj plačujejo. Sicer pa je bil odličen človek, odločen, neutrudljiv, znatiželjen; gorel je za neodvisnost Črnegore in za dobrostanje naroda. Največje pogreške so izginjale iz Črnegore in ako se je uljudnost udomačila, gre velik del zasluge zanjo kneginji Darinki, ki je bila zelo inteligentna in dobro vzgojena dama iz bogate bokeljske srbske rodovine Kvekićev.

V začetku l. 1858. so nastala jasna znamenja snujoče se ustaje pri krščanskih Hercegovcih. Obečanja

Hatti-humajuma so ostala neizvedena. Zahteve begov, davčnih najemnikov in fanatizem muslomanov po iztočni vojski so bili neznosni. To nam svedočijo prošnje krščanov do turškega poslanika na Dunaju, kneza Kalimakija.

V Hercegovini je delala skrivna agitacija. Vsi oni so se je udeleževali, v katerih je vrelo domoljubje in ki so ljubili nezavisnost in svobodo prenašajoč tiranstvo turško. Ustaši so našli zakonito sredstvo v revoluciji in potem v vojski, da stresejo s sebe sramotni jarem in da se dokopljejo svobode. — Revolucija je buknila v različnih okrajih hercegovskih v bližini Črnegore, kjer so vezi vere, narodnosti in sorodstva jako silno delovale na pomoč Črnogorcev. Muslomani so s pomočjo redovitih čet pod turškim generalom Ali-pašo napali Črnogoro in zaplenili živino Piperov (nekega plemena črnogorskega), paša sam pa je vrgel pastirje v ječo.

Knez Danilo je javno oznanil ta lopovstva turška, podpirana od redovite vojske in je izjavil 13. februarja 1858. l., da je prisiljen vpotrebiti mere, potrebne za sigurnost svojih mej. Po tem oznanilu je poslal Danilo 26. maja 1858. l. Iva Radonjića z 800 Črnogorci, da zjedinijo krščanska plemena Zubcev in Kruševice in je prisilil trebinjskega pašo, da je zapustil Sutorino. To je kos zemlje turške ob Kotorskem zalivu, od koder se lahko dospe v 4 urah v Grahovo. Medtem se je turška vojska ojačila in je prišla z 8000 možmi v Banjane.

4. maja so Turki prišli na črnogorska tla; zapalili so nekaj sel, potem se utaborili v Grahovem nasproti Humcu. Peter Filipov je prosil pomoči in Danilo mu je poslal 4000 mož pod vodstvom svojega

brata Mirka Petroviča.[1]) Nahija katunska je šla prva v boj.

Peter Štefanov je poročil poveljniku Mirku, da hočeta dva bataljona turška in eden baši-bozukov (neredovite vojske) obiti Bojansko Brdo, da bi pripomogla izvršiti napad, katerega je vodil iz čela Husein-paša, da bi namreč odgnali Črnogorce iz njihovih pozicij in ostali sami gospodarji nekega malega hudournika v oni pokrajini. To je odločilo boj. Peter Štefanov je potisnil nazaj oba bataljona turška, ker je bil v dobri poziciji. Mirko pa je poslal svoje Črnogorce na pol puškometa pred šotorišče turško, dočim so se drugi koristeč se slučajno ugodnega zemljišča razširili po mali ravnici ob čelu in ob bokih tranč. Druga četa črnogorska je zasela cesto v Klobuk in pregnala Turke iz njihovih pozicij. V noči 13. maja so osvojili Črnogorci vso cesto.

Husein-paša je računal na neko ojačenje iz Klobuka. Ko je zanje doznal, je hitro marširal nasproti. Ali kakor so Turki napredovali na cesti, so jih obkoljali Črnogorci ter jih tem bolj stiskali. Zadnje straže in boka sta bila posuta s streli. Vozotajstvo je motilo marš ter se je moralo zapustiti. Turki so opazili, da se vračajo Črnogorci zmagonosno od Klobuka. Tedaj se je začela zmešnjava in beg Turkov. Njih paša je ostal sam na bojišču in se je pognal na svojem konju ter si otvoril pot v Klobuk, kamor se je rešil. Tudi Črnogorci so bili prvi dan hudo trpeli pri napadu na tranče. Njih izgube so bile razmeroma zelo velike, ker niso imeli zdravniške pomoči. Po tem sijajnem boju sta okraja Grahovo in Župa ostala trajno pri Črnigori

[1]) Mirko Petrović je oče sedanjega kneza. Priobčil je v Sundečičevem koledarju „Grlici“ nekaj pesmi, izpevanih na narodni način.

po ukazu velikih sil. Ta določitev je nekoliko pomirila bojevnike. Hrabri Mirko Petrović se je nazval „pobeditelj grahovski“.

Ko je počila l. 1859. vojska med Avstrijo in Italijo s pomočjo Francoske, se je vedla Črnagora, od Francozov zavedena, sovražno proti Avstriji in zato je morala Avstrija skrbeti za osiguranje Boke proti napadom Italijanov in Francozov na jedni, Črnogorcev na drugi strani. Po miru pri Villafranki 11. julija 1859. l. se ni mogla Črnogora ničemur več nadejati od Francoske, zato je skušala zopet skleniti prijateljstvo z Avstrijo in le ta je pozabivši storjeno ji krivico, ponudila knezu gostoljubnost.

Leta 1860. je prišel knez Danilo s kneginjo Darinko v Kotor, da bi se tamkaj v morju kopal. Stanoval je v Prčnju v letovniku „pri treh sestrah“, malo oddaljeno od Kotora. Kadar je svirala vojaška godba v Kotoru, je prihajal knez s svojo soprogo na čolnu uživat to veselje.

V nedeljo 12. avgusta 1860. se je knez vračal od godbe s kneginjo v Prčanj. Kneginja se je bila že namestila pod nebom ladjice, knez pa je baš stopal v čoln, ko je med množico radovednežev počila mala puška in kneza zadela v trebuh ter mu raztrgala obisti in čreva. Takoj so ga odnesli v hišo Bjeladinovića in mu stregli z vso zdravniško pomočjo, ali brez uspeha; po 24 urah groznih muk je umrl ob 8. popoldne prihodnji dan, 13. avgusta. — Drugi dan se je preneslo truplo z vsemi vojaškimi častmi pod poveljstvom brigadirja generala Rodića iz hiše Bjeladinovićeve na črnogorski pazar, onkraj Rečinskih vrat in izročilo Črnogorcem, katerim je bil na čelu Peter Štefanov Vukotić, tast sedanjega kneza Nikole I. Ginljiv je bil sprevod, pri katerem je kneginja s hčerko Olgo prva

jezdila za mrtvaškimi nosilci. — Pred smrtjo je še Danilo označil Nikolo, sina Mirkovega, za svojega naslednika.

Knez Nikola I. se je narodil 7. avgusta 1841. in je bil oglašen za kneza črnogorskega 14. avgusta 1860. l. Njegov oficialni naslov je: „Knjaz i gospodar slobodne Crnegore i Brdâ.“ V starejših cerkvenih reskriptih se zove tudi gospodar Skadra in Primorja. Pred kratkim je privzel naslov „kraljevska visost“.

On je sin Mirka Petrovića in Anastasije Martinovićeve in je drugi knez iz rodovine Petrovićev. Obraza je črnomanjastega (temne polti), živih oči, gostih las in pravilnega obraza. Hraber je, dober jezdec in strelec. Svoje življenje je posvetil ljubezni do domovine in njegova želja je bila vedno v družbi s Srbijo in Albanijo začeti boj za osvoboditev slovanskih dežel izpod turškega jarma. V 10. letu so ga poslali v Trst, da bi se izobrazil v različnih znanjih, v italijanščini in v občevanju z najodličnejšimi krogi. Napoleon III. je ponudil knezu Danilu nekaj mest za mladeniče v glasovitem kolegiju „Louis le Grand“ v Parizu. Tudi Nikolo so tja poslali in je prebil nekaj let v Parizu.

V mladosti je rad poslušal „gusle“ (gosli) in je jel sam pesniti. Oženil se je 8. septembra l. 1860. z Mileno Vukotićevo, hčerjo vojvode Petra Stefanova, iz najimenitnejšega doma za kneževim in najslavnejšega za domom očeta knezovega, Mirka Petrovića. Na malem dvoru v Cetinju se ni uvela tuja noša, nego vsa družina se je oblačila in se še oblači v narodno odelo. Knjeginja je visokega stasa, dostojanstvena in tihe, nekako moške lepote, nežna v vedenju in skoro boječa. Polt ji je bleda, oživljena z velikimi očmi, katere senčijo goste obrvi in dolge trepalnice. Knjeginja

zna dobro francoski (razume se da tudi knez) in ima vpliv v zboru, če prav to ne pripada ženam v tej deželi. Ko je hotel knez 1868. l. iti v Rusijo zahvaljat ruskega carja, je oznanil konzulom v Dubrovniku in Skadru in pašam bližnjih provincij turških, da ostavlja vlado dežele kneginji Mileni. — Istega leta se je na potu v Rusijo predstavil tudi dunajskemu dvoru. Iz Rusije, kjer je bil vdrugič od 3. septembra 1882. se je vrnil domov 26. septembra 1882.

Kneginja Milena je porodila šest deklic in dva dečka; vsem, razen Zorki, katero je dvignil iz krsta knez srbski Mihajlo Obrenović, je bil ruski car krstni kum. Sinovi so se oženili in hčere so se udale v hiše najviših dvorov, n. pr. ruskega, italijanskega, srbskega, meklenburškega.

Ko je bil Nikola I. proglašen za kneza Črnegore, je vrelo med podjarmljenimi krščani v bližnjih provincijah turških; najprej so vzdignili zastavo upora krščani v trebinjskem okraju prve dni oktobra l. 1861. Črnogorci so odobravali to početje, ker so upali, da bode od nesreče Visoke Porte imela Črnagora koristi, ako se Hercegovci osvobodé.

Sultan, ogorčen zaradi take drznosti ustašev, je poslal slavnega vojskovodjo Omer-pašo (hrvaškega odpadnika, graničarja Latasa), ki se je 16. maja 1861. l. posvetoval v Sarajevu s konzuli Angleške, Avstrije, Francoske, Pruske in Rusije o sredstvih, da se ustaja zatre. Konzuli so se potegovali za reformo v korist ustašev, Omer-paša pa, željan novih trijumfov, je sklenil nadaljevati vojne operacije in se je zagrozil Nikoli I., da naj se vzdrži vsake podpore in pokroviteljstva hercegovskih ustašev. Nikola I. se je branil otomanskih pritožeb, poleg pa spretno postopal, da ni opustil

stvari zatirancev, ker je sprejemal ubežnike v Črnogoro in jih po možnosti podpiral.

Omer-paša je videl sovražno postopanje Črnegore in je od začetka bolj sebe branil, nego napadal, ker se ni upal začeti negotovega posla. Knez Nikola pa je pozval k sebi poglavarje ustašev 20. januarja 1862. na Cetinje, da bi utrdili načrte napada in obrane.

Meseca marca l. 1862. je Črnagora napovedala vojsko Turčiji. Sijajni vspehi z orožjem v Kremnici in v Dragi so dokazali, da so Črnogorci pripravljeni s krvjo osvedočiti svoje domoljubje in željo rešiti hercegovske brate. Poraz Turkov pri Kremnici je najglasovitejše delo vojne leta 1862. in je imela odločilen vspeh. Načelnik skadrskih gorjancev Hasan-beg je prišel z Baši-bozuki, da bi v Kremnici privel ustaše, da se podvržejo. Ob 10. uri zvečer so poklicali trije gromovi iz topov Skodrane na orožje. Ta alarm je bil povzročen po poročilu, da se bližajo Črnogorci in da so obkolili višine okoli Kremnice, kjer da je Hasanbeg obkoljen s svojimi Baši-bozuki. Medtem so parniki privajali Skadranom pomoči, da so zbrali 2000 mož. — 22. marca so se udarili s Črnogorci in doživeli popoln poraz. 500 Turkov je ostalo mrtvih in veliko število ranjenih. 100 najuglednejših Skadranov je izgubilo življenje.

Nikšići so mestece, sedaj črnogorsko, tedaj hercegovsko na meji Črnegore. Omer-paša je poslal 5000 mož pod Derviš-pašo, ki je spremljala karvan v Nikšiće. Ko so to izvedeli Črnogorci, se je napotilo 2500 mož, da jim prestrižejo pot in res so jih srečali 16. aprila l. 1862. v grozni soteski Dugi, jih napali, se več ur borili in zagnali vso četo Derviš-paše v beg z izgubo polovice vseh čet. Hrabri vojvoda Peter Vukotić je bil zmagalec. Ta sijajna zmaga je napravila

Črnogorce za gospodarje polja, pokritega z mrtveci; največa pridobitev pa je bil moralni vpliv na krščansko stanovništvo Hercegovine. — Med tem se je nadaljevala ustaja v Zubcih, Banjanih, Pivi in Duži pod Luko Vukalovićem, Ivanom Bačićem in arhimandritom Nićiforom Dučićem. Derviš-paša, ki je vodil vojsko z Luko Vukalovićem, se je moral umikati in Novica Cerović, drug glavar ustašev hercegovskih je pritiskal za njim. Zaradi zmage črnogorske je propal namen Omer-paše, da bi od različnih strani v več kolonah dospela turška vojska od Nikšića in Spuža v središče, v Cetinje. V ta namen se je postavil Derviš-paša med Povice in Cerovo ter je hotel voditi svojo vojsko k generalisimu Omer-paši skozi Črnogoro v Albanijo. Potem se je zjedinil s četami Abdi-paše tako, da so te čete štele skupno 3000 mož; Abdi-paša je napadal živo pozicije črnogorske v kolovozni cesti in je bil tudi od Mirka potolčen ter se je moral ogniti s težkimi izgubami. Ker pa je turška vojska štela več nego 50.000 mož, posrečilo se je Omer-paši premagati Črnogorce 10. julija pri Ostrogu in 24. do 25. avgusta na Reki tako, da so Turki zaseli v prvih dneh septembra Cetinje in le velike sile, ki so se zavzele v korist Črnigori, ima Črnagora zahvaliti, da ni mogel Omer-paša zadati Črnigori končnega udarca. Zato je sklenil Omer-paša s knezom mir 13. septembra l. 1862. s pogodbo, katere najvažnejše točke so bile: 1. Mirko Petrović mora ostaviti Črnogoro in se ne sme več povrniti. (Ta točka se je izpremenila toliko, da je smel ostati Mirko v Črnigori ali samo kot zasebnik.) 5. Pot iz Hercegovine, ki vodi skozi Črnogoro se otvori in na potu se zgradijo kule, v katerih bodo čuvali carski vojaki. 3. Črnogorci ne

smejo več sovražnih izpadov preko meje uprizarjati. Niti ne smejo moralno niti materijalno podpirati sosedov, ki bi se proti carski vladi uprli. 4. Vsi hudodelci se primejo in izroče dotični vladi po medsebojnem dogovoru. 5. Črnogorci se zavežejo, da nobene kule ne zgrade na meji proti Albaniji, Bosni in Hercegovini.

Navzlic tej pogodbi, so ostale nekatere točke brez veljave. Mirko je ostal predsednik črnogorskega senata. Druge se niso izpolnjevale, ker se je temu narod protivil s svojimi stoletnimi tradicijami. Vidi se, da je bil ta mir le primirje, katero je knez v sili sklenil z Visoko Porto. Kakor hitro bi Črnagora slutila slabost Visoke Porte, bi zgrabila za orožje. To se je zgodilo l. 1876./1877.

Julija meseca l. 1875. je bila vsa Hercegovina ustala. Povod ustanku je bil tale: Ovršitelji (eksekutorji) turški v okraju nevesinjskem so prišli v hiše raje in so zahtevali davke, katere je bila raja malo poprej že plačala. Kmetje niso hoteli plačati, ovršitelji so poklicali pomoč, prišli so jim pomagati orožniki: kri je tekla in Srbi so zgrabili orožje. Vsa Hercegovina od Grahova do Morače je ustala proti Turkom. Vsa plemena so obračala oči v Črnogoro, ki je bila trdnjava njih neodvisnosti. Črnogorci niso mogli ostati mirni na te glase bratov iz Hercegovine. Zato je knez Nikola oglasil 6. julija l. 1876. da je stopil v boj za osvoboditev robja iz stoletnih verig.

1. vojska. Vsa vojska črnogorska in hercegovska je bila podeljena v albansko na jugu, in hercegovsko na severu. Prvi je poveljeval Božo Petrović, drugi Peter Vukotić, tast knezov. Nikola I. je bil vrhovni poveljnik obeh vojev. Vojaška sila

črnogorska je štela 24.754 mož (15.804 Crnogorci in 6890 Hercegovcev) z 90 topovi ter eno eskadrono od 400 konjenikov. Oboroženi so bili različno; imeli so puške na iglo, risane puške, stare puške, revolverje, samokrese, sablje, handžarje. Artiljerija je imela 16 Kruppovih, 24 Hittejevih, 40 gorskih in 12 pozicijskih topov.

24. julija so jeli oblegati Nevesinje. Dva bataljona črnogorska sta napala tranče predgradja nevesinjskega. Črnogorski topovi so razrušili zgornje tranče, s katerih so potem zavzeli ugodno pozicijo. Med Nevesinjem in Mostarjem je bila zveza pretrgana. Čete črnogorske so bile šest ur od Mostarja oddaljene. Tedaj pa je avstrijska politika ustavila kneza Nikolo in ga prisililа vrniti se iz Hercegovine.

Bitka pri Vrbici, ali kakor jo zovejo Crnogorci v Vučidolu (Volčjem dolu). V tej bitki sta zmagali sreča in hrabrost pojedincev in množine. Muktar-paša se je napotil proti Črnigori misleč, da bode srečal samo eden del črnogorske vojske in da se Peko Pavlović in drugi vojvode ustašev ne bodo udeležili boja. Ali vsi oddelki črnogorski so se zbrali v neverjetni hitrosti dne 28. julija 1876. l. Ob šestih zjutraj so se śrečali Črnogorci pod vodstvom kneza s četami Muktar-paše nad Vrbico ali v Vučjem dolu. Boj je trajal poldrugo uro. Potem so naskočili Črnogorci z veliko silo na Turke, ki so se zagnali v divji beg. Črnogorci so jih preganjali skozi tri ure in njih mnogo odrezali od glavne čete. Ujetih je bilo 300 nizamov (redovite vojske) z Osman-pašo; zaplenjenih 5 Kruppovih topov, 5900 Snider-pušek, mnogo municije, zastav, med njimi tudi alajbarjak (zastava regimenta) in mnogo drugih stvari. Selim-paša je

pal, Osman-pašo pa so ujetega priveli 31. julija na Cetinje. Vsi viši častniki turški so bili ranjeni. Palo je poleg dveh paš, dveh miralajev (polkovnikov) in dveh kajmakamov (okrajnih glavarjev) še 60 nižjih častnikov.

Hercegovske čete so imele paziti na vse kretnje Muktar-paše in njegovih pomožnih sil, ki bi se prikazale. Ob polnoči 8. oktobra se je začel boj med Petrom Vukotićem, poveljnikom Črnogorskim in Muktar-pašo, ki se je utaboril vzdolž Grahovske meje: boj je trajal šest ur. Na dveh straneh so udarili na Turke s štirimi bataljoni. Turki zmešani so bežali po stenah v Klobuk. Vojvoda Daković je srečal s sedmimi bataljoni Muktar-pašo, ga pričakal med Trebinjem in Ljubinjo in ga obkolil. Palo je 1400 Turkov, Črnogorci so zapalili Ljubinjo in so zagnali Turke, ki so iz Stolca hiteli svojim bratom na pomoč.

Tudi v Albaniji so se borili Črnogorci srečno v bitki pri Kučih in pri Medunu. 14. avgusta je bila krvava bitka pri Kučih. Kuči, najdivjejše pleme srbsko, so se svojevoljno predali Črnigori. Oni stanujejo okoli gore Koma. Cel dan se je borilo nad 20.000 mož. Turki so imeli 28 bataljonov, 3000 zebekov (maloazijskih dobrovoljcev) in 5000 bažibozukov. Bitka je trajala tri ure. Z veliko hrabrostjo so zavzeli Črnogorci 20 turških tranč. Osmani so se borili obupno. 5000 mrtvih so ostavili na mestu bitke; mnogo ranjenih in mrtvih so vlekli seboj. Črnogorci so izročili Božu Petroviću 3000 pušek ostraguš, tri tovore oficirskih sabelj in zebeških handžarjev, 19 zastav in mnogo majhnega orožja. Črnogorcev je palo 600; med ranjenci je bilo 7 častnikov, stobaš (stotinjašev) in 4 barjaktarji (zastavniki).

Bitka pri Medunu je dala Božu Petroviću priliko premagati popolnoma Mahmud-pašo in

Derviš-pašo. Trdnjava Medunska se je morala predati Črnogorcem po štirimesečnem obleganju zaradi pomanjkanja živil dne 20. oktobra 1876. l.

Turčija je torej predložila Črnigori primirje, katero je knez sprejel in konzula v Dubrovniku, Durando in Ceccaldi sta po nalogu velikih sil odšla na Cetinje, da določita demarkacijsko črto na temelju „uti possidetis“ (to je na temelju takrat zasedenih pokrajin).

2. vojska. Knez Nikola je 21. aprila l. 1877. poslal vsem velikim silam okrožnico, v kateri je naznanjal, da je poklical nazaj svoje poslance in se kanil pregovarjanja z Visoko Porto, ki mu ni ugodila v teh dveh točkah: 1. v pogojih, pod katerimi se ima vrniti 90.000 hercegovskih ubežnikov v domovino in 2. v pogojih, pod katerimi se ima urediti situacija Kučev Drekalovićev. Na prvo točko je odgovorila turška vlada samo z dvoumnim obečanjem amnestije, da pa se mora način prepustiti veledušju Visoke Porte, kako hoče urediti povrnitev ubežnikov v domovino. O prepustitvi ozemlja Kučev Drekalovićev Črnigori pa Visoka Porta ni hotela nič vedeti. Ker so pa rekli Kuči Drekalovići, da rajši vsi poginejo, negoli bi se povrnili pod jarem turški, je knez prekinil vse dogovore s turško vlado in pozval svoje čete, da korakajo proti sovražniku. — Zopet se je začel boj. Prehod Rusov preko Donave 28. junija l. 1877. je bil znak Črnigori za začetek sovražnih podjetij.

Četa Petra Vukotića s 17 bataljoni je korakala s severa skozi klanec Dugo do Krstca; pri samostanu Pivi je obšla Krstac in tvrdnjavico Goransko pri Pivi. — Druga divizija črnogorska je bila na severu nameščena pri Presjeki in Ozdreniću, da bi izolovala Nikšiće. Tretja divizija je stala na severozapadu male ravnice Vasojevićev proti Kolašinu. Južna četa pod

poveljstvom Boža Petrovića je imela svoj glavni stan v bližini Martinovićev nasproti turški tvrdnjavici Spužu. Nasproti Črnogorcem se je osredotočilo v Hercegovini 24.000 mož pod Sulejman-pašo, v Albaniji pa 15.000 mož pod Ali-Sahib-pašo.

Istočasno bi bila imela napasti Črnogorce Sulejman-paša od Ostroga in Ali-Sahib-paša od Spuža in se srečati z obema armadama v sredi Črnegore. Tretja armada pod poveljstvom Mehemed-Ali-paše pa naj bi prihajala z Berana skozi Vasojeviće in čuvala ozadje Sulejmana in Ali-Sahiba. Dan invazije je bil določen na dan 18. junija 1877. l. Sulejman je odrinil, kakor je bilo določeno; Ali-Sahib, ker ni imel zadosti čet iz Albanije, se je mogel makniti šele 19. junija. Dne 20. junija je bil potolčen od Boža Petrovića in Plamenca. Turki so se morali umakniti v Podgorico. — Sulejman, ki se je boril pod Ostrogom, je prišel do Dubrave; ko je čul o polomu Ali-Sahiba, je videl, da mu je nemogoče se umakniti nazaj. Nad Dubravo je bil namreč knez s svojo armado, pod Dubravo pa armada Vukotićeva. Ker torej ni mogel dolgo tu ostati, je sklenil ob reki Zeti prodirati, bodi si, da bi se zjedinil z Ali-Sahibom šele pri Podgorici, ako se ta ne bi upal poskusiti, da prodre na novo v Črnogoro, ali pa, da mu pride Ali-Sahib na pomoč. Črnogorska armada pa, ki je imela tudi topove, je pritiskala od zadej in ni dala miru ni po dnevu ni ponoči, tako da se je Sulejmanov pohod izpremenil v silen beg. Ko je bil že izgubil 10.000 mož mrtvih in ranjenih, je šele po šestdnevnih bojih mogel priti v ravnico Radošice malo oddaljeno od Spuža, kjer se je ustavil. Ko je Sulejman videl, da mu ne pride Ali-Sahib na pomoč ter mu je zmanjkalo hrane, se je moral z nova umikati na vse kriplje. Pritiskan od Črnogorcev

je prišel končno v Spuž pustivši na potu kupe mrtvecev. V Spužu se je zjedinil 26. junija z armado Ali-Sahiba in skupno sta se umaknila v Podgorico.

Kmalu je prišel glas, da je tudi tretja armada turška pod vodstvom Mehemed-ali-paše potolčena. Nesreča jo je zadela na Morači. Tisoč Črnogorcev pod vodstvom Peovića je pobilo 8000 Turkov.

Muktar-paša je bil imenovan za vrhovnega poveljnika turški vojski v Armeniji v aprilu l. 1877. in konec junija l. 1877. je odjadral Sulejman-paša iz Bara, da čuva Carigrad proti ruskemu generalu Gurku.

Na mesto Sulejman-paše je stopil drug general turški. Ali-Sahib je imel 35 bataljonov in in 50 topov v Albaniji. V Raši je poveljeval Hafiz-paša 18 bataljonom z 18 topovi. V Hercegovini Mehemed-Ali-paša, katerega so poklicali od vrhovnega poveljstva bolgarske vojske in mu poverili boj proti Črnigori z 22 bataljoni. Skupaj je bilo torej 75 batataljonov in 78 poljskih topov, poleg tega pa še topovi za obleganje tvrdnjavic. Bataljoni turški so bili jako slabi in so šteli vsi skupaj jedva 35.000 mož. Črnagora je imela na razpolago 22.000 mož in 28 topov.

Knez Nikola je osredotočil svojo vojsko proti tvrdnjavi Nikšićski, katero je branilo 3200 mož in 21 topov. Poveljnik tvrdnjave je bil nekdanji ogrski stotnik Skender-beg. 21. julija je bil veči del črnogorskih čet zbran okoli Nikšića, 12.000 mož.

Med tem je Črnagora dosegla mnogo drugih uspehov. 9. septembra 1877. l. je javil brzojav iz Cetinja, da so se Nikšići podali. Vzeli so tvrdnjavico „Hodžino poljano".

21. septembra 1877. l. so Črnogorci zavzeli tvrdnjavici „Nozdre" in „Zlostup". — 27. septembra 1877. l. so zavzeli Črnogorci tvrdnjavico Goransko,

zavzeli so tudi tvrdnjavico „Crkvico“ in zaseli vse zemljišče do Foče. — 22. novembra so Črnogorci zavzeli „Volnico“ ob morju s 6 morskimi topovi in mnogo municije. — 25. novembra so zavzeli tvrdnjavico „Golo brdo“. — 26. novembra je zavzela črnogorska vojska pod poveljstvom knezovim vse zemljišče med črnogorsko mejo in reko Bojano, med morjem in Skadrom, devet utrjenih mestec, med njimi „Nehaj“ z 22 topovi. Mesto barsko se je zavzelo, trdnjava pa obkolila in močno poškodovala. — 23. novembra sta otvorili dve turški oklopnici pred Barom silen ogenj proti tvrdnjavi ob zalivu. Črnogorci so odgovarjali s topovi. Po dolgem brezuspešnem boju sta turški oklopnici odpluli. — Selim-beg, poveljnik Bara, je videl, da se ne more držati v citadeli barski in se je udal 10. januarja 1878. l. brezpogojno knezu, ki je zasel istega dne citadelo. — 17. januarja 1878. l. je zavzela črnogorska vojska pozicije ob Bojani in napravila ob ustju te reke baterijo. Severna armada je prešla Cijevno. Ta dan se je bombardirala Lesandra ob skadrskem jezeru. — 29. januarja so zaseli Črnogorci Lesandro.

6. februarja 1878. l. se je vrnil knez Nikola v triumfu na Cetinje.

* * *

3. marca 1878. l. je bila podpisana mirovna pogodba med Rusijo in Turčijo na berlinskem kongresu velikih sil. Na istem kongresu so se sprejeli tudi nekateri pogoji, ki se tičejo Črnegore: „Nezavisnost Črnegore se pripoznava od Visoke Porte in od svetovnih sil, ki tega še niso storile. V Črnigori mora vladati ravnopravnost vere in nihče ne sme zaradi vere biti izključen od civilnih in političnih pravic, od

javnih služeb, od častnih mest ali od pravice pečati se z različnimi rokodelstvi in obrti. — Bar in Primorje njegovo se odstopi od Turčeje Črnigori. Kar je južno od gori imenovane meje tega zemljišča se z Ulcinjem vred do Bojane vrne Turčiji. — Špič pripade Avstriji. — Črnagora bode uživala pravico plovitbe po Bojani. Ni ji pa dovoljeno graditi utrdbe ob tej reki, razen onih, ki so potrebne za lokalno obrambo Skadra, pa tudi te se ne smejo raztezati dalje nego šest kilometrov od mesta. — Črnagora ne sme imeti niti vojnih ladij, niti vojne zastave pomorske. Utrdbe ležeče na črnogorskem zemljišču med jezerom in morsko obalo se morajo podreti in se v tem pasu ne smejo graditi nove. Morsko in zdravstveno policijo v Baru in ob črnogorski obali bode izvrševala Avstro-ogrska z lahkimi ladjami čuvaricami. Črnagora sprejme pomorske propise veljavne za Dalmacijo. Črnagora se mora dogovoriti z Avstrijo zaradi zgradbe cest in železnic v novem zemljišču. Na teh občilih mora biti zajamčena svoboda obrata. Muslomani, ki žele ostaviti Črnogoro in imajo posestva v nji, jih lahko hranijo in dajejo v najem ali upravljajo s tretjimi osebami. Nikomur se ne sme posestvo ekspropriji rati, ako tega ne zahteva javna korist, in sicer vselej proti primerni odškodnini. Komisija turško-črnogorska dobiva nalog, da v treh letih dovrši vse posle, ki se tičejo poslov predaje, uživanja in obrestovanja na račun Visoke Porte, njenih državnih posestev in pobožnih ustanov (vakufa), kakor tudi prašanja, ki se tičejo zasebnikov. Kneževina črnogorska se bode neposredno dogovorila z Visoko Porto o nameščenju njenih zastopnikov v Carigradu in v izvestnih mestih otomanskega carstva, kjer se to spozna za potrebno. — Črnogorci potujoči po carevini otomanski so podvrženi otomanskim zakonom in

oblastim po splošnih principih mednarodnega prava in po običajih uvedenih za Črnogorce. Čete črnogorske morajo zapustiti v dvajsetih dneh, ali ako mogoče, še preje, po ratifikaciji te pogodbe zemljišča, katera imajo sedaj zasedena izven novih mej kneževine. Turške čete morajo tudi v dvajsetih dneh zapustiti teritorij odstopljen Črnigori. Dopuščen jim bode čas od petnajstih dnij, da ostavijo tvrdnjave in odvedo materijal in živila in da napravijo inventar vseh predmetov, ki se ne morejo kmalu odpremiti. Ker mora Črnagora vsprejeti primeren del občnega otomanskega državnega dolga za nova zemljišča, ki so ji bila izročena, bodo zastopniki velikih sil v sporazumu z Visoko Porto določili visočino vsote po primerni meri."

Gladko se je izvršila samo predaja na severu Črnegore, kjer je Visoka Porta izročila brez obotavljanja Nikšiće, takisto prepustila Bar in zemljišče ob desnem bregu Bojane in pustila Kuče pri Črnigori in ona albanska mesta, ki imajo srbsko prebivalstvo.

Trebalo pa je še določiti prepir zaradi okrajev *Plave in Gusinja*. Arnauti zbrani 15. decembra 1879. l. v zboru, kateremu je predsedoval *Ali beg* v prisotnosti turških oblasti Plave in Gusinja, so sklenili ustavljati se s silo, ako bi se Črnogorci usodili teh mest polastiti. Poslali so poverjenstvo petnajstih oseb v Carigrad, da vlado Visoke Porte opozore, da je *Lega albanska* pripravljena udariti z orožjem na Črnogoro, ako bi vlada odstopila jeden ali drugi okraj, Plavo ali Gusinje.

Udarili so se Arnauti in Crnogorci; palo je 1000 Arnautov in stotina Črnogorcev. Napali so Arnauti 1800 Črnogorcev z veliko premočjo, ali vojvoda *Marko*

Miljanov Popović-Drekalović[1]) je s pomočjo Boža Petrovića odbil napad. Zato se je nabralo mnogo vojaštva ob meji črnogorski.

Knez je uvidel, da z dobro Turki ne izroče Plave in Gusinja. Zato je javil velikim silam, da se odreče Gusinja in Plave, ako mu se izroči v izmeno Ulcinj z vsem zemljiščem do Bojane.

Vlada turška je tvrdovratno igrala komedijo. Na skrivnem je podpihovala Lego albansko in na vse načine poskušala, kako bi zavlekla izvršitev svoje dolžnosti. Velike sile so opozorile z vso strogostjo vlado otomansko, da hočejo svetovati Črnigori, ako turška ne bi svojevoljno v roku treh tednov izročila Črnogorcem Ulcinja, da ga s silo vzame, pri čemer jo bode podpiralo skupno brodovje, ki je bilo v demonstracijo zasidrano v Boki Kotorski.

Energično postopanje velikih sil je imelo uspeh. Derviš-paša je izročil Ulcinj črnogorskemu poveljniku Božu Petroviću, ki je zasel mesto svečano sprejet dne 26. novembra 1880. l.

Z modro politiko in in srečnimi slučaji si je pridobil knez Nikola velik ugled pri raznih evropskih dvorih, s katerimi je stopil po udaji svojih hčera in po možitvi kneževića naslednika v rodbinske vezi, tako z ruskim, italijanskim, srbskim in nemškim dvorom.

Mirovno dobo je vporabil v reformo uprave. Odpravil je senat in na njega mesto postavil pet ministrov in državni svet treh članov, ki opravlja tudi posel najvišega sodišča. Skrbel je za napravo novega občega imovinskega zakonika in tako preinačil sodstvo. Knez

---

[1]) Od tega vojvode je izhajal v Letopisu Srbske Matice v Novem Sadu leta 1904. posmrtni spis njegov: „Život i običaji Arbanasa." Popreje je objavil tudi svoje opazke o Kučih-Drekalovićih.

je skrbel za ustanovo ljudskih osnovnih šol, bogoslovij, ženske šole in realne gimnazije. Tudi vojaštvo je temeljito preustrojil. Poleg tega je skrbel za gmotni in duševni napredek svojega naroda.

On sam je tudi književnik. Njegove pesmi so izšle najprej v koledarju „Orliću“, pozneje pa v zbirki „Pjesme kneza Nikole“. Med temi pesmimi se odlikuje posebno epska pesem „Hajdana“ (1889), ki popisuje v enajstih oddelkih društveno življenje črnogorsko, posebno čevljansko, odkoder je rodom tudi kneginja. Opisuje se tudi življenje turško in kar je glavna snov te pesmi, ljubezen bosenskega vezirja do Hajdane, katero so mu doveli iz Črne gore za robinjo. Ko je sultan poklical vezirja v Carigrad je vzel seboj Hajdano, in na potu iz Travnika, ki je lepo opisan, so navalili lopovi na vezirja, da ga ubijejo in ko so vse njegovo spremstvo pobili, so na prošnjo Hajdane poklonili vezirju življenje, za kar ji je on poklonil svobodo, ko jej je bil ves čas njenega bivanja v svoji hiši očuval poštenje. — Leta 1894. je izdal zbirko pesmi: „Pesnik in vila“. V njej daje pesnik duška svojim nazorom o srbstvu, o neslogi slovanski itd. Drame je napisal dve: jedna „Knez Arvanit“ je izšla leta 1894. V njej uči svojega sina Mirka, kako je Arvanit Crnojević, knez zetski, koristno deloval za domovino in svojega kralja, dočim je Ivan Crnojević ostavil svojo domovino in se izselil v Benetke. Druga drama je, „Balkanska carica“, v treh činih, izšla v drugič l. 1894. Snov jej je vzeta iz konca 15. stoletja iz dobe Ivana Crnojevića, gospodarja Črne gore in Zete. Istega leta je izšel tudi v drugič prevod Chateaubriandovega „Poslednjega Abenseraža“.

* * *

Tajiti ne moremo, da so včasih Črnogorci grozovito postopali, ali oni se lahko opravdujejo z večnim bojem s Turki, z bojem s tujo raso in vero, s srdom, ki je iz njih izsiljeval represalije proti najhujšemu sovražniku njihove vere, domovine in neodvisnosti. V takih razmerah je jasno, da je morala civilizacija zaostati.

Solnce kulture in civilizacije pa je jelo tudi te bojaželjne sinove obsevati, ker bode hrabrost, osvetljena s civilizacijo, pod vestnim vodstvom tako umnega kneza, kakor je Nj. kraljevska visost, knez Nikola I., dobila še večo vrednost in slavo.

Knez je izrekel misel, da je jedina garancija za prospeh Črnegore, ako se pametno poslužuje sedanjega stanja. Treba je povzdigniti blagostanje s tem, da se da pristop gmotni in duševni kulturi v deželo. V gmotnem obziru je treba Črnigori cest, železnic, sploh občil, če prav trde Črnogorci, da po cestah, po katerih se vozijo kola, lahko prihajajo tudi topovi. Treba je za povzdigo gmotnega napredka tudi društvene organizacije, izboljšanja kmetijstva, živinarstva in domače obrtnosti. Zdaj se Črnogorci ne smejo več pečati samo z mečem in puško, nego treba je, da primejo za motiko in plug, da si ustvarijo trgovino, da se izboljša poljedelstvo in obrtnost. Sedaj, ko je pridobila mnogo rodovitnega zemljišča in je pot do morja odprta, bode našla sredstev ne samo za pospeševanje prometa, nego tudi intelektualna civilizovanost mora napredovati. Šolstvo se mora pomnožiti; z večim znanjem se bodo izkoreninile tudi vraže, ublažila surovost in ugladili socijalni in politični odnošaji. V kar „bog pomozi i sreča junaška“.

Mnoge stvari so se tudi že vzele v delo. Nastale so različne šole, gradile so se ceste, čuje se, da

italijanski inženirji trasirajo železnico iz Bara v notranjost Črnegore. Avgusta l. 1905. je oglasil list „Glas Crnogorski“ tri važne naredbe kneževe: 1. Ustanovitev „narodne banke“, 2. tiskovni zakon in 3. ustavno zastopstvo, ki ne bode imelo pravice zakonodajske, nego samo kontrolo nad državnim gospodarstvom, kar je za sedanje razmere popolnoma zadostno. — Govorilo se je celo, da bode izhajal poleg „Glasa crnogorskega“ še neuradna „Ustavnost“. V „Slov. Narodu“ od 8. oktobra l. 1906. je bil nek dopis iz Črnegore od 3. oktobra, ki poroča, da je knez in gospodar dal ustavo iz svoje volje, ne da bi ga bili k temu prisilili dolgotrajni ustavni boji. Vendar je verjetno, da so dobili Črnogorci ustavo pod vtiskom in vplivom dogodkov v veliki ruski državi, kjer se preliva kri za ustavne pravice. Dne 27. septembra so bile volitve. Izbrali so Črnogorci šest poslancev za mesta in trge, 53. selske občine, 3 pa je imenoval knez, skupno 62 poslancev. Volitve so se izvršile v najlepšem redu, ker v Črnigori so sicer nezadovoljneži, ni pa političnih strank, ki bi mogle posezati v volilno borbo. Izvoljeni so skoro sami pristaši vladni, med njimi največ upokojenih ministrov, uradnikov, vojakov, štiri popje, trije učitelji, jeden trgovec, jeden zdravnik, pri petnajstih pa ne omenja uradni list nobenega ~~zanimanja~~. poklica.

Tega meseca je objavil uradni list tudi ustanovitev poljedelskega sveta pri ministrstvu notranjih poslov, ki je sestavljen iz petnajstih članov, izobraženih v poljedelskih, trgovskih, industrijskih in financijskih poslih.

V isti številki se poroča tudi, da je „pevsko društvo“ vzelo v svojo roko ustanovitev „Črnogorskega Sokola“.

Težko je življenje za Črnogorce. Mnogo se jih seli v Ameriko, mnogi zahajajo v velikih trumah v Evropo na delo pri gradnjah železnic itd. — Da pa tudi politične prilike niso vsem ugodne, svedočijo emigrantje, ki zapuščajo domovino, ker so se zamerili vladi, ali ker so z njo nezadovoljni.

Staro ministrstvo je odstopilo in doslej se že večkrat menjalo. Leta 1906. je predlagal bivši minister Vuković, da naj se zopet ponovi prijateljsko razmerje z Rusijo, ki se je ohladilo v poslednjih letih.

Tudi opozicije ne manjka. Okolo dvajset črnogorskih dijakov, ki se uče v Belgradu, je objavilo v listih samovoljstvo kneza Nikole. Pozvali so jih pred sodišče in če prav so jim svetovali prijatelji, da se ne odzovejo poklicu, so se vendar vrnili, prišli pred sodišče, ki jih je v veliko čudo oprostilo, kakor se čuje, po ukazu kneževem.

III. Uvod v „Gorski venec“.

Najimenitnejše delo vladike Petra II. Petrovića je „Gorski Vijenac“ v dramatski obliki, ne da bi bil prava drama. Zato so se tudi vsi poskusi to pesnitev na oder spraviti — izjalovili. — V Dubrovniku je priredil za oder to pesnitev prof. Luka Zore. V Novem Sadu je prevel za oder „Gorski venec“ A. Hadžić l. 1902. Že leta 1890. so dijaki 2. belgrajske gimnazije predstavljali prizor, v katerem pripoveduje knez Draško svoje doživljaje v Benetkah. Priredil je predstavo prof. Ljubomir Jovanović z dijaki svojimi. Leta 1891. ali 1892. pa so cetinjski bogoslovci v Zetskem domu na Cetinji predstavljali neke prizore, ktere je za oder priredil prof. Filip Kovačević. V sremskih Karlovcih so predstavljali l. 1897. dijaki „Gorski venec“ na gimn. odru in sicer 3 slike, ktere je priredil g. Milutin Jakšić, profesor srbske gimnazije karlovske. Kakor „Lažni car Sćepan mali“, tako je tudi ta pesnitev v dramski obliki posnetek starogrške drame. Menjajo se epizode, kola in pesmi, ki odgovarjajo starogrškim epizodam, stasimom in kommatom apo skenes. — Vsebina so krasne slike iz narodnega življenja črnogorskega prepletene s koli (zbori), v katerih se narod udeležuje dogodkov in izliva svoja lirska čuvstva. Tudi zgodovinska fakta opeva kolo, dočim so slike iz narodnega življenja bogata riznica, iz katere spoznavamo običaje, vraže, dosetljivost, kulturne in moralne odnošaje črnogorskega naroda. Pojedine slike so izborne.

Pesnik se ni obotavljal risati tudi napake tega ratobornega plemena v moralnem in intelektualnem smislu. Z velikim humorjem je opisana nizka obrazovanost nižjega svečeništva, praznovernost velikega dela naroda; pri tem pa ga je vodilo najiskrenejše rodoljubje in želja svojemu narodu hvalo izkazati za pretežne kreposti, ki ga dičijo. Z izredno ostrostjo predstavlja tipe narodne, v katerih so utelovljeni nazori, običaji ter navade naroda. Gorski venec je mnogo umevnejši, nego druga dela vladičina, vendar tudi to delo brez komentarja niti rojenemu Srbu ni povsem umevno, ker je napisano v cvetočem, slikovitem jeziku, pomešanem s slavosrbskimi in ruskimi izrazi, z namigavanji na stare zgodovinske dogodbe in običaje. Na nekaterih mestih, kjer je zapal v klasicizem, katerega se je naučil pri svojemu učitelju Simi Milutinoviću in kjer razglaba religijoznofilozofska vprašanja, je temen in težko umeven.

To pesem je nazval pesnik najpreje zato, ker opeva izmišljeni dogodek, t. j. borbo, katero je baje vodil črnogorski narod za svoje osvobojenje: Izvijanje iskre, Izviiskra, Izvita iskra, t. j. takrat je v temi robstva najpreje zasijala iskra svobode. Pozneje šele je pesnik premenil ime v Gorski venec, t. j. črnogorska slava, ker so ohranili Črnogorci iskro svobode v svojih gorah; ali pa ker so nanizani dogodki Črnegore kakor v kak venec.

Spredaj na straneh 63 in d. smo naveli legendo o zgodovinski osnovi tega dela.

Dokazali smo, da je vsa povest o tem pokolju za to dobo izmišljena. Vendar delo ima zaradi tega še vso svojo pesniško vrednost, saj je pesnikom dovoljeno po svoje prikrojiti dogodke in čas svojega predmeta.

Kakor se vidi iz tega, je osnova tega speva krvava in ne more ugajati moderno izobraženemu

človeku in humanistu. Ali Srbi in posebno še Črnogorci se smejo sklicevati nato, da so morali čuvati vero, svobodo in domovino proti okrutnemu krvoločnemu in fanatskemu sovražniku in na izrek Goethejev: „Wer den Dichter will verstehn, Muss in Dichters Lande gehn.“ Ako pomislimo, da je bilo Črnogorcem mnogo stoletij edino zanimanje bojevanje s Turki, ta mora priznati, da je narod moral v svoji hrabrosti nasproti krvoločnemu sovražniku postati ravno takšen. Sicer pa uči načelo, Srbu urojeno, da se ne posveti, kdor se ne osveti.

Izmed ocen, katere je našlo to delo, hočemo omeniti le dve. Svetoslav Vuletić, profesor velike šole v Belemgradu, je dejal v neki kritični razpravi o Gorskem vencu; „Gorski venec tvorijo lirska čuvstva črnogorskega naroda, skupljena v strok cvetja, kjer so različne oblike in barve, dogodek pa, ki se opisuje v delu, je vez, ki veže ta strok. Njeguš, smemo reči, je velik lirik.“ — Na nekem drugem mestu pa pravi: „Gorski venec je srbska Ilijada. V njem ni opisana samo usoda naroda, nego tudi srbska duša in srbsko srce. Vsa čuvstva izbranega naroda, vse želje, vsi nazori o svetu in društvu, značaj, kreposti in strasti nahajaš v tem klasičnem delu. Začenši z junaštvom, največim idolom svobodnega naroda in spuščajoč se do malih vsakdanjih idej, vse ti glasno govori.“ (Godišnjica 1877.)

Slavnoznani Nikola Tommaseo pa je v podlistku tržaškega lista Osservatore Triestino od 27. oktobra l. 1847. objavil tole oceno: „ . . . kjer slika stvari, ki so mu bolj znane, kjer se vzdržuje književne retorike in se bliža narodnemu jeziku svojih gorjancev, je pisatelj pesnik in njegovi stihi bodo postali priče narodovega jezika“ (testi di lingua).

Ta opazka Tommaseova se nanaša na dejstvo, da je vladika mnogo besed vzel iz cerkvenega jezika v ruski obliki n. pr. istoričeski (m. historijski), sočinitelj (m. sačinitelj), žertva (m. žrtva), voskresnuti (m. uskrsnuti), sostav (m. sastav), pomjanuti (m. pomeniti), ljubov (m. ljubav, ljubvi), raspatje (m. raspeće), prestol (m. prijestol), znamenije (m. znamenje), poznanije (m. poznanje), opšti (m. opći), svešteni (m. svećeni), obeštati m. obećati), va istinu (m. u istini).

To imenitno delo je našlo tudi mnogo ocenjevateljev in komentatorjev. Omenjamo samo 284 str. v osmerki broječo knjigo o Gorskem Vijencu, katero je izdal l. 1901. Pavle Popović v Mostarju.

Gorski venec se deli po času, v katerem se vrše dogodki v tri dele. V prvem je popisana skupščina v dan pred sv. trojico na gori Lovćenu (stih 1—197). V drugem delu je skupščina o mali gospojnici na Cetinju (st. 189—2437). Tretji del se vrši v hiši vladičini in njeni okolici o božiču l. 1702. in o novem letu 1703. leta (st. 2438—2819). Ti deli so zopet podeljeni v prizore. Prvi šteje dva prizora, drugi dvanajst, tretji pa tri — skupno sedemnajst prizorov. Pred celim delom je posveta dela prahu Karagjorgjevemu.

1. del: Prvi prizor st. 1—138, drugi prizor st. 139—197.

2. del: Tretji prizor st. 198—508, četrti prizor st. 509—713, peti prizor st. 714—1073, šesti prizor st. 1074—1209, sedmi prizor st. 1210—1399, osmi prizor st. 1400—1692, deveti prizor st. 1693—1754, deseti prizor st. 1754—1912, enajsti prizor st. 1913—2044, dvanajsti prizor st. 2045—2217, trinajsti prizor stih 2218—2360, štirinajsti prizor st. 2361—2437.

3. del: petnajsti prizor st. 2438—2547, šestnajsti prizor st. 2548—2665, sedemnajsti prizor st. 2666—2819.

„Gorski Vijenac“ je doživel doslej 13 izdanj. Prvo je bilo natisneno na Dunaju v tiskarnici oo. Mehitaristov l. 1847. Knjiga je bila natisnena s starim cerkvenim pravopisom, ima mnogo tiskarskih napak, katere je zagrešil seveda vladika. — Drugo izdanje sta priredila l. 1860. dva Črnogorca, Ivo Vrbica in Tomo Micković v Novem Sadu. To je veren pretisek prvega izdanja z istim številom stranî in stihov na vsaki strani in v istem cerkveno-srbskem pravopisu. — Tretje izdanje je izšlo v Belemgradu l. 1867. v tiskarnici N. Štefanovića. V tem izdanju je vse verno pretiskano, samo jezik se je popravljal, n. pr. „roblje“ (m. pesnikovega „robje“), kneginja (m. pesnikovega „knjeginja), vrištijahu (m. pesnikovega „frištijahu“). — Četrto izdanje je izšlo v latinici. Izdala ga je Matica dalmatinska v Zadru l. 1868. Priredil je izdanje in napisal komentar St. M. Ljubiša, a je na mnogih mestih slabo prepisal iz ćirilice v latinico, samovoljno jezik popravljal, izpahnil cerkveno-slovenske besede, zamenjal staro ortografijo s fonetiko, menjaval interpunkcijo, a vse nedosledno. Pred pesnijo je kratek življenjepis vladike, pod tekstom pa komentar, ki je točen, kar se tiče narodnih običajev in zgodovine, sicer pa je težka mesta ali prezrl ali krivo razumel. Tudi je poln tiskarskih pogreškov. — Peto izdanje Miloša Milisavljevića je izšlo l. 1870. v Belemgradu. Ortografija je etimologijska, cerkvenoslovenske besede so zamenjane s srbskimi. Šesto izdanje je izšlo v Beču v tiskarnici Mehitaristov kot prva knjiga S. Ćurčić-eve biblioteke za narod l. 1876. Tudi to izdanje je natančno po prvem pretiskano z istim številom strani in stihov na vsaki strani, samo prvotna

ortografija je zamenjana s fonetiko. Popravljeni (?) so tudi vsi tiskarski in ortografski pogreški; na kraju knjige so raztolmačene nekatere manj znane besede. — Sedmo izdanje je izšlo v „Narodni biblioteki“ bratov Jovanovićev v Pančevu kot 25. in 26. zvezek. Izdanje je v večji meri nego druga iztrebilo črnogorski izgovor in cerkveno ruščino iz pesmotvora. — Osmo izdanje je izšlo v Novem Sadu v zakladi bratov Popovićev l. 1885. To je prosti natisek dunajskega izdanja, izkvarjen z neštevilnimi tiskarskimi pogreški. — Deveto izdanje je nov ponatisek Popovićevega izdanja, v katerem pa niso vsi pogreški popravljeni. — Deseto izdanje je izdala v latinici l. 1890. Dionička tiskara v Zagrebu z obširnim uvodom, tekočim komentarom pod črto in z rečnikom manj znanih besed. — To in jednajsto izdanje je priredil profesor Milan Rešetar, in sicer poslednje kot srbsko državno izdanje v Belemgradu l. 1892. Po želji Prosvetnega savjeta je stopil na mesto obširnega uvoda kratek pregled vsebine „Gorskega venca“. V tekstu so popravljeni najvažnejši tiskarski pogreški. — Dvanajsto izdanje je izšlo l. 1901. v Novem Sadu pri bratih Popovićih, ki so brez ovlaščenja upotrebili komentar g. Rešetarja. — Trinajsto izdanje je ono hrvatske knjižarnice v Zadru l. 1905., v latinici, ki je veren ponatisek enajstega (ćirilskega) izdanja srbske države, razen da so popravljeni največi tiskarski pogreški, četudi ne vsi, vendar so se podkrali tudi novi. Tolmač je neznatno premenjen.

Od prevodov je izboren nemški prevod „Der Bergkranz (Die Befreiung Montenegros). Historisches Gemälde aus dem Ende des 17. Jahrhundertes von Petar Petrović Njeguš, Fürst-Bischof v. Montenegro. Zum ersten Male aus dem Serbischen in das Deutsche

übertragen von J. Kirste, Doctor der Philosophie. Wien, 1886. 8⁰. 122 str. Verlag v. Carl Konegen. Ta prevod ima dober komentar in na kraju nekatere veče opazke vzete iz Vukovega rečnika. (Primeri o tem prevodu ocene S. Vulovića u Samoupravi 1886 in V. Jagića v X. knj. Arch. f. sl. Ph. ter Rešetarja v XI. knjigi istega Archiva.)

Dober je tudi bolgarski prevod od Ivanova: „Izvlečenije iz Gorskij Věnecъ". To je izvleček iz „Gorskega venca", natisnen l. 1891. v Vidinu. O njem je izpregovoril Ljuba Stojanović v 3. zvezku „Prosvetnega Glasnika", br. 3, l. 1891., kjer objavlja, da ni ena tretjina originala prevedena, drug dve tretjini pa sta prav dobro prevedeni, ker je jezik bolgarski zelo soroden z jezikom srbskim. Nobene posebne vrednosti ni ruski prevod Lukijanovskega, ki je prevel in izdal v Mostvi l. 1887. „Gornij Věnecъ" v rimovanih stihih, izostavljal stihove in svoje dodajal. (Primeri Lj. Stojanovića oceno v 1. in 2. zvezku Prosvj. glasnika za l. 1891).

Česki prevod je izdal l. 1902. v 2. izdanju knjižar I. Otto v Pragi pod naslovom „Horský věnec". Dějepisna událost z konce XVII. století. Basen. Preložil in objasnil Jan Hudec. 8⁰. 79 str. Prvo izdanje je izšlo v „Sborníku světove poesie", katerega izdaja česka akademija, že l. 1897.

Italijanski prevod nekaterih delov Gorskega venca je objavil Cav. Giacomo Chiudina v svoji knjigi „Canti del popolo slavo". (Firenze 1878) in popravljen prevod v svoji „Storia del Montenero da' tempi antichi fino à nostri di G. Ch., Spalato 1882. 8⁰, na str. 101—123. — Ćudina po sodbi profesorja L. Zoreta v dubrovniškem „Slovincu", II., str. 26—29 ni bil dosti vešč jeziku srbskemu. Delal mu je težavo tudi

ritem. Chiudina je prevel vse pesmi kola razen četrtega in stihe 1503—1528, 1531—1579, 1733—1752, 2407—2437 in 2486—2520. — Ves „Gorski venec“ je prevel na italijanski jezik Giovanni Nikolić ter ga objavil l. 1903 v Fabrianu (v Italiji) pod naslovom: Il serto della montagna. Quadro storico del secolo XVII di P. Petrovich-Njegus. Traduzione dal Serbo di G. N. Fabriano prem. stab. tip. Gentili 1903. 8⁰, pag. 175. — Ta prevod je ocenil v 28. knjigi Arch. für Slav. Phil. 1. in 2. zvezek l. 1896. na str. 418 Leop. I. Nagy. — Nikolić je prevel cel Gorski venec v lepo italijanščino, pa se ni držal izvirnika, nego ga je mnogo razširil, ni ga prevel v meri izvirnika in prevod nima nič srbskega na sebi, nego je preložen po mišljenju in običajih kulturne Italije. Tudi nima tolmača. O tem piše ocenjevalec: „Jedem Kenner des G. V. ist es aus eigener Erfahrung bekannt, mit welchen Schwierigkeiten die Lektüre des Textes aus einer unkommentierter Ausgabe verknüpft ist. Eine Übersetzung ferner, die mit gar keinen Erklärungsnoten versehen ist, wie diese Nikolić's, kann man a priori als verfehlt bezeichnen.“

Tudi na švedski jezik je prevel A. Jensen Gorski venec, ali prevod je menda še rokopis.

V uvodu mi je služila „Zgodovina črnogorska“ in za dobo od l. 1465—1735 Montenegrina Ilarijona Ruvarca, ki je v celi vrsti člankov, objavljenih v „Brankovem kolu“ l. 1897. in 1898. s kritičnim nožem raztrgal bajke, ki so se dotlej ščeperile v zgodovinah črnogorskih. A prevajal sem po 11. in 13. izdanju, katero je g. profesor M. Rešetar priredil za srbsko državo. Iz njegovega komentarja, ki je takorekoč izčrpen, sem zajel tudi jaz svoj komentar s privoljenjem piščevim. Pri tem sem vedno primerjal izdanje Ljubišino in nemški prevod Kirsteja ter italijanski Ćudine. Le v

malo slučajih sem sprejel drugačo razlago dotičnih mest, o čemer sem na dotičnih mestih dal računa in jih označil z zvezdico *.[1])

Včasih bi bil lahko dobesedno prevel, ali tega niso dopuščale često različno dolge oblike gramatske, akcent slovenski in mera, katero sem povsem tako pridržal, kakršno ima izvirnik. Ako mi ni bilo mogoče v **redkih** slučajih najti primernega izraza dobesednega, sem v prevodu ostavil akcent srbski, ki čitatelja nikakor ne bode motil v razumevanju.

Kako se je meni posrečilo prevesti iz srbščine vprvič „Gorski venec“, prepuščam sodbi prijazne kritike, ki bode upoštevala gori imenovane težave pri prevodu iz štokavščine v slovenščino.

Nepotrebno se mi je zdelo podajati vsebino Gorskega venca. Označil sem zgoraj delitev v tri dele in 17 prizorov in navel številke dotičnih stihov. Posamezni prizori pa bodo čitatelju jasni, ako jih čita in često je vsebina označena od pesnika samega v uvodnih prikazanjih prizorov. —

Kdor hoče uživati to delo, temu svetujem, da ne bere dela zdržema, ampak da poedine prizore najpreje temeljito predela s pomočjo tolmača, potem pa, ko mu bode vse jasno, prečita vse delo še enkrat.

Slednjič se zahvaljujem g. dr.-ju Milanu vitezu Rešetarju, profesorju slov. filologije pri dunajskem vseučilišču prav toplo za prijazno dovoljenje, da smem prevesti njegov izčrpni tolmač Gorskega venca.

---

[1]) Obširnejše sem razložil 11 mest, v katerih se ne zlagam z dosedanjimi razlagami v 1. številki belgrajske „Nove Iskre“ l. 1906. pod naslovom; „Sitni prilozi za tumačenje ‚Gorskog Vijenca‘ “ str. 21—25. (v ćirilici).

Gorski venec.

Zgodovinski dogodek pri koncu sedemnajstega veka.



Pesnitev

Petra II. ~~Petra~~ Petrovića-Njeguša,

vladike in kneza črnogorskega.



Prevel tekst in tolmač po XIII. izdanju **Milana Rešetarja** in opremil z zemljepisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičnim uvodom

R. Perušek.





Posveta prahu očeta Srbije.[1]

Naj se le ta vek ponaša mimo vsake druge dobe!
on bo ljudskim pokolenjem doba groze in tegobe;
v njem se osem blizancev je v jédnem mahu iznjihalo
iz Belonine zibéli in na zemlji pokazalo:
Karl, Napóleon in Blücher, knez Wellington in Suvórov,
Karagjorgje, bič tiranov, Schwarzenberg in pa Kutúzov.

---

[1]) Oče Srbije je Karagjorgje.

1. Ta vek = XIX. stoletje.

4. „Belona" je rimska boginja vojske (bellum).

5. Karl, nadvojvoda avstrijski je prvi premagal francoskega cesarja Napoleona I. pri Aspernu dne 21. in 22. maja l. 1809. Blücher pruski general je prišel v pravem času Angležem na pomoč pri Waterloo-u, tako da so Prusi in Angleži skupno potolkli Napoleona. Vojvoda Wellington je v iberski vojski (l. 1808. do 1814.) iztisnil Francoze s pirenajskega poluotoka in je bil poveljnik angleških čet v bitki pri Belle-Alliance-i (= Waterloo-u) 18. junija l. 1815. A. V. Suvorov (Suvárov) ruski general je l. 1799. v društvu z Avstrijo očistil vso severno Italijo od Francozov.

6. Karagjorgje, glej na strani 27. in d. opombo. Knez Schwarzenberg, avstrijski general, je bil l. 1813. in 1814. vrhovni poveljnik združenih čet proti Napoleonu. M. J. Kutuzov, ruski general, se je odlikoval v bojih s Turki in z Napoleonom.

Arej, stari strah pozemski, je opil jih s slavo vojno,
zemljo jim naznačil našo, da jim bode polje bojno.
Iz košatega grmovja lahko levu je iziti,
v národih velíkih tudi gnezdo geniju poviti;
tu gradivo že gotóvo čaka ga za slavno delo
in triumfa dični venec, da mu krasi glavo smelo.
Al junačina topolski Karagjorgje večno slavni
vkljub oviram je dosegel zaželjeni cilj svoj glavni.
Dvigne národ, krsti zemljo in vezí barbarske zruši;
iz mrtvih dozove Srbe — vdihne žitje srbski duši.
To brezsmrtnika je tajna! Srbom je pogum ojačil,
od junáštva odučéna srca v levlja preinačil!
Na iztoku faraona moč je preje silna bila,
z Gjorgjem pa je srbska miška z viteštvom se opojila!
Stambol se od Gjorgja trese, krvožejni oče kuge!
s sabljo Turki mu pretijo — kletve ne poznajo druge!

(Tu je izpuščeno šest vrst.)

Dà! junaka za petami tragičen zvršetek prati,

---

7. Arej, grški bog vojne.

9. 10. Kakor se velika zver lahko skrije v velikem grmu in se prikazuje iz njega, tako lahko postajajo v velikem in mogočnem narodu imenitni državniki in vojskovodje.

11. 12. V velikih narodih najde velik duh lahko sredstva za velika dela in proslavo svojo.

13. Heroj topolski je Karagjorgje, ki je imel svoj grad v Topoli, 7 ur na severozapadu od Kragujevca. Tu je pokopan in nekateri trde, da je bil tu tudi porojen.

16. Srbi so bili po bitki na Kosovem polju 15. junija l. 1389. kakor mrtvi; Karagjorgje jim je zopet vdihnil pogum, da so se uprli Turkom.

20. Miška = mišica.

23. Vsak junak tragično pogine.

Tebi bilo je sojeno, za svoj vénec se prodati.
(Tu je izpuščeno zopet šest vrst.)
Pozni rod o delih sodi: Kar je koga, mu priznava.
Borisem in Vukašinom pa ime „prokletnik“ dava.
Grdo se ime Pizóna ni v kolédar zapisalo,
Nad Egista je Oresta kakor grom nebo poslálo.
(Tu manjka zopet šest vrst.)
Na tvoj svetli grob zdaj pljuje zlobnost grde graje svoje,
Ali kaj bi pogasílo žar nebeški duše Tvoje?
in kakó bi grdi mraki tvojo svétlost omračili?
pred svetlobo skrivajo se, ker bi njo le razpalili.
Tvoje zublje životvorni plamen Srbu bode svetil,

---

24. Karagjorgju je bilo sojeno, da se žrtvuje (= proda) za svojo slavo (= venec), t. j. da si očuva ime osvoboditelja Srbije; on se je bil namreč l. 1817. zopet udeležil bojev proti Turkom, ali je bil pri Smederevu ubit.

26. Boris Godunov, svak ruskega carja Feodorja I. (1584. do 1598.) je ubil mlajšega carjevega polubrata Dimitrija, zadnjega Rurikovca, da bi po smrti Feodorjevi sam postal car. — Vukašin, glej str. 19. in d.

27. Cn. Calpurnius Piso, poverjenik rimskega cesarja Tiberija, je po vsej priliki otroval Germanika (l. 19. po Kr.), cesarjevega sinovca, katerega je národ zelo ljubil. Da bi se otel obsodbi sodnikov, se je sam ubil, senat pa je odločil, da se njegovo ime izbriše iz popisa rimskih konzulov. Ta popis imenuje tukaj vladika mesecoslov (koledar), ker je zamenjal fasti consulares (popis konzulov) z navadnimi rimskimi fasti, kakor se je imenoval rimski koledar.

28. Egist (*Αἴγισθος*) je ubil mikenskega kralja Agamemnona, ko se je vrnil letá iz trojanske vojske. Pomagala mu je pri tem žena Agamemnonova Klitemnestra, ki je bila preljubnica Egistova. Orest, sin Agamemnonov, je osvetil očetovo smrt s tem, da je ubil Egista in mater svojo.

29. Po smrti tvoji so te jeli sovražniki in klevetniki črniti, da bi ti vzeli ali zmanjšali slavo. Sicer pa se po pravici očita Karagjorgju, da je leta 1813. pobegnil iz domovine v Avstrijo in ostavil narod, ko ga je ta najbolj potreboval.

S'jájnejši in globlji plamen bode v večnosti zanetil.

(Tu manjka zopet šest vrst.)

Srbkinja rodí Dušána, zná dojiti Obiliće,
al' junake, ko Požarske, čudotvorce in plemiče
Srbkinje, glej, zdaj rodijo! blagorodje srbstvo diči!
beži, grda kletva, z roda, — Srb obét svoj uresniči!

Na Dunaju ob novem letu 1847. leta.

Pesnik.

---

36. Ko so prodrli za časa lažnih Demetrijev Poljaki globoko v Rusijo in so osvojili celo Moskvo, je ruski plemič Požarski vzdignil narod l. 1612. in osvobodil Rusijo.

37. obét = obljuba.

Lica (osebe).

Vladika Danilo.
Igumen Štefan.
Janko Gjurašković, serdar.[1])
Radonja, „
Vukota, „
Ivan Petrović, „
Knez [2]) **Rade,** brat vladike Danila.
Knez Bajko.
„ **Rogan.**
„ **Janko.**
„ **Nikola.**
Vojvoda Draško.
„ **Milija.**
„ **Stanko** (Ljubotinjanin).
„ **Batrič.**
Tomaš Martinović.
Obrad.
Vuk Raslapčević.
Vuk Tomanović.
Množina.
Bogdan Gjurašković.
Vuk Mićunović.
Vuk Mandušić.
Vuk Lješevostupac.
Pop Mićo.
Sestra Batrićeva.
Hadži-Ali Medovič, kadija.[3])
Skender-aga.[4])
Mustaj-kadija.
Arslan-aga Muhadinović.
Ferad Začir, kavazbaša.[5])
Ridžal Osman.
Jedna baba.

---

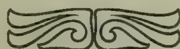
[1]) s e r d â r -ára, od pers. sérdar = vodja nahijski = starejšina (= knez).

[2]) k n e z, v Črni gori ima vsako pleme svojega kneza, ki je po činu tretji, prvi je serdar, drugi vojvoda, tretji knez.

[3]) k a d i j a, sodnik turški.

[4]) a g a, najniže plemstvo turško, ki je zavisno o velikem posestvu.

[5]) k a v a z b a š a, (turški = kavaz-baš), t. j. poglavar kavazov, najboljših telesnih stražnikov kakega paše. Tako se imenujejo tudi oboroženi sluge evropskih dostojanstvenikov v Turčiji.



Skupščina na dan pred sv. trojico na Lovćenu; polnoč; vsi spavajo.

Vladika Danilo (sam seboj).

Videl vraga s sedmimi sem plašči,
dva je meča, dve imel je kroni
pravnuk Turkov in pa kóran-knjigo.
Za njim jata klétega je skota,
da do kraja zemljo opustoši
kot kobil'ca, ki polja pustóši,
da ni bilo brega na Francoskem,

1.—3. Vrag, ki je pred očmi vladiki, je glavà islama (nekdaj arabski kalif, sedaj turški sultan); na njem je sedem plajščev. To znači imenitnost njegovo. Dva meča in dve kroni značita dvojno oblast na iztoku (v Aziji) in na zapadu (v Evropi). Sedem plaščev je nošnja italijanska v začetku prejšnjega stoletja, ko so gizdalini nosili višnjeve ali drap-barvene suknje in plajšče s pet do sedem plajščiči ali kolarji okoli vrata. Dve kroni si ne moremo misliti na glavi ob enem; pač pa je najbrže vladika imel pred očmi tijaro papeško, ki je turban s tremi zlatimi obroči ali pa ogrsko krono, katere notranji del je krona poslana kralju Štefanu prvemu od papeža Silvestra II., vnanji zobčasti obroč pa je krona, katero je ogrskemu kralju poslal tedanji bizantski cesar. Dva meča, si mislimo lahko jednega v nožnici, drugega v jedni roki, dočim je držal koran v drugi roki. Sultan je pravnuk Turkov, ker po zgodovinski priči šteje Turk, jeden izmed osmih sinov Jafetovih, med svojimi potomci dvojčka Tatarja in Mongola, od katerih so se razplodila plemena tatarska, mongolska in turška.

7. Karl Martell (kladvić), majordom frankovske države, je pobil l. 732. po Kr. med Tours-om in Poitiers-om Arabce, ki so bili iz Španjske prihrumeli na Francosko; vdrugič jih je premagal pri Narbonne-u, ter je s tema zmagama zaprečil Arabcem pot proti severu.

vse v arabskem morju bi vtonilo!
Sèn peklenski venčal je Osmána,
podaril mu Luno kot jabólko!
Orkan bil je zloben Gost Evropi!
Zdaj Bizantij drugega nič več ni,
kakor dota mlade Teodore;
nad njo zvézda sije zle usode.
Paljológ je bil pozval Muráta,
da pokoplje Grke skupaj s Srbi.

---

9. Osman (1299.—1326.) je vodil Turke v službi seldžuških sultanov v Mali Aziji; ko je bil poslednji seldžuški sultan umorjen, je osnoval samostojno osmansko državo. (Turki so dobili osmansko ime od svojega prvega sultana.) O njem pripovedujejo Turki: Osman je nekdaj sanjal, da je skočil iz nedrija silnega šeiha Elebadija, čegar hčer je Osman ljubil, mesec in se spustil na njegovo nedrije; iz njega je izrastel dob, ki je obsenčeval ves svet. Šeik je iztolmačil te sanje tako: „Njegova in Osmanova hiši se združita in obvladata ves svet“. Dal mu je svojo hčer za ženo ter mu tudi drugače ojačal in razširil njegovo oblast.

10. Osmanovo ženo in hčer Elebadija nazivajo Turki ‚Kamerije‘, kar pomenja ‚slična mesecu‘. ‚kot jabolko‘ tolmačijo ‚lepo kot jabolko‘. * Jabuka (v srbščini ženskega spola) pa pomenja po Vukovem rečniku ne samo jablano in jabolko v pravem in prenesenem smislu, nego tudi poklon, torej pomenja tukaj ‚kao jabuku‘ = ‚kao plokon‘ in si ni treba misliti besede ‚lepo‘ izostavljene, kar bi bilo težko umevno.

11. Osmanov sin Urhan (Orkan) (1326.—1359.) je bil prvi turški vladar, ki je razširil svojo oblast v Evropi zavzevši leta 1357. Galipolje in druga mesta v njega bližini.

13. Dota mlade Teodore. Jovan VI. Kantakuzen, vizantijski cesar (1341.—1355.), je lokavo in nasilno postal sodeležnik v carstvu mlademu Jovanu V. Paleologu, čegar varuh je bil. Da bi svoj prestol utrdil s pomočjo Turkov, je dal Urhanu svojo hčer Teodoro za ženo. Na temelju te ženitbe so Turki pozneje zahtevali Carigrad.

15., 16. Jovan V. Paleolog (1341.—1391.), ali pravzaprav za časa njegove nedoraslosti mati mu Ana in Jovan VI. Kantakuzen sta poklicala jeden proti drugemu, a oba proti Srbom Turke na

Svojo misli Branković z Gerluko;
Múhamed je báš bil za Gerluko!
Poleg Azj'e, kjer jim gnezdo biva,
vse naróde vragi so požrli,
vsak dan narod, kakor sova ptico.
Murat Srbsko, Bajezid pa Bosno,
Murat Epir, Muhamed pa Grško,

---

pomoč pod sultanom Urhanom in njegovim sinom Muratom I. (1359.—1389.). S tem sta ojačila Turke v Evropi in upropastila Srbe in Grke.

17. Branković in Gerluka (*κὺρ Λουκᾶς, ὁ Νοταρᾶς*. Vladika ga pogrešno imenuje Gerluko) sta iskala svojo korist z izdajstvom domovine. Ali o Brankovićevem izdajstvu na Kosovem starejši viri nič ne omenjajo. Narod si ni mogel misliti, da so mogli Turki Srbe prevladati in so si izmislili izdajstvo Brankovićevo. Gerluka je bil admiral zadnjega carigradskega cesarja Konstantina XI., katerega je izdal neki Turkom. Ko pa je car Mohamed II. zvedel, da je Konstantin zelo ljubil Gerluko in mu mnogo dobrega storil, ga je za izdajstvo ubil, ne pa obdaril in ga tako kaznil za njegovo nevernost. V resnici pa ni niti Gerluka izdal Konstantina in ga tudi Muhamed II. ni zaradi nevere posekal, nego zato, ker mu ni hotel dati svojega sinú v harem.

18. Za nehvaležnika in izdajico, kakor je bil Gerluka, je bil pravi mož Muhamed II., ki je izdajnike ubijal, čeprav so delali v njegovo korist.

21. vsak dan so Turki po jeden narod požrli, kakor sova vsak dan po jedno ptico požré.

22. Murat I. (1359.—1389.) je potolkel l. 1365. na reki Marici carja Uroša in zopet l. 1371. pri Čirmenu na Marici kralja Vukašina in brata njegovega Uglješo. Potem je osvojil Makedonijo in Niš ter prisilil kneza Lazarja, da mu plača davek in mu pošilja pomočnih čet v vojnah. Ko se je hotel car Lazar otresti te težke dolžnosti, ga je premagal na Kosovem polju l. 1389. — Čete sultana Bajazita so nemilo pustošile Bosno l. 1398. — Še le Murat II. je prisilil l. 1436. Bosno, da mu je plačevala danek. Muhamed drugi (1451.—1481.), pa je povsem osvojil Bosno.

23. Murat I. je razširil svojo oblast (1381.—1385.) na Epir. Muhamed II. pa je uničil grško carstvo z osvojitvijo Carigrada l. 1453.

dva Selima Afriko in Ciper,
vsak je nekaj, da ni nič ostalo.
Slušati je strašno, kar se dela;
majhen s v e t je za peklensko žrelo,
ne nasitil bi ga, kaj presitil!
Janko Vladka mrtvega še brani;
kaj ga brani, ko ga ne obráni!
Škenderbeg je hraber, kakor Miloš,
al' umrl je v žalostnem izgnanstvu. —
Kaj pa jaz naj? Ali s kom začnem naj?
malo rôk je, majhna naša sila;
jedna slamka ob viharju silnem,
siromašek brez nikjer nikogar!
Moje pleme v smrtnem spanju spava,
starši mojih sólz mi ne sušijo
in nebó je nad menoj zaprto,
ne sprejema joka, ne molitve.
Svet se meni je v pekél pretvóril
vsi ljudje pa v vražje so duhove.

---

24. S e l i m I. (1512.—1520.) je osvojil l. 1517. Egipet, potem ko je napravil konec mameluški vladi, S e l i m II. (1566.—1574.) pa je Benečanom otel l. 1570. otok Ciper.

29., 30. V l a d i s l a v III., kralj ogrski in poljski, je bil pobit l. 1444. pri Varni od Murata II. in v tej bitki poginil. Tedaj je bil proglašen za kralja ogrskega Ladislav, nedoletni sin Albrehta avstrijskega, za upravitelja države pa slavni Sibinjanin Janko (Hunyadi János), ki je junaško branil Ogrsko od turških napadov. Državo mrtvega Vladislava je torej mogel braniti Janko od neprijatelja, ni je pa obranil, ker so Turki l. 1526. po bitki pri Mohaču osvojili Ogrsko.

31., 32. Š k e n d e r b e r g (G j u r a g j K a s t r i o t a) je držal do svoje smrti (1443.—1467.) 25 let severno Albanijo; tukaj je tudi umrl, ni pa bežal v tujino. Še le leta 1478. so Turki izpremenili Albanijo v pašaluk. — Miloš Obilić.

38. jaz nimam ljubeznjive roke, ki bi mi solze z lica brisala.

Črni dan in črna ti usóda!
oj nesrečno srbstvo ugašéno,
zla nadživel tvoja sem nešteta,
a z najgorjim moram se boriti.
Dà, ko glavo razdrobiš telesu,
takrat udje mrejo v muki ljuti.
Kuga ljudska, da te Bog ubije!
ni ti dosta polovica sveta,
ki si s svojo zlobo otrovala,
nego svoje duše strup peklenski
še na tá si kamen izbljuvala?
je li majhna žrtva vsa Srbija
od Dunáva reke do Jadrána?
Ti zasél si prestol svoj po krivdi
in ponašaš z žezlom se krvavim,
huliš boga s svetega oltárja!
múnar se nad križ zdrobljeni dviga!
Al' trovati hoče še to senco,
ktero saboj smo bežeč prinesli
za utého večno v gore naše,
in v spomín na národ naš junaški?
že se v krvi vsa je okopala
stokrat v tvoji ino stókrat v naši! —
Videl dela zlobnega sem carja,
ki o vsem mu daje vrag naúke:

43. Črni dan je Vidov dan, dan bitke na Kosovem polju.

53. tá kamen = Črno goro.

56. na prestolu srbskih vladarjev ali pa na prestolu grškega cesarstva.

58. sveti oltar je menda cerkev sv. Sofije v Carigradu. Drugi mislijo sploh na krščanske cerkve, katere so Turki izpremenili v svoje bogomolje (džamije, mošeje).

59. munar: tanki stolpi pri muhamedovskih džamijah.

60. senco: zadnji ostatek srbstva in krščanstva v Črnigori.

„Črnegore pokorit' ne morem
prav nikakor, da bi bila moja;
ž njimi treba delati takole!“
pa začel je demonski mesíja
lažne vere slásti jim ponujat'.
Bog proklèl vas, ízrodi pogáni!
kaj če turška vera tu med nami?
kam li s kletvo hočete pradedov?
s čim stopiti pred Milóša kneza
in pred druge vítezove srbske,
ki živijo, dokler solnce sije?
Ko današnje sklepanje premišljam,
straha plamen mene razpaljuje:
bratje naj se koljejo med sabo,
pa krvniki jaki in opaki
seme v krilu nam zatró odive!
Grozni dan ti, da te bog ubije,
ki si meni dal na svetu žitje,
čas proklinjam lanjski sto- in stokrat
ko me Turki niso usmrtili,
da ne varam narodne nadéje.

Vuk Mićunović leži blizu vladike; pritajil se je, kakor da spava, pa vse dobro čuje.

Vuk Mićunović.

Ne, vladika, če bogá poznavaš!
Kakšna te je zgrabila nesreča,

75. kako se hočete prokletstva iznebiti, s katerim so prokleli pradedovi one, ki se preverijo.

79. današnje sklepanje, pri katerem treba, da se dogovoré poglavarji, kako bi se mogla iztrebiti turška vera iz Črnegore.

83. odiva je omožena hči svojemu domu, iz katerega se je omožila.

da tu kukaš, kakor kukavica
in potapljaš v srbskih se nesrečah?
Kaj mar ni to naše svetkovánje,
h kteremu si Črnogoro sklical,
da očisti zemljo od nekrsti?
Že brez tega nam je to-le slava,
h kteri smo se vrstni momki zbrali,
da izkuša vsakdo svojo spretnost,
silo mišic in pa nôg brzino,
da poskusi zmagati v streljanju
in za stávo seka pleče ovna;
da posluša sveto leturgijo
pa da vódi kólo okol cerkve,
ter da nádme z viteštvom si prsa!
To kadilo sveto je junakom,
to jeklena srca dela momkom!
Pusti take črne rázgovore:
mož trpi, a žena jadikuje!
plah glavár nič právega ne sklene!
Ti pač nisi samohrána glava:
vidiš tehle pet stotin možádi?
kákšno čudo sile in lahkóte
videli smo dánes tú v mladenčih!
si li videl njih streljánje vešče
in kako so grada se igrali,

91. kukati (κωκύω) = javkati; kukavica (tu v smislu strahopetnika).

95. nekrst = kar ni krščeno = muhamedovci.

97. momek = mlad mož oženjen ali neoženjen.

101. za stavo: kdo z jednim mahom preseče pleče ovnovo.

110. samohran = osamljen (ki sam živí in se sam hrani).

115. grâd je črnogorska igra: umesi se lopta (žoga) od goveje dlake ali od čega drugega, na tleh pa se zaznamenuje s čimerkoli koló; jedna polovica društva se postavi v kolo, od druge polovica pa, kateri je dana lopta, skrije nekdo lopto v nedriju ali

in kák' hitro so grabili kape?
Komaj volčad lezti zna za staro,
že igráje strašno zôbje svóje
se učí pod grlom si ostriti;
ko sokola krije prvo perje,
on ne more nič več mirovati,
nego svoje gnezdo si razmeče,
grabi slamko jedno si po jedno,
ž njo prot' nebu šine z glasnim krikom.
Vse letó je dober neki náuk!
brez teh momkov, ki so tukaj zbráni,
jih šestkráti tóliko domá je;
njih je sila tudi tvoja sila!
Dokler vseh njih ne ovlada Turčin,
mnoga bula v črno se ogrne;
boju konca našemu ne bode
do propasti turške ali naše.
Nadati se pač ne smeš v nikógar,
le v bogà in svoje hrabre roke;
nádanje se naše zakopálo
na Kosóvem polju v jeden grob je.
V dobrem lahko dóbremu je biti;
v múki pa se kážejo junaki.

pod leto (Schoßflügel) gunjca (dolge suknje), vsi pa držijo roko, kakor on, da se ne bi znalo, kdo ima lopto in se pomešajo z onimi v kolu; oni pa, ki ima lopto, zgrabi ugodni trenotek, da vrže lopto v nekoga onih, ki so od početka v kolu. Potem on in vsi drugi njegovi zbežé iz kola, oni drugi pa poskušajo koga izmed teh z lopto pogoditi. Ako ga pogodé, potem oni skrivajo lopto, sicer morajo še jedenkrat stati v kolu.

116. kape grabiti je navadna igra v Črni gori in se imenuje ‚gràbikapa'. Označi se na tleh kolo in polovina igralcev stopi v to kolo in vsakdo hodi po vseh štirih; oni, ki so izven kola, skušajo ugrabiti komu kapo z glave, oni pa, ki so v kolu, se branijo z nogami.

130. mnoge bule se bodo v črno oblekle za Turki, katere posečejo Črnogorci. bula = turška žena.

'znesli so križe z Lovćena na vrh Cerkvine), pa so po vrhu seli; ~~pogajajo~~ streljajo s puškami in štejejo, kolikokrat katera odjekne.*

Serdar Janko Gjurašković.

Čudna puška! Vrédi moško glavo!
vsaka naša šestkrat je jeknila,
ali puška Tómanović-Vuka
kar devetkrát zapored odméva.

Serdar Radonja.

Vidite li čudo, Črnogorci!
Jaz do lét sem pétdeset prisukal;
letovál sem vedno na Lovćenu
ter se penjal na vrhunec tale;
stokrat gledal sem oblake temne,
ki iz morja so došli v gomilah
ter pokrili vso planino tòle;
Zginili so tjakaj ali tjakaj
s sevanjem in z jeko veličansko
ter z lomljávo strahovitih gromov.
Sto sem potov sam presedal tukaj
ter se mirno grel ob toplem solncu,
a pod sábo bliske sem in grome
gledal, slušal, ko so se cepili;
gledal, káko z jeko grozne toče
pod menoj se jalové oblaki.

---

*) Cerkvine, gorata stran Lovćena, na kateri (sodeč po imenu) je bila nekdaj cerkev. Lovćen (Monte Sella), gora nad Kotorom.

139. v Črnigori se je plačevalo za ubito moško glavo 130 cekinov, za žensko glavo pa 131 cekinov.

158. oblaki se jalové, kadar mesto dežja (ki je koristen plod njihov) sipljejo točo.

Ali tega čuda nisem videl;
vidite li, če boga poznáte,
kolikor je morja in primorja,
ravne Bosne in Hercegovine,
Arbanije tam ob sinjem morju,
kolikor je naše Gore črne,
vse oblak je črn in gost zagrnil;
čuje grom se in odjek povsodi,
izpod nas povsod blišče se strele,
a samó nas jasno solnce greje
in prav dobro pač je pripeknilo,
kakor hládno je sicer to brdo.

Obrad.

Ste li vzrli známenje in čudo,
da sta bliska dva se prekrižala?
jeden švignil s Kôma je na Lovćen,
drugi v Ostrog švignil je iz Skadra,
križ od ognja živega sta bila.
Oh, kaj divno gledati je bilo!
še na svetu takega ni čuda
nihče videl, nihče še ni šlišal!
Bog pomogni nam ubogim Srbom,
tudi to je znamenje nekáko.

Vuk Raslapčević.

Kam pomerjaš, Draško, s svojo puško?

169., 170. ako pomislimo, da je Lovćen vedno hladen, je zdaj na njem precej vroče.

173. Kòm je gora v iztočni Črnigori, ki je bila do leta 1878. tudi meja.

174. Òstrog je gora (in pod njo samostan jugoiztočno od Nikšićev). Tudi on je bil do leta 1878. meja Črnigori. Skáder: (Scutari) mesto ob Bojani v Albaniji.

Vojvoda Draško.

Kúkavico hótel sem ubiti,
pa mi žal je náboj pokvariti.

Vuk Raslapčevič:

Nehaj, Draško, milega ti žitja!
ni pravično kukavice bíti;
al' ne veš li — rjá te ne izjela, —
da so óne — hčere Lázarjeve?

Nastane veliko vpitje navrh Cerkvine na severni strani nad jezerom).*

Serdar Vukota.

Kaj kričíte, kákšni so vam jadi?
vi ste gorji, nego mala deca!

Vukota Mrvaljević.

Doletela jarebic je jata
k nam in ker smo žive vse ujéli,
radi tega smo glasnó zavpili.

Vsi iz grla povičejo:

Pústite jih, zalog to je božji!
ker nevólja sem jih je prignala;
saj sicér ne vjéli bi nobene;

---

183. Do današnjih dni je bilo v Črnigori vedno pomanjkanje smodnika in svinca.

185. kukavice se ne smejo ubijati.

187. Lazarjeve, primeri opazko na koncu knjige pod kukavica.

*) Pod Cerkvino je bilo nekdaj jezero, v katerem sedaj ni vedno vode; ako pa se le malo koplje zemlja, izide voda tudi sredi leta. (Vuk).

k vam so stekle da zbežé nevolji,
ne pa, da jih krúto bi pokláli.

(Pustili so jarebice in se vrnili s križi, odkoder so jih bili vzeli.)

Skupščina o mali gospojnici) na Cetinju pod izgovorom da pomirijo neke glave.*

Glavarji so se pomaknili na stran, a narod vodi kolo.

Kolo.

Bog na Srbe dragi se razljutil
za njihove smrtne je pregréhe!
Naši carji zákon so zgazíli,
ter počeli s krvjo se goníti;
drug oči je drugemu iztikal;
vrgli proč so vládo in državo,
za pravilo lúdost si izbrali!

---

*) Mala gospojnica je dan rojstva device Marije in pada n. dan 8. septembra. — pomiriti glave: pomiriti ljudi, dve rodbini za radi ubitega človeka.

201. Nemanja (1169.—1196.) se je moral dolgo boriti svojimi brati, da je zjedinil vse srbske pokrajine. Na Nemajineg sina Štefana Provenčanega se je vzdignil mlajši brat Vuka ter mu je odvzel skoraj vso oblast, dokler ju ni pomiril njiju bra sv. Sava (1208.). Štefanovega sina, Radoslava je prognal bra Vladislav (okoli l. 1234.) in tretjega Štefana, sina Uroš velikega, ki je bil naslednik Vladislavov, je prognal njego lastni sin Dragutin l. 1276.; Dragutina je zamenil mend proti Dragutinovi volji, brat njegov Milutin l. 1281. Leta 131(se je vzdignil na Milutina njegov nezakonski sin, Štefan De čanski, ali tega je oče premagal in dal oslepiti; na Štefana De čanskega se je dvignil njegov sorodnik, sin Dragutinov Vladislav ali je bil od Štefana Dečanskega l. 1324 potolčen. Leta 1331. se m je uprl sin Dušan silni, pa je to pot Dečanskega premagal i dal zadaviti, kar pa pripovedujejo samo pozni viri. Žal da je tud prestol prerojene kneževine in kraljevine Srbije okaljen z mnog krvjo vladarjev, ki so nasilno poginili. (Prim. Zg. u. str. 19—30.)

Sluge so se jim izneverili
ter so v krvi cárski se kopali!
Velikaši, — duše jim proklete! —
so na kose razdrobili carstvo,
srbske sile grdo so zatrli;
velikaši — sled se jim zatéri —,
zasejali seme so razpóra
ter so pléme srbsko otrovali;
velikaši — grde kukavice, —
so postali roda izdajice!
O prokleta kosovska večerja!

---

205. Mesto da bi se trudili, kako bi državo najbolje upravljali in povzdigali, so srbski vladarji ludo najbolj za tem težili, da bi pokazali svojo pobožnost z gradnjo krasnih in velikanskih cerkev in samostanov, katerim so darovali bogate dohodke. To ludost, katero graja vladika, potrjuje zgodovina.

205. Že Štefana Dečanskega so najbolj vlastelini podkurili, da se je uprl očetu Milútinu in istotako Dušana silnega proti Dečanskemu, ker niso bili ne z jednim, ne z drugim zadovoljni, ker sta se oba vdrugič oženila z Grkinjama in sta na dvoru prednost dajala grškim dvorjanom, ki so prišli z grškima kraljicama v kraljevske dvore. Pesnik misli posebno na stanje srbske države za carja Uroša (1355.—1371.), ko so mogočni vlastelini upravljali pojedine pokrajine carstva, se koristili s slabostjo Uroševo in gledali, da vsak v svoji oblasti očvrstí in postane samostalen.

206. glej opazko 26. posvete.

211. velikaši so se tudi med seboj preganjali, nekoliko se jih je združilo proti kralju Vukašinu, ter so ga s pomočjo Ogrov pobili, pa ga zopet pustili na cedilu v njegovi vojni s Turki, kjer je tudi poginil (l. 1371.); še bolj nesložni pa so bili po smrti Uroševi; slednjič je Srbiji mnogo škodovala tudi nesloga izmed sinov Lazarja in Vuka Brankovića.

214. glej op. 211.

215. Kosovska večerja, pri kateri je po narodni pesmi car Lazar na večer pred kosovsko bitko nazdravil Milošu Obiliću ter ga nazval izdajnika, ker je verjel Vukovi potvori, da ga hoče Miloš izdati Turkom.

kje je sreča, ki bi te glavarje
potrovala ter jim sled zatrla!
da bi Miloš sam ostal po sredi,
pobratima še obá njegova,
pa bi Srbin danes rés bil Srbin.
Branković, oj ti pogáni stvor ti,
al' takó se služi domovini?
al' takó li ceni se poštenje?
Miloš dragi, kdo Ti ne zavida?
ti si žrtva čuvstev blagorodnih,
ti vojaški genij vsemogočni,
strahoviti grom, ki krone lomi,
veličanstvo duše ti junaške
nadkriljuje vitežke podvíge
divne Sparte in velike Rome!
vsa njihova viteštva bliščeča
omračuje pónos tvojih mišic.
Kaj Leónid, kaj pač Scévola je,

---

219. Oba pobratima Miloša Obilića sta bila Milan Toplica in Ivan Kosaučić, ki sta šla z njim v turški tabor in tamkaj z njim poginila.

220. Srbi bi bili jak národ, a ne tuji rob.

221. O Brankovićevem izdajstvu na Kosovem polju ne vedó nič starejši viri. To si je po vsej priliki narod sam izmislil, ker ni mogel pojmiti, da bi bili Turki sami mogli Srbe premagati.

229. podvig = delo, podjetje.

233. Leonid, kralj spartanski, ki je pal v bitki pri Termopilah v boju proti Perzijanom l. 480. pr. Kr. — C. Mucius Scaevola je hotel ubiti Porseno, etruškega kralja, ki je l. 508. pr. Kr. oblegal Rim. Namesto kralja ubil je njegovega pisarja, ki je bil jednako opravljen kakor kralj. Ko so ga prijeli, so ga silili, da povė svoje sourotnike. On pa je stegnil desnico nad goreči plamen ter je na njem držal roko, dokler je izgorela. S tem je hotel pokazati, da se ne boji smrti. Porsena se je ustrašil takih junakov in je dvignil obsado Rima. Mucij pa je dobil ime Scaevola (levičar).

ko se dvigne Miloš na poprišče?
ta je miška z jednim vdarcem prestol
strla in je tártar vskolebála.
Pal je Miloš, vitezov vseh čudo,
žrtva biča svetskega na tronu.
Al oholo voj leži veliki
pod brizgánjem krvi blagoródne,
kakor šel je malo prej ponosen
strašnih misli, prsî pa nadutih
skozi divjo temo azijátsko,
ko da htel bi jo z očmi požreti;
kakor šel je malo prej ponosen
k svéti jami večnega življenja
ter preziral níščetnost je ljudsko
ter vse spletke ludega je zbora. —
Bog se dragi Srbom je razljutil!
sedmoglava dvignila se kača
in zatrla je vesôljno srbstvo,
opravljivce grde in obrêko.
Na junaških razvalinah carstva,
Obilića pravda je zas'jála,
slava večna pa ovila ż vencem
Miloševa dva je pobratima

235., 236. prim. zgod. uvod str. 14. b. tartar = pekel.

238. Žrtva ljubezni do domovine, za katero se je Obilić žrtvoval turški sili (biču na tronu).

239. voj = vojvoda = vogj.

243. tema = silna množina.

248. Pesnik misli na brezumne spletke, katere je baje Vuk Branković plel proti Obiliću v skupščini velikašev pri večerji.

250. sedmoglava kača = Turki.

252. klevetnike in klevéto. One, ki so potvorili in one, ki so bili potvorjeni, prim. Zg. uvod str. 14.

ino lepo kito Jugovićev.
Srbske kape slava je propala;
promenili levi so se v kmete,
poturčili lákomni in plahi —
mleko srbsko naj jim bode gôba.
Kar uteklo je pred sabljo turško,
kar ni prave vere pohulilo,
kar ni htelo speti rôk v verige,
to zbežalo v téle je planine,
da umrémo kri prelivajoči,
da naš zálog čuvamo junáški,
s'jaj imena in svobódo zlato.
Pač so naše glave vse izbrane;
mládež divna, kakor same zvezde,
kar do zdaj jih gore té so dale,
vsi so pali v teh krvavih bojih
za imé in za svobódo zlato!
Naše pa so brísali nam solze
veščí zvoki naših divnih gôsel.
Proste naj so žrtve vsekolíke,
ker je naša kršna domovina
sile turške grobje nenasitno. —
Kaj je vendar, že je dókaj časa,
da so naše gore omolkníle
ter se bojni klic več ne razleže?
je li pala rjá nam na orožje,

257. Pripoveduje se, da je na Kosovem polju poginil Jug Bogdan, gospodar Zete in njegovih devet sinov. Kita = šopek.

258. Srbska kapa = vse, kar srbsko kapo nosi = Srbi.

261. = „mleko srbskih mater naj jim provzroča gôbo“ (Aussatz).

267. zálog, katerega so junaki ostavili unukom.

275. gusle, güsâlâ. f. pl., so srbske gosli v obliki violončela s tremi strunami, ki spremljajo junaške pesmi, navadno pevane od slepcev.

je l' ostala zemlja brez glavárjev?
nékrst nam je gore zasmradila,
skupen dom je ovcam in volkovom!
združil se je Turčin s Črnogorcem,
hodža viče na Cetinju ravnem;
smrad ulovil leva v past je svojo,
črnogorsko je imé zatrto,
ni ostalo križa s tremi prsti.

Vojvoda Milija.

Čújete li, káj nam poje kólo
in kakó je pésem izvedéna?
baš iz glave národa je vséga!
Ter imajo razlog Črnogorci,
da v prokléto nas zaspó gomilo:
mi ne smemo prav nič započeti,
kar bi národ k viteštvu podžgálo,
kar kosti bi svete dédov naših
v grobu streslo, da se zaigrajo,
nô kot goske vedno le čvekamo.
Vdari vraga in ne daj sledú mu,
al' izgubi obadva ti sveta.

Vojvoda Stanko (Ljubotinjanin).

Rázlog ti je vojvoda Milija,
bóg pa stóri, da nam sled izgíne,

---

287. hodža (turški duhovnik) kliče vernike z munára na molitev. Ćeklićsko pleme se je bilo skoraj vse poturčilo. Na samem Cetinju je bilo mnogo Turkov. Prim. st. 2598—2615.

288. smrad = smrdljivi Turki; lev = Črnogorci.

290. „križ s tremi prsti" so pravoslavni krščani, ki se križajo s tremi prsti. Zato pravijo Turki: „Ne ujedini bog krsta od tri prsta!"

295. zasuti v prokleto gomilo znači: „prokleti in kamenovati".

299. zaigrati se, zaplesati.

302. oba sveta: življenje na zemlji in na onem svetu.

ker pod tako pečo smo živeli!
Kaj pač išče vrag v krščeni zemlji?
kaj gojimo v nédriju si kačo?
kakšni bratje, — če boga poznáte —
ko gazijo čast nam črnogrsko
ter pljujó kar javno v križ prečastni.

Serdar Ivan.

Kaj pač to je, da še niso dóšli
Ozrinići, naši krájišniki?
á brez njíh ni móžno poslovanje;
skupno pa se bólje razumémo.

Vojvoda Milija.

Na sestanek so odšli k Turčinom
da nekáko robje se izmenja;
ali že sem jim poslál glasníka,
po vrnitvi da naj semkaj spejo
in hitijo, dné da ne gubímo,
ker čakanje to je že neznosno.

Prišli so Ozrinići.

Vuk Tomanović.

Kaj, ljudje vi jadni, čas trošíte
vás čakáje tukaj smo propáli;
že pošla je v torbicah nam hrana,
in tobaka v vrečah je nastalo;
vrat izkrívil zroč sem na poljano,
kdaj na njej se vi bi pomolili.

---

305. pod pečo živeti, se pravi živeti kakor ženske, ker nosijo ženske peče = nejunaško = sramotno.

308. kakšni bratje so Turki.

312. Ozrinići so pleme na severu od Cetinja ter so do naših dnî bili na meji hercegovski.

320. to stanje (da se Turki vedno bolj razširjajo) ne more dalje trajati.

Serdar Vukota.

Hitro šli smo, da bi preje đóšli,
pa nikakor nismo mogli brže;
no Pecírep ter Baléta stari
zbrala dvajset, trideset sta drugov,
pa zapala s četo v klanec Dugo.
Pričakali so karván nikšićki
ter poklali s Turki se na cesti:
štirnajst Turkov so na tlá pobili
ter jim vzeli kônj so sedemdéset
in odveli dve tri žene v robstvo.
Pa je prišlo pismo iz Nikšíčev
in deset je v pismu pobratímstev,
da sèstáli bi se na Poljánah
ter jim dali robje na odkúpe;
pa smo bili na sèstanku s Turki
ter zató se malo zakasnili.

Knez Bajko.

Kaj so rekli Hamza in Nikšíći?
so li htéli vero zaprositi,
da v Rudine z mirom smejo gnati?

---

331. Dȕgâ je klanec in planina izmed Gackega in Nikšićev.

332. Nikšići, utrjeno mesto in okraj do l. 1878. v Hercegovini, sedaj v Č. g. – Karván = srb. kàrvân, ána. iz pers. „kervan" družina trgovcev ali drugih popotnikov, ki skupno potujejo zaradi varnosti.

338. deset pobratimstev. Nikšići ponujajo, da se desetorica njih pobrati z desetorico Ozrinićev.

339. Poljane (Bijele poljane), lepe in prostrane livade na jugu od Nikšićev v isti oddaljenosti od Nikšićev in od Ozrinićev.

343. Hamza, nikšićki kapetan (mestni poglavar, primeri st. 370., 371.)

344. „vera" se imenuje dogovor, da se dve stranki lahko v miru sèstaneta; „vero uhvatiti" se pravi tako pogodbo skleniti.

345. Rudine so planinsko zemljišče, ki ovija na jugozapadu nikšićko polje. — da smejo gnati, t. j. da smejo Turki ovce gnati na Rudine.

Serdar Vukota.

To veš Bajko, vere so želéli;
od dobrote še nihče ni bežal;
naj li Turki ne želé dobróte,
da bi v miru ovce pomnožili?

Knez Rogan.

Je li bilo pričkanja med vami
zarad róbja al o drúgi stvári?

Knez Janko.

Bilo, Rogan, príčkanja je mnogo;
ne poznaš li níkšićkih Turčínov?
le za dlako — pa bi se poklali,
da navéke rodu rod govoril
o krvávem našem bi sestánku.

Vuk Marković.

in zakaj ste skoro se spopali?
kdo najprvi mótil je sestánek?

Knez Janko.

Kot iz šale to je sprva bilo.
Vuk Mandúšić in Vuk Mićunović
sta začela s Hamzo kapetanom
okol vere nekaj popovati;
kar naenkrat sta pa zagostila
ter je toča besedî nastala;
reče Hamza Mićunović-Vuku:
„Jaz sem boljši, čuješ Vlah, od tebe,

351. robje = zarobljenci (captivi).

362. popovati, kakor popje (duhovniki, svečeniki) razpravljati.

366. vlȁh, vlaha. 1. Po severoiztočnih krajih imenuje narod Rumune Vlahe in južne Rumune „Karavlahe“. 2. Srbi zakona turškega v Bosni in Hercegovini in tako tudi oni zakona rimskega v

„boljša mi je vera, nego tvoja!
„konja jašem, britko sabljo pašem,
„kapetán sem carjevega gráda.
„V njém jaz vládam tri stotine let že;
„ded na sabljo grad mi je pridobil,
„ko so carstvo sablje še delile
„ter ostal je rodu za gospodstvo.“
Razpalíl se Mićunović-Vuk je
in se Hamzi je primaknil bliže:
„Kakšen vlah sem, svinjski poturica?
„kdaj izdajnik boljši je kot vitez?
„kakšno sabljo meniš in Kosóvo?
„al mar nisva tamkaj skupaj bila?
„pa jaz rvál sem tákrat se in zdáj še,
„ti pa tákrat in sedáj izdál si,
„svoj obraz pred svetom si okáljal,
„si pohulil vero naših dédov
„ter zaróbil sebe si tujincu?
„Kaj se hvališ z grádom in z gospodstvom?
„vse gradove turške nam v bližini

Bosni, Hercegovini in v carstvu avstrijskem razen Dalmacije, nazivajo kakor za porogo „Vlahe“ brate svoje zakona grškega. 3. V Dalmaciji zovejo meščani in otočani vsakega seljaka s suhe zemlje vlaha, katerekoli vere je. Kar pa se v srbskem jeziku imenuje vlah, to se imenuje talijanski „morlacco“ in ta beseda ni nobena poroga, ker se „vlahi“ sami tako imenujejo, npr. kadar se kdo opravičuje, da kakega gospoda ni sprejel, kakor treba, pravi „oprosti gospodine, mi smo Vlasi (Vlah od Walh = Gallus. n. wälsch). Pri nas na Dolenjskem imenujemo pravoslavne in unijatske Žumberčane Vlahe. Narodno ime „Vlah“ je pri Srbih pomenjalo nekdaj „pastirje“. — (Sláhinja). Vlah = Blaž v Dubrovniku. (Vuk.). Pri Slovencih so „Lahi = Vlahi“ = Italijani.

370. tri stotine let: od Kosovega (l. 1389) in do konca XVII. veka je po priliki 300 let.

382. obraz = čast.

384. tujinec = Turki.

„ali nisem z mramorjem obsul jih,
„da že níso za ljudi gradóvi,
„nego ječe za nevoljne sôžnje?
„Bič sem božji jaz spletén za tebe,
„da bi pomnil, kaj si ti učinil!“

Množina.

Mićunović govorí in déla!
Srbkinja ga ni še porodila
od Kosóve bitke, pa ni preje.

Knez Janko.

Nisem vzróka še lepó razložil,
dá na tém smo zbóru se poklái.
S kapetanom Vuka smo zmirili;
znana vam je mladež ozrinićka,
kamor pride, pa počenja šalo.
Vrag prinesel na sestanek bil je
tudi starca, hodžo Brunčevića
in na njem nekako kratko puško,
láket dolgo, ali nekaj krajšo;
puško je ob rame si obesil,
pa stopical tukaj je in tamkaj
po poljani, kakor vsi ostali.
A od naših tukajšnjih je nekdo
mimogred kraj hodže tiho minil
ter rožino, jeden láket dolgo,
vtáknil v grlič puške je njegóve.
Mili bog, kar tri stotine drugov

387. mramorji = mramorni spomeniki na pokopališču (mezaru) turškem onih turških meščanov, katere je Mićunović poubil okoli njihovih gradov in mest.

389. nego ječe: ker se Turki ne upajo iziti iz mest iz strahu pred Črnogorci.

393. ga še ni rodila (takega junaka), kakršen je Mićunović.

vse popalo mrtvo je od smeha,
hodža pak se šetajoč le čudi
kaj ta silni broj ljudi počenja,
dokler v puški roga ne zapazi.
Zdaj pa vsi smo grdo uzrojili
ter pobili z ognjem se iz pušek;
naredili petnajst smo nosílec,
šest za naše in devet za Turke!

Bógdan Gjuraškovič.

Čas je, da se zberemo že slédnjič
čas je, da se slednjič že kaj skléne!
naš se posel že povsod je zvédel;
ko zaznajo bratje nekrščéni,
pač ne bodo, kakor mi, mečkali.

Serdar Radonja.

Vsak je túkaj, kdór je od potrebe,
al prišló ni pet Martinovićev;
in to ni jim brez nevólje neke;
pa brez njih nikakor se ne more.

Knez Bajko.

Oj, ljudjé naš posel dovršimo,
al pa dajte, da domov že gremo,
da se deca z nami ne pošali;
s Turkom delaj, kakor vsakdo more,
jaz pa že vém, kam naj pest mi pade.

---

418. petnajst nosilec (nosilce), t. j. poginilo je petnajst duš.

426. pet sinov Martina Bajice (im. Bajica) iz sela Bajic (im. Bajice) na cetinjskem polju.

433. ker ne pridemo do nobenega sklepa, naj vsak gleda, kako bo izhajal s Turki; jaz pa že vem, kako je treba s Turki postopati, ako mi bode treba biti se s Turki.

Glejte, mi smo kakor oni miši,
ki za mačko zvon so pripravljali.

Prišli so Martinovići.

Vuk Mićunović.

Tu ste torej, čakanja smo siti!
le poglejte, zbiramo se tukaj,
kar se pravi, kot pijani svatje;
to za vas je, bogami, sramota,
ker je priti vam najbližje bilo!

Tomaš Martinović.

Vuk, nikár! in vi ostali bratje!
davno bili bi na zbor že príšli,
al je nekaj grdega nastalo,
ter smo vam se malo zakasníli.

Knez Rogan.

Je-li vino goste posvadílo,
Ker imé vi krstno dan's slavite?

Tomaš Martinović.

Spora danes ni med gosti bilo,
al so Turki ženo nam odvéli.

Vuk Mićunović.

Kakšno ženo, al se res le šališ?
Daj no, pričaj, kaj se je zgodilo;

434., 435. Znana basen o mački in miših, ki so se posvetovale, kako bi obesile zvonec mački okoli vratá.

438. pripoveduje se, da so se nekdaj svatje opili in se niso nikakor mogli zbrati, da bi odveli dekle z doma.

440. Martinovići so iz Bajic, a to je prav blizu Cetinja, prim. st. 426.

446. slava ali krstno imé. gl. na koncu knjige dotično opazko. Martinovići so imeli krstno ime ali slavo na dan Male gospojnice in ta dan se je vršila tudi ta skupščina.

450. pričati = pripovedovati.

a ne boj se, vsak te bo polušal;
take posle vsakdo rad posluša.

Tomaš Martinović.

Pričal bodem vam o vražjem delu.
Mi smo v kolu z gosti baš plesali,
ter po redu napijáli z vinom,
takrat poči vrh Piščete vode
puška neka, človek pa zakliče:
„kdor je vitez, kdor junák je dober“,
„črnogorsko robje se odvelo!“
Temu klicu smo se kar smejali:
„Kakšno robje srédi Črnegore?
p’jan, smo rekli, mísli pa, da póje!“
Kar dva strela, jeden in pa drugi:
cik! cik! nista oddahniti dala.
človek pa je klical kakor preje.
To gotovo ni brez vsake sile;
zgrabili smo puške in hitéli.
Ko smo dóšli, gledali smo tóle:
Mujo Alić, turški kavazbaša,
nam odvel je Kasanovo Rožo
in utekel z bratom je najmlajšim!
Glejte, več že, nego pól je léta,
da sta nekaj med seboj iméla;
vendar kdo bi misliti si mogel,
da bi vzela Srbkinja Turčina?

Knez Rogan.

Čud je ženska čudna stvar v resnici,
ženi mar ni, kakšne kdo je vere;
stotino ti ver bo prelomila,
da doseže, kar srcé želi ji.

---

458. „Kdor je vitez“ itd. se reče v Črnigori in v Hercegovini, kadar se kliče na pomoč proti sovražniku (Vuk).

Tomaš Martinović.

Nisem vsega še vam dopovedal.
Oj, gorjé tej duši za naveke,
ki je Roži srečo pogubila
ter je dala Rožo za Kasana,
zatvorila vilo je v temnico;
baš sramóta grda je ta Kasan.
Dobro čujte mene, Črnogorci!
sled za sledom meni naj pogine,
da je Srbin kakšen jo ugrabil,
če bi samo glavo bil obrnil,
kákor me je ta nesreča pékla.
A ko čul sem, da je šla med Turke,
tu ni bílo več obotavljánja,
nô za njimi smo se vsi pognali,
na Simunji gori smo jih dóšli
ter ubili obadva Alića,
skozi Turke pa nevesto jadno.
Tu grdò smo čast si očrnili
in od boga delež izgubili.

Knez Janko.

Ta razgovor naš je res prečuden!
bi li deca delati to smela?

---

484. Vile živé po velikih planinah in po kamenjakih okoli vodâ. Vila je vsaka mlada, lepa, v belo tanko haljino odeta in ima dolge, po hrbtu in na prsih razsute lasé. Vile nikomur zla ne delajo, dokler jih kdo ne razžali. Ako kdo nagazi na njih kolo, večerjo, ali ako jih razžali, ga kaznujejo s tem, da ga ustrele v roko ali nogo, ali v obé roki in obé nogi, ali pa v srcé, tako da takoj pogine. Na našem mestu imenuje pesnik Rožo z metonìmijo „vilo".

490. ta nevolja, da je tako plemenita žena, kakršna je Roža, omožena s kukavico, kakršen je Kasan.

498. delež blaženstva, ki nas čaka na onem svetu. V Črnigori je največja sramota in najhujše zločinstvo ubiti ženo.

mi ne smemo svojih del vršiti,
kar je javno, javiti ne smemo;
neke misli smo si naprtili,
ko da mislî nam samó je treba,
a vršiti nujnega ne znamo.
Vselej kadar sem razmišljal mnogo,
posel moj se vedno bolj je vlačil,
kdor odgaja, ta nič ne pogaja.

Vladika Danilo je videl, da so se zbrali vsi, pa izide tudi on mednje.

Vuk Mićunović.

Oh, ne drži nas takó, vladika,
no odprâvi — toliko nas ljudstva!
vsakdo gleda, kaj bo čul od tebe,
ti pa si se kar nekáko zbegal,
nič ne praviš, niti nas odpravljaš
tvoj obraz je siv postal ko zemlja;
sam se šetaš v polju brez nikogar,
nič ne ješ več, spati več ne moreš.
Pač globoko nekaj v duhu motriš,
zbrale so se sanje ti na Turke;
mene pa je mraz od mnogih míslî.

Vladika Danilo.

Slušaj, Vuk in vi ostáli bratje!
nič nikari mi se ne čudite,
da me misli črne dalj mudijo,

501., 502. Hočemo očistiti deželo od Turkov, pa ne smemo započeti; tega ne smemo javno zahtevati, če prav ve vsak, da je to naša želja.

518. Tudi v sanjah misliš le na Turke.

da mi prsa od strahú kipíjo.
Kdor stoji na brdu malo više,
več je videl, nego ta pod brdom.
Jaz od vas pač nekaj više motrim,
to je sreča dala al nesreča!
Ne bojim se vražjega zaroda,
naj ga bode, kakor v gori listja,
al bojim se zla v domači zemlji.
Besna so se bratstva izturčila;
čim na Turke vdarimo domače,
svojega svoj nikdar ne ostávi;
razdeli se zemlja na pleména,
ta krvávo se razmesaríjo
in hudiču pride vrag u svate
ter pogasi svetlo srbske sveče!
Zlo trpi se iz strahú pred gorjim!
kdor topí se, grabi se za peno,
in nad glavo sklepajo se roke.

---

527. da vladika nekaj dalje vidi, kakor ostali poglavarji (in se zato ne more odločiti, da bi napal domače Turke, ker sluti opasnost, ki odtodi preti Črnigori), dala je ali sreča, ako bi se ta borba zvršila nesrečno za krščane, ker bi s svojim obotavljanjem odvrnil propast od Črnegore, — ali pa je dala nesreča, ako bi se ta borba zvršila z uničenjem poturčenjakov, ker bi vladika z obotavljanjem vzel Črnigori jedino sredstvo, s katerim bi se mogla rešiti, da se popolnoma ne poturči ter ne pride pod turško oblast.

528. vražji zarod = Turki izven Črnegore.

530. zlo, ki bode zadelo Črnogoro samo.

534. ker bodo pomagali Turkom v boju tudi krščani, ki pripadajo istemu plemenu.

536. zlo se bode družilo z zlom. Poleg tega, da imamo Turke v deželi, se bodejo krščani med seboj klali, ker bodo soplemenjaki krščanski pomagali turškim proti napadnikom.

540. roke se sklepajo na glavi, da se od glave ukloni udarec, t. j. zlo se trpí, da se prepreči še hujše zlo.

Knez Rade (brat vladičin).

Kaj se mažeš, če kovati nečeš,
kaj zbor zbiraš, če ne smeš črhniti?
Ondan si jim s kolca bil utekel;
da si takrat minil na čengelih!
Žališ nekaj, pa nevéš, kaj žáliš;
Turke bíješ in svojákaš Turke;
češ, domáčim da bi se omilil;
vendar sebe samega ne varaj,
če jim padeš v roke, — če bi mogli,
odrobili bi takój ti glavo
al ti roke živemu zvezali,
tebi v muko, srcú njih v nasládo.
Vrana vrani ne izdré očesa,
Turčin Turku bratec je povsodi,
Le udari, dokler mahat' moreš,
in na svetu níčesar ne žáli!
vse po vražjem slédu je krenilo
in deželo islam je zasmradil.

Vojvoda Batrić (knezu Radu).

Prav imaš, pa vendar ne v ti meri;
to si mogel vse izreči lepše,
da takó mu rane ne razdereš
ter ga z grenko ne otruješ tôgo.

Vsi molčé; nihčé ni v nos (ne šepeče).

---

541. Narodni pregovor pravi: „ili kuj, il' ne mrči gaća!“

543. jim, namreč Turkom. prim. st. 86., 87.

544. čengeli: železne kljuke, na katerih so Turki obešali krščane. tursk. čéngél. Ti čengeli so bili pritrjeni na kolcih.

546. Z vnanjimi Turki vodiš vojsko, z domačimi pa postopaš, kakor da so ti rojaki.

Noč je mesečna; sedé okoli ognjev in kolo na velikem gumnu poje.

Kolo.

Čaše meda še nihčé popil ni,
da je s čašo žolča ni zagrenil;
čaša žolča išče čašo meda,
zmešani se pijeta najlajše.
Beg Iván-beg, iz rodú junakov
kakor lev je bojeval se s Turki
kar povsodi po goráh krvavih;
pol so zemlje Turki mu odvzeli,
ko pa so jo vso s krvjó oblili,
in so njemu brata pogubili,
zmaja ljub'ga, Uroša vojvódo
na široki ćemovski poljani,
žalil Ivan brata je jedinca,
žalil bolj je Uroša vojvodo
kot da sina je oba izgubil.
žalil bolj je Uroša vojvodo,
kot vso zemljo, katero je izgubil;

563.—566. sreča je vedno zjedinjena z nesrečo, najboljše je za človeka, da iskusi srečo in nesrečo.

567. Ivan beg (okoli l. 1466.—1490.) sin Štefana Crnojevića, prvega gospodarja zetskega iz te hiše, se je boril brez prestanka s Turki največkrat ob strani Benečanov, katerim je pomagal l. 1474. in 1478. obraniti Skader od Turkov.

570. l. 1479. so izročili Benečani Turkom Skader in pustili na cedilu Ivan-bega; tedaj so mu oteli Turki tvrdi Žabljak, njegovo glavno mesto in vso Zeto, ter so potisnili Ivan-bega v kršno Črnogoro.

573. brat Ivan-begov se ni zval Uroš, nego Gjuragj ter je poginil l. 1450. v boju s Turki.

574. Ćemovsko polje je v Zeti med reko Cijevno in med Podgorico.

577. prim. Zg. u. str. 33. i. d.

žalil bolj je Uroša vojvodo,
nego da je vid oči izgubil,
dal oči za Uroša bi brata.
Saj junaku tožnemu s krohotom
često vedro se nebó naroga.
Ivan s čašo je napíl osvete,
s svetim pitjem, križanim od boga.
Vsul po plečih si lasé je bele,
belo brado pa je zvil do prsa;
roke stare, v njih pa meč in kopje,
krvavé mu roke in orožje,
po korakih šteje turška trupla,
skače starec kakor brz mladenič.
Bog moj dragi, al ga san ne vara,
ker je starec vzletel dobre volje?
Sreča se je stara probudila!
na Karučah, Crmnice na kraju,
od petnajstih tisočî Turčinov
niti jeden živ ni smrti vbežal
in še danes mramorje razbito
znak je slave Crnojević-kneza!
Bog oprosti Uroševo dušo,
ker jej krasne žrtve so prinesli.

Polegli so.

583., 584. Često se junaku nebo z grohotom naroga, to je često zadene junaka nesreča, kakor je Ivan-bega na Ćemovskem polju, kjer je izgubil svojega brata. Grohot je porogljiv smeh. Torej ni mogoče, da bi se nebo s krohotom prijazno smejalo junakom in jim pomagalo, da jim zasije lepša sreča, kakor to mesto drugi tolmačijo.

596. v Karučah, selu crmniške nahije, severno od Bara, je razbil Ivanbeg Turke l. 1477.

Ne izpeva pesem se brez muke,
in brez muke sablja se ne skuje!
vsakojàko zló premaga hrabrost
in za dušo je napój najslajši,
s kterim sebe národi pojíjo.
Blagor temu, ki živí navéke,
on se ni rodil na svet brez svrhe!
večna zublja v večni smrtni tmini
ne ugasne, ne 'zgubi svetlosti.

Vladika Danilo (med vsemi kakor da je sam).

Kjer je zrno klico zakalílo,
tamkaj tudi s plodom naj počiva;
je nagón li, al je božje vodstvo?
tukaj peša ljudsko vse spoznanje!
Volk pravico pač ima nad ovco,
kakor trinog nad človekom slabšim;
al tiranstvu upogniti tilnik
in dovesti k znanju ga pravice,
najsvetlejša tó dolžnóst je ljudska.

603., 604. Ako se ne bi junaki mučili, ne bi pesem slavila junakov, in da ni junaštva, ne bi bilo treba kovati sabelj.

605.—607. junaštvo je jače od vsakega zla in zmaguje vsako drugo zló. Zato je junaštvo največja slast za človeško dušo in zato zanaša ljudi želja, da bi se proslavili.

608. večno živí, kogar se spominja narod tudi po njegovi smrti v pesmih.

610. večna zublja (baklja) je slava, ki živí tudi po smrti junaka.

612.—615. kjer proklije klica, tam naj da tudi svoj plod: za deželo, v kateri se je kdo rodil, naj tudi dela in naj ji vse svoje sile posveti. Ne vé se, je li ta ljubav do domovine nagon (instinkt), ali je bog tako uredil. Tega človek ne more razsoditi.

Če poljubil sabljo si krvavo
ter zaplovil v nočne si valove,
slava prahu tvojemu sleduje.
Žrec z amfóna svetega Evrope
huli, pljuje na oltar azijski;
težki topuz azijatski lomi
svete stolpe v sveti senci križa.
Kri pravična dimi na oltarjih,
svete môči v prah so se potrle,
zemlja stoče, a molčé nebésa.

621.—623. ako braneč domovino padeš v boju in zaploviš v tmino groba, ostane živa tvoja slava.

624., 625. V srbskem izvirniku sloveta ta dva stiha takole:

Žrec Evrope s svetega amvona
hùli, pljuje na oltar Azije.

* Ta dva stiha tolmači M. Rešetar takole: „svečenik evropski (= krščanski) sè svete propovednice propoveduje proti azijski (muhamedanski) veri. Jaz sem uverjen, da je to tolmačenje krivo. Prvič je ‚žrec‘ ime za poganske svečenike in vladika ne bi dal krščanskemu svečeniku tega imena, potem bi ‚Evrope‘ = evropski bilo težko tolmačiti z besedo krščanski, in „pljuje in huli“ so izrazi, ki ne pristojajo krščanskemu svečeniku, in ne morejo značiti ‚propoveduje‘. Tudi nima kristjan na oltarje muhamedovske kam pljuvati, ker Turki v svojih bogomoljah nimajo oltarjev. Vsa težava odpade, ako si priredimo ta dva stiha v temle sporedu: ‚Žrec s svetega amfona Evrope huli in pljuje na oltar azijskí“. To tolmačim jaz takole: Poganski (nekrščeni) svečenik s svetega amfona Evrope (to je sè svetega amfona carigradske cerkve sv. Sofije) huli in pljuje na oltar azijski (= betlehemski, kjer se je Kristus rodil). Da je to pravi smisel našega mesta, svedoči tudi stih 58., kjer očita vladika Turkom: „huliš boga s svetoga oltara!“ Potem se čisto umevno nadaljuje „lomi težki topuz azijatski svete kule pod sjen raspjatija“, to je stiha 626., 627., ki značita da muhamedovci z divjo silo rušijo svete hramove pod okriljem svetega križa. — amfón: srp. àmvôn, óna, ἄμβων, vzvišeno mesto, s katerega svečenik govorí zbranemu narodu v cerki = propovednica“.

624. kri pravičnikov (krščanov) se preliva na svetih mestih.

629. „móči“ mn. ž. sp. gen. močî, so svete kosti svetnikov.

Križ in mesec, strašna dva simbola —
njihovo je nad grobišči carstvo;
slédovat' ju po krvavi reki
v slabi ladji strašnega trpljenja,
to je biti jedno ali drugo.
Al da huli kdo ostanke svete,
ki so njega z mlekom odhranili,
to v pekél mi prsa preobraža.
Čvora treba ní mladiki zdravi;
kaj če mesec na trpljenja križu?
kaj li belec na zenici solnca?
Vera prava, vboga si sirota!
strašno pleme, doklej bodeš spalo?
pojedinec, to je kot nobeden,
le da muka silnejša ga tlači.
Vragi so od vseh stranî pridrli;
da bi našel brat se kje na svetu,
da požali, — to pomoč bi bila.

631. križ in mesec = krščanstvo in muhamedovstvo. Dokler se tadva bojujeta za vrhovno vlado, se množijo grobovi ljudí, ki se bore za jedno ali za drugo.

633.—635. hoja za polumesecem ali pa za križem, je hoja po potu, ki ga označuje kri prelita za jedno ali drugo vero, za katero trpé verniki naj hujše muke, tako krščani, kakor muhamedovci. „Ladja“ je slika cerkve.

636.—638. Groza pa me je človeka, ki je bil vzgojen v krščanski veri, a jo je pohulil in od nje odpal.

639.—641. kjer je križ, znak Kristusovega trpljenja, tu ni potreba polumeseca (= muhamedovske vere), kakor ni treba čvora (kvrge) zdravi mladiki in ne belca (belec, grauer Star) zenici čistega solnca.

643. strašno pleme = nesrečno srbsko pleme.

644., 645. Ako le pojedinec brani vero, to nič ne pomaga, samo muka, katero on trpi, je za posameznika veča, nego ona za množino.

648. da nas Črnogorce vsaj kdo požali, bi nam olajšal našo borbo s Turčini.

Temni mrak zdaj nad menoj caruje,
mesec mi je solnca luč potemnil.
Ah, kaj mislim, kam sem jaz zaplovil?!
mlado žito, klase mi navijaj,
izpred dobe čaka tebe žetev.
Divnih žrtev vidim na gomile
pred oltarjem cerkve in plemena,
čujem žalost, ki goré prebija.
Treba služit' časti in imenu
naj vrší se borba brez prestanka!
naj zgodi se, — kar ne more biti, —
da, požrí nas pékel, vrag pokósi,
cvetje bó na grobih se razcvelo
za prihodnje neko pokolenje.

Serdar Vukota.

Z nami bog je, angeli so božji!
alì vdaril, vládika častíti,
v neke temne, burne si vetrove,
kakor v marcu, kadar vdari vešča,
al v jeseni motni vedogónja.

Vladika se vzdrami, kakor iz spanja.

652., 653. Mladeniči črnogorski (= mlado žito) navijaj mi klase (= bodite pripravljeni, da poginete kakor klasje v žetvi, ki se potem v snope navije); smrt vas bode preje pokosila, nego bi človek pri vaši mladosti pričakoval.

655. cerkev in pleme = vera in domovina.

659.—662. Ako se tudi zgodi (čemur pa se vladika ne nadeja), da vas mnogo pogine, bode vendar iz grobov onih, ki so pali v boju za vero in domovino, vznikel početek narodni svobodi, katero bodo uživali naši potomci.

665. zanesle so te zmočene, otožne misli.

666. vešča = veščica = coprnica, čarovnica (Hexe), glej na kraju knjige pod v e š t i c e.

V e d o g o n j a (vjedògonja), m.

Vladika Danilo.

Bij za križ se in za čast junaško,
kdor le paše svetlo si orožje,
kdor le čuje srce v prsih svojih.
Vse z vodó al' pa s krvjó krstímo,
ki imé je Kristovo jim mrzko!
iztrebímo gôbo iz ovčnjaka;
le zapévaj pesem od strahóte
in oltár na tleh krvavih zgrádi.

Vsi glavarji skočijo na noge z velikim krikom:

Tako, al pa nikakor!

Vladika Danilo.

Ne, sedíte, da še kaj povemo!
Jaz bi, bratje, če je vsem povšeči
htel, da glave izturčénih bratov
skličemo na občni naš sestanek,
da jim damo vero do razstanka;
morda bi se izpreobrnili
in krvavi plámen ugasíli.

Serdar Janko.

Daj, vladíka, še to poskusímo!
al zastonj je, ná ti božje vere;
kar je s črnim zadojeno vragom,
Obečálo se mu je za vedno.

674., 675. Naj zapoje strašna pesem smrti, = naj zapoje pred oltarjem pesem, ki bode slavila zmago prave vere v okrvavljeni Črnigori.

679. glave = glavarje.

680. da jim damo vero = da jim obećamo, da se nimajo do razstanka ničesar bati.

685., 686. V Črnigori pravijo, da je z vragom zadojen, kdor se pogrezne v grehe in se ne da izpreobrniti; kdor se je zadojil z vragom, ta ga ne ostavi, dokler je živ.

I brez vere bodo semkaj đóšli
in med ňami se napihovali,
kakršni so òni poglavarji,
ki zovô se carjeve sinove!

Odpravili so tri ali štiri druge, da pozovejo na zbor turške poglavarje.

Kolo poje.

Ljuta kletva pala je na ízrod.
Kneginja in žena Ivan-bega,
Mara, sina je od zlá proklela.
Mati sina Stanka je proklela,
ker je vgriznil siso pri dojenju,
rajsko pitje ji prosul iz nedrij.
Starih kletev deco je dosegla:
Staniša je svojo čast očrnil
ter na vero Kristovo je pljunil,
na junaško pleme Črnojevo,
pa odél se v vero je krvniško
in krví je bratovske poželel.
Strašne treske povrh Leškopolja!
dva se brata bijeta za vero,
okol njiju tisoče vojakov!

689., 690. kakor so objestni turški poglavarji (saj se imenujejo carjeve sinove), nam pridejo brez strahú na sestanek, če tudi jim ne damo vere, da jim ne storimo zla.

692. mati in knjeginja Mara Ivanbegovića je proklela sina, ker ji je storil zlo, da jo je vgriznil v siso in razsul rajsko pitje = materino mleko, t. j. v metafori rečeno, ker je največe svetinje poteptal, vero in domovino.

693. Mara (Marija) žena Ivan-bega Crnojevića je bila hči arbanaškega velmoža Arijanta.

701. pristopil je na vero krvnika svojega naroda.

703. Lješkopolje. Ko je Stanko dobil nekoliko vojske od turškega carja, je navalil na Črnogoro; pri Lješkempolju, zapadno od Podgorice, ga je dočakal brat Gjuragj ter ga popolnoma premagal.

Majke kletev sina je dosegla,
vsa mu vojska v boju je propala;
bežal Stanko je do Bajazita,
da magjarske ž njim nosove gloje.
O ti gnezdo svobode junaške,
često te je bog prijazno gledal,
al si mnoge muke pretrpelo,
mnoge pa ta čakajo še zmage!

Prišli so poglavarji turški, okoli sedem osem, i so posedali s Črnogorci; vsi molčé in gledajo préd se.

Knez Janko.

Kakšni jadi so vas skamenili,
da razgovor v ustih je obtičal,
kô da ste zaspani v poznem mraku?

Adži-Ali-Medovič kadija.

Baš, afėrim, knez moj ozrinički,
jaz počnem, ker nihče drugi neče.
Stotina se zbrálo je glavarjev
nas Turčinov ino Črnogorcev;
jaz vem dobro, kaj nas tu je zbralo:
da se zmíri kri med nami líta.
Al pazite, zemlje poglavarji,
da med sabo najdemo kak náčin,

---

709. „magjarske nosove s kom jesti“ znači: deliti plen otet Magjarom v vojni. Menda je bil Stanko (Skender-beg) z Bajazitom v kaki vojski Turkov proti Magjarom. Znano je, da mu je dal Bajazit Dolenjo Zeto s Skadrom, da žnjim upravlja. Govori se, dokazati pa se ne da, da so Škenderbegovi potomci bili silni Bušatlije, ki so paševali v Skadru še v prvi polovini XIX. veka.

717. aferim, turški: dobro, tako je prav.

722. miriti medsebojne krvi = pomiriti krvno osveto med ubojnikom in sorodniki ubitega.

da rodbíni zmírimo obedve,
Vélestovce in ćeklićske Turke,
pa Bajice in Alíćev bratstvo;
trúdimo se zmíriti plemena,
al miróvno vero si podajmo!
Jaz grem prvi kumicam nasproti,
jaz podam za glave bratsko mito;
zmirimo li, novec prelomímo
in krvnice puške obesímo.

Knez Rogan.

Efendija, nisi baš pogodil,
radi čega tukaj smo se zbrali,
nego s kraja tánjšega začél si.
Moder prê si, knjíževnik si tudi
in učil si knjigo v Carigradu,
na nekaki ćabi jo prítrdil;
vendar treba tebi še več uma,
precej téžka naša ta je šola.

Zopet molči vsak in gleda pred se.

---

726. Izmed Velestova, krščanskega sela blizu Čeva (g. sg. n.) in Ceklićev (g. pl. m.) je pala kri, t. j. nekdo je nekoga ubil. Prim. o Ćeklićih op. k st. 287.

727. Martinovići iz sela Bajic (g. pl. f.) so bili ubili Muja Alića in njegovega brata, ko sta ugrabila Rožo Kasanovo (prim. st. 453.—498.).

729. mirovno vero dati, se pravi: zadati vero (fidem praestare), da bode za neko izvestno dobo mir. Glej na koncu knjige opazko o krvnini.

734. efendija je naslov, ki se daje pismenim ljudem, učenjakom.

736. počel si govoriti o nevažnih stvareh, čeprav veš, da je mnogo težji vzrok, zaradi katerega smo se zbrali.

737. prê = (bajó = diceris) = pravijo.

739. ćaba = sveta skala v hramu Meke, ki je neki pala z neba (velik meteor).

Bog predragi, ki ves svet upravljaš,
ki sedíš na préstolu nebeškem
ter s pogledom svojim silnim pališ
kolobarje svetle vse v prostoru, —
ti, ki izpod svetlega si trona
bil poklonil prášini razvítek
in nazval jo svojimi svetovi
ter vsakteri si oživil prašek,
in ga z umnim posejàl seménom,
ti, ki knjigo nosiš mirobítno,
v kteri sodbe vse so zapisáne
svétom tvojim in vsem stvorom tvojim,
ki se sklonil milostno si dati
žive, kretne ude majhni mravlji,
kakor levu, ki ponosno stopa,
ti prevedri zrak nad Črno goro,
ž njé odženi bliske vse in grome
ter oblake mračne točonosne!
Dà, saj sami niso toljkanj krívi;
saj nevéra zmámila na vero
ter vlovila v mrežo jih je vražjo.
Kaj je človek? Kar živinče slabo.

(Pogledajo se Turki izpod oči.)

---

751. knjiga mirobitna (mir = svet), knjiga, v kateri je osóda vsega svetá zapisana.

761. Črnogorski poturčenci so potomci onih Črnogorcev, ki so prišli sè Stanišo k Turkom ter se poturčili, kakor poje narodna pesem, ker so jih Turki na to naveli z obečanjem in pretnjami, čeprav so jim bili dali besedo, da jim ne bodo dirali v vero. V bitki pri Lješkem polju so zarobili Črnogorci pristaše Stanišine ter jih zopet naselili v Črnigori in jim dopustili, da čuvajo svoj muhamedovski zakon.

Tudi hladnih ust se med prijemljc,
kaj se ne bi mladih in ognjenih!
Sladka máma, al na trniku je!
„Pij šerbeta iz proróka čaše,
„al sekíre čakaj med ušesa!“
Strah za žitje čast okálja često
s slábostmi smo k zemlji prikovani,
niščetna je, vendar trdna zveza;
samo ptice, ki so najslabejše
more vjeti les'k očî lisičjih,
vendar orla gleda iz potúhe.
Za vrlejšim bratom ali sinom
pusti glasi milost potrojijo;
najdeno je dražje od negube,
in po toči vedrejše nebó je,
izza tôge duša je bistrejša,

764., 765. slast premami tudi hladnega starca, kaj ne bi mladega in ognjenega mladenča!

767. šerbet = sladko, napravljeno iz vode, sladkorja ali meda in travic (n. pr. rožnih listov).

766.—768. Turki so primamili k sebi Stanišo in njegove pristaše z obečanjem vsakotere slasti in masti, ali so jih s tem na trnik ujeli; ko so jih imeli v svoji oblasti, so jim dejali: ali sprejmite vero Muhamedovo, ali pa vam glave odsečemo.

769. strah zavaja često ljudi, da svojo čast pozabijo, tako so se poturčili tudi Staniša in njegovi pristaši iz strahu.

770., 771. človeška duša, ki je po svojem postanku visoko stala nad tem nizkim svetom, je uklenjena v telo, ki je podvrženo raznim slabostim, ki so same posebi niščetne, ali vendar silne, da nadjačajo človeka in ga silijo na zlo delo.

772.—774. lišičje oči premamijo slabe ptičice, ali orla gledajo samo skrivaje, ker se lisica velikih ptic boji: turška vera mami samo slabiče, pravih junakov pa se ne upa mamiti.

776. „pusti glasi“ so v Črnigori žalostna vest, da je poginil kak drag človek; ako čuješ, da ti je poginil izvrsten brat ali sin, ti je mrtev trikrat ljubši, nego ti je bil živ in tim večja je žalost za njim.

in za plačem veselejše poješ.
Oh, če mogel zreti bi z očmí, da
Črna gora namestì izgúbo,
tákrat bi se meni prav res zdelo,
da mi sveti krona Lazarjeva
in da Miloš zletel je med Srbe.
duša mirna bi tedaj mi bila,
kakor mirno je v spomladi jutro,
ko vetrovi in oblaki môtni
dremljejo še v morski temni ječi.

Turki se mrko pogledujejo.

Skender-aga.

Jaz se čudim, moje lepe vere,
kakšen davaš nam prekór, vladika!
si li videl sod za dve pijači,
ali kape, da so za dve glavi?
manjši potok v veči se izteka,
pri izlivu pa imé izgublja,
in obàdva na brežini morski.
Hočeš pčele s kapo mar loviti,
da uljišča si napraviš v gori?
nihče meda odtle jel ne bode.
Valjaš kamen prav zastonj navzgori,
zlomil staro bi drevo, zravnál ne!
Tudi zvéri isto kar ljudjé so,

---

782. da bi Črnagora pridobila zopet za staro vero poturčenjake, ki so se ji izneverili.

784., 785. zdelo bi se mi, da sije zopet stara slava in sreča srbska in da se je med Srbe povrnil Miloš ter jih dvignil iz potiščenosti.

789. Črnigori prinaša oblake in nevihta večinoma jutro. Ti oblaki in te nevihte prihajajo z morja; kadar je torej lepo vreme, so oblaki kakor zatvorjeni v morju.

rod imá pač vsaki svojo vero
ne vprašujem za kokoš in orla,
no, bojí li lev se goske? reci!

Knez Rogan.

Temu póslu moram se čuditi!
pop vprašuje grešnika za grehe,
al ga ni kdaj sám hudič premágal;
vendar vraga pa še nisem videl,
da je popu kdaj se izpovedal.

Knez Janko.

Če me žena vpraša, kaj sem delal,
ji porečem, da sem sol vsejaval;
in gorjé ji, ako ne verjame!

Knez Bajko.

Zdaj spominjam one se povesti:
ko možá iz jáme so izvlékli, —
pol mu lica črno — pol je belo.

803.—805. kakor je dala priroda vsaki živali svoj način življenja, tako ima tudi vsaki rod svojo vero. Sicer je res, da se kokoš boji orla, ali da bi se lev bal goske, tega še nisem slišal. Kokoš in goska so Skender-agi Črnogorci, orel in lev pa Turki.

809., 810. kakor se še nikdar ni zgodilo, da bi se vrag kesal svojih grehov, tako se tudi poturčenjaki nikoli ne bodo kesali, da so postali iz krščanov muhamedovci.

812. „sol sejati“ se pravi brezuspešen posel delati, prazno slamo mlatiti. Na našem mestu misli knez Janko, da je brezuspešen ves trud privesti Turke, da bi se pokrstili.

814.—816. Narodna priča pripoveduje, da je brbljava in tvrdoglava žena možu take sitnosti delala, da jo je vrgel v globoko jamo. Skoraj pa se je mož skesal in je spustil vrv v jamo, da bi izvlekel ženo iz jame, ako je še živa. Ko je izvlekel mesto žene hudiča iz jame, ki je bil že preje pal v to jamo, je imel letá na jedni strani obraza črno dlako, na drugi pa belo. Mož ga praša, kako je jedna stran osivela? Hudič je odgovoril, da mu je žena

Obrad.

Neka muha mi je v nos zletela,
Od nečésa mi preti nesreča!

Vuk Raslapčević.

Mene pa so dlani zasrbele:
če bi hotel kdo se posvaditi,
bi mu mnogo globe naložili.

Vojvoda Milija.

Teška puška, kdo imá še tako:
ki jo nosiš — bog in bratska — Stánko?

Vojvoda Stanko.

Samo muka, brate, ž njo me dere,
nekaj časa ni mi prav za nič več.

Serdar Janko.

Ah kakó sem se smejál sinoči!
v hišo sta mi od nekódi príšla
dva mladenča, krasna dva Bjelička.

---

v jami s svojim brbljanjem tako dosadila, da je osivel z one strani, ki je bila v jami proti njej obrnjena. Knez Bajko misli, da so Turki ravno tako trdoglavi, kakor ta žena.

819.—821. Kadar koga dlani zasrbé, sluti, da bode denarja dobil. Ako bi se kdo posvadil, bi glavarji naložili veliko globo in denar med seboj razdelili. (To je bila namreč jedina plača črnogorskih sodnikov.)

823. „bog in bratska" skrajšano iz „bog ti i bratska" (vera pomogla), kadar kdo koga zaklinja.

824., 825. dreti koga = mučiti koga. Mene puška muči, ker jo moram tako težko nositi, ne koristi mi pa nič, ker se že zdavnaj več ne borimo s Turki.

828. Bjelička iz plemena Bjelic (gen. plur., nom. pl.: Bjelice, sg. Bjelica), ki sedi severno od Cetinja in južno od Ozrinićev. Tudi ta povest o mlinu brez vode hoče pokazati, da je ves razgovor s Turki jalov posel.

kakor znata, šalo sta zbijála,
da so njima predniki zgradili
vodni malin, kjer ni bilo luže
ni potoka; ko je mlin gotóv bil,
spázili so, da jim manjka vode.

Vuk Mandušić.

Moja snaha se je pomamila,
brez vezî je ne bi bil obdržal.
Dal sem knjige čitati prorokom;
nekdo pravi: „zgreb je pogazila“,
drugi pravi: „čári so jo spléli“.
Vodil sem jo i po samostanih,
dal jej masla čítati in bdénja,
kumil vraga v vseh sem samostanih,
da ostavi snaho Angjelijo,
kumi vraga! nič ni pomagalo! —
potlej zgrabim kándžijo trostróko
ter poženem ji v mesó košúljo, —
vrag pobegne nekam brez obzira,
Angjelija snaha pa ozdravi.

Vojvoda Batrić.

Turki, bratje, — v kamen naj udari!

---

837. na zgreb stopiti. narod veruje, kadar kdo stopi na mesto, kjer so grebli psi ali lisice zemljo, da mu se pamet pomoti.

840. dal sem jo maziliti s svetim oljem in čitati nad njo svete molitve.

841. kumiti = koga za kuma prositi = zaklinjati koga = silno prositi.

844. kandžija trostruka = iz treh motvozov spleten korobač.

845. tako jo je udaril, da je v žlebu, katerega je naredila kandžija v njenem mesu, ostala srajca. Vuk Mandušić meni, da bodo Črnogorci s silo prisilili Turke, da se okanijo vraga, ako jim ne pomagajo prošnje in lepe besede.

848. „v kamen naj udari!“ V Črnigori se pravi „v kam udarilo“, ako se hoče hvala ali lepa beseda izrečena označiti čisto in

kaj bi krili vam namene v otre;
zemlja majhna, tésna naokoli,
z muko jeden v njej ostati more,
kakršne na njo zijájo sile,
na dvostrókost misliti ni treba!
nô sprejmíte vero naših dedov,
da obráni čast se domovíne.
Volku čudi treba ni lisičje,
kaj počél bi jástreb z naočníki!
razdrobite džàmijo in múnar,
na badnjáke srbske nalagájte,
šárajte si pisanice vskrsne,
častna dvoja posta se postíte,
za ostalo, kakor vam je drago!
Če poslušat' nočete Batrića,
kolnem vam se z vero Obilića
in z orožjem svojim zanesljivim,
v krvi bosta véri se kopáli;
boljša bode, ktera ne potone!
ne ujema bajram se z božičem,

bistro za neistinito. Tako na tem mestu oporeka vojvoda Batrić besedo „bratje“, katero je nazval Turkom.

849. otre ostanejo, ako sta se očešljala konoplja ali lan. kriti v otre = govoriti nerazumljivo.

853. na dvostrokost ni misliti, t. j. za dve protivni veri v mali Črnigori ni prostora.

856., 857. Junaku (volku) ni treba dvoličnosti in prekanjenosti (lisičje). Jastreb (= krščanska vera) ne potrebuje naočnikov (= da bi gledala resnico skozi muhamedovski nauk).

858. džamija je turška bogomolja, munar pa šiljasti stolp poleg nje, s katerega imam (svečenik) pozivlja vernike na molitev.

859. badnjak, glej na koncu knjige opazko pod tem imenom.

860. uskrsne = velikonočne.

861. dvoji častni posti (božični in velikonočni post).

868. * bajram (barjam) iz tursk. „bairâm“, največi turški praznik v spomin Abrahamove žrtve, se slavi 70 dni za malim baj-

ní takó li, bratje Črnogorci?

Vsi iz glasa:

Takó in nič drugače!

Mustaj Kadija.

Kaj golčite? Ali ste pri sebi?
v zdravo nogo trn zabosti hčete?
Kakšne pirhe, poste in badnjake
vi na pravo vero nam cepite?
zárad nóči palijo se zublje,
ali kaj bi ob sijáju solnca?
Alaha mi! modre li besede!
krst in nekrst vedno jim je v ustih,
sanja jim se, kar ne more biti.
Hvala bogu, dvesto let je préšlo,
odkar čisto vero smo sprejeli,
službeniki vere smo postali,
ćaba sveta, nismo mi hinavci!
Kaj če slabi lipov bog na križu
pred ostrostjo vitega nam jekla?
pravi svetec, če s topuzom mahne,
od udarca zaigra mu zemlja,
kakor prazna buča póvrh vóde.

---

amom, potem ko se završi veliki post „ramazan". Ker šteje mu-
iamedovsko leto po 12 mesečnih obtokov, se v teku 33 let vrši
/saki verski praznik v vsaki dobi leta.

874., 875. zublje (baklja) se palijo po noči, ne pa ob soln-
:nem svitu.

876. Alah = mohamedovski bog.

878. kar ne more biti (da bi se Turki pokrstili).

882. ćaba, sveti kamen v Meki.

883., 884. kaj če slaba krščanska vera pred silo turško?
Lipov les je mehek, zato Turki radi imenujejo krščanstvo in krščane
„lipov bog, ali lipov križ", kakor da so iz lipovega lesa.

885. pravi svetec = Muhamed. topuz = šestoper, buzdo-
/an, kij.

Malo ljudstvo, kaj si oslepélo?
ne poznáš ti raja čiste slásti,
pa se biješ i z ljudmi i z bogom?
brez nadeje živ si in umiraš,
križu služiš in živiš z Milóšem!
križ beseda je kaj suhoparna,
Miloš meče narod svoj v nesvestje,
al v pijanstvo neko prenapeto.
Več je vreden klánjanja en sám dan,
kot križánja štiri dolga léta.
O hurije, ki očî ste modrih,
in živele boste z manoj v veke;
kdo bi kakšno senco dvignit' mogel,
da postavi pred oči se vaše,
pred oči, ki stréljajo puščíce,
ktere kamen v stanju so stopíti,
pa da ne bi slabega člověka,
rójenega, da od njih se taja, —
pred oči, ki vode so prebistre,
kjer v dveh samih kapljah posvečénih
širji zreš predél božánske sile

---

892. živiš z Milóšem, živiš spominjajoč se nekdajne srbsk moči in slave.

893. ta spomin na Miloša in prošlo moč in slavo srbsk onesveščuje in opija Srbe, da mislijo, da se bodo zopet oni čas povrnili.

896., 897. Muhamedovci, kadar molijo, priklanjajo se prot iztoku, krščani pa se križajo.

898. hurije, arab. „hur“ krasne device, ki sladé in dvorij vernike v raju.

900. kje je senca in ali se more vzdigniti senca med men in vaše oči, da jih ne bi videl?

906.—908. Hurije imajo oči od prebistre vode in te dv rajski kaplji vode lepše kažejo, kolika je sila božja, nego vse, ka vidiš s planine.

nego z góre v spomladanskem jutru
razprostrt je nad gladino morsko.
Stambol-mesto, zemeljsko veselje,
kupa meda, gora od sladkorja,
kópel sladka ljudskega življenja,
kjer se vile kopljejo v šerbetu,
Stambol-mesto, svetčeva palača,
ti iztočnik sile in svetosti,
bog vdostoja se samó iz tébe
po proroku vladati nad zemljo.
Kaj odbilo mene bi od tebe?
stokrat sem že v svojih mladih letih
od ležišča hitel zjutraj v zori
na tvoj pótok bistri čudoviti,
nad katerim ogleduješ lice
lepše nego solnce, zora, mesec.
Gledal v nebu, gledal sem i v morju
tvoje stólpe in munare ostre,
s kterih se je dvigalo do neba
pri izhodu in zahodu divnem
tisoč in pa tisoč glasov svetih
da imé se božje spné do neba,
k zemlji ono strašnega proróka. —
Kakšna vera naj se z našo meri,
kje oltár je kakšen bliži nebu? —

Knez Janko.

Efendíja, táka ti zahvála!

(povzdigne kapo.)

---

915. iztočnik = vir.

922. potok — tako zvani „Zlati rog“, ki ni potok, nego morski kanal; obala Zlatega roga se šteje med najlepše dele Carigrada (χρυσοῦν κέρας).

lepo si nam prídigo izčital:
kar iskáli, to smo tudi nášli.

Vuk Mićunović.

Zgrabita se naj le križ in topuz!
komur poči čelo, oj gorjé mu!
zdravi piruh zlómljenega spréjme;
čuli boste, hočem-li kar mórem.

Knez Janko.

Vero dajem božjo vam, da nočem
nič več hodže slušati v Ćeklićih,
kjer vrh stubla onega skovíka
kakor sova póvrh trhle bukve.
Kóga zove po vrhóvih onih
vsako jutro, kadar zora poči?
mislim, da ga je prizvál v resníci,
ker ni lajši meni — kaj bi skríval —
nego da mi stopil je na glavo.

Knez Rogan.

V levem úhu mi je zazvonílo,
jaz se nadam radostnemu glásu.

Vuk Mandušić.

Čuješ Bajko, pihni, daj, v okó mi,
ker je mnogo praha vanj mi palo.

Serdar Janko.

Ukrešite, pušiti hoteči;
to je duša prórokovi véri,
éfendiji žal ne bode tega,

942. Ćeklići, prim. op. st. 726.

943. stublo, stublina = šuplja cev vodnjaka. stublino imenuje knez Janko porogljivo munaro turške džamije, ker je ozka in šuplja.

952., 953. kadar pade pozdér v oko, se zgodi nekaj strašnega.

Tomaš Martinović.

Krokajo že in tepó se vrani,
kmálu dosti bo mesá po ceni.

Vukota Mrvaljević.

Ne prehájaj puške mi, knez Bajko,
nego vrni preko nje nazáj se!

Vuk Mićunović.

Ta drži za rep se Adži-adže,
ter ga nikdar zapustil ne bode,
dokler pes al žrvenj ne pogine.

Skender-aga.

Kaj pa to je, bratje Črnogorci?
kdo je zopet plamen ta razpalil,
kje je vzcvéla ta nesrečna misel,
da je govor o preveri naši?
ali nismo bratje i brez tega!
nismo li hodíli v boje skupno,

959., 960. V Črnigori se veruje, da puška, preko katere kdo prehaja, noče več streljati na sovražnika, ako se ne povrne dotičnik zopet preko nje.

961. „držati se za rep koga“, se pravi „biti čigov prirepnik“, „slepo se za kom povajati“. „Adžo“ je deminutiv od „hadžija“, Muhamed pa je prvi hadžija (romar), ker je poslal svoje vernike iz Medine v Meko, da tu klanjajo na ćabi. Da ga počasti, ga Mićunović zove s podvojenim imenom „adži-adžo“, t. j. hadžija vseh hadžij. — Ves stavek ima smisel: Mustaj-aga slepo veruje Muhamedu.

963. Ako se pes nauči lizati moko sè žrvnja (žrvenj, -nja = ročni mlin), se več ne odvadi, ako ali sam ne pogine, ali ako ne poči žrvenj. To hoče reči: človek, ki se je privadil zla, ga ne opusti več, dokler ali sam ne pogine, ali pa dokler ne zmanjka prilike za zlo delo. V Črnigori je pregovor: „Kad se kučka (psica) nauči na ždrmlje, ili kučku ubij, ili ždrmlje slomi!“

ne delimo zla, dobrote bratski?
mladih lás na grobove junaške
ne trosijo srbkinje in bule?

Serdar Vukota.

O prokleta zemlja, da propadeš!
Že imé je strášno in opáko.
Če imam jaz viteza mladiča
mi ugrabiš v prvi ga mladosti;
če imél sem móža za človeštvo,
vsakega si vzela mi prerano;
če imel sem krasen venec kite,
s kterim čelo venča se nevestam,
v mládosti si cvetu ga požela.
V krí si meni vsa se pretvorila,
istina je, drugega to nič ni,
le kosti in mramorjev gomile,
na katerih mladež samovoljna
pokazuje zmagoslavje grôze!
O Kosóvo, grdo ti sodíšče,
srédi tebe Sódom naj zapuši!

Vuk Mićunović.

Fej, serdare, kako grd razgóvor!
Kaj so momki prsî ognjevitih,

---

971. V Črnigori postriže žena lase za umrlim očetom, sinom ali katerim koli sorodnikom, samo ne za možem.

972. bula = turška žena.

973., 974. Črnagora je prokleta, ker že njéno ime (črna) slut na zlo.

979., 980. „venec“ (kita) so lasje, katere žene spletajo ir ovijajo okoli glave. Prim. op. st. 971. in 972.

985., 986. mladež samovoljna (iz svoje volje) pokazuje svet kovanje smrti in slave.

987., 988. Na Kósovem polju je sreča sodila na škodo Srbom zato naj zgori kakor Sodom. (Mojz. I. 19., 24.)

v kterih srca bijejo tak' silno,
kri užgana s plámenom ponosa, —
kaj so oni? žrtve blagorodne,
da iz bojnih selijo poljan se
v carstvo slavno jasne poezije,
kakor rosne kapljice bliščeče
spô v nebesa z radostnimi žarki:
kaj sramota veča je kot starost?
noga peša in oko izdaja,
v stari buči se vzbluté možgani,
podetinji čelo namrščeno,
grde jame nagrdíjo lice,
vpalo motno je okó pod čelo,
smrt se gadno izpod čela smeje,
kakor žaba izpod svoje kože.
Kaj spominjaš Kósovo, Milóša?
vsi na njem smo srečo izgubili;
al imé je črnogorsko, miške
iz grobnice Kósovske so vstále,
nad oblake v viteško šle carstvo,
kjer caruje Obilić njih sencam.

Serdar Ivan Petrović.

Z Múhamedom i bedaštvo v glavo!
teško, Turki, bode vašim dušam!
kaj ste zemljo z nje krvjo oblili?
majhne jasli konjema so dvema.

996., 997. kakor solčni žarki pijejo svetle kaplje rose, ter jih dvigajo k nebu, tako se dvigajo blagorodni mladenči, ki se žrtvujejo v bojih za domovino, v carstvo poezije, t. j. pesmi spevajo njih slavna dela.

1000. vzblutiti se = abgeschmackt werden.

1011. sencam palih junakov.

1012. z islamsko vero so poturčenci postali tudi bedaki.

1015. za dve veri je naša dežela pretesna.

Ferat-Začir, Kavaz-baša.

Ne, moj serdar, ne pogajaš pota;
vera turška ni trpeti voljna,
da se habi, dok ne skoči glava.
Dásì zemlja ta je malo ozka,
veri dve se lahko tu zložita,
kakor v loncu mešajo se juhe.
Mi živímo, kot dosléj smo bratski,
pa ljubezni veče ni potréba.

Knez Janko.

Radi, Turki, ali ni mogoče.
smešna tá bi naša ljubav bila;
nam sovražno merijo očí se,
ne mogó se glédati po bratski,
nô krvniški in nekako divje;
govoríjo, kar srcé velí jim.

Vuk Mandušić.

Oj ljudjé, ta lepi sáruk glejte,
kje, za bóga, si ga kupil, ága?

Arslan-aga Muhadinović.

Nisem, Vuk moj, jaz sarúka kupil,
nego mi ga je vezir poklonil,
ko sem letos v Trávnik se napotil.

Vuk Mandušić.

Stori ljubav, tákšen mi nabávi,
pa ti vola zanjga dam iz jarma.

1018. Dokler imajo Turki glave med rameni, ne dajo, da se jim vera okálja s krščanstvom.

1030. saruk = čalma = turban.

Arslan-aga Muhadinović.

Jaz ga tebi, Vuk moj, rad poklonim,
sámo, ako z mánoj se pokúmiš;
milo mi je baš z junakom takšnim.

Vuk Mandušić.

Ni ga kumstva, če ni krstno kumstvo;
ako hočeš, tudi štiri krati.

Arslan-aga Muhadinović.

Šišano je isto, kakor krstno!

Vuk Mandušić.

Kum bi hotel biti, ne prikúmek!

Veliko vpitje in pravdanje med Turki in Črnogorci, ali modrejši razdvajajo, da se ne pokoljejo. Vse omolkne, nihče ne zine besedice.

Kolo.

Dva vojvode in trije serdárji
pa njih družba od tristó sokólov,
sokol Bajo s trideset'mi zmaji —
ne umrje, dokler svet bo trajal! —
Pričakali Šengjerja vezírja
na vrh ravne gore so Vrtéljke
in se klali letni dan do poldne.

1041. hotel bi biti tudi štirikrat komu krstni kum.

1042. „šišano kumstvo“ je ono, kadar kdo kumuje detetu, kateremu strižejo prvi pot lasé; v tem slučaju more kumovati tudi Turčin krščanu in krščan Turčinu brez popa.

1043. „prikumek“ je kumov pomagač in ni pravi kum. Zato tukaj Mandušić tako zove onega, ki kumuje pri šišanju (strižbi) — Smisel teh besed je: Jaz hočem biti pravi kum pri krščanu, nikdar pa skleniti kumstva s Turčinom.

1046. Bajo, hajduški harambaša, prim. Zgod. uvod, str. 50 i. 51.

1048. Skadrski paša Sulejman (Šengjer-vezir), prim. Zgod. uvod str. 51.

Neče Srbin Srbina izdati,
da ga ne bi svet moríl s prekórom
in da mu se rod ne kaže s prstom,
kot neverni hiši Brankovića;
nego vsi so pali drug pri drugem,
poleg peli in pa Turke bíli!
le trojíca žitje si rešila
pod gomilo mrtvih je Turčinov;
ranjene so Turki pregazíli.
Divna smrt! Naj mleko jim bo prosto!
bog junakom bode že učinil
pomnjo duši in prekajo grobu!
Tri tisóči momkov vseh jednakih
naskočilo Šengjerja vezirja
pred zoró na polju je od Krstca.
Bog poklanja mahljaje junakom!
skrhali so silo Šengjerjevo;
blagor temu, ki je bil v tem boju.
Kosovska ga ne bolí več rana,
Turkov pa ničesar več ne krívi.
Zmagovalci, Srbi vi vrtéljski,
plamen bode se prijavljal vedno
na grobníci vaši posvčeni!

1060., s katerim so jih matere dojile.

1061., 1162. običnemu pokojniku činijo ljudje spomin in mu prekadé grob, junakom pa, ki so poginili v boju za vero in domovino, bode to sam bog učinil; t. j. njih smrt se bode osvetila kakor smrt mučeniška.

1065. Krstačko polje je gora v Črnigori izmed Črmnice in Paštrovićev (v Avstriji). Tega boja ne omenja Milaković v svoji zgodovini Črnegore.

1066. odličnim in srčnim ljudem bog poklanja, da silno udarjajo in sovražnika nadbijajo.

1072., 1073. narod veruje, da se na grobu, v katerem se je nekdo posvétil, vidi kakor majhen plamen; tak plamen imenujejo Črnogorci „luča“ ali pa „svijeća“ (sveča).

Prihaja deset kavazov iz Podgorice od novega vezirja, ki potuje po carstvu, in dajejo vladiki Danilu pismo. Vladika ga čita zamišljen.

Vojvoda Batrić.

Dej, vladika, kaj vezir ti piše!
nočemo, da se nam kaj prikriva,
pa da Turki vsi dobijo krila.

Vladika.

(Čita pismo od besede do besede.)

„Selim, sôženj svetčevega sôžnja,
„sluga bratu svetovnega solnca
„in poslanik súltana vse zemlje, —
„vam naznanjam, vladika z glavarji:
„car vseh carjev mene je namenil,
„da obhodim zemljo vso vesoljno
„in da vidim, kakšna je uredba;
„da mesá ne prejedó se volki,
„da ovčica ktera ne zanese
„runa svoj'ga v grme pókraj pota,
„da podstrižem, kar prevéč je dolgo,
„da odlijem tam, kjer je prepolno,
„da mladini vse zobe pregledam,
„da se roža ne 'zgubi med trnjem,
„da ne gine biser na smetišču
„in da raji uzdo pripotegnem,
„ker je raja, kakor vsa živina.
„Pa sem tudi čul za vaše gore;

1076. kedar čujejo pismo, v katerem po vsej priliki vezir preti krščanom. krila dobiti = od radosti vzleteti.

1077. turški sultan je rob svetčev (Muhamedov), a Selim je rob sultanov.

1078. solnce vsega sveta je zopet Muhamed, sultan pa njegov brat.

„prórokova sveta porodíca
„vé pravično ceno za junaštvo.
„laž pa jè, kar pravi se o levu,
„da bojí se tudi majhne miši.
„Pojte k meni pod moj šator beli,
„ti, vladika in serdarji glavni,
„sámo da ste carju na belegu,
„da od mene sprejmete daróve,
„pa živíte, kakor dosedaj ste.
„Jako zôbje i trd oreh stare,
„dobra sablja šestoper nadjača,
„pa da ne bi zeljnate glavine?
„Kaj bi moglo odučiti trsko
„da ne skloni glave pred orkanom?
„kdo potokom more zabraníti,
„da bi v morje sinje ne hiteli?
„Kdor izide izpod sence divne
„prórokove stráhobne zastave,
„solnce tega sprži, kakor blisek.
„Pest ne bode nade pomnožila,
„miška v buči, kaj je nego sôženj?
„uzdo glodat' — da zobé si zlomiš!
„ni nebésu brez grmenja cene,
„siromakom so v očeh pomije.
„Ljudstvo neka čreda je velika —
„dobrodušno, ko mu rebro poka.
„Teško zemlji, kjer prehaja vojska.

1101. samo da pridete na določeno mesto k sestankom s carjevimi oblastniki.

1105. v izvirniku stoji: „dobra sablja topuz iza vrata (sc. preseka) = dobra sablja nadjača topuz.

1107. trska = trst.

1118. Za strašljivca se pravi, da so mu oči od pomij.

Knez Janko.

Trgovec ti laže s sladkim smehom,
žena laže pa solzé prošipa,
níhče hujše, kot Turčín, ne laže.

Serdar Janko.

Selov teh ne zadržujmo dalje,
nego jih čim brže odpošljimo,
da jim paša ne bi kaj dvoúmil;
naj zna preje, pa storí, kar more.

Vuk Mićunović.

Piši njemu, kakor znaš, vladika,
čuvaj čast mu, kakor on je tebi!

Vladika Danilo (odpisuje).

„Od vladike in od vseh glavarjev
„Selim paši odpozdrav na pismo!
„Trd je oreh sadež čudoviti, —
„ne potreš ga, le zobe polomiš!
„vino ni več, po čimér je bilo,
„svet pa ni več ono, kar ste mneli.
„Barjaktarju darovat' Evropo —
„greh je velik, če o tem le misliš;
„velja hruška obtiči ti v grlu!
„Kri je ljudska hrana naopaka,
„skozi nos vam teči je začela;
„prepolnili ste mehóve z gréhom.
„Počil pódpas svetca je kobili;

1126. odpremiti = odpraviti.

1137. barjaktarju = muhamedu. barjaktar = zastavnik.

1139. velji = veliki.

1143. Kobili svetčevi je počil podpas in svetec se je s kobile zvrnil. = Turčija sedaj propada.

„Leopoldov hrabri vojevóda,
„Sobijeski, vójvoda savojski
„so zlomili démonu rogove.
„Knjiga namreč ne golčí jednako
„za dva brata istoimenjaka;
„Burak je pred Bečom se spotaknil,
„krenila so kola niz dolino.
„Ni potreba neljudém vladarstva,
„da se ves jim svet le posmehuje.
„Divjo pamet ino čud strupeno
„divji veper le ima, ne človek.
„Komur zakon v tópuzu počiva,
„njega stopam smrad sledí divjaštva.
„Jaz razumem, kaj si reči hotel!
„Mnogo vodi slédov do dupline, —
„gostom gorskim sóli ne pripravljaj!“

1144.—1146. Vojvoda Karel lotarinški, zapovednik vojske cesarja Leopolda in Ivan Sobieski, poljski kralj sta l. 1683. pod Bečom zlomila demonu rogove = t. j. turško vojsko pobila, ki je pod velikim vezirjem Kara-mustafo oblegala Dunaj — Evgen, vojvoda savojski, pa je l. 1697. na čelu avstrijske vojske premagal pri Senti ob Tisi carja Mustafo II. Posledica teh dveh bitek je bil mir v Karlovcih l. 1699. Turki so izgubili Erdelj, Ogrsko (razen Banata) in Slavonijo. Od te dobe se šteje propadanje sile Turške v Evropi.

1147., 1148. Zgodovina ne piše jednako za Muhameda II. (ki je l. 1453. osvojil Carigrad) in za Muhameda IV. (ki je bil l. 1683. potolčen pod Bečom).

1149. burak je ime Muhamedovega konja.

1157. Jaz vem, kaj od mene zahtevaš; da ti se poklonim in s tem priznam vrhovno oblast turško.

1158. Ezopova basen pripoveduje, da je prišla lisica v pohode k bolnemu levu. Ustavila se je pred duplom. Zato jo je vprašal lev, zakaj ne stopi bliže. Ona pa mu je dejala: „Mnogi sledovi vodijo v duplo, a nobeden iz dupla.“

1159. Sóli ne pripravljaj = to je gorski gosti ne bodo šli k tebi v pohode, da jih s kruhom in soljó sprejmeš.

„oni druge nimajo zdaj misli,
„za sosede le zobe ostré si,
„da si čredo čuvajo od zverja.
„Tesna so pač vrata do ulnjaka
„in medveda čaka že sekíra.
„Še imate dosti zemlje, ovec,
„hárajte jih, gulite jim kože!
„Pri vas stoče na vsaktéri strani
„zlo pod górjim, pa pod zlim i dóbro.
„Spuščal sem se jaz na vaše vrvi,
„malo, da se vrv ni razčesnila;
„od tedaj smo si še bolj prijazni,
„v glavo meni vterali ste pamet.“ —

Zvršil je pismo in ga čita na glas pred vsemi Črnogorci in Turčini.

Knez Rogan.

Tu je pismo, zdaj pa pot pod noge;
dajte mu ga, razveséli ž njim se!

Poslanci vezirski neveseli odhajajo.

Vuk Mićunović.

Drži, rídžal, vzami ta-le náboj
in ponesi v póklon ga vezirju;
pa poreci, da je tole cena
vsakekoli črnogorske glave.

1166. harati = guliti.

1169., 1170. šel sem že enkrat vam v past, ko sem prišel v Zeto, pa ste me zgrabili na vero in hteli ubiti. Prim. stih 86., 87. vože = vrv.

1173. v izvirniku stoji: „put za uši“ = pot za ušesa.

1175. ridžal od tursk. (arap.) rígal = plemič, carjev sluga, činovnik. náboj = patrona (tursko-srbski = fišek).

1177., 1178. naboji, s katerimi Črnogorci streljajo, plačujejo glave svojih junakov, ki poginejo od Turkov.

Ridžal Osman.

Kakšen náboj na poklón vezirju,
samovoljni kávurski hajdúk ti!
Tak' z veziri se ne smé golčati;
kjer jih vzreš, te mrzlica potrese,
sólze same na očí privrejo,
zemlja pa od javkanja zatúli.

Vuk Mićunović.

Da prišél mi nisi v mojo hišo,
jaz bi tebi dívno odgovoril!
ali nekaj ti vsekáko rečem:
nisva morda obadva hajduka?
on hajdúk je robja zvezanega,
on je bolji, ker je več nagrabil;
jaz hajdúk sem, gonim pa hajdúke;
slavnejše je pač hajduštvo moje.
Jaz dežél ne pržim in naródov,
ali mnogi grdi so trapilci
že na nos se pred menój zgrudili;
vaše bule javkajoč za máno
mnoga črna mótale so klobka.

Odšli so kavazi. Borita se dva petelina pred skupščino.

Knez Rogan.

Vidite li ona dva vragóva,
kakšen vzrok je, da sta se poklala,

1180. kavur, kaurin od (kâfir. arab.) nevernik, kaurski = neverni. hajduk, glej na kraju knjige opazko pod tem imenom.

1184. odvet = odgovor.

1185. V Črnigori, kjer je Vuk Mićunović (sploh kak Črnogorec) gospodar, ne sme razžaliti gosta.

1195. na nos se zgruditi = mrtev na nos pasti.

1196., 1197. Turkinje (pa tudi krščanke) motajo za odhajajočim sovražnikom klobka črne volne, da bi jih našla zla sreča in da se ne bi več vrnili.

drug očí je drugemu izkopal?
trideset za njima je kokošek,
mogla bi kot sultana žveti,
če jim dala neka bi nesreča.
kaj me briga njiju borba? — Vendar
jaz bi želel, da nadjača manji;
ti pa aga, svetčeve ti brade?

Skender-aga.

Jaz bi želel, da nadjača veči,
kaj je bog ga véčega ustvaril?
če je veči, naj bo tudi jači!

Mesečna noč je; sedíjo okoli ognjev in kolo poje na velikem gumnu.

Kolo.

Novi grad, na kraj morjá nameščen,
ki valove šteješ na gladini,
kakor starec, ki sedeč na kam'nu
brez prestanka kronico prebíra.
Diven sen, ki sanjal si tedaj ga!
Mletki so te z morja obkolili,
Črnogorci z gore opasáli
ter so zbrali v tvojih se zidovih,
oškropili s krvjo in vodico
ter odtakrat ne smrdiš z nekrstja.
Topal-paša z dvajset tisočami

1210. Novi grad (Castel nuovo) je Erceg-novi v Boki kotorski.

1213. kronica = molek, ki pa pravoslavnim ne služi v molitev, nego da si čas krate z brojenjem jagod in se zato imenuje „brojanice“.

1215., 1216. Po dunajskem porazu Turkov l. 1683. so se Benečani zavojščili l. 1684. s Turki in so l. 1687. navalili na Novi, ki je bil od l. 1483. v turških rokah, (prim. Zgod. uvod, str. 47—48.)

Novemu je na pomoč prihitel;
srečali ga mladi Črnogorci
so na ozki Kámeni poljani.
Tu imena Turkom je nestalo,
vsi vtonili v jedni so grobnici;
lahko vidiš danes še kostišče.

Vuk Mićunović.

(leži skupno s serdarjem Jankom).

Kam češ, serdar, s tem velikim pasom?

Serdar Janko.

Da ga vržem zgorej nad obleko.

Vuk Mićunović

Vraga, kaj ti hoče na obleki?

Serdar Janko.

Vedno tlači me nesrečna môra.
Ko zadremljem, dihati ne dá mi.

Vuk Mićunović

Kakšna môra, kakšna zla je sreča!
tu ni môre in ni čarovnice,
ampak debel si prav kakor čeber,
in, ko ležeš, te duši le salo;
mene nikdar môra ni stiskala.

Serdar Janko.

Meni pa je ona nagajala;
vedno nosim ljuti hren pri sebi
in od trnja dračo v mali vreči;

1224. tu je poginilo vse, kar je bilo Turkov.

1230. môra. glej opazko na kraju knjige pod tem imenom.

1238., 1239. ljudje, ki verujejo v veščice in môre, nosijo pri sebi trnovo ali glogovo dračje, čebulo ali hren, ali pa še kaj drugega.

al za môro boljšega ni leka,
kot prostreti pas iznad obleke.

Knez Janko leži s knezom Roganom.

Knez Janko.

Kak' smrdíjo ti poturčenjaki;
al kaj čutiš, Rogan, in kaj vónjaš?

Knez Rogan.

Kaj nek' ne bi, žal da, tega čutil!
k'dar na zboru v njih sedim bližini,
vedno nos si z rókama pritiskam,
da ne stiskam, moral bi bljuvati;
pa zató sem v kráj od njih odbežal,
ker njim blizu jutra ne učakam.
Saj pač vidiš, kak' od njih smo daleč,
pa le zopet ona težka vonja
od nekrsti semkaj smrad razširja.

Mrtva doba noči), vse spava, nekdo govori v snu. Dvigneta se knez Janko in knez Rogan, da vidita, kaj da je, in glej — Vuk Mandušić govori, kakor da bi bdel.*

Knez Rogan.

Kakšni jadi, Mandušić, mučé te,
da vso noč se z nékom razgovarjaš?

Knez Janko.

Tiho, Rogan, njega mi ne budi!
on se meni v spanju kakor buden;
hočeva ga nekaj povprašati,
da se vsaj prav zdravo nasmejiva.

---

*) = polnoč. = tudi se pravi: gluha doba noči.

Knez Rogan.

Dej no, Vuk moj, kaj si pa govoril
to o našem banu Milonjiću?
je li morda kak prepir med vama?

Vuk Mandušič.

Ni, moj bratec; prav nič ni med nama,
al mu nekaj zárad snahe pravim.

Knez Janko.

Kaj pa je? oj, reci mi na skrivnem!

Vuk Mandušić.

Lepša mu je, nego bela vila;
osemnajst še let ni izpolnila,
pa je živo mi srcé odnesla.

Knez Janko.

In zakáj ti je srcé odnesla?

Vuk Mandušić.

Vem, zakaj je; rogaš li se meni?
ker za mene druge ni na svetu!
da jaz nisem deveterostróko
kumoval že banu Milonjiću,
bi mu mlado snaho rad ugrabil,
pa ž njo bežal in po svetu hodil.

Knez Janko.

Ne detinji, žalostna ti mati!
pač res pamet vso ti je popila.

1260. ban, v Dubrovniku in Črnigori pravijo vsakemu človeku „ban“, ako mu hočejo izkazati svoje spoštovanje = gospod.

Je l' to delo vraga al magije,
ali pa še težje, kot oboje!
ko uzrl sem mlado se smijočo,
svet vrti se meni okol glave,
Pa bi lahko vse prenesel jade,
ali vrag je zmotil nek večer me,
da nočil sem v hiši Milonjića.
Noč je bila mesečna pred zoro,
ogenj je na senožeti gorel,
ona pa je od nekod prispela
in kraj ognja sela, da se greje;
čuje, da vsi spavajo v kolibi
in tedaj si venec svoj razplete.
Tja do do pasa lásje so ji pali,
ter česala je lasé niz prsi
in pa z glasom tankim je tožila,
kakor slavec v dobovem vejevju.
Toži mlada deverja Andreja,
mil'ga sina Milonjića bana,
ki mu lanjsko leto bil poginil
od Turčinov v Dugi je krvavi;
pa dovolil snahi ni se striči:
bolj lasí mu žal je bilo snahe.
nego glave sinka si Andreja.
Toži mlada, ranjena v srcé je,
nje oči so živje nego plamen,

1277. magija = čarovnije, copernije.

1279. mlada = nevesta = mlada žena.

1288. Čuje da vsak spava, = Črnogorka se sramuje razplesti lasé pred moško glavo.

1297. Duga, prim. op. st. 331.

1298. ni dovolil, da bi snaha po običaju za deverom strigla „venec“ (kito, lase). Prim. op. st. 971., 972.

čelo jej je lepše, nego mesec,
in jaz plačem, kakor malo dete.
Blagor Andri, da je pal v poboju,
divne li so ga oči plakale,
divna usta so za njim tožila.

Knez Rogan šepeče knezu Janku: „Ne vprašuj ga vere ti, za take stvari, da ne izblekne kaj!

Zora je, budé se in dvigajo.

Obrad.

Da vam pričam, kar sem videl v sanjah!
naroda se vzdignilo je mnogo
kakor nekam križe bi nosili.
Solnce peče, da oko izskoči,
trda tla so koder smo hodili;
slednjič kot na to prišli smo polje
in pod neko jablano počili,
izpod ktere je potok izviral.
Zberemo se vsi pod njenim hladom
ter si jabolk zrelih uberémo;
kakor sladkor bila vsa so sladka;
evangelje pop pod njo odčita,
v tem trenotku pet Martinovićev
dvignilo se jeden je za drugim
in za njimi tríje, štirje drugi.
Ves jih narod gleda, kam gredó li?
oni lestvo osloné na cerkev
ter popnó se na oltar cerkveni
in na njem križ zlati namestijo;
križ zasjal je kot na gori solnce

1310. križe nositi (krstónoše), v procesiji kam iti.
1320. pet Martinovićev, prim. op. st. 426.
1324. prinesli so lestvo in so jo prislonili ob cerkev.

in ves narod skočil je na noge,
častnemu se križu je poklonil.
V tem sem strahu zopet se probudil!

Vuk Mićunović.

Srečen bodi, al si krasno sanjal!
čudne sanje pa sem jaz doživel:
branil sem se proti psom nekakim
ter sem z mečem pet šest jih posekal.
Ako bi bil krenil nekam v četo,
bi zares se bil poklal s Turčini.

Serdar Janko.

Jaz sinoč sem v sanjah bil na svatbi
ter oženil Bogdana sem z bulo;
v cerkvi naši smo ju pokrstili,
pokrstili in ju poročili.

Turki so vsi jeden za drugim odšli zelo otožni.

Serdar Vukota.

Jaz sinoč sem v sanjah Ozra gledal!
dvesto nas je Ozrinićev póšlo,
isti broj smo tudi kônj pognali

1335. Kadar so hoteli Črnogorci ubiti kakega turškega zločinca, ali pa opleniti kje Turke, se je zbralo zadostno število iz jednega sela ali iz celega plemena in so izbrali sebi vodnika (harambašo) in skrivno zahajali posebno v Hercegovino, pa tudi v samo Bosno, da izvedejo, kar so se namenili. To se je imenovalo „kretati v četo, četovati“ in s takim četovanjem so se odlikovali posebno Ozrinići (tudi Vuk Mićunović je Ozrinić).

1338. Bogdan je menda Bogdan Gjurašković, Jankov bratranec;

1341. Ozro je praotec Ozrinićev. Za Ozriniće, prim. op. st. 312.

kupit vino za Miheljsko slavo
in se vratit s pitjem iz Kotora.
Pelo se je, streljalo iz pušek;
ko na vrh smo Potočinov príšli,
tam do tristo drugov je sedelo,
vsak dolamo je imel zeleno,
vsak imel je toke in orožje;
mislili smo, kdo to more biti,
kakšni gostje? Zdaj ni doba zanje.
To pa bil je oni stari Ozro
in izbrani ž njim so Ozrinići
(ni od njih več živega nikogar);
zlili so na nas vse grde jade:
kaj da v Cevu cerkve ne zgradímo
Mihaelu, da povsod nas ščiti.
Skoraj bi se bili tam poklali
in sedaj še tresem se od straha.

Vukota Mrvaljević.

Jaz pa vso noč sanjam in blebečem
ko se vzdignem, sem pa vse pozabil.

Knez Bajko in Vuk Mandušić sta otožna; ona dva nočeta nič pripovedati.

1344. v izvirniku, „da uzmemo punje arhangeljsko, t. j. da vzamemo vino, ki se daje o krstnem imenu (o slavi). Arhangelj Mihajl je krstno ime Ozrinićev. (Pr. na kraju knjige op. krstno ime.)

1347. Potočini so izmed Lješevega Stupa (prim. op. st. 1730.) in izmed Čeva. — Čeve ali Kčevo je najsevernejše pleme katunske nahije, vsi plemenjaki so Ozrinići.

1349. doláma (srp. dólama) od tursk. „dolama“ je dolga suknja z rokavi, preko katere se paše pas.

1350. tôke (tôkâ) od tursk. „toka“ = kopča. podolgovate (srebrne ali medene) ploče, ki se spredaj prišijejo na dolamo, da ščitijo in pokrivajo prsi.

Knez Janko.

Ti, knez Bajko, nekaj si otožen.
Zgôdi se, kar treba, da zgodi se;
vendar pričaj, če ti prav ni milo.

Knez Bajko.

Knez, to hočem, saj mi je vse jedno!
jaz sinoč sem grde sanje sanjal:
vse orožje moje šlo je v kose.
Brez nesreče to ne bo minilo,
brez pogina koga izmed bratstva;
kadarkoli sem tak san zasanjal,
sem pripravljal, kar mrliču treba.

Knez Rogan.

Reci, kaj si nevesel, Mandušić?
kaj ne pričaš, kar sinoč si sanjal?

Vuk Mandušić.

Nisem sanjal, niti pričat' umem,
nego vso noč, ko zaklán, sem spaval.

Knez Rogan.

Jaz bom pričal, ker ste vi prestali.
videl v snu sem Draška Popovića;
kakor v stavi vse od rok mi ide
in bi rekel, da gre tam po polju!

Serdar Radonja.

Glej ga čuda, kaj je jadni človek!
nič doslej še spomnili se nismo

1371., 1372. slutnja se mu je izpolnila, ker so mu Turki ubili vnuka Batrića, za katerim se je sestra od žalosti sama ubila. Pr. st. 1913.—2044.

nájboljšega našega vojvode;
kje mudil se Popović je Draško?

Serdar Vukota.

Draško naš je bil odšél v Benetke.
Ko udarjal Šengjer je na Kótor,
z bukovim na grad je topom streljal;
Štefan pop je takrat bil v Kotoru,
z nekim topom meril je s Kotora
in pogodil Šengjerja lubardo;
v grlo jo sè zrnom je pogodil
ter jo zlomil v tristo malih koscev.
Takrat dobil je pri doždu plačo,
vsako leto po stotino zlatov.
Pop propal je ljuto od starosti,
pa je Draško hodil zanj v Benetke,
da donese iz Benetek plačo.

Knez Rogan.

Navrtite kakih pet šest ovnov,
po obedu pa da vsak domov gre.

Prišel je vojvoda Draško ter se z vsemi grli in po-ljublja, pa je sel med nje.

Knez Rogan.

Pričaj nam kaj o Benetkah, Draško!
kakšen narod v krajih teh si našel?

Vojvoda Draško.

Kakšen narod, me vprašuješ, Rogan?
kakor drugi — niso ti rogati.

1386. Skadrski paša Šengjer je navalil l. 1686. na Kotor, d
bi ga otel Benečanom. O njem poje Kolo v st. 1044.—1073. Prim
Zg. uvod str. 51.

1389. s Kotora (ker je kotorski grad visoko nad obalo).

1390. lubarda = top, kanon.

Knez Rogan.

Vemo, človek, da rogati niso,
pa — so bili lepi in bogati?

Vojvoda Draško.

Bilo, bratec, dosti je prav lepih,
pa desetkrat več je grdih bilo;
od sramote nisi smel jih gledat'.
Bogatašev bilo je premnogo,
od bogatstva so ti poludeli
ter otročje vêli se kot bebci.
Poln lenuhov bil je vsaki ogel,
vsak oči se mučil je napetih,
da kos kruha suhega ogloje.
Gledal dva in dva sem, ki med saboj
kako ženo sta si naprtila
mrtvega ter lenega telesa,
ki bi bila sto ok potegnila,
pa nosila v mestnih ulicah sta
sredi poldne semkaj jo in tjakaj;
ni jim mari časti in poštenja,
da le v sili kruha prislužé si.

Knez Janko.

Kakšne so jim bile hiše, Draško?

Vojvoda Draško.

Hiše bile so divota sveta!
ali tudi muka in nevolja;

1411. beba = dete (v otročjem govoru), = tepec, butec.

1416. v starejših časih so nosili gospodo v nosilih (sänfte).

1418. namreč na tehtnici.

1422. v srbskem izvirniku „kami“ (= kamen) = v zli čas, pri čemer se misli, da naj skamení ono, o čemer je govor. — „v zli čas“ = v sili.

davila jih tesnost je nesrečna,
velik smrad in teška je zapara,
da v obrazu jim krvi ni bilo.

Vuk Mićunović.

Res, kako pa so te dočakali?

Vojvoda Draško.

Žal, kdo mene, Vuk, bi bil dočakal?
jaz tam nisem ni poznal nikogar,
ne pa, da bi mene kdo dočakal.
Pa mi ona grda mešavina
prečila je stopiti iz hiše;
vedno vpitje me je spremljevalo,
kdar sem hotel šetati se v mestu,
kakor tukaj o nedelji beli,
ko se momki maškare igrajo.
Da me čuval ni prijatelj neki,
z glavo sinko Jana Grbičića,
svoj'ga doma nič več ne bi videl,
nô bi moral tam kosti pustiti;
on je mene bratovsko dočakal
ter povsod me vodil po Benetkah.

Vuk Mandušić.

So ljudje li hrabri, vojevoda?

Vojvoda Draško.

Ne! Mandušić, božje tebi vere!
o junaštvu tu ni govoriti.
nego k sebi oni domamili,

1437. zadnja nedelja pred velikonočnim postom se imenuje v pravoslavni cerkvi (pa tudi pri nas) „bela nedelja“, ker se sme tedaj jesti „beli smok“ (maslo in jajca).

1438. maškara od it. (beneč.) maschera, in to iz arabskega: mashara, = šala, človek pod obrazino, čuvida.

1440. z glavo = osebno = sam, cf. Zg. u str. 44.

domamili so in polovili
jadne naše brate sokolove,
Dalmatince in Hrvate hrabre;
po so ladje ž njimi napolnili,
pa potiskaj v dalnji svet jih beli,
ter privlači iz sveta bogatstvo
in pritiskaj mesta in dežele.

Serdar Ivan.

Al pravična so pri njih sodišča?

Vojvoda Draško.

Bratec, taka, da te bog očuvaj!
malo boljša, nego so pri Turkih.
Bila tam je hiša prevelika,
v kateri so se grádili brodovi;
tu so bile tisoče bednikov,
vseh v železo grozno okovanih,
ki brodove doždu so gradili.
Sem od plača in nevolje ljute
ni ugodno stopiti človeku.
Neki sôžnji bili prikovani
v sponah so na velike brodove
ter vozili ladje so po morju;
tu poletno jih je solnce peklo
ter jih vreme sta in dež davila;
niso mogli iz vezi kreniti,
nego kakor pes pri lesi zvezan
noč in dan tu jadniki čemijo.
Najgroznejše pa so jim temnice
izpod dvorov, kjer stanuje dožde;

1463. v beneškem pomorskem arzenalu so delali ujetniki.

1468. galijoti na galejah.

1474., 1475. to so znane ječe za politične ujetnike, ki se imenujejo „pozzi" (vodnjaki) ter so izpod doždeve palače in izpod morske gladine.

v najgloblješi jami, kar poznam jih,
slabše v njej ni bivati, no v onih;
konj bi crknil, ako tja zapreš ga;
človek psa tu nebi hotel speti,
kaj človeka šele siromaka.
Oni tamkaj so ljudi vezali
ter so v izbah mračnih jih davili;
ves se tresem, — da jih bog ubije! —
ko pomislim na strašilo ono.
Nihče žalit' tu ne sme nikogar,
kaj še da bi htel pomágati mu.
Ko nadlogo videl sem junaško,
zaboli me srce ter uskliknem:
„Kaj, z ljudmi vi delate, pogani?
„kaj ljudi ne vbijate junaški?
„kaj jih z muko mučite peklensko?“
Grbičić tu meni prišepeče:
„Ne govori takih tu besed mi;
„tu pravica se ne sme izreči,
„tvoja sreča, da te ne umejo.“
Poslušajte, kaj vam danes pravim:
iz temnic sem onih se prepričal,
da so božjo teško pogazili,
da gospodstvo njih pogine kmalu
in da skoro boljšim v roke pride.

Vuk Mićunović.

Ker usodo njih tako prorekaš,
briga li jih koga je na svetu?

Vojvoda Draško.

Ni človeka, ki ga nič ne plaši;
če nihče ne, pa vsaj lastna senca.

1501., 1502. ako umeješ tako prorokovati njih bodočnost, povej nam, ali se oni bojé koga na tem svetu?

Oni straha drugega ne znajo,
samo žbirov strah jih je in šp'jonov;
vsak je v Mletkih tresel se pred njimi.
Kadar dva se menita na trgu,
tretji že ju na uho posluša;
v isti mah že teče na sodišče,
javi, kaj sta ona govorila
in pridene mnogo in pogladi.
Ta trenotek sod oba zagrabi,
pa na muke ž njima na galijo.
Radi tega so tako propali
ter med sabo vero izgubili.
Kakor daleč segajo Benetke,
tu ni bilo jednega človeka,
da bi jeden drugega ne smatral
za špijona tajnega in žbira.
Grbičić se meni je zaklinjal,
da so nekdaj žbiri in špijoni
potvorili lastnega si dožda
pred senatom in pred vsem naródom
in da so mu glavo odrobili
baš na stolbi lastne mu palače.
Káko se jih drugi ne bi bali,
ko so mogli oblegati dožda?

1506. „žbir“ (sbirro) = tajni policist, „špijon“ = uhoda, uhodnik.

1507 = Mletki = Benetke.

1513. sôd = sodišče.

1523. oblegáti = lažno natolcevati.

1523.—1526. Benečanski dožd Marino Faliero je bil jezen, da je bil senat lahko kaznil nekega plemiča, ki je bil razžalil njegovo ženo; zarotil se je z narodom, da ubije vse plemiče; senat je zvedel za to zaroto ter je 17. aprila l. 1355. doždu na veliki stolbi njegove palače glavo odsekal. V dvorani „del maggior consiglio“ v doždovi palači so pod stropom na stenah nameščene slike vseh

Knez Janko.

Al je bilo v Mletkih tudi iger,
kakršnih se tukaj mi igramo?

Vojvoda Draško.

Bilo iger, ali druge vrste.
V neko hišo zbrali so ljudje se
izza mraka in izza večerje.
V hiši bila množica je silna,
v njoj užganih sveč je bilo tisoč:
okol zida vsega so beznice
z narodom se tesno napolnile
in tako i vsa ostala hiša;
iz zidu si mogel opaziti
zijajoče, kot iz gnezda miši.
Kar se zástor neki je povzdignil
ter otvoril tretji del je hiše.
Dragi bog moj, da si videl čuda!
tu prihajal narod je nekakšen,
ki ga v sanjah nikdar nisi videl;
šareni, kot same divje mačke.
Kar po hiši vikati so jeli
in nekteri pleskati z rokami;
hotel sem se mrtev nasmijati!
Mala stanka; ti so odstopili
in za njimi drugi nastopili.

---

doždov od Olearija Antonija (804. po Kr.) do Girolama Priuli-ja (1567. po Kr.). Samo na 48. mestu je črna tabla z napisom: mesto za sliko onega, ki je bil radi izdajstva usmrčen.

1526. stolba = stopnice.

1532. v gledališče.

1536. Draško misli lože v gledališču.

1546. igrala se je morda kaka drama iz starih časov v čudnih oblekah.

Tako smešnih ni grdil še nihče
nikdar videl in nikjer na svetu;
ped so dolgi jim nosovi bili,
kot pošasti so oči vihteli
ter zijali, kakor gladni volki;
pa lesene noge nasadili
ter hodili, ko da so na drogih;
v cape, krpe bili so odeti;
da ga sreča človek sredi poldne,
vsa bi mu se koža naježila.
Dokler nekdo, da mu bog pomogne,
iz beznice neke ni zaviknil:
„Beži narod, hiša se je vnela!“
Dragi bog, da to sramoto vidiš!
čudna jeka, klepet in lomljava,
čudna vika, padale so kape,
sto ostalo jih je pod nogami,
vse se stiska, da ni moč črhniti,
kakor ovce, kadar zver jih goni.
Mi pa jutri zopet na igrišče,
v hiši pa ni bilo žive duše,
nô je prazna hiša zatvorjena.

1552. Ti so bili glumači na vse načine oblečeni in našemljeni.

1558. ključ pomenja 1.) kipenje vode, mlaz krvi = ključanje; 2.) vile, s katerimi se seno iz plasti jemlje; 3.) V Črnigori: dolg debel drog, ki služi za hišni krov in se naslanja z jednim koncem na hišni zid, z drugim na sleme; pa tudi vsak sličen drog. Draško misli tu na lesene noge ali hodulje (Stelzen), na katerih so glumači hodili.

1564. * nihče ni zavpil, da gori hiša, ampak po koncu igre so vsi drvili proti izhodu, kakor bi jim gorelo za petami. Zato si Draško ni mogel misliti drugače, nego da je nekdo zaklical, da gorí v hiši.

1568. padale so kape = padali so ljudje, kakor „turške kape“ = Turki.

Rad bi vam še jedno burko pričal,
vem pa, da ne boste verovali;
jaz sem videl več ljudi v Benetkah,
ki plešoč na vrvi so skakali.

Knez Rogan.

To ne more biti res, moj Draško;
jaz pa mislim, da je čarovanje.

Vojvoda Draško.

Nič ne vem, al gledal sem jih; mislim
tudi jaz, da to je čarovanje.

Obrad.

Kaj bi bilo, nego čarovanje?
Jaz sem čul od nekega mi deda,
v Boko nekdaj taki so prispeli
iz Talije, al odkod drugodi,
pa na trgu našem nastopili
ter ljudem so zbranim zaklicali:
„Le poglejte tega petelina!“
ko pogledaš tega petelina,
vlekel ti je gredico za nogo, —
ali v hipu bila je le slamka.
V drugič vikne: „Ljudstvo le poslušaj,
„vsak sedaj bo držal grozdič v rokah!“
„Grozdu boste bližali se z nožem,
„al pazite, da vas jad ne najde,
„nihče naj si grozda ne odreže!“
Dokler vsakdo po en grozd je zgrabil,
bližali so nože tem grozdovom,

1585. Talija = Italija.

1586. pazar = trg, sejem. Črnogorski pazar je v Kotoru pred severnimi mestnimi vrati; nanj prinašajo Črnogorci svojo robo naprodaj.

ko zazró to čudo nepoznano:
vsakdo sebe je za nos zagrabil,
nož pa k nosu svojemu pridvignil.
Slednjič vikne tretji zvrha zida:
„Narod slušaj, čuvaj se potopa!“
V to še reka zašumi na trgu,
naj je bilo moško ali žensko,
vsak da gazi, vzdigne si obleko;
kar ni vode, ni sledu od vode,
vsak pa dvignil je na trgu halje
in je stopal, ko da vodo gazi!
Ko spoznali šalo so sramotno,
narod skoči in bi jih pobili,
al Latini v Kotor so zbežali.
To igranje isto je onako,
kar na vrvi ples je, vojvod dragi.

Vuk Mićunović.

So lepó li pevali ob gosli?

Vojvoda Draško.

Kakšne gosli in nesrečo kakšno;
tu o goslih govora ni bilo.

Vuk Mićunović.

Jaz za vse njih igre brez godenja
ne bi dal ni jedne turške pare;
kjer ni v hiši čuti glasa gosli,
tam ljudje so in pa hiša mrtvi.

Serdar Radonja.

Vprašali smo že za vsako stvar te,
si li videl, vojvodo in dožda?

1612. Srbi dalmatinski imenujejo Italijane Latine.

1619. para (40. del groša) = 16 helerjev, dandanes para dinarska; dinar = 1 franc. = 100 para; para = 1 centime = 1 stotinka.

Vojvoda Draško.

Videl, bratec, kakor zdaj-le tebe.

Serdar Radonja.

Kakšen bil je, vere ti, povej mi!

Vojvoda Draško.

Bil je človek neke srednje roke;
da ni nosil onega imena,
ne bi moral bati se urokov.

Serdar Radonja.

In kako se zval je vojevoda?

Vojvoda Draško.

Valijero in ne vem kako še.

Serdar Ivan.

Je za naše kraje kaj te vprašal?

Vojvoda Draško.

Vprašal, bratec, sam ne vem, kako je.
Jaz pred njega šel sem z Grbičićem
klanjat se mu, kakor so mi rekli;
proti meni dožd se je nasmehnil,
vprašal me za vse je kraje naše
in dejal bi: „ljubi Črnogorce;“
ker po redu spomnil vse je boje,
kjer so naši Mletčanom pomogli.

1627., 1628. ako se ne bi imenoval in ako ne bi bil dožd benečanski, mu se ne bi bilo treba bati urokov, ker ga ne bi mogel nikdo zaradi časa ureči (tako neznaten človek je).

1630. Od l. 1694 do 1700. je bil dožd beneški „Silvestro Valier“.

1639. Mletčani so Benečani (Venetci, Vnetci = Mnetci = Mletci, kakor vnogi = mnogi = mlogi).

Al naposled je postal otročji;
vprašal me je za sosede naše,
za Bošnjake in za Arbanase:
„Kdar vlovijo“ pravi, „Črnogorca,
„naj jim pride živ al mrtev v roke,
„kaj storijo, ali pojedó ga?“
Kaj bi jeli, če boga poznavaš,
kaj bi človek htel človeka jesti!
„Pa sem čul“ mi zopet je govoril,
„tam je narod, ki uživa kače?“
Kakšne kače, princip moj častiti!
gnusno je na potu nanje zreti,
dlake vse ježijo se človeku.

Knez Janko.

Mislim, da te je lepo dočakal?

Vojvoda Draško.

Ne lepo le, ampak prelepo je!
česar nisem prosil, je obetal,
da sem mislil, ko šel sem od njega,
blagor meni danes in na veke,
glejte sreče za vse Črnogorce!
vsaj povedem saboj dosti praha,
da se bodo mogli biti s Turki.
A nazadnje vse to je izhlinil,
ko da prav nič nisva govorila!
in odslej mu ne bi verovál več,
če bi rekel, da je „mleko belo“.

Knez Rogan.

A kako so te hřanili, Draško,
so li bila dobra njih jedila?

1650. princip, dožd.
1659. prah, smodnik.

Vojvoda Draško.

Tu ni bilo jela razen kruha;
pa prinesli neke so slastice,
pa tri ure liži na obedu.
Tukaj dva sta dela ljudstva bila
mlada, vendar že obrezzobela,
ker slastice vedno sta lizala;
baš želján sem se mesá najesti.

Vuk Mićunović.

Hvala bogu, čudo preveliko!
Vidite-li, tukaj-le v Kotoru
baš tega-le Sovro providora
in beneško drugo vso gospodo?
Bolj diši jim jajce od kokoške,
nego oven ali koščеk sira.
Kakšno čudo v stanu so na leto
kuretine oni pozobati!
Ginejo pa pri vsem tém bogatstvu;
trebuh dolg jė, brijejo si brke,

1667. onih poslástic, katere so iznesli pred Draška, letá ni mogel jesti, ker jih ni bil navajen.

1676. izmed benečanskih uradnikov je bil v Kotoru včasih tudi „sopraprovidur“ (tal. „sovraproveditore“). Vladika je videl to ime morda v kaki stari listini in je po pomoti mislil, da je „Sovra“ osebno ime providorjevo in je tako napravil „Sovro providorja“. * Mogoče pa je tudi, da je vladika za nalašč nakazil to ime v „Sovra providora“, ker je on po vsej priliki zadosti razumel italijanski, pa je hotel le to ime šaljivo upotrebiti v ustih priprostega Vuka Mićunovića, da pokaže naivnost svojih junakov, kakor je šaljivo prikazal tudi popa Mića, in pa Vuka Mandušića, ki je resno mislil, da mu morejo primorski majstori razbito puško na novo skovati. Ljubiša imenuje tedanjega sovraprovidurja „Soranzo“.

1680. kakšno čudo, kako čudovito število.

1683.—1685. Gospodje po priliki do konca XVIII. veka niso nosili ne brkov, ne brade, nego so imeli obraz golo obrit. Lasé so

pa s pepelom sipljejo si glavo
in uhane nosijo kot žene.
Ko zvršil je trideseto leto,
vsak postane kakor babetina;
od sramote gledati ne moreš;
kadar stopa malo po stopnicah,
bled postaja, kakor je perilo,
nekaj pa mu zaigra pod grlom,
rekel bi: „Na, tale čas umrje.“

Sečejo pecivo*) in sedejo h kosilu. Serdar Janko vpraša, čigov je prav, kateremu on gleda v pleče. Rečejo mu, da je ta Martina Bajice.

Serdar Janko.

Divno pleče, divno tudi piše!
blagor tebi za naveke starček,
čudnega boš nekaj ti doživel!

Knez Rogan.

Ktero pleča stran drže za našo,
je-l od križa ali je od stolpa?

Knez Janko.

Mi smo vedno križa se držali.

---

si posipali z riževo moko, a Talijani in Francozi so često nosili v ušesih uhane.

*) „pecivo“ ni pečeno testo, nego pecivo pomenja tu in na vseh mestih pečeno meso = pečénko.

1695. Sinovi Martina Bajice so se brzo lepo odlikovali v boju s Turki in zato jih slavi kolo v st. 2622.—2647.

1697. gornji del pleča se imenuje križ, dolnji pa stolp (stub), Znaki križa se tičejo krščanov, znaki stolpa pa Turkov, ker imajo njih džamije munare podobne šiljastim stolpom.

Knez Rogan.

Tisoč pleč sem ovnovih oglodal,
al nesreče take nisem videl!
koga je to pleče, ktero gledam?
njega hiša bode ugasnila,
v njej prepeval več ne bo petelin;
tu v sredini pleča je votlina,
kot da bi ga bil prebol sè šilom;
a po njem je dvajset raznih grobov
in nobeden teh ni izven hiše.

Vsi gledajo ono pleče in se čudijo, kakšno je; vprašajo, od čigovega je brava in pravijo jim, da je od brava Skender-age Medovića.

Knez Janko

(gleda neko pleče in priča iz njega).

Dvajset tale mož ima govedi,
lepo mu je gumno pokraj hiše,
sleme hiše mu je dosti jako,
jaki so mu tudi lepi konji;
skriva v hiši mal zamotek novcev,
pa bi rekel, da jih ni premnogo
in za njih pač vsi vedô mu v hiši.

Vukota Mrvaljević (priča iz pleča).

Čuden, bogat plen to pleče znači,
al krvav je, da ga bog ubije;
Kosovo je okolj njega leglo!

1699. Vuk nasproti pravi v rečniku, da se pleče ne sme oglodati, ampak da se mora meso s prsti očupati. Prim. še st. 1725 in 1728. in na kraju knjige dotični članek.

1717. Kosovo itd., okoli njega je grobov, kakor na Kosovem polju, t. j. premnogi bodo poginili, ko se bode plen odnašal.

Vuk Mićunović.

Kaj bajete, kakor bájalice
ali babe, kdar bajéjo z bobom.
Kaj kosti pač vedele bi stare,
kaj komu se bode dogodilo.

Vukota Mrvaljević.

Kakšne jade pa ti tu modruješ?
saj po plečih ti več prorokuješ,
nô desetek kdormudrago drugih;
ne daš nikdar oglodáti pleča,
nô ljudem jih grabiš kar iz ustî.
Meni si jih stotino ugrabil,
da bi preje vraga v njih zagledal;
v tem je prošlo tebi pol življenja.

Vojvoda Batrić.

Daj no, Vuk iz Lješevega Stupa,
vzami gosli, pa nas razveseli.
Kdar je dobro, naj bo tudi bolje.

Vuk Lješevostupac (poje):

Čevo ravno, gnezdo si junaško,
a krvavo ljudsko razbojišče,
mnogih li se ti spominjaš bójev
mnoge majke ti si ojadílo!
napolnile ljudske so kostí te

1718. bajalica, žena, katera baje, bajati, bajem, s čimerkoli, posebno z besedami iskati, kako bi zvedel bodočnost ali da izvršiš, kar bi se po prirodnem potu ne dalo lahko, ali sploh ne moglo zgoditi.

1719. žene skuhajo žita vsake vrste in iz njega gatajo, kaka bode letina.

1730. Lješev Stup je selo v Bjelicah.

1733. Čevo. prim. op. st. 1357.

napojilo z ljudsko si krvjo se!
vedno hraniš od dne Vidovega
z mesom kônj in pa junakov hrabrih
gávranove in volkove mrke.
Strašno bilo gledati si nekdaj,
črni dim je tebe vse pregrnil,
stotisoči Turkov je pridrlo,
okolj tebe puške so grmele,
vriščale tisoče mladih môž so,
a gavrani krokali so v jatah.
Izza tmine tudi solnce greje:
nad teboj zvečer se je zvedrilo,
mrtve Turke šteli smo po tebi,
pogoditi pa se nismo mogli
o številu, koljko jih je bilo.

(Odloži gosli.)

Vojvoda Batrić.

Daj no, Vuk, ne pretrgavaj pesmi,
saj veselja ni brez javor-goslî.

Vuk: Ne umem, vojvoda, zato je boljše, da omolknem.

Pokajo puške po polju, pevajo ljudje, katerih je okoli stoinpetdeset.

Vojvoda Draško.

Kdo so oni, kakor da so besni?

Serdar Janko.

Ono so ti svati Mustafića,

1741. mrk — črn, tèmen.
1742.—1752. ne vé se, kateri boj je to bil.

ženi pa se Sulejman barjáktar
s sinovico kádije z Oboda.

Vuk Mićunović.

Vendar niso Turki vsi svatovi,
nego vmes so tudi Črnogorci!

Serdar Janko.

So med njimi tudi Črnogorci,
malo manje, nego polovica.

Vuk Mićunović.

Kam so htele te podmizne psice,
Brankovići ino kotlolizci?
kaj pa hoče društvo jim s Turčini?

Knez Janko.

Kakšna pa je vražja ta ženitev,
ko poroke nimajo nobene,
nô živijo, kot živina druga.

Serdar Janko.

Res nobene ni pri njih poroke,
le pogodbo sklepajo nekakšno,
kakor kdar se krava daje v rejo.

1758. Leta 1484. je Ivanbeg Crnojević zgradil na reki, ki se je tedaj imenovala Obod, dandanes pa „Crnojevića Rijeka“, gradič Obod ali Obodnik (prim. st. 2704.). Ta gradič je izročil l. 1690. (prim. op. st. 1048.) skadrski paša Sulejman črnogorskim poturčenjakom, a ko so Črnogorci iztrebili iz dežele vse poturčenjake, so razorili tudi Obod (pr. st. 2704.), tako, da se vidijo dandanes samo še razvaline njegove. sinovica = bratova hči.

1769.—1771. pri muhamedovcih je v resnici poroka bolj civilna pogodba, nego cerkvena, vendar pa se sklepa zakon pred imamom (svečenikom); dandanes je tudi pri turkih čista formalnost, da se plača pri venčanju (poroki) cena za ženo; to je ostanek iz stare dobe, ko je ženin zares moral kupiti nevesto od njenega očeta.

Oni žen ne štejejo v družino,
nô drže jih kot prodano robje.
Pa velijo: žena je za moža
sladki sadež al pečeno jagnje;
dok je taka, naj ostane v hiši,
če ni taka, venkaj ž njo na cesto.

Knez Rogan.

Hvala bogu, pasjega plemena,
ko da zla in krivde je pijano!
kamor pride, tu izgine zakon;
zakon mu je, kar želi srcé mu,
česar noče, ne stoji v koranu.

Pojejo svatovi po polju.

Svat Turčin.

Gérgeleze, krilo sókolovo,
ki na konju si poletel k raju
samovoljno brez nobene sile,
da popreje prideš pred proroka,
hurije so divne zarobile
tebe, da si nam tako zakasnil.
Pridi k nam že, časka ne počasi,
na krilatem svojem konju pridi!
ne pozabi sablje in miždraka,
niti biča svojega iz pekla,
ker ušesa dvigajo že vlahi,
da pobereš čredo v svojo leso, —
volcje so ti ljuto ogladneli.

1783. Gergeles — Gerzeles — neko brdo v Budimu (Ofen). Srbi pripovedujejo, da je neki Turčin iz Bosne Gerzeles-Alija (ki se opeva tudi v pesmih) skočil na konju s tega brda v Donavo za carjevo zdravje, ko so Turki (l. 1526.) osvojili Budim. Vuk. — V národnih pesmih ga zovejo „Gjergjèlez i Gjerzèlez“.

1791. miždraka = kopje.

Naj zasije meč ti damaščenski,
da ne laje pasjad na proróka.

Svat Črnogorec.

Kje si, Marko, silni naš delija?
če si tudi turški bil pridvornik,
pa si vendar bil i naš perjánik.
Marko, šarca svojega zjáši,
od orožja pa prav nič ne vzâmi,
le svoj težki buzdovan zagrábi,
ž njim pogodi Alijo med pleča,
pa na čast mu hurije in prórok!

Svat Turčin.

Ilderime, buzdovan svetnika,
je li malo ti krščanske vere
med iztokom in zapadom bilo,
da izgnal bi krilatega konja
ter napojil damaščenko s krvjo
in postal bi šehit najstrašnejši,
nego vstal si, da Fatimo teraš,
hčer edino svetega proroka?

1798. Marko kraljević, najslavnejši junak srbski. glej na kraju knjige opazko. delija = junak.

1801. šarac = šaren konj (Schecke).

1804. Alijo, Gjergelez-Alijo.

1806. Ilderim (blisek). Tako so nazvali Turki Bajazita I. (l. 1389.—1403.) zaradi njegove brzine in moči.

1810. damaščenka = damaskija = sablja kovana na način kakor v Damasku.

1811. šehit = mučenik, junak.

1812., 1813. Muhameda je od vseh njegovih otrôk nadživela samo hči Fatima, ki je bila četrta hči njegova od prve žene Hadidže. Njo je Muhamed najbolj ljubil ter jo je udal za svojega netjaka, junaškega in vernega druga Alijo. Tu je treba pod Fatimo

tu si zgrešil bogu in proróku;
njiju krivca on je zlo poplačal.
Al ti prosto dinovo je mleko,
ker rogove Bosni si polomil,
vse poklal, kar ni se sunetilo;
samo fákir pustil si fukáro,
da nam služi in pred križem toži.

Svat Črnogorec.

Obilić, o zmaj ti ognjeviti,
kdor te gleda, mu bleščé oči se,
vedno bodeš slavljen od junakov;
nisi pustil krone nam sramotno,
ko si carja pod čeljust zabodel
in zagazil turški veri v čorbo.
Vidim zdaj te kako jašeš ždrala
in razganjaš pri šotorih Turke.
Kaj li bode, kdo li bo ugodil?
Srb in Turčin nikdar nista složna,
nego prej bo morje osladelo.

---

razumeti sledbenike Alijine, tako imenovane šijite, t. j. pristaše Alijine (šijat-Ali) in posebno Perzijance, ker je v Perziji največ šijitov.

1815. Muhamed je težko kaznil krivca božjega in prorokovega, Bajazita, ker je dopustil, da ga je Timur premagal.

1816. din = duh, vera. „prosto ti bilo mleko" oprosti naj se ti, da si bil z mlekom vere vzgojen!

1817. prim. op. st. 22.

1818. sanetiti se = obrezati se dati.

1819. fakîr sg., fukara plur., arab. = berač, fakir fukara = beraški berači.

1824., 1825. nisi dal sramotno, da bi nam Turki odnesli carstvo, ko si udaril na Murata na Kosovem polju.

1826. * Zagaziti komu v čorbo vere. Velika razžalitev je, ako kdo stopi z umazano nogo v juho. „dinu zagaziti v čorbo" znači torej, razžaliti turško vero. primeri sl. pregovor: „pljuniti v skledo."

1827. konj Miloša Obilića se je zval zdrâl = žrjav.

Svat Turčin.

Drž' Alija, ljubice kopile!
Kotarke so mlade se razbegle;
sram naj bode sivega sokola,
terat' dolgo jato jarebičic,
pa mesa za sebe ne dobiti.
Udri, Tale, s svojo drenovačo,
ki pod njo kot oreh rebro poka,
če bi pol vas glave izgubilo,
ne puščajte Kose pri kavurih;
tako sadje pač ni za kavure.

Svat Črnogorec.

Beži Komnen, oj junak ti drzni,
ko si tako srno si ulovil;
že zadosti si odmoril krila,
niso daleč ti Kotárji ravni;
vera se je Hajki omilila,
komaj čaka, da ti se prekrsti.

1832. Alija. Neka národna pesem priča, da je Alija Bojičić s pomočjo drugih Turkov (med njimi je bil tudi Tale od Orašca) hotel ugrabiti Koso Smiljanića. (Vuk. nár. pjesme. III. br. 26.) ljubice kopile = ljubice nezakonski sin.

1833. kotarke so žene iz Kotarjev. Kotári (Kotárji) so kraj v Dalmaciji okoli Zadra izmed Zrmanje, Krke, Bukovice in morja; iz njih so jemali Benečani mnoge vojvode in vojake v borbih s Turki.

1837. Tâle od Orašca (Orašac je mesto v sev. zapadni Bosni) ali „budalina Tale", kakor ga često zovejo narodne pesmi zato, ker je bil na videz solud (nekoliko lud) v resnici pa dober junak, velik prepirljivec in šaljivec; njegovo navadno orožje je bila batina (palica) iz drenovine, obita s 1000 klinci.

1840. kavur = kaur (od kafîr, arab. = nevérnik), od todi tudi ime Kafírov, afričanskega plemena črncev (Kaffern).

1842.—1847. Narodna pesem poje o barjaktarju Komnenu, bratu kapitana Senjanina Iva, da je ugrabil za brata Turkinjo Hajko (Hajkano), sestro Frce Ibrahima od Udbine; ko pa je Senjanin Ivo

Daj, zakriči, oj Novak starína,
zvrh Klisure, kakor si navajen,
ker so dinu uhlji zamašeni
in probudi bolho mu v kožuhu.
Bajo, živ naj nihče ne prehaja!
svatovi naj ne budé planine,
če jim ti al Lim ne dovolita.

Izide Mustaj-Kadija in prosi mladež, da naj ne poje takih pesmi poleg zbora črnogorskega, da ne bode komu od glavarjev kaj žal, nego naj pojó svatovske pesmi in on začenja sam pevati.

Mustaj-Kadija.

Oj ne žali majka Fatime;
vdana jê in ne pokopana;

čul s kakšno muko je Komnen to izvél, dal jo je njemu za ženo. (Vuk. nár. pjesme, III. br. 27.).

1848. starína Nóvâk je bil velik junak in hajduk ter se pogosto o njem peva v narodnih pesmih, a zvali so ga starìno, ker se je bil pod starost pohajdučil.

1849. Že A. Vrančić, ki je potoval l. 1553. po Balkanu, je čul pripovedovati od národa, da je Klisuro (Κλεισοῦρα novogr. zapah, ključavnica. Tako se imenuje tudi Klis ali Klisura neko mesto v Dalmaciji, ki leži v soteski, skozi katero so pridrli Sloveni v Dalmacijo do Solina = Salona pri Spljetu). Pod Staro planino (Balkanom) pri Vetrenih zgradil ali Novak Debelje ali Marko Kraljević. (Rad jug. akad. 37. 115.), Vuk pa (v rečniku s. v. Stara planina) spominja ta dva stiha iz nar. pesmi: „a na onoj na Planini Staroj, ongje bješe starína Novače“. Nasproti po Milićeviću (kneževina Srbija 785.) je sedel Novak v svoji kuli (gradu) na brdu Novákovcu, brat njegov Deli-Radivoj pa proti njemu na Klisuri na vhodu v banjsko dolino (v Aleksinskem okrogu). Deli = junak.

1850. din = turška vera = Turki.

1852. Bajo. pr. op. st. 1046.

1854. Limo = „znatni naš harambaša in junak, kateri se opeva v národnih pesmih.“ (Vuk, rječnik.)

Merilo svatbene pesme: ⏊ ⏑̲ ⏊ ⏑ ⏊ ⏑⏑ ⏊ ⏓

1856. udati se = (omožiti se) za koga.

roža z debla svoj'ga ni pala,
nego v vrt je svoj prenesena.
Suljo bode čuval Fatimo,
kakor v glavi svojo zenico.
Stas Fatime je od divote,
nje očesi zvezdici dve sta,
lice jej je jutro rudeče,
izpod venca svetla danica,
usta só jej zrezana s paro,
ustne so jej z rožo užgane
in med njima včasih zablisne
snežna grivna biserjev malih;
grlo jéj je čista fildiša,
bele roke krila labodja,
nad tem cvetom plava zornica
in vozé jo vesla srebrna.
Blagor odru, kjer odpočine.

Svat Črnogorec.

Sokol mrzi polja krita s prahom,
sokol noče žabe iz mlakuže,
sokol ljubi skalnato višino,
sokol išče ptico jarebico,
jarebico, tanko in plašljivo,
pa telesa, kakor živi ogenj.

Svat Turčin.

Dne ne troši svatski starejšina!
ure danes tečejo kot leta,

1864. pod lasmi (vencem) jej lice sije kakor danica.
1865. majhna, kakor bi jih bila prerezala para (majhen novec).
1866. kakor da na njih žari roža.
1868. grivna = nabrani biseri = zobjé.
1869. fildiša = slonova kost.
1873. oder = postelja.

Sulju bodo neizmerno dolge.
Bog je dragi nekolíko dnevov
uživanju zemljici poklonil;
greh pač bil bi, da jih še kratimo.

Vojvoda Stanko.

Oj sramotne, grde mešavine!
al ste čuli, kaj so prepevali?
prav zastonj se nedružina druži.
Vse nekaki stari prígovori:
Miloš, Marko — Mujo in Alija!
Sprema se na tiho, pa da poči;
na vseh krajih prekipeva lonec.

Vuk Mandušić.

Kaj se vendar družijo s krvniki?
da oboje zvariš v jednem kotlu,
ne bi se jim juha pomešala.

Vuk Mićunović.

Brezobrazne, prljave vlačuge,
ki so čast nam v blato povaljale!
za junaško ne vedo poštenje,
sicer ne bi vlekli se za Turki.
Mrzki bolj so oni mi od Turkov,
pa ni Turki niso meni briga.
Záman s Turki pričkajo se oni,
ko jim lonce ližejo kot psine!

Bogdan Gjurašković.

Oni hteli so naprej tak' peti,
pa ne da jim lokava lisica.

1892. človek samo nekaj časa trpi krivico, kedar pa mu je preveč, pa skoči proti njej.

1896. prljav = umazan.

Viditeli onega kadíjo?
ni mu para v vseh deželah štirih.
On medene govori besede,
zvija se, ko vrag okoli križa,
al je gobe poln in lókavosti;
ni krvnika hujšega krščanom,
naj konča ga puška črnogorska!

Svatje so odšli mimo. Majhna stanka. Potem se prikažejo pokajnice *) in sestra Batrićeva toži pred njimi.

Sestra Batrićeva.

Kodi si mi ti odletel,
moj sokolič!
od predivne jate svoje,
bratec hrana!
nisi znal za Turke lažne,
bog proklel jih!
da te bodo prevarili?
divna glava!
ah, ti svet moj izgubljeni,
solnce bratec!
moje rane neozdravne,
rana ljuta!
oh oči mi iztaknjéne,
vid oči mi!
Komu brate sí ostavil,
bratska hvala!
in očeta starca Pera,
gorje Pero!

1907. na vseh štirih koncéh svetá.

1910. goba = Aussatz.

*) pokajnice (glej na kraju knjige opazko).

1921. Pero = Peter.

in tri mlade sestre svoje?
kukavice!
sedem snah, ki si ostrigel?
brez utehe!
kaj si nisi čuval glave?
ljudska vila!
ž njo krvnika si nasladil?
bratska dika!
So na vero te pobili,
nezvestobe!
divno Travnik okitili,
skupijo naj!
s tvojo lepo, krasno glavo,
kuku, lele!
Kdo odslej bo zbiral čete,
četovodec!
kdo krajini branil krilo,
bratsko krilo.
kdo bo sekal turške glave!
ostra sablja!
Da propál si v ljutem boju,
smrtonosec!
kjer grabé se srbski momki,
mladi momek!
za orožje in za glave,
proste rane!

1923. snahe, ki so za njim morale ostriči venec, imajo s tem le prazno uteho, ker strižba lâs ne more nazaj pozvati v življenje.

1926. na vero: dali so mu svečano besedo, da ga bodo v miru pustili, ako pride k njim, pa so besedo prelomili.

1928. nataknili so njegovo odsekano glavo na mestnem zidovju. — kuku lele = vzklik žalosti.

1930. krilo = perut, bok, varstvo.

1934. proste rane: ako bi bil pal v boju, naj bi bile oproščene rane onim, ki so te ubili.

al na veri si v neverju,
verna glava!
O, da mi se duh pomami,
sestri tožni!
da bi tebe pozabila,
kukavica!
e, prezgodna glava bil si,
mladi bratec!
Da sedel si poleg carja,
modra glava!
bil postal vezir bi carjev,
sestri tožni!
da sedel si poleg kralja,
moj vladika!
general bi bil postal mu,
roža moja!
Da bi mogla razvedriti,
srce moje!
s tvojim mrtvim se obrazom,
kamen name!
da oči ti vidim črne,
oj, oči mi!
da poljubim mrtvo glavo,
mesto brata!
da počešem dolgi perčin,
jaoh meni!
in junaško zvežem čalmo,
sestra tožna!

1935. namreč poginil.

1936. črna = v črno žalno obleko odeta.

1947. perčin, dolgi čop lasí, katerega nosijo moški zadaj na glavi do tilnika.

1948. čalma = saruk, svitek okoli glave.

Zdaj pa v rokah si krvnikov,
skupijo naj!
glavo bodo nagrdili,
prekrvniki!
Mnogo dobrih bratov našel,
oj gorjé nam!
glave sokolov izbranih,
gorje bratje!
boš po Travniških zidovih,
bog proklel jih!
glav pa bratskih ne poznal boš,
nič utehe!
ker so glave nagrdili,
nezvestobe!
Kam če tvoja mlada žena?
oj, gorje ji!
dvoje tvoje lude dece?
oj siroti!
kaj če jadni ded ti Bajko,
o, moj Batrić!
ki je tebe bil odgojil,
teško njemu!
Proste tvoje ljute rane,
o moj Batrić!
al ne prosti težki jadi,
gorje, rod moj!
ker je zemlja poturčena,
bog proklel jo!
skamenili se glavarji,
kamen v dom jim!

1950. prekrvnik = hujši od krvnika.

1956. luda deca = neodrasla deca, ki še ne ve ceniti izgube.

Vsi glavarji plačejo in ko so čuli ime Batrićevo, so vsi izšli plačoč pred pokajnice. Sestra Batrićeva se zagrli s knezom Bajkom, svojim dedom, zgrabi njegov nož izza pasa ter ubije sama sebe; Bajko se onesvesti in pade poleg mrtve vnukinje.

Vuk Tomanović.

Hvala bógu za veliko žalost,
ki nas danes našla je nenadno.

Vsi molče in plačejo.

Vuk Mićunović.

Oh, do boga, oh na veke vekov!
čudno danes smo povsem propali!

Knez Rogan.

Osemdeset let imam na hrbtu,
stokrat gledal naše Črnogorce,
gledal Turke, gledal sem Latine,
take mlade glave nisem videl!

Vuk Tomanović.

V naših gorah nikdar se ni dvignil
tak mladenič, kakor je bil Batrić.
Bil junak je, kakor ptica s krili,
gledal sem ga, ko je skakal z momki;
skočil z mesta štirnajst stop je daleč,
a iz trke dvajset stop in štiri;
iz zagona tri preskočil konje.

Vuk Mićunović.

Kaj pomaga kriti ono, kar je?
takega ni sivega sokola
Črnogorka še doslej rodila!

1964. * Ako se kaka nesreča pripeti, tešijo se Bokelji in Črnogorci z vsklikom „Hvala bogu i za to".

1977. trka = dirka.

1978. „iz zagona" znači „kolikor se je treba zagnati".

Nikdar človek vedeti ni mogel,
al brhkejši, al je bil vrlejši,
al modrejši, ali pa ljubkejši.
šestkrat ž njim sem v metežu bil skupaj;
prah gorí tu pred očmi junaka
in tu glave mrtve z ram letijo;
jaz oči še takih, kot železnih,
nisem videl pri nobenem momku,
pa ni polnih dvajset let mu bilo.
Kaj tajil bi, moji Črnogorci,
nož je v živo mi srcé zasadil,
zemljo našo pa zavil je v črno.

Vuk Tomanović.

On je komaj malo ponarasel,
Črnogorca že je bil v junaštvu
pogotóvo vsakega prekosil;
sedemnajst al osemnajst odsekal
turških glav je od njihovih trupel.

Vojvoda Batrić.

Bog ubij ga jaki še po smrti!
al je mogel Turkom kaj verjeti
ter na vero njim se prepustiti?

Vuk Tomanović.

Veren bil je, kot ljudje, žal, niso,
pa ga ono pseto Čorovića
premamilo je na bratsko vero,
al sramotno, črn obraz mu bodi!

1986. prah = smodnik.

1999. Vojvoda Batrić je tako ogorčen, da je tak junak propal, da mu v jezi želi, da bi ga bog, ako ne bi bil že mrtev, še jedenkrat ubil, ker je šel Turkom v past.

2005. črn obraz = sramota, črn obraz mu bodi = sram ga bodi!

Serdar Janko.

Je li ž njim se izkopala hiša?

Vuk Tomanović.

Ne, moj serdar! ali kaj koristi?
dvoje moške dece je ostalo,
jedno drug'mu vode dat' ne more,
lepa sta pa kakor dve jabolki.
Ali kdo bo deco kdaj dočakal?

Knez Janko.

Koliko pa bratov je ostavil?

Vuk Tomanović.

Sedem bratov, ki so vsi jednaki.

Knez Janko.

Ti ga bodo menda osvetili?

Vuk Tomanović.

Bodo, knez, ga; ali kaj koristi?

Knez Janko.

Kaj koristi? Človek, kaj golčiš tu?
če mogô ga dobro osvetiti,
ko da bi ga dvignili iz groba!
Vendar pa je jadna ta nevesta,
ki se dan's med nami je ubila,
srce moje silnejše pretresla,
kot nesrečna glava Batrićeva.

2006. ali mu je rod iztrebljen, uničen, t. j. ali ni ostalo moške glave v hiši?

2013. t. j. vsi so jednako hrabri in odvažni.

2015. kaj koristi, ako ga osvetijo, ko ga ne morejo zopet oživiti?

Serdar Janko.

Ne govori, knez nam o teh jadih;
taka žalost ni se tu na svetu
dosedaj še često dogodila,
pa srcé ji počilo je v prsih
in obrnil svet se ji narobe
radi tega sivega sokola,
da ni mogla žalosti brzdáti
ter je sama sebi smrt zadala.

Knez Rogan.

Smrti njene je nesreča kriva!
kamen počil žalosti bi take,
kaj za takim bratom ne bi sestra!
Eh, prediven bil je, jad ga našel!
Kadar htel je kam na pot oditi,
del na prsi gizdave je toke,
šal rudeči zvezal okol glave,
padal mu je perčin po ramenih,
dve kuburi je za pas si vtaknil,
a ob pasu meč si je pripasal,
z roko pa je džeferdar zagrabil:
krasno lice, visok kakor kopje, —
kdar pomislim, kakšen je junak bil,
razpalé kraj mene se plameni.

2027. obrnil se ji je svet = (n. obrnili so se ji možgani). V primorju pravijo „vrti se mi svet“ (mi gira il mondo), namesto „vrté se mi možgani“.

2035. predíven bil je, jad ga našel. — Že stari Grki in Rimljani so verovali, da bogovi črté preveliko srečo človeka.

2037. Črnogorci so po priliki do dobe Petra II. nosili fes in ga često pasali s s a r u k o m (= šalom); še le v našem času se je udomačila kapa, kakršno nosijo sedaj Črnogorci.

2039. kubura, samokres, pištola. džefèrdar, âra, dolga risana puška.

Glavarji sedé okoli velikega gumna in razgovarjajo se, kar pride 300 do 400 Ozrinićev, Cucov in Bjelic. Vsi so posedali pred glavarje in drže dolge puške na ramenih.)*

Serdar Vukota.

Dobro dóšli! Kaj, ljudje, je bilo?
krenili ste nekam, ko na vojsko.
K temu sili neka vas nevolja;
da ni dòšlo, boga vam, do krvi?

Vojnik.

Serdar, ni še dóšlo do pokolja,
vendar bi se moglo doslutiti.

Drugi od vojnikov.

Pop iz Cucov, daj jim ono pismo,
ki si spisal ga med nami vsemi;
kratek čas jim dela naj to pismo,
ker sicer jih z vpitjem zaglušimo.

Pop Mićo daje pismo vladiki Danilu; vladika gleda in ne govori nič.

Knez Janko.

Kaj je bilo? Vladika, kaj piše?

Vladika Danilo.

Jaz ne umem tega pisma brati.

Daje ga knezu Janku, da ga popu povrati.

Knez Janko (gleda pismo).

Divno pismo, jadi ga ubili!
krasno li je na popir zloženo,
kakor da so kavsale kokoške.

---

*) Za Ozriniće prim. op. st. 312., za Bjelice op. st. 822. Cuci pa so pleme ob avstrijski meji zapadno od Ozrinićev.

Vsak se smeje. Knez Janko daje pismo popu ter mu govori:

Knez Janko.

Pope Mićo, vzami to le pismo,
in prečitaj, da zvemó, kaj piše.

Pop Mićo jemlje pismo, dolgo ga gleda in počenja čitati:

Pop Mićo

Um ... dam ... am ... bi ... nu ... no ... na ...
ša ... ra.

Vuk Mićunović.

Kaj lepo pač ta-le sablja čita,
divno li si danes nas zabavil!
kje, za boga, si tako naučil?
al v Benetke morda si poslan bil?
če tako že svoje pismo sekaš,
kaj bi neki s tujim pismom delal?

Pop Mićo.

Vuk moj, ti se z manoj menda šališ?
tako branje, kakršen je nauk;
da je meni boljši bil učitelj,
pa bi tudi jaz zdaj bolje čital.
Kakršno je, da je! Moja briga!
kdor zna bolje, širno mu je polje!

Vuk Mićunović.

Jaz ti ne bi bire odmerjaval,
če bi mene slušali, ni zrnca.

Pop Mićo.

Saj mi žita ni za pest ne dajo,
nego runo ali kepo sira;

2062. ta-le sablja, metonimija za „ta junak".
2077. runo = ovčja koža.

in še to mi dajo le na silo,
kaj dajalcev naših ne poznaš li?

Vuk Mićunović.

Amanati, ne razsrdi mi se!
a kako jim čitaš leturgijo,
ko v pisanju si tako nespreten?

Pop Mićo.

Amanami, jaz je i ne čitam;
niti mi je knjiga od potrebe,
niti kdaj jo v cerkvi jaz odpiram.
Dobro vse na pamet sem zapamtil
leturgijo, venčati, krstiti,
in pa druge manjše vse potrebe;
in če mi je kaka stvar potrebna,
pojem kakor pesem jo na usta.

Knez Janko.

Čuden popa, jadi ga nè bíli!
takega pač ni več na tem svetu.

Vsi v smeh in v vpitje.

Serdar Vukota.

Daj no reci, kdo, čemu ste príšli,
pa da gremo, da nas mrak ne vjame.

Jeden Cuca.

Hočemo in dosti pač imamo:
prosta sablja turška bodi stokrat,

2080. amánet, m. depositum, zálog. arab. émanét, ostava, zálog, kár se da komu na vero, da čuva; v zakljinjanju isto kar „vera“: amanati = vere ti, amanami = vere mi, amanani = amana nami, amanavi = amana vami.

2081. leturgija = pravoslavna maša.

2087. venčati = poročati.

2091. bili, od „biti, bijem“.

ki nas seče od Kosova semkaj,
pri tej zlobi, ako je resnica.
Šest al sedem let je že preteklo,
da prihaja neka proročica
v našo sredo, pravijo iz Bara:
daje trave in zdravila včasih
in pripravlja tajnostne zapise,
da človeka puška ne ubije.
Vsak jo smatra, naj mi bog oprosti,
ko da sveti jo je duh razsvetlil!
Vrag nečastni jo med nas privel je,
zdaj je tega dva al pa tri tedne;
in začela, česar ni doslej še,
čarovnice je naznanjevati.
Dvajset jih do zdaj je ovadila,
pa i sebe samo je izdala.
Več so glav kot petdeset ubile
in od teh so tudi vse pojele,
vse otroke, kteri so pomrli
in mladenče od pušák ubite.
Pa se narod ves je zdaj popuntal
ter ne vejo, kaj jim je storiti;
pomrzeli jedni so na druge.
Le po čudu smo jih z mnogim jadom
razdvojili, pókolj zaprečili;
komaj smo jih tudi sem doveli,
da bi temu zlu vi našli leka.

Vuk Mićunović.

Oh živine! bog naj jo poseka!

2098. ako je zlo resnično, da imamo doma veščice. (vešče = Hexe). gl. na kraju knjige pod „vieštica“.

2101. Bar (Antivari) je gradič ob morju med avstrijsko mejo in reko Bojano. Sedaj pripada Črnigori, preje je pripadal Albaniji (Arvaniji).

radi česa ste se hteli klati!
kje pa vam je ta zlosrečna baba,
ki med vas je vrgla nož krvavi?

Isti Cuca.

Tukaj smo jo saboj pripeljali,
da pred vami o tej stvari priča.
Ona pravi, da bo vse odkrila;
pa odkriva, bog jo naj ubije!
ko da človek vse z očmi bi gledal.

Pristopi veščica in proročica.

Knez Janko.

Reci, baba, si li čarovnica.

Baba.

Res sem, knez moj; ni koristi kriti!

Knez Janko.

A kako se delate veščice?

Baba.

Neko travo mi zato imamo,
pa to travo zvarimo si v loncu
in po redu tremo se z mazilom,
slednjič pa se v vešče spremenimo.

Knez Janko.

Pa naposled, kaj zgodi se z vami?

Baba.

Zbiramo se na medenem gumnu:
sámo nam je znano, kje je ono.
jašemo o marcu na vretenih
in potajne vodimo pomenke,
káko zlo bi kómu naredile.

2127. vam je dala póvod, da bi se bili skoro poklali.
2141. Primeri op. na kraju knjige.

Znamo v vsako zver se pretvoriti;
vozimo se s srébrnimi vesli,
ladja nam je jajčija lupina.
Zla storiti mrzkemu ne smemo,
kdor pa mil je ali naša svojta,
sled njegov za sledom pokončamo.

Vsi iz jednega glasa.

Vidite li, káko nič ne ume?
istina je vse, kar je pričála;
ne bi sama sebe sramotila,
da se v družbo to ni zapisala.
zdaj kesa se grešne duše svoje,
ker nam sled je, deco, izkopala.

Knez Janko.

Slušaj, baba; vse ti rad verujem:
more biti pač medeno gumno,
jahati se more na vretenih,
al za ladjo in srebrna vesla,
tega nihče ti verjel ne bode,
ker je taka ladja le preslaba.

Baba.

Istina je, duše mi, moj mili!
in čemu nek' danes bi legala,
ko z nogami že visim nad grobom.
Ampak slednjič kes sem obudila,
rajša hočem iti pod gomilo
z vsemi vred, ki spadamo k tej družbi,
nô zlo delat', kakor dosedaj smo,
da si morda dušo s tem olajšam.

Baba plače.

2151. svojta, rod.
2168. rajša se hočem dati kamenovati.

Knez Janko.

Čuden vrag to, vidite li, bratje,
hvala bogu, so li sploh vešč̌ice?

Knez Rogan.

Knez moj, neke so rogulje, ki bi
orla ustrelile pod oblakom.

Vuk Mićunović (vladiki).

Ti, vladika, znaš globoke knjige,
si li našel v njih kaj o veščicah?

Vladika.

Kaj veščice, kaj brbljaš tu, Vuk moj!
vešč v nobeni knjigi nisem našel!
v tem rotite vsi se lahko náme,
to so babje priče in modrosti,
ampak tale babetína laže,
ali pa kaj drugega je skrito.

Vsi glavarji.

Reci, baba, kaj si se legala,
al — na dušo — prideš pod gomilo.
To ni šala, kar si ti storila,
premotila težka tri plemena
in krvavo sabljo si izdrla.

Baba se prepada in drhti.

2174. kadar narod neče imenovati pravega imena veščice, reče rogoša, rògulja ali krstača. — Vuk v rečniku pravi, da v Risnu (v Boki kotorski) znači rògoša zlo ženo.

2180. zaradi tega lahko vsi prisezate name.

2187. tri plemena, s katerimi je težko izhajati: Ozriniće, Cuce in Bjelice.

2188. ona je bila vzrok, da so zgrabili orožje jedni proti drugim.

Baba.

Vse povem vam, al na izpovédi,
pa storite z mano, kar vam drago!

Knez Janko.

Nimamo tu, baba, svečenika,
le če Mića pošljemo ti popa;
pa on knjige tu pri sebi nima.
Torej pričaj, al pa pod gomilo.
Níč ne upaj, drugo bít' ne more.

Baba z drhtečim glasom pripoveduje:

Ko iz Bara semkaj sem hotela,
kar prikaže kavaz se pri meni,
ki od paše je prišel po mene
ter povel me v Skader je k vezirju.
Čul vezir je, kaj se tukaj vari,
da med saboj ste se domenili,
da na Turke vdarite domače;
pa poslal je mene, da vas zmotim,
da vas ľastna škoda pozabavi.
Vse naučil me je, kaj storim naj,
ter dejal mi — duša mu prokleta —!
„zate nihče brigal se ne bode,
„ker pogosto ti zahajaš mednje.“
Zapretil je, ko sem odhajala:
„če ne zmotiš, baba, Črnogorcev,
„kolnem ti se s trdno turško vero:
„v hiši ti je desetéro vnukov,
„tríje sini, vsi trijé z ženami,
„vse zatvoril bodem v tvoji hiši
„ter zažgati dal jih z živim ognjem.“
Ta je sila, bratje, me nagnala,
da sem htela Črnogorce zmesti!

Tedaj skoči ves narod, zgrabijo kamenje, da jo zasujejo pod gomilo, ali je ne pusté glavarji, nego jo z muko očuvajo.
Vsi so se razšli domov; samo nekoliko glavarjev je ostalo na Cetinju, da potrdijo svoj dogovor.

Zmračilo se je; glavarji sedé okoli ognja; mesec izhaja krvav in zemlja se močno potrese. V isti čas pristopi k njim stari in slepi igumen) Štefan s kronico v roki.*

Knez Rogan.

Veš li, častni oče, moj igumen,
kaj so naše gore zadrhtele?

Igumen Štefan.

Kdo poznal bi, sinko, božjo voljo,
kdo pregledal čudesa bi božja?

Knez Rogan.

In zakaj je rdeč tako ta mesec
kakor da je v ognju se izpekel?

Igumen Štefan.

Sinko, tudi to mi je neznano;
oblačíl je dosti na nebesih,
pa bog daje, kakor komu hoče;
meni pa je vsako baš jednako,
odkar očni vid sem bil izgubil.
Blagor vam, ki vidite obleke,
vi ste bliži čudesom in bogu.

Tišina je; igumen prebira kronico.

Knez Janko.

Al prebiraš kar naprej, igumen?

---

*) igumen, -mna, in iguman — igumana, iz grške besede ἡγούμενος, starejšina v pravoslavnem samostanu.

Igumen Štefan.

Da, prebiram, nikdar ne preneham.

Knez Janko.

Misliš menda res se jih našteti!
nisi li se oče naveličal?
pa od tega ......
jaz bi raje niz imel orehov,
da jih po domače zdaj preštejem,
nego kronic stotine, da s prsti
bi prebiral brez koristi vsake.

Serdar Janko.

Knez, ti vsako rad na šalo krečeš.
Daj no, oče, kakor ti umeješ,
pričaj kako stvar nam, amanati,
predno legli smo in pa zaspali.
Kdor ni tebe čul še govoriti,
ta ne ve pač, kaj je v tebi skrito.

Igumen Štefan.

Hočem, bratje, saj zato došél sem!
jaz sem mnogo že zažgal svetilnic
na oltarju cerkve pravoslavne;
pa sem slepec zdaj med vas pristopil,
da podkurim, kolikor jaz morem,
tudi ogenj sveti vaših prsî
na oltarju cerkve in poštenja.

Mnogi iz jednega glasa:

Govori oče, vsi te bodemo poslušali, kolikor časa te je volja; ako hočeš, do polnoči.

2250.—2252. da pobudim v vašem srcu ljubezen do vere in domovine.

Igumen Štefan.

Jaz sem starček osemdesetleten;
kar oči sem svojih vid izgubil,
več v duhovnem jaz živim cesarstvu,
dasi čuva mi ujeto dušo
še telo ter v sebi skrito nosi,
kakor v jamah zemlja skriva plamen.
Jaz sem mnogo že prehodil sveta;
jaz nebeške najsvetejše hrame,
kar jih zemlja nebu je zgradila,
vse po redu vsaki sem posetil
ter nasrkal dima se z oltarjev.
Na goro sem se popel presveto,
s ktere strašno je prorokovanje
svoje sodbe slišal Jeruzálem.
Tri pečine tudi sem ogledal,
kjer rodila luč se je krščanstva,
kjer nebo je jasno zasijalo,
kamor k dečku iz nebes so kralji
prihiteli klanjat se z darovi.

2255. duša mi živi bolj na onem svetu, kakor na tem, ker mi je ugasnila luč očî.

2264.—2266. To je „Oljičina gora“ (ki se imenuje sedaj Džebel el tur), na iztočni strani Jeruzalema, odkoder je Jezus prorokovál, da se bode Jeruzalem razoril in da ne bode ostal od njega kamen na kamenu.

2267.—2271. jedna pečina je ona, kjer se je Jezus rodil, druga, kjer je Jezus posvetil jasli, v katera je bil položen in tretja, kjer so se poklonili nebeškemu sinu Jezusu sv. trije kralji in mu darovali kadilo, miro in zlato. Pravzaprav pa je v Betlehemu, kjer mislijo, da se je to godilo, samo jedna pečina; nad njo pa so trije samostani in velika cerkev: pečina pa je ravno pod velikim oltarjem cerkve.

Gledal tudi vrt sem gezemanski,
očrnel od strasti in izdajstva.
Sveto luč je ludi veter vgasnil!
zdaj na plodnih videti je njivah,
da je grdo trnje se razteplo,
hram Omarjev se je tukaj vzdignil
na presveti temelj Salomonov
in Sofija za konjarno služi.
Smešna pač so svojstva naše zemlje,
polna ludih men je in nasprotij.
Vsa vesoljna se priroda hrani
s toplim mlekom svetle solnčne luči;
v plamen pa se tudi ta pretvarja:
kar žge danes, včeraj je pojilo.
Naše reke nimajo vse skupaj

2272., 2273. Gethsemane je bilo v Jezusovi dobi selo izpod oljične gore, kjer je Judež izdal Jezusa. Sedaj je tam vrt z nekoliko starih oljik, katerega čuvajo, o. Franjevci.

2274. prosveto in krščansko vero je v njeni zibeli, v Aziji, uničila plaha nevihta muhamedovska.

2275., 2276. v deželah, kjer je preje vladal križ, vlada sedaj grda vera muhamedovska.

2277., 2278. Za vladanja Muhamedovega naslednika Omarja I. (634.—644.) so Arabci osvojili Jeruzalem l. 637. in zgradili na gori Moriji, kjer je bil nekdaj hram Salomonov, Omarjevo džamijo.

2279. ko je l. 1453. osvojil Muhamed II. Carigrad, je jezdil na konju v sv. Sofijo (stolno cerkev carigradsko).

2282.—2285. Prvi primer lude mene in ludega nasprotja na svetu je, da solnce s svojo svetlostjo in toplino sicer daje življenje vsemu na zemlji (kakor materino mleko otroka hrani), isto solnce pa včasih s svojo vročino osuši in sežgé letino, katero je samo vzgojilo.

2286.—2289. Drugi primer lude mene in ludega nasprotja na svetu je, da so reke navadno človeku koristne, ali one reke, ki imajo preozko ali prenizko strugo, često poplavljajo in pustošijo sosedna zemljišča.

take struge, kakršne jim treba:
al ne vemo mar, kako strašila
tá nemilo zemljo pustošijo?
Čas posvetni in osoda ljudska,
dve podobi ludosti največe,
brez primera pa najglobIji nauk,
sanj človeških deca al očetje,
je li njima vzrok uprava kakšna,
ktere tajnost nam je neumevna?
je li to, kar gledamo, resnica,
al nas vara vid naš samolastni?
Naše žitje išče delovanja
in dolžnosti nam rodijo brige;
vse življenje večna je obramba!
vse zalaga stvarnica z orožjem
proti neki nebrzdáni sili,

2290.—2297. V tej periodi so trije stihi: 2291.—2293. tri apozicije k subjektu „čas posvetni in osóda ljudska". Ta subjekt se potem v stihih 2294. in 2296. zopet vrača v obliki vprašalnih stavkov, je li njima (n. času posvetnemu in osodi ljudski) vzrok kaka uprava in je li to, kar vidimo resnica, ali pa nas varajo naše oči? Cela perioda ima torej tale smisel: „Čas posvetni in osoda ljudska sta dve podobi največe nerazložnosti in vendar brez primera največi náuk ter ali posledica (deca) ali vzrok (očetje) človeškega mišljenja (sanj); je li njima (s u b i. l o g.) vzrok kaka uprava ali slučaj in je li resnica tó, kar gledamo, ali nas varajo naše oči? — tajna uprava = s čimer upravlja bog, katerega ne moremo umeti.

2298.—2300. Vse, kar je na svetu, mora delovati, vsaka dolžnost prinaša s seboj skrb, da jo vršiš, vse kar živi se mora braniti, t. j. človek mora na svetu delovati na dve strani, prvič s tem, da skrbi za svoje moralne dolžnosti, drugič da se borí za svoj obstanek.

2301.—2303. vsaki živi in mnogim neživim stvarem daje príroda orožje, da se branijo od sile, s katero jači išče uničiti slabejšega in jim daje sredstva, da nadomeščajo svoje prirodne nedostatke in da namirujejo svoje potrebe.

proti nuji, proti nedovoljstvu:
ostro osje obranjuje klasje,
trnje brani rože razčupanja,
mnogim ostre je zobe zbrusila,
mnogim ostre roge zašiljila,
kožo dala, krila, nog brzino;
vse vkup slično nekemu neredu,
vendar redu nekemu pokorno.
Pa nad vso to grdo mešavino
zopet umna sila triumfuje;
zlo ne sme pa zvladati te sile;
um zatira iskro, kači glavo.
Mož je branič žene in pa dece,
narod branič cerkve in plemena;
slava čast je in svetinja ljudska.
Vsaki zarod svoje breme nosi,
nova nuja raja nove sile.
Duše se naprezajo z dejanji

2308.—2310. Vsa sredstva, navedena v stihih 2304.—2308., ki se zdé človeku na prvi mah, kakor da jih je priroda razmetala brez vsakega reda na svetu, so vendar, ako jih natančnejše opazujemo, ustvarjene po premišljenem redu in je pri vsakem rázlog, zakaj je ta stvar dobila za obrambo to sredstvo, ona pa ono.

2311.—2314. nad vso to vrevo živih in neživih bitij, ki se boré za obstanek, pa se vzdiguje človek sijajno s svojim umom; on se namreč ne bori samo z gmotnimi težavami življenja, nego tudi z moralnim zlom. Dokler je zlo v klici (iskri), je gasí in mu ne dâ, da bi se širilo; kadar pa je zlo ojačalo, tedaj jo skuša s silo izkoreniniti (ubija kači glavo).

2317. slava, katero si pridobi z obrambo vere in domovine, je čast, katero mu cerkev in narod izkazuje in jo čuva kakor národno svetinjo.

2319. nuja ustvarja nove sile = nuja ustvarja nova odkritja. (die Not macht erfinderisch.)

2320. kolikor napornejše se človek bori s težavami, tem bolj se mu duh jača.

in stesnitve lomijo gromove.
Vdarec najde iskro tudi v kam'nu,
ki brez njega v kamenu bi spala. —
Krepost križa je nositi bedo;
prečiščena po izkušnjah duša
z notranjim nam veže ognjem truplo,
nadeja pa veže dušo z nebom,
kakor žarek rosno kapljo s solncem.
Kaj je človek? človek mora biti!
stvarca neka, ki jo zemlja vara;
a za njega, vidi, da ni zemlja.
Ni li bdenje bolj kot san zmedeno?

2321. Kadar veter stisne oblake takó, da se med seboj tarejo, takrat se v njih porodi elektrika, ki se javlja kot strela in grom: čim jača je vnanja sila, tem veča je notranja reakcija.

2322., 2323. ako udariš kremen z železom, izvabiš iz kremena iskro, ki bi brez udarca ostala skrita. Ako človeka pritiskajo vnanje sile, se probudi njegova energija, in javlja na venkaj, dočim bi ostala brez pritiska v človeku posamezniku, ali pa tudi v národu skrita.

2324. krepost krščanska je prenašati zlo, katero pošilja bog člověku ali národu, da ga izkuša.

2325., 2326. Duša, ki je izkusila vso nevoljo in se takó očistila, napolnjuje tudi telo z neko notranjo silo (ognjem), da ne omagata duša in telo človekovo v nesreči.

2327., 2328. nadeja v boljšo bodočnost je vez, ki spaja dušo z nebom, kakor solčni žarki srčejo z lista rosne kaplje ter jih nesó v višino (k solncu).

2329.—2331. Kaj je človek? On ni ustvarjen za to zemljo, nego za boljši svet onkraj groba. Ali človek mora za pokoro živeti na svetu; on je slaba stvar, katero zemlja vara, ker ne najde na tem svetu mnogo tega, kar želi; ali on umeje sam, da ni zanj ta zemlja.

2332. Ali ni človeško življenje neko bdenje, v katerem se godi več zmot, nego v samem snu? V luči mikrokozma. st. 4. posvete pravi vladika: „ljudsko žitje (je) snovidenje (Traumerscheinung) strašno." pa st. 71.—74. „človek v težke sanje je uspavan, v katerih gleda strahobne prikazni; komaj pa je možno odrediti, da mu bitje niso same sanje".

će imé on častno si zasluži,
vredno pač je, da na zemljo hodi;
kam pa spada brez imena tega?
Narod, stvarjen, da te pesem poje,
vile bodo grabile se večno,
da dostojne vence vam spletejo;
pevca bode vaš primer naučil,
kako treba gólčati z brezsmrtjem.
Vas še čaka strahovita borba,
pleme vam se je odreklo sebe
ter robuje črnemu mamónu;
nanje pala kletva je brezčastja.
Kaj je Bosna in pol Arbanije?
vaši bratje so po otcu, majki;
složnim bilo bi vam dosti dela!
Križ nositi vam je prisojeno,
strašne borbe s svojcem in s tujinom!

2333.—2335. ako si človek na zemlji zasluži častno imé, potem je vredno, da je prišel na zemljo; ako pa si ne steče dobrega glasa, potem nima nobenega razloga bivati na zemlji.

2336.—2338. Národ črnogorski, ki si ustvarjen, da te pesem poje, vile bodo tekmovale, katera vas bode lepše proslavila. vila je tukaj ono, kar grška muza. grabiti se = tekmovati.

2339., 2340. Pevec, ki bode vas videl, se bode naučil, kakšni junaki so dostojni, da jih pesem stori brezsmrtne.

2343. črni mamon = turška vera, h kateri so pristopili poturčenci iz koristoljubja.

2344. Pleme srbsko je dohitelo prokletstvo, da se osramotí, ker je pozabilo na narodnost in vero.

2345.—2347. Bošnjaki in severno-albanski Srbi so vaši bratje po veri in po jeziku. Samo združeni bi mogli kaj doseči in še tedaj bi vas čakalo mnogo dela.

2348. križ nositi = trpeti.

2349. strašna bode borba z domačimi poturčenjaki in s pravimi Turki, ki jim priskočijo v pomoč.

težek venec, al je sad presladek:
ustajenja ni brez prejšnje smrti.
Že vas vidim pod pokrovom s'jajnim,
kjer sta narod, čast se spet zbudila
ter oltar je na iztok obrnjen,
ki na njem se čisti tamjan dimi.
Slavno mrite, ker je treba mreti!
ranjen pónos vžiga hrabra prsa,
v njih ne najde mesta bolovanje.
In oltar, oskrunjen od poganstva,
bo na milost vam nebo obrnil.

Vsi so pospali, igumen pa sedi pri ognju, prebira kronico in moli vso noč molitve med njimi. Zora je, dvigajo se; pripasujejo orožje, da odidejo domov. Čudijo se gledajoč starega igumna, ki sedi pri ognju, prebira kronico in nekaj potihoma moli; oni pa, kakor kdo ustane, pristopajo in mu poljubljajo roko uvažujoč njegovo lepo in modro govorjenje.

2350. ovenčali se bodete z mučeniškim vencem v tej borbi, ali ta boj bode imel dobre posledice za vaše potomce in za narod, ki pride za vami.

2351. kdor hoče od smrti vstati, mora poprej umreti. Ako hočejo Črnogorci začeti novo srečno življenje, morajo mnogi preje zanje poginiti.

2352.—2355. igumen vidi že v duši, da se je zvršila borba s poturčenjaki: vidim vas mnoge, ki ležite pod mrtvaškim prtom, a z vašo krvjo je oživela v Črnigori národna čast in národnost, ter v njej ni več druzega oltarja, nego oni, ki je obrnjen proti izhodu (v pravoslavnih cerkvah je glavni oltar vedno obrnjen proti iztoku) in kjer se dimi kadilo = t. j., kjer krščani molijo boga. tamjan = *ϑυμίαμα* = kadilo.

2357., 2358. ako pade junaku kaka pega na pošteno imé, on ne miruje, dokler je ne opere, ker v hrabrih prsih ni mesta čuvstvu omadeževanega poštenja (bolovanja ranjenega ponosa). Črnagora se je omadeževala z muhamedovsko vero, taka sramota se torej ne sme mirno prenašati.

2359., 2360. prava vera, v Črnigori omadeževana od poganstva muhamedovskega, vam bode v ti borbi dobavila milost in pomoč božjo.

Serdar Ivan.

Ti resnično nisi slep, igumen,
ker tako si pameten in moder!
tepci slepi z zdravimi očmi so,
ki pač zréjo, pa zastonj motríjo;
služijo jim za potrebe proste,
kakor vsaki drugi životinji.

Serdar Vukota.

Misliš li ti, serdar moj neguški,
da bi tak bil, da z očmi on gleda?
pesem dobra spava v srcu slepca,
vid le moti misli mu in jezik.
Lahko skusiš, kadar češ kaj pričat';
ko pričánju tvojemu pokaže
pred oči se stvar povsem protivna,
slast in silo izgubi pričánje;
um se zmoti, jezik pa zaplete;
često zabiš, kaj si hotel reči.
Slepca mislî pa pogled ne moti,
on drži se zmirom iste poti,
ko pijanec, ko se prime plota.

Vojvoda Bátrić.

Príčajmo si sanje pred odhodom!
Jaz sem sanjal, česar prej še nikdar;

2363., 2364. če prav imajo tepci oči, so slepi, ker vidijo sicer, ali onega, kar vidijo, ne razumejo.

2369., 2370. dobro pesem izpevati more samo slepec, ker njega ne moti okolina in zato on, kar hoče pevati, vse v duši dobro premisli in potem izreče.

2372.—2374. ako ti pade kaka stvar pred oči, ki je protivna onemu, kar pripoveduješ, se ti pamet obrne na drugo stvar, prvo pa pozabiš.

milo mi je to orožje moje!
s'noči v sanjah Obilić čez ravno
cetinjsko je pólje mimò letel
na snežnem konju, ko na vili,
ah, kako je krasen ta pogled bil.

Potem pripoveduje trideset do štirideset drugov svoje sanje, vsaki pripoveduje isti san, da je videl Obilića, kakor vojvoda Batrić. Veseli gredo v cerkev, da se zakolnejo vsi skupaj, da se hočejo potolči z domačimi Turki. Vuk Mićunović razmota z glave šal*), ga iztegne in vsi se primejo z rokami zanj ter se vstopijo v kolo.

Vladika Danilo.

Nikolaj, knez dupilski, poslušaj!
tudi ti na rotbo roko pr̆ožiš;
slabič ti si, veš li, na Crmnici,
al Crmnica Turkom je na pragu.
Krive kletve pa domov ne nósi,
ker je težko z bogom se boriti.

Knez Nikola.

Znaj, vladika in vsi Črnogorci,
dobro vem jaz, kaj je z mojim domom;
jaz imam pa tristo Dupiljanov,
naj izda me vsakdo, kakor hoče,
božjo trdno vero vam zadajem,
mi se s Turki hočemo poklati,

2382. milo mi je to orožje moje, ker ga ne bodem več zastonj na sebi nosil, nego pojdem ž njim v boj proti sovražniku vere in domovine.

*) šal, prim. op. st. 2037.

2387. Dupilo je pleme v Crmnici.

2389., 2390. Največ poturčenjakov je bilo v Crmnici in najložje je bilo skadrskim Turkom priti v Crmnico, ker jim je bila blizu in ni bilo gore vmes.

2396. naj me izda vsak drug, kdor hoče, moji Dupiljani me ne izdadô in mi = Dupiljani se hočemo poklati s Turki.

tudi če nam seme bi zatrli.
Ko prelivam kri za svojo vero,
mene nič ne straši, pa ni kletev.
Kakor puška poči na Cetinju
in njen grom povsodi se razlegne,
blagor temu, komur srce služi
in ki ni ostarel še povsema,
dosti bode posla se nagledal.

Serdar Janko.

Izdali se ne bodemo, ali treba, da se utrdimo s kletvijo; to je zdravejši posel.

Vuk Mićunović.

Róti se,*) serdar Vukota, saj ti to najbolje umeš, a mi vsi vskliknemo „Amen“.

Serdar Vukota.

Črnogorci, vtisnite v spomin si,
kdor začné boj s Turki, bo najboljši,
kdor izda ga, ki je prvi vdaril,
vsaka naj se stvar mu skamenila!
Bog velíki in njegova sila
v njivi seme naj okameni mu,
v ženi deco naj okameni mu,
gobavci od njega se izlegli,
da jih narod s prstom pokazuje.
Grdi plod naj se njegov uniči,
kot zatrl se šárenim je konjem.

2399. seme = našo moško deco.

2404. komur srce služi = kdor ima hrabro srce.

*) rotiti se = prisegati.

2417. narodni pregovor veli: tako mi se trag po tragu ne izkopao, kao i šarenijem konjima. (V Črnigori.). — Ker je res malo šarenih kônj, zato se misli tukaj, da jih je povsem nestalo za šarcem kraljeviča Marka. (Vuk, poslovice 310.).

V hiši naj mu ne visela puška,
moškega od puške ne pokopal,
hiša naj želi mu moške glave!
Kdor izdal bo, bratje, te junake,
ki začnejo boj s krvniki Turki,
naj spopade stud ga Brankovića,
častne poste naj za pse izposti,
grob njegov propadi na tem svetu.
Kdor izdal bo, bratje, te junake,
ne daruj ní punja ni proskure,
nego pasjo naj veruje vero;
kri naj teče njemu po badnjakih,
slavi krstno nàj ime krvavo,
ta dan deco svojo jé pečeno,
naj v vihar se strašni preobrázi
in pa v lik se tepca preobrne!
Kdor izdal bo, bratje, te junake,
èrja dom mu ves razjedi črni;
in za mrtvim naj bi pokajnice
žalovale, a na vek legale.

Vsi iz jednega glasá vičejo: Amen.
Izidejo iz cerkve in odtodi vsakdo domov.

2418. kadar v hiši ne visi puška, je to znak, da ni v njej moške glave, ki bi jo nosil.

2419. ne pogini mu nobena moška glava v boju, nego mu vsako belezen odnesi.

2424. božične in velikonočne poste naj ne posti v korist svoje duše, nego za pse = t. j. zastonj.

2427. naj ne nosi v cerkev ne punja (punje = velikonočno vino) ne proskure (προςφορά kruh, katerega svečenik blagoslovi in prelomi ter z njim pričeščuje (obhaja) vernike). Največ tega kruha ljudje sami za dušo nosijo v samostane in cerkve. — Ker sta punje in proskura najglavnejša znaka krščanstva, zato pomenja ta kletev: „naj ne bode krščan!“

2436. pokajnice. vidi op. iza st. 1912. in na koncu knjige.

Badnji večer; vladika Danilo in igumen Štefan sedita pri ognju, dijaki pa veseli plešejo po hiši in nalagajo badnjake)*

Igumen Štefan.

Ste li, deca, panjev naložili
in navskriž jih, kakor treba, deli?

Dijaki.

Naložili, dedo, kakor treba,
jih presuli z belo smo pšenico
ter zalili jih z rudečim vinom.

Igumen Štefan.

Zdaj mi dajte jedno čašo vina;
dobro bodi, čaša pa od oke,
da nazdravim starec vsem badnjakom.

Dajo mu čašo vina, on nazdravi badnjakom in popije vino.

Igumen Štefan (čisti si brke).

Bog oprosti nam veseli praznik!
prinesite, deca, one gosli,
duša mi jih v istini zahteva,
da propojem, saj že davno nisem.
Bog, ne štej mi tega za grehoto,
starec sem se pač tako naučil.

Dijaki mu dajo gosli.

Igumen Štefan (poje):

Ni ga dneva brez svetlobe očne,
niti prave slave brez božiča!

---

*) O badnjakih in božiču glej opazke na kraju knjige.

2439. tako se zares polagajo badnjaki v Črnigori.

2444. čaša od oke: oka je malo več nego liter in četvrt litra po novi meri.

2450. ne štej mi v greh, da se takó veselim.

slavíl božič sem že v Betlehemu,
slavil sem na Atonski ga gori,
slavil tudi v svetem ga Kijevu,
al se naša slava odlikuje
po prostosti in po veselosti.
Ogenj plamti bolje nô kjerkoli,
slama izpred ognja je prostrta,
prekrščeni so na njem badnjaki,
puška poka, pécivo vrti se,
kolo pleše, godejo pa gosli;
vnuki skupaj plešejo z dedovi,
tríje v kolu se vrte rodovi,
ko da vsi bi bili iste dobe,
vse z radostjo divno izravnano:
a kar meni še najbolj ugaja,
da je treba vsacemu napiti!

Vladika Danilo.

Srečen pač si moj igumen Štefan,
ker te bog je vstvaril veseljaka.

Igumen Štefan.

Mladi sinko, lepi moj vladika,
vse od sebe danes je veselo,
dušo pa sem s kapljico natopil

2455. Atonska gora — Athos (Sveta gora) je gora, ki se na macedonski obali steza v morje; na njej je kakih 20 pravoslavnih samostanov (grških, ruskih, srbskih, bolgarskih, rumunskih), in več nego sto celic.

2456. Kijev je jedno od največjih mest v južni Rusiji; bilo je glavno mesto ruske države od konca IX. veka do provale Tatarjev (l. 1224.) in versko središče njeno. Tudi danes zahaja tja mnogo pobožnih potnikov, da molijo v peščerskem samostanu (peščera je podzemeljska jama); peščerski samostan ima od sile teh peščer svoje imé in je najstarejši v Rusiji.

ter mi stara pleše póvrh vina,
kakor bledi plamen po rakíji.
To kosti mi starcu včasih vzbuja
ter na mlada leta jih spominja.

Vladika Danilo

Lepše stvári pač ni tu na svetu,
nego lice polno veselosti,
še posebno, kakor je pri tebi,
ki srebrna brada ti do pasa,
ki srebrni so lasje do pasa,
lice pa je gladko in veselo;
blagoslóv to víšjega zares je.

Igumen Štefan.

Jaz predrl sem sito in rešeto,
pa izkusil ta hudobni svet sem,
čašo strupa sem do dna izkapil
ter spoznal sem z grenkim se življenjem.
Vse, kar biva in kar more biti,
meni skrito prav nič ni ostalo;
karkolj pride, k temu sem pripravljen.
Zla pod nebom, ki so raznovrstna,
dota za na zemljo so človeku.
Ti si mlad še in nevešč, vladika!
prve kaplje iz strupene čaše
najbolj grenke so in pa uporne;
o da znal bi, kaj te vse še čaka!

2476. stara sc. *duša*. — Ko se zapali rakija, gorí vrhu nje bledovišnjev plamen. (rakija = žganje) arabski: *araq* = pot, sok. *rak*, žganje iz riža, kokosovih orehov ali sladkorja.

2488. izkapiti = do kaplje izpiti.

2493., 2494. človeku je udeljeno zlo na tem svetu, zato mora prenešati vsakršne nevolje.

tale svet je trinog že trinogu,
kaj pa šele duši blagorodni!
on peklenski je sestav nesloge:
v njem bojuje duša se s telesom,
v njem bojuje morje se z valovi,
v njem bojuje zima se s toplino,
v njem bojuje veter se z vetrovi,
v njem bojuje se žival z živaljo,
v njem bojuje narod se z narodom,
v njem bojuje človek se s človekom,
v njem bojuje jeden dan se z drugim,
v njem duhovi se boré z nebesi.
V njem telo pod silo duše stoka
in v telesu duša se koleba,
morje stoka pod nebesno silo
in nebo se v morju vse koleba.
Strahovito val se stiska z valom
ter oba se lomita ob bregu.
Nihče srečen ni in zadovoljen,
níhče miren, nihče ni pokojen,
vedno človek roga se človeku:
opica se gleda v ogledalu.

2499., 2500. zlo živi na tem svetu celo zločest človek, kaj še le plemenita duša (toliko je zlá na svetu).

2501. na svetu se vse stvari bojujejo, jedna z drugo.

2511., 2512. duša hoče, da se teló čuva strastî in grehov; ali tudi ona je nestalna, ker jo skuša telo odvrniti od pravice in poštenja.

2513. 2514. nebo (ako ga smatraš za čvrst oblak) tišči na morje, morje pa drma nebó, kakor bi ga hotelo zrušiti.

2519., 2520. na svetu se človek človeku roga, to pa je isto, kakor kadar se opica gleda v ogledalu ter se roga svoji sliki v zrcalu. Človek je človeka slika in prilika in če se človek roga drugemu človeku, se roga tudi samemu sebi.

Vladika Danilo.

Dober ogenj, pa še boljše vino;
malo si se, dedo moj, razplamtil
pa prečiščaš svet naš na rešetu!

Igumen Štefan.

Kje si danes, vere ti, mudil se,
da domov tak' pozno si se vrnil?
bil na lovu toljko časa nisi,
vedno si se vračal bolj zarana.
Kje sta tvoja stražnika telesna,
dva Novaka in barjaktar Pima?
nisi smel jih puščati od sebe,
nego zvati, dokler božič mine,
dva tri sine starega Martina,
ker se, sinko, jaz bojim za tebe,
da te ne bi Turki pogubili,
dvajset naj jih, trideset, udari
to noč, ko ti hiša je samotna,
kar bi hteli, to bi izvršili!

Vladika Danilo.

Nič ne boj se, ako bog da, dedo!
Turkom ni na mislih ta namera;
zle so misli lastne jih napale!
Pa če pride tudi stótina jih,
kak desetek tu imam dijakov,
v hišo bi se čvrsto zatvorili,
mi se bíli, ti pa bi nam peval!

2529. Novak Velestovac in Novak Dupljanin, (prvi iz Velestova, drugi iz Dupila).

2532. sinovi starega Martina so Martinovići. prim. op. st. 426.

2540. ker mislijo in slutijo, da jih hočejo krščani iztrebiti.

Igumen Štefan.

Od te pesmi, ljubi bog, me čuvaj!
teža bi mi bila nô plakanje;
saj plakánje pesem je s solzámi!

Vsi idejo spat. Vzdignejo se pred zoro in idejo v cerkev; zvršila se je leturgija; prihajajo iz cerkve,

Dijak pripoveduje igumnu Štefanu pred cerkvijo.

Dijak.

Slušaj, dedo, da povem ti nekaj:
ko zvonovi prvi so zapeli,
vzdignil sem se, da poídem v cerkev,
al nekakšno jeko čul sem v dalji
ter sem tekel brzo h kraju polja;
če je tudi, mislim, lepo vreme,
pada vendar voda v ponor doli.
Ko prisel sem malo pokraj polja,
pa ni bilo ono, kar sem slutil,
nô ječalo brdo je kraj polja,
kakor da če počiti v oblake.
Pušek grom je bil, lomljava neba,
krik se čul je mladih ubojnikov.
Jaz pa brže bolje preko polja;
ko prišel sem k Djinovemu brdu,
pa na brdu nikogar ni bilo,
nô nekje se boj krvavi bil je,
pa se brdo je odzvalo z jeko.

2547. s pesmijo izlije človek svoja čuvstva, a s plakanjem da posebno duška svoji žalosti; tudi plakanje je torej pesem, samo da takrat ne govori z besedami, nego z solzami.

2562. Djinovo brdo je na jugoiztoku cetinjskega polja.

Igumen Štefan.

Molči, tepec, al ni morda božič?
že zapeli so trije kokoti,
v ta čas puške najbolj se glasijo
in ta gora je kô prazna buča,
ki glasove zbira od povsodi.
Saj za drugo itak nič ni dobra,
le ponavlja ono, kar kje čuje,
kakor neka prekomorska ptica.

Dijak.

Božiča mi, stvar ni taka, dedo!
bil nekak je pókolj in to velik;
od miline sem poslušal uro:
dim je legel črni nad Bajice,
kô v jeseni najgostejša megla.

Igumen Štefan.

Beži, beži, kaj neumno kvasiš?
dim na božič, res veliko čudo!
pa kako bi žrtva vsega ljudstva
dvigala se brez oblakov dima?

Čuje se grmljavina pušek po polju. Vladika Danilo pojaše konja in izide v polje; ko zagleda na polju pet šest sto ljudi, spodbode konja in pride kar najhitreje med nje; oni se vsi okoli njega v kolo zberó. Videč vladika pet Martinovićev, Vuka Borilovića in tri svoje sluge*) vse krvave, začne jih izpraševati.

2567. kokot = petelin.
2568. na božič se palijo puške posebno rano zjutraj.
2573. ta ptica je papiga.
2576. uro n. časa = celo uro sem poslušal.
2577. Bajice. prim. op. st. 426.
*) tri svoje sluge: oba Nováka in Pimo.

Vladika Danilo.

Pričajte mi, kaj se je zgodilo;
ste li volki ali ste lisice?

Vojvoda Batrić.

Poročila so, gospod, vesela,
klanjamo se bogu in božiču!
najprej božič ti čestit želimo
in želimo božič Črnigori.
Nas pet bratov, pet Martinovićev
in trije ti sluge najzvestejši
ter s sokolom Borilović-Vukom
smo sinoči s Turki se poklali.
Kdor je čul, je na pomoč pritekel,
zbralo se je vojske, kakor vode.
Kaj bi dalje pripovedoval ti?
kolikor je ravnega Cetinja,
očividec ni noben utekel,
da bi pravil svojim, kaj je bilo,
da pod sabljo nismo deli onih,
ki krstiti niso se hoteli.
Kdor pa se je božiču poklonil
in prekrižal s križem se krščanskim,
tega vzeli smo med svoje brate.
Hiše turške z ognjem smo požgali,
da sledu in doma ni poznati
od nevernih vragov domačinov.
Iz Cetinja smo odšli v Ćekliće;
ćekliški so Turki se raztekli,
malo koga smo od njih pobili,
al njihove hiše smo zažgali;

2584. ali ste volki (t. j. ste li zmagali sovražnika) ali ste lisice (t. j. ste li lokavo in podlo pobegnili)?
2607. Ćeklići. prim. op. st. 726.

od medžeta in džamije turške
smo prokleto zgradili gomilo,
da ostane rodu znak prokletstva.

Vladika Danilo.

Blagor meni, sokolovi moji!
blagor meni, svoboda junaška!
zjutraj zopet vzdignila si divno
iz grobov se naših starih dedov.

Vladika zjaše s konja ter grli in poljublja junake, ki so začeli boj s Turki in tako stopajo po polju pevaje in iz pušek streljaje. Ko so prišli blizu cerkve, je bil igumen Štefan na vratih cerkve in še jeden menih, ki je držal sveti kelih v roki.

Igumen Štefan.

Jaz ne vidim, ali čujem dosti.
Pristopite bratje k obhajilu
brez priprave in brez izpovédi,
jaz na svojo dušo grehe jemljem.

Pristopajo ter se obhajajo oni, ki niso bili zajutrkovali. Ko so zaužili sv. obhajilo, so navrtili peciva in začeli kolo voditi, vladika pa je odšel v stan in vzel seboj pet Martinovićev in Vuka Borilovića; tri sluge njegovi pa gredo za njimi v hišo. Peko se peciva, igrajo se momki razne igre, kolo pa poje:

Kolo.

Črn oblak je solnce bil ugrabil,
tema je na goro bila legla,
pred oltarjem plákala svetilka
in na goslih počile so strune;

2611. medžet = mošeja. veče bogomolnice se imenujejo džamije.

2612. prokleta gomila = gomila kamenja, (ki se zmeče na onega, katerega kamenujejo); tukaj se je zgradila gomila nad svetiščem turškim.

skrile so se vile v svoje jame,
bale so se meseca in solnca;
prsa moška so se ohladila,
v njih umrlo je svobodoljubje,
kakor žarki mrejo na planini,
ko utone solnce v gladko morje.
Bog moj dragi, glejte sveti praznik!
oh, kako so duše nam pradedov
nad Cetinjem danes se nadvile!
v belih jatah se igrajo v zraku,
kakor jata divnih ptic labodov,
kadar v vedrem nebu se igrajo
nad površjem svetlega jezera.
Oj sokoli, pet Martinovičev,
koje prsi jedne so dojile
in zibel je ista odzibala,
dva Novaka z barjaktarjem Pimo
in pa vitez Borilović-Vuko,
ki ste prvi vdarili na Turke,
kdo umeje vam izplesti vence?
Spomenik je vašega junaštva
Črnagora in svoboda njena!

Igumen Štefan prihaja med narod, za njim pa nosita dva mladeniča medseboj zdelo in na njej dvajset ok varjene pšenice,*) izmešane s šipkovimi zrni in dobro nalite z vinom in medom. Narod se čudi njegovemu početju in se ves zbere okoli njega, da gledajo, kaj bode storil. Momki so postavili koljivo nasredi velikega gumna, igumen pa začne govoriti.

2633., 2634. od veselja, da ni več poturčenjakov na vsem cetinjskem polju.

*) na daći (t. j. gostba, ki se priredi na čast pokojniku) in na krstno imé se iznese pred goste varjena pšenica (= kóljivo), katero pop blagoslovi in gosti pojedó. (gr. *κόλλυβον* slaščica.)

Igumen Štefan.

Čuj me narod, snámite vsi kape,
hočem dušam da spomin učinim
vitezov vseh našega naróda;
danes bode najbolj jim ugodno,
od Kosova nikdar kakor danes.

Vsi snamejo kape in se smejejo.

Igumen Štefan (govori na izust):

Verne sluge, pomjani gospodi!
vse vladalce, ali robe tvoje:
nezmaganca mladega Dušana,
Obilića, Kastriota Gjura,
Zrinovića, Ivana, Milana,
Strahinjića, Hreljo krilatega,

2652. ker se je vsaj jeden del našega naroda osvobodil.

2653. gospodi, zvalnik staroslov. pomjani, iz rusk. cerkvenega jezika m. **pomęni = spominjaj!**

2654. ki so sicer vladali nad drugimi ljudmi, pa so bili tvoji robovi.

2655. Dušana silnega. (prim. uvod zgodovinski str. 11.).

2655. Obilića Miloša (prim. uvod zgod. str. 11.).

Kastriota Gjura (prim. zg. u. str. 16.).

2657. Zrinovića, slavnega Hrvata Nikolo Zrinjskega, ki je poginil braneč Siget od Turkov l. 1566. Ivana Kosančića in Milana Toplico, pr. op. stiha 219.

2658. Ban Strahinjić ali banović-Strahinja je bil zet Jug-Bogdanov. O njem pripoveduje narod mnogo, posebno kako se je boril z Vlah-Alijem, ki mu je bil zažgal dvore in ugrabil ženo; v zgodovini se nahaja neki Nenad Strahinjić, ki je bil za Dušana silnega župan v Trebinju. Ljuba Kovačević pa misli, da se pod tem imenom skriva Gjuragj Stracimirović Balšić, ki je od l. 1385.—1404. vladal v Zeti in v Primorju. Hrelja Bošnjanin je znan junak iz narodnih pesmi; bil je iz Novega Pazarja in pobratim Marka kraljevića*) in je imel krila na plečih. V zgodovini je znan Hrelja, Dušanov namestnik na srednji Strumi v Macedoniji.

*) o kraljeviću Marku glej na kraju knjige.

Crnovića Iva in Uroša,
Cmiljanića, vojvodo Momčila,
Jankovića, devet Jugovićev
in Novaka zaradi poklica
in ostale naše vse junake.
Naj v nebesih duša jim caruje,
kakor tukaj jim ime caruje.

Pojeli so ono koljivo, kosili in odšli vsak na svoj dom.

Novo leto; izšli so iz cerkve, sedajo k ognju, igumen pa se je nekaj zamislil.

Vladika Danilo.

Nekaj si se, dedo moj, zamislil;
al se ti je dremati začelo?

2659. O Ivan-begu Črnojeviću (glej zgod. uv. str. 16.), isto tam za brata, ali pa za prvega, op. st. 567., za drugega Gjorgja (ne Uroša) pa op. st. 573.

2660. kotarski serdar Ilija Cmiljanić (= Smiljanić) se je junaško boril v XVII. veku s Turki in se često opeva v národnih pesmih. — Vojvoda Momčilo je bil brat Jevrosime, matere kraljevića Marka in je imel grad na Pirlitorju nasproti Durmitorju v Drobnjakih (v Črnigori); njega je kralj Vukašin ubil s pomočjo njegove neverne žene.

2661. Janković je bil kotarski serdar, drug Smiljanićev v borbi s Turki in hraber junak. Jug Bogdan in njegovi deveteri sinovi (Jugovići) se često omenjajo v národnih pesmih za časa Kosovske bitke. Narod misli, da je vladal v jugoiztočni Srbiji. Leskovčani imenujejo neko brdo v niškem okrogu „Hisar“ (= grad) in pravijo, da so tukaj bili dvori Jugbogdanovi. M. Gj. Milićević (kraljevina Srbija, str. 373) pravi: „Srbi pripovedujejo, da je to (Hisar, zidine od starega grada pri Prokuplju v okrogu topliškem) bil grad Jugbogdanov. — Jug-Bogdan in Jugovići so pomagali carju Lazarju v bitki kosovski in so tamkaj poginili.

2662. Novak se slavi zaradi klica, katerega je izdal na Turke. O njem prim. op. st. 1848. in 1849.

Igumen Štefan.

Jaz ne dremljem, nego nekaj mislim,
pa se čudim za to novo leto,
kaj pač danes trebalo ljudem je?
kaj ni rajše na početku vesne,
ko se solnce z juga je vrnilo
in ko dnevi rasti so pričeli,
ko se zemlja v zélen je odela
in ko vsaka stvar na njej dobiva
novo žitje in povsem nov videz?

Vladika Danilo.

Vse jednako, takrat ali danes;
čas bo vedno v svojem teku hodil;
uredili pa tako so stari.

Igumen Štefan.

Kdor je, da je, ni nam on ugodil.

Prihaja neki mladenič k njim, poljubi vladiko v roko, pa i igumna Štefana.

Vladika Danilo.

Kaj je mladič in odkod si príšel?
hočeš li nam dobrega kaj pričat'?

2672. na severni polovici naše zemlje je solnce nizko na obzorju; spomladi in poleti pa se do junija solnce od juga proti severu vedno više pomika na obzorju, od 22. junija dalje do 22. decembra pa zopet nazaj od severa proti jugu.

2679. 1. dan januarja se je sprejel za začetek leta v letu 46. pr. Kr. r., ko je Cezar uredil rimski koledar, in sicer zato, ker so od l. 153. pr. Kr. r. naprej rimski konzuli tega dne začenjali vršiti svojo službo.

Mladenič.

Jaz zdaj pósel sem od Reke mesta;
serdar Janko me poslal je k tebi,
da ti pričam, kaj pri nas je bilo.

Vladika Danilo.

Pričaj, sinko, kar najbrže moreš!

Mladenič.

Ko za boj smo čuli na Cetinju,
da na glavi Turki so pobiti,
serdar Janko mahoma odpravil
dva mladenča k Turkom je na Reko.
„Kdor ne misli pljuniti na koran,
„naj pobegne z glavo brez obzira!“
Turki dečka k sebi so zmamili
in v Obodu na vešala deli.
Tačas serdar skliče vso nahijo;
vsak potekel k reškemu je gradu,
al zastonj, ker vsi so Turki v ladjah
proti Skadru belemu zbežali.
Samo Bogdan, ki se je požuril,
reškega je kadíjo posekal.
Hotel priti serdar je z glavarji,
da ti priča vse, kako je bilo;
pa ni mogel dela ostaviti;

2683. Rijeka (Reka) je malo mestece v reški nahiji, na severo-zapadu skadrskega jezera.

2690. „na glavi“ = hametom = povsem. Ljubiša tolmači „na glavi“ na glavnem mestu Črnegore.

2692. brez obzira = ne da bi se ozrl.

2694. in 2696. Obod, reški grad, isto kar 2704. Obodnik. prim. op. st. 1758.

2700. reški kadija je Mustaj-Kadija, oni, ki je prvi zapel svatovsko pesem (st. 1854—1872).

grad Obodnik zdaj se razorjava
in vse turške kule in džamije,
da naš trg ne bo smrdel z nekrsti.

Šel se priklanja, poljubi zopet vladiki roko, polaga mu pismo na skut*) in odhaja. Vladika Danilo pozove dijaka, da prečita pismo, da ga čuje tudi igumen Štefan.

Dijak (je vzel pismo in čita).

Nikola knez in vsi Dupiljani
klánjajo se našemu vladiki!
Pišemo ti, kaj smo doživeli:
ko smo čuli zgodbe na Cetinju,
smo poklali z našimi se Turki;
dan in noč je klanje to trpelo,
bila polna Turkov je Crmnica,
desetnikov, ag in požeruhov.
Malo kdo nam na pomoč je dôšel;
tudi mi smo grozo pretrpeli;
polovica nas je v boju pala,
zmanjkalo je grobja okol cerkve
in po šest smo v jeden grob zasuli!
Po Crmnici Turke smo pobili,
Besec grad pa z zemljo izravnali;
zdaj ti v naši nahiji ni znaka,
ni beležja turškega ušesa,
samo trupla ali razvaline.

Vladika Danilo plače, igumen Štefan pa se smeje.

2705. kule = utrjene hiše, Blockhaus.

2706. = od nekristjanov.

*) skut = naročje, rob obleke.

2714. desetnik ali desečâr, ára. 1.) ki pobira desetino, 2.) ki zapoveduje desetorici vojnikov, korporal. aga, posestnik velikih zemljišč.

2721. V Crmnici je Besac (Besca) ruševina grada, kjer so nekdaj bajé čifutje (židovi) stanovali. (Vuk. r.)

2723. turško uho = Turki.

Vladika Danilo.

Ti igumen, nisi umel pisma;
tudi ti bi radi njega plakal:
kar po šest so v jeden grob zasuli!

Igumen Štefan.

Razumel sem; plakat' pa ne morem;
če bi plakat' mogel od veselja,
zdaj bi plakal slajše, nego kdaj sem;
ali kadar poje duša v meni,
zmrznejo od radosti mi solze.

Bije nekdo na vrata kuhinje, kakor bi jih hotel zlomiti; mislijo da je poludil.

Igumen Štefan.

Bog pomozi in ti mali božič!
ko nam radost od povsod prihaja,
naj ludjak ta tudi k nam pristopi,
da nam hišo napolni sè smehom.

Dijaki odpirajo vrata; kar se prikaže Vuk Mandušić, namračil se je in črni so mu brki pali na zlomljene toke; džeferdar prebit nosi v roki in seda ves krvav k ognju. Nikomur ne reče niti „Bog pomozi!“ Začudijo se, ko ga takega vidijo.

Vladika Danilo.

Kaj je Vuk moj, grde si podobe!
vidim, da si bil v krvavem polju
in nekje si gazil živi ogenj
in le bog ve in pa morda ti še,
je li kdo odtodi živ utekel;
ker brez muke ne drobé se toke,
ne lomé se taki džeferdarji,
saj iz žice vitke so skovani.

2733. „mali božič“ pomenja pravoslavnim „novo leto“.
2735. ludják = norec.

Vuk Mandušić (mrko pripoveduje).

Na Štefánj dan pride mi odiva
iz Štitarjev, letos povedena,
ter mi reče: „Evo, haračlije
„so v Štitarje harač zbirat prišli.“
Jaz pa zberem petdeset junakov
in poskočim ž njimi pod Štitarje,
da posečem Turke požeruhe.
Poči puška v lešanjski nahiji,
mislim: gredo Turki zbirat harač
in pa raji grozen strah zadajat;
ko začujem boj v Progonovićih,
pa jaz teci tja z družino ono;
ko dospem tja, pa ti glej nevolje!
vdarilo je dvesto mož haračlij,
poturčenci ljutega Arnavta,
na krvavo kulo Radunovo.
Radun sam je v kulo se zaklonil,
ž njim pa žena, Ljubica, njegova;
žena mlada, ali sokol sivi,
puške polni svojemu gospodu.
Radun strelja skozi okna kule,
sedem smrtno je na tla oboril.
Ali tudi on bi bil podlegel;
Turki slame in sena so bili
okol bele kule natrosili
in zažgali jo od vseh strani so.

2745. Štefanj-dan je 27. decembra. odiva, glej letos povedena, letos udana, letos omožena.

2746. Štitârji so selo v lješanski nahiji.

2747. haračlije = pobirači harača (glavaríne), k plačati vsaka odrasla možka glava krščanska zató, ker ne sme biti turški vojak.

2755. Progonovići so selo v bližini Štitarjev.

Plamen bil je do nebes se dvignil
ter je tudi kulo že zagrabil;
on pa strelja s puško, ne odneha;
on popeva tanko, glasovito,
on opeva Baja in Novaka,
on opeva Vukoto in Draška
in dva Vuka iz vasi Trnjine,
Markovića in Tomanovića,
in poziva žive ino mrtve;
videl strašno pred očmi je uro.
Nam popokala so živa srca,
stekli smo do kule Radunove,
okol nje smo s Turki se poklali,
Raduna iz kule smo rešili,
al je jadna kula izgorela.
Še nekdo je nam v pomoč priskočil
ter od kule Turke smo pognali
do Kokotov iznad Lješkopolja;
osemdeset in tri smo pobili.
V ljutem boju poleg bele kule
meni svinec toke je razdrobil.
A v razvoju te krvave bitke
zadnja turška takrat poči puška —
džeferdar baš pred očmi sem držal
ga prestriže — pusta mu ostala! (plače)

2775. Bajo in Novak sta dva hajduka; o prvem pr. op. st. 1046, o drugem, op. st. 1848 in 1849. O hajdukih sploh, prim. na kraju knjige opazko.

2776. Draško in Vukota, vojvoda Draško in serdar Vuko (Mrvaljević?) sta stanovala menda v kakem obližnjem selu.

2777. dva Vuka (Marković in Tomanović) iz Trnjine, sela v Cucih (ki obrazujejo svojo nahijo).

2788. Kokoti so selo na obronku Veljega Vrha, izpod katerega se razprostira Lješko polje ob reki Moravi.

2795. puška mu ostala pusta = naj nima od nje nobene koristi.

ob jermenu, kakor kakšno trsko.
bolj za puško zlomljeno žalujem,
kot da mi je roko odstrelila!
žal mi nje je, ko da sin jedinec
ali brat mi v boju je poginil,
ker je bila puška nad vse puške,
srečna je in ubojita bila,
okol nje jaz nisem rok previjal,
bila pa je vedno, ko zrcalo.
Izmed tisoč drugih pušek pač bi
bil spoznal jo, ko se je spražila.
Zdaj prišel sem k tebi, moj vladika;
tam ob morju so različni mojstri,
bi li mogli puško prekovati?

Vladika Danilo.

Mrki Vuk moj, le povzdigni brke,
da na tvojih prsih toke vidim,
da preštejem zrna vsa od pušek,
ki so tebi toke razdrobile.
Ne pridvigneš mrtveca iz groba,
stare puške ne prekuješ v novo.
Tvoja glava na rameh je zdrava,
ti nabaviš sebi drugo puško
ino v rokah Mandušića Vuka
bode vsaka puška ubojita!

Vladika vstane in da Mandušiću iz svoje sobe dobro puško.

Konec.

2798. namreč turška kroglja.

2803. okol nje nisem rôk previjal, da bi jo čistil, ker ni nikdar zarjavela.

2808. v dalmatinskem primorju.

Obširnejše opazke iz Vukovega rečnika in življenjepis Kraljevića Marka.

Badnjak je sirova cerova glavnja (poleno), ki se po običaju na večer pred božičem polaga na ogenj ter se mora poseči na badnji dan; badnjaki morajo biti dva ali trije. Mnogi sekajo badnjake v zori ter jih najpreje posujejo z žitom ter govoré: „Dobro jutro i čestit ti badnji dan!“ Prvi človek ki prihaja na božični dan v hišo, se imenuje polažajnik (polaznik). Polažajnika izbirajo, ker mislijo, da more biti o njem odvisna njih sreča ali nesreča za celo leto in ga pozovejo nekoliko dni pred božičem, ali pa imajo vsako leto istega. Polažajnik nosi v rokavici žito in ko na pragu zakliče: „Hristos se rodi“, pospe z roko žito po hiši, njega pa kdo iz hiše pospe in mu odgovori: „Va istinu rodi“, pa potem „skreše“ badnjake, t. j. on vzame lopar za žrjavico (vatralj) in udari ž njim po tlečem badnjaku ter govori: „Toliko goved, toliko konj, toliko kôz, toliko ovec, toliko prašičev, toliko sreče in napredka“ itd.; potem razgrne pepel pokraj ognja in položi tjakaj po nekoliko novcev, nekateri prinesejo tudi povesmo ter ga obesijo preko vrat. Ko hoče sesti, mu radi izmaknejo stolico, da bi pal. Ko pa sede, ga žene ogrnejo z guberjem (koltrom) ali s ponjavo (rjuho), da bi dobilo mleko debel skorup. Potem mu dado jesti ter se napije rakije (šlivovice) in odide domov, pa pride zopet po kosilu in tam ga častijo do mraka. Ko hoče domov, ga darujejo z maramo (robcem) ali čarapami (gamašami) ali nazuvci (nogavicami) in s kolačem. Ko pride polažajnik, zveže domačica na ovršek badnjaka povesmo in ga vrže na streho. Ko se zvečer zmrači, zanese domačín badnjake v hišo, naloži jih na ogenj in ko stopa v hišo z badnjakom, reče: „Dober večer in čestit vam badnji dan“. Iz hiše kak moški ga pospe z žitom in mu odgovori: „Dal ti bog dobro, srečni in čestiti“ — Ko se stavlja badnjak na ogenj, se trikrat naprej pomakne, pa kadar pregori, se mora sprednji del

prijeti v rokavicah ter nositi okoli košnic (uljnakov) in potem ugasiti in staviti na kako slivo ali jablano. V Risnu (v Boki) kitijo badnjake z lovoriko, v Crmnici (reka in mesto v Črni gori poleg Skadrskega jezera z barsko nahijo in s Paštrovići) nazdravi oni, ki jih nese v hišo z milojko (m a j o l i k o) vina, in potem, ko se sam napije, napoji tudi badnjake. V Hercegovini, kjer so badnjaki zelo veliki, ker so hiše velike, vlačijo badnjake s šest do osem volovi pa terajo vole skozi vrata in izterajo jih skozi nasprotna vrata, badnjake pa ostavijo v hiši. Po Dalmaciji in po nekih drugih krajih lože tudi katoličani badnjake (badnjačica, blažena palica). Badnjak od bdim bdéti, ker bdijo Srbi na badnji večer, ki se tudi imenuje badnjak.

B o ž i č. Na sveti večer, ko so prinesli badnjake v hišo in jih naložili na ogenj, vzame domačica slame in kokodajoč (otroci pa pivkajoč za njo) jo potrese po hiši ali po sobah. Potem vzamejo nekoliko orehov ter ji pomečejo po slami. Po večerji pojó in se vesele. Ko zjutraj vstanejo, najprej nekdo prinese vode, ali nese nekoliko žita seboj in jo pospe, ko pride k njej. S to vodo umesijo česnico (svečani kolač), nalijo zajutrek in ga pristavijo. Ko se poodjutri ter so dali živini krme, sedejo za zajutrek, preje pa izpalijo nekoliko pušek in tako tudi takoj zjutraj, ko vstanejo. Potem se zbero okoli sofre (nizke mize) ter molijo držeč vsak v roki voščeno svečo ter se m i r b o ž a j o t. j. poljubljajo se po redu ter se pozdravljajo z besedami: „Mir božji! Ristos se rodi“, „va istinu rodi, poklanjamo se Ristu i Ristovu rožanstvu (rojstvu)“. Potem zbere domačin vse sveče v jeden rokovet ter jih vsadi v žito, ki stoji na sofri v kaki karlici (kadunja), ali v čanku (leseni skledi), in sicer vsakojako žito pomešano. V tem žitu so tudi neki kolači. Tam malo pogore, potem jih ugasnejo z žitom, žito pa dajo potem žene kokošim, da nosijo jacja. Ko začno zajutrkovati, neki najprej pokusijo sira, neki pečenke, a neki (v Sremu in Bački) srčejo v a r e n i k (vroče z medom in poprom pomešano vino) ali pa rakijo. Mnogi je ne pijejo prvi dan, ker se boje vročice. Okoli pol ručka vstanejo v slavo in lomijo kolač, kakor o krstnem imenu, samo ni koljiva (kuhane pšenice, ki je posvečena od svečenika na daći [mrtvaški gostbi] in na slavi [patronovem dnevu].). Na božič se prostre navadno prazna vreča ali pa čaršav (prt) na mizi in sofra ter hiša se ne čisti tri dni. Prvi dan nihče h nikomur ne gre v hišo razen polažajnika. O božiču se prejesti in izbljuvati ni nobena sramota (ako sem se opila, božić mi je došao). Od slame, s katero se na badnji dan kokodače in pivka, ohrani domačica

nekoliko ter podstavi pod vsako kokoš nekaj, kadar jih nasaja. Ona vrv, v kateri se je donesla slama, se ne razreši, nego samo raz-pusti ter se na božič po njej prospe žita, da kokoške zobljejo in domačica reče: „Kakor mi skupaj zobljete, tako mi skupaj tudi nosite!“ V nekaterih krajih (po Bosni in Hercegovini) „sjačejo“ na božič, t. j. domačin rano zjutraj viče: „Sjaj bože i božiću našemu (naši)“, ter imenuje po redu vse člane družine. V Risnu se po ju-trenji v cerkvi poljubljajo vsi jeden z drugim in tako se pomirijo mnogi, ki so bili preje v zavadi. Kdor se v cerkvi ne poljubi, se poljubi pozneje pred cerkvijo. Kdor ima konja, ga mora po ručku na Božič projahati. V Bački mladenči sedajo na konje in jašoč po polju „vijajo“ božič. Nekateri pripovedujejo, da se na božič ne dajo verige segreti. V Grblju gledajo na božič, s katere strani jim lonec zavre in komur zavre od iztoka, ta se nadeja sreči v tem letu. V Boki napravljajo iz slame slamnico ter na njej jedo od badnjega dne do malega božiča (novega leta). Od božične slame nosijo nekateri na polje, da bi bolje rodilo. Nekateri udarjajo z rogom od božičnega peciva (pečenke) po žilah nerodovitno sadno drevje govoreči: „Jaz tebe z rogom, a ti mene z rodom“. Neka-teri jemljejo sekiro in mašejo, kakor bi hoteli posečí nerodovitno drevje, a drugi kdo mu reče: „Ne seci, rodilo bode“ in če se to trikrat zapored stori, pravijo da potem rodi drevo. S pepelom, v katerem se je pekla „česnica“, se posipajo svilene bube, da jih bode dosta, kakor praha v pepelu. Nekateri z ogljem badnjakov mažejo gobave smokve. Do novega leta se pozdravljajo ljudje „Ristos se rodi“ in odgovarjajo „va istinu rodi“. Tako tudi, kadar se pije, mesto „spasuj se“, ali „na zdravlje“. Navadno zapečejo kak novec v česnico in kdor dobi oni kos, v katerem je novec, ta se smatra, da bode najsrečnejši v onem letu.

H a j d u k, h a j d ú k a. Strassenräuber. latro, (usar, husar, gusar, pustahija). Narod misli, da so hajduki postali od turške sile in kri-vice. Ne rečemo, da ni mnogokateri odšel v hajduke brez nevolje, da se nanosi haljin in orožja po svoji volji, ali da se komu osveti, ali je vendar to istina, da kakor je turška vlada boljša in člo-večnejša, toliko je manj hajdukov v deželi, a kolikor je gorja in nepravičnejša, toliko jih je več in zato je bivalo med hajduki včasih najpoštenejših ljudi, a v početku turške vlade jih je bilo tudi od prve gospode in plemičev. Istina je, da mnogi ljudje ne hodijo v haj-duke, da bi delali zlo, ali kadar se človek (posebno prost) oddeli od društva in se oprosti vsake oblasti, on počenja posebno v dru-žini z drugimi zla; tako delajo zla tudi svojemu narodu hajduki;

narod jih proti Turku ljubi in žali, ali se tudi danes dela hajduku največa sramota, ako ga imenuješ lopova in pržibabo (razbojnika, ki žene muči z razbeljenimi verigami, da jih prisili pokazati svoje novce, ki jih hranijo za črne dni). V starih časih so hajduki, kakor se o njih peva v národnih pesmah, najrajše pričakovali Turke, ki so nosili novce od d a c i j e (dacija = danak = davek), ali je to v naših časih poredko bivalo, nego pričakujejo trgovce in druge popotnike, včasih pa udarijo tudi na hiše, kjer mislijo da hrani kdo denarje, lepo obleko, orožje ter jo poharajo. Kadar udarijo na koga, pa pri njem ne najdejo denarja, a mislijo da ga ima, ga ucenijo ter mu odvedó sina ali brata in ga povedó seboj ter držé toliko časa, dokler jim ucene ne donese. Pravi hajduk nikdar ne ubije človeka, ki mu nič ne stori, samo ako ga nagovori kak prijatelj ali skrivalec. Če sta skupaj tudi le dva hajduka, se vé, kdo od njih dvojice je starejšina (harambaša). Po leti živé hajduki v šumi in prihajajo k svojim skrivalcem (jatakom) ter se hranijo pri njih, npr. prihajajo komu na večerjo, pa jim da kaj, kar odnesó v torbah, da se od tega jutri zvečer prehranijo, včasih pa jim jatak nosi nameščenim v šumi kosilo in južino. Ko pride zima, se razidejo in odidejo vsak h kakemu prijatelju na zimovanje, a najpreje se dogovoré, kje se bodo spomladi sestali. Na zimovniku leže po dnevi v kletéh ali v kakih drugih tajnih zgradah, po noči pa se časté in pojejo „uz gusle“, nekateri pa čuvajo preoblečeni, kakor sluge, živino. Ako kdo ne pride na ugovorjeni dan na ročišče, tega poišče družba, pa ako se zgodi, da kak jatak ubije hajduka ali izda, to gledajo vsi hajduki, da svojega druga osvetijo, čeprav še le čez petdeset let. Hajduki v našem času so v Srbiji nosili največ čohaste (suknene) plave čakšire (široke hlače do kolen), na nogah dolge čarape (nogavice) in opanke; zgori čohane gječerme (telovnike) i koporan (dolgo plavo suknjo z rokavi do niže pasa, ki se oblači vrh gječerme, po kateri se opasujejo), nekateri tudi zeleno ali plavo dolamo (dolgo spodnje krilo moško, čez katero se opasuje pas) in povrh kupljeni gunj, na glavi pa ćelepoše (ćelèpôš = stožičasta kapa iz rdeče čohe) ali fese ali svilene kape kićenke, iz katerih je po jedni strani prsi visela dolga svilena kita in katere je sicer razen njih redko kdo nosil. Posebno rado so nosili na prsíh srebrne toke (oklep na gorenjem delu prsij, podolgovate gumbu podobne ploče od srebra ali tuča (Messing), v Hrvatski pa 7 do 9 srebrnih kolutov, ki so pričvrščeni na levi strani prsi od gječerme, in prihajajo v sredino, kadar se gječerma skopča z gumbi na desni strani prsi). Kdor ni mogel tôk nabaviti, je prišival velike

srebrne novce na gječermo. Od orožja so imeli dolgo puško in po dve male (pištolje) in nož (handžar). Za turške dobe je bilo v Srbiji v vsakemu okraju (kneževini) po jeden buljubaša (centurio, Turčin) in mnogo pandurov Turkov in krščanov, ki so gonili hajduke; in ako se je pojavilo mnogo hajdukov, ter so često ubijali in plenili, so podizali Turki ves narod v potéro in čeprav so jih nekateri ljudje terali, po hišah in po šumah pa jih skrivali, se je vendar tudi često dogodilo, da so jih ubijali. Kogar so ubili, tega glavo so panduri odsekali in ponesli v mesto ter so jo na kolec nateknili in izpostavili na mestnem zidovju, kogar so pa Turki živega v svojo pest dobili, tega so nabíli na kolec. Če pa potera ni uspela, so Turki pohajali na „teftiš“, to je kak veliki starejšina turški je šel v mnogobrojnem spremstvu med narod ter je z zatvorom, globo in bojem gonil kmete (= župane) ali pa rodbino hajdukovo, da so se poiskali jataki hajdukov in da so se lovili hajduki sami; razen na teftišu, pa nihče ni diral v rodbino, ženo in deco, ako jih je imel hajduk, nego so ti mirno v svojih hišah živeli. Teftišev je bilo posebno mnogo po vojskah, ko je mnogo ljudi pobegalo iz straha pred Turki med hajduke. Kedar je bil hajduk sit hajdukovanju, ali ga je kdo naprosil in nagovoril, naj se ga okani, se je predal, t. j. poročil je kmetom (županom), ki so jim dobili od paše „buruntijo“ (vezirjevo pismo za svobodni prihod) in onda je izšel zopet med ljudi ter ga ni smel nihče zaradi hajduških činov opomeniti ali mu kaj očitati. Predani hajduki so bili pozneje večinoma panduri, ker so se odvadili dela na polju; samo knez[1]) ne more postati oni, ki je bil hajduk. Hajduki drže svoj zakon, se postijo in molijo Bogu in kedar koga Turki nabijajo na kolec, ter mu ponujajo svobodo, ako se poturči, on psuje Mohameda in pravi: „Mari potem ne bodem umrl?“ — Hajduki sami sebe smatrajo za velike junake in med nje ne sme oni iti, ki se ne zanaša na samega sebe. Če kakega hajduka vjamejo in vodijo, da ga nabijejo na kolec, pojo hajduki, da s tem pokažejo, da jim ni do življenja. Tudi predani hajduk je svobodnejši in otresnejši od drugih ljudij, ne dá k sebi in vsak se ga boji. Včasih dva ali trije hajduki povežejo in poharajo

[1]) knez, župan ali kmet, kar pomenja v Srbiji imenitne seljake, ki so bili najpametnejši in najpoštenejši. Taki kmetje so se zbirali na selske, knežinske in nahijske (okrajne) zbore; v Črnigori so knezi sodniki, katere parca (prepirača) izbereta, navadno njih dvanajst vsaki, da jim kaj presodijo. V Bosni pomenja kmet seljaka, ki živi na tuji zemlji in v tuji hiši. Njih gospodarji so age. Kateri aga ima mnogo kmetov, ima po selih svojega subašo, kateremu morajo kmetje nekaj dajati.

množino drugih ljudi. Ali včasih tudi oni na čudo naletijo, kjer mu se ne nadajo. Npr. v času Vukovem je bil v Tronoškem Prnjavoru (prnjavor = kmetija samostanska. iz grške besede *πρόνοια*) neki Mihajlo Sišo, ki je spremljal včasih tronoškega arhimandrita Štefana Ivanoviča in je imel lepo orožje. Nekoliko hajdukov se je dogovorilo, da mu udarijo na hišo in vzamejo orožje, ali Sišo je zato zvedel in tudi dan, ko hočejo udariti na njegovo hišo hajduki; pripravil je šešano (puško) in se skril za hišo v grah pričanik (fižol natičnik). Ko so prišli hajduki, je jednega ubil iz puške in zakričal: „Haj more[1]), udrite odtod“ in vsi drugi so pobegli. On je ubitemu glavo odsekal, jo odnesel Turkom in dobil čelenko (srebrno pero kot odliko za ubite sovražnike) in buruntijo, da sme nositi orožje povsodi tudi po mestih. — Tako je Stanko Crnobarac, ki se je l. 1805. odvrgel v hajduke, s 16 drugovi čakal v tronoški planini dva trgovca dan pred veliko gospojnico, ki sta iz Zvornika (mesta ob levem bregu Drine) nosila robo manastiru (samostanu) na prodajo. Ko so poviknili hajduki iz grmov: „Predajta se, vrzita orožje proč in ne maknita se!“, nista trgovca poslušala, nego se branila; jeden njiju je poginil, drugi pa ni mogel več puške vdrugič nabasati in jo je vrgel na tla; nego ko ga je hajduk pogodil z malo puško, je trgovec z malo puško, katero jo je imel v roki skočil pred hajduka, zavpil: „Venkaj, kurba, iz grma“, in ga je ustrelil. Hajduk je pal, on pa v beg in se rešil. Hajduki pa, ki so čuli, da nekaj šumi v hosti, iz katere so streljali, so zavpili: „Kaj pa je to?“ ter so zbežali z robo; trgovec pa se je povrnil, odrobil ubitemu hajduku, katerega so pustili njegovi drugovi na mestu, glavo, jo ponesel Turkom in dobil čelenko in buruntijo, kakor Šiša. V Bosni in Hercegovini se imenujejo hajduki Črnogorci in njih uskoki, ki ondod prihajajo in ljudi (ponajveč Turke) ubijajo in harajo, pa se zopet vračajo domov. Tako so se imenovali tudi junaki národnih pesmi srbskih, posebno v XVI. in XVII. veku, ki so prihajali iz benečanskega primorja ter četovali po turški krajini. Tudi Turki imajo hajduke, kateri se imenujejo „kesedžije“, ali so oni konjaniki ter se ne skrivajo, kakor Srbi, nego javno zlo činijo. Onaki so bili tudi hajduki „krdžalije“. Ti so nastali v Rumeliji po poslednji nemški vojski. Bilo jih je mnogo tisoči in ž njimi je Pasmandžija pobil carsko vojsko l. 1796. Oni so bili večidel Turki, ali so sprejemali v svoje društvo tudi krščane, ker se niso brigali za nobeno vero. Oni so udarjali na mesta, jih ucenjevali, da bi jih ne spalili ter jih

[1]) more, bre, klic povelja.

harali, kakor so poharali znatno cincarsko naselbino Voskopolje. Pozneje so se iznajmljali pašam in drugim turškim poglavarjem, ki so se bíli med seboj, pa ako jim jeden ni hotel plačati, so odšli k drugemu. Tako je bil znan njihov starejšina Gušanc-alija, ki je l. 1804., ko so se Srbi bíli z dahijami (turskimi izseljeniki in osvetniki), prišel s tisočjo svojih hrabrih drugov v Srbijo, a je z vsemi v Srbiji kosti ostavil. Nekaj srbska vojna, nekaj moskovska od leta 1807.—1812. je potrošila vse kirdžalije, ki so na svojih konjih bili odeti v svilo in kadifo (žamet) in okovani v srebro in zlato; nekateri so vodili seboj tudi robinje, ki so jim v mirnem času pele in plesale, a v bojih so jim držale konje, ko so se oni peš tolkli.

Kraljević Marko. Ni Srba, ki ne bi znal za Marka Kraljevića. Največ se o njem peva in priča. Že deca vé, da je bil Marko silno močan, da je imal konja šarca, da se je moral izročiti Turkom, a da je vedno Srbom pomagal. Še sedaj Srbi pričajo in pevajo o njegovih junaških delih, o njegovi dobrodušnosti, pravičnosti in veselosti.

Prve pesmi o Marku in njegovem junaštvu so postale med Srbi v Markovi kraljevini, katero je nasledil od svojega očeta Vukašina po njegovi smrti na Morači (l. 1371.). Država ta je obsegala ono deželo, kjer so mesta Skoplje, Prizren, Prilip, Ohrid, Bitolj in Hlerin. Iz teh krajev se je razglasila slava Markova na vse kraje, ne samo srbske, nego tudi hrvatske in bolgarske in celo Slovenci poznajo kraljevića Marka. Pesmi so se preje pele samo „uz gusle", t. j. s spremljevanjem srbskih gosli, ki so podobne violončelu. Peter Hektorović (dalmatinski pesnik) je zapjsal od dalmatinskih ribarjev prvo pesem o kraljeviću Marku. Tudi drugi učenjaki so jih nabirali; najlepše Vuk Štefanović Karadžić. Danes je že več nego 250 pesmi o Marku kraljeviću zapisanih. Pred 517 leti (1390. l.) je prišla po Markovi smrti njegova dežela pod turško oblast in njegov narod živi še dandanes teške dneve pod nasiljem turškim. Po predaji je bil Marko kraljević sin kralja Vukašina Mrnjavčevića in Jevrosime, sestre Momčila od Pirlitora ob reki Tari. Vukašin je nagovoril ženo Momčilovo, Vidosavo, da ubije svojega moža in da se potem on venča ž njo. Ko je Vidosava pristala na Vukašinovo željo in spravila s sveta svojega moža, se je zbal Vukašin Vidosave, ker bi mogla Vidosava tudi njega umoriti in je vzel za ženo Momčilovo sestro Jevrosimo, jo povel v Skader na Bojani, kjer se je rodil Marko.

Marko je bil v detinstvu slab ter je čuval s čobani (pastirji) goveda in jim je moral iskati goveda, ki so se v šumi izgubila. Nekdaj so ga zopet poslali v šumo in tu je zagledal lepo devojko, ki je spavala, a solnce je pošiljalo svoje žarke na njeno lice. To je bila vila. Marko je nasekal vej ter je zasenčil lice vilino. V zahvalo mu je obečala vila, da mu da, kar si želi. On odgovori, da bi bil rad jači od ostalih čobanov. Vila ga podoji in mu ukaže, da naj iz zemlje izčupa hrastič. Ko Marko ni mogel hrastiča izčupati, ga je podojila še z drugo dojko in tedaj je Marko lahko izčupal hrast. Marko je imel tri brate Andrijo, Mitraška (Dimitrija) in Ivanišo ter jedno sestro Angjelijo. Njegova strica sta bila Mrnjavčevića despot Uglješa in vojevoda Gojko.

Da je bil Marko na dvoru carja Dušana silnega, o tem priča narodna pesem, ker je bil pisar pri carju in čuvar tajnega arhiva in je poznal vse odredbe carjeve. On je pričal, da je Dušan ostavil carstvo svojemu sinu Urošu; s tem se je zameril očetu in stricema ter ni živel ž njimi v dobrih odnošajih. Ko so izbrali po smrti Vukašinovi Srbi Lazarja Grebljanovića za srbskega kralja, se je sprl Marko tudi ž njim ter je samostalno vladal v svojih, od očeta podedovanih deželah. On se je sklonil pod zaščito turškega carja; odslej ga vidimo se bojevati na strani turškega carja; vendar pa ni nikdar puščal neopaženih interesov srbskih, bil je o vsaki priliki in nezgodi zaščitnik in branitelj siromakov in je ostavil v narodu lep glas, tako da poje narodna pesem:

„Spominje se kraljeviću Marko
kao dobar danak u godini.“

Vendar mu se mora prigovarjati, da se ni udeležil bitke na Kosovem polju, l. 1389.; ali njega tudi ni bilo med Turki. Slednjič je bil v spremstvu carja Bajazita, ko je ta podignil vojsko na rumunjskega gospodarja Mirčeta. Ta je v bitki na Rovinah potolkel Turke in Marko je bil ubit z bratom Mitraškom vred l. 1394. Njegovo telo je pokopano v selu Suhi rijeki v bližini Skoplja, v samostanu sv. Dimitrije, zadužbini Mrnjavčevićev, kjer so bili zakopani tudi kralj Vukašin, kraljica Jelena, in drugi člani te porodice. V cerkvi, katero je dal zgraditi Marko, je v pripratì,[1]) na levi strani poleg slike Vukašinove tudi Markova slika: lep, črnomanjaste polti, z okroglo brado, arhijerejsko krono na glavi in

[1]) oddelku za žene.

zlatim koturom okolo nje: v jedni roki drži zvitek pisem, druga je naslonjena na balčak (držalo) sablje. Okoli glave je nadpis: „V Hrista Boga blagovjerni sin previsokago kralja Vukašina ktitor [1]) Marko". Tamkaj se nahaja tudi še zelo poškodovan nagrobni kamen z napisom: „V Hrista Boga blagovjerni kralj Marko ktitor svetago hrama i vječna mu pamet."

Marko se dolgo ni oženil. Naposled, po mnogih nevspelih prositbah je izprosil Jeleno, hčer bolgarskega kralja Šišmana. Ko so nevesto vodili v Prilip, poskušal je kum zavesti nevesto. Nevesta je pribegla k Marku, leta je ubil kuma, pa tudi deveru ni oprostil, ki je šel kumu na roke. Svoji ženi je bil zvest mož. Enkrat se je nadstreljaval s Turkom Ali-agom. Turek mu je ponujal ženo svojo in dvore kot dobitek. A Marko premagavši Turka ni hotel vzeti žene, češ da ima doma verno ljubo Jeleno. Mina od Kostarja mu je ugrabil ženo, ko je bil Marko baš s turškim carjem v Aziji v boju z Arabci. Car ga je tešil in mu ponujal drugo ljubo, a to je Marko odklonil, je odšel v Kostar in osvobodil ženo.

Njegovega brata Andreja so gorski hajduki ubili v neki krčmi. S svojim očetom se Marko ni dobro pazil. Vukašin je tožil, da mu je sin svojeglaven, kamer ide, nikogar ne vpraša, kjerkoli sede, vino pije in povsodi kavgo (prepir) gradi. Marko je bil na dvoru carja Dušana in je tamkaj izučil pri proti Nedeljku knjige in postal carjev pisar. Car je postavil na svoji smrtni postelji svojega kuma Vukašina za carskega namestnika, dokler ne bi carević Uroš dorastel. Vukašin pa ni hotel izročiti carstva, za katero sta se potezala tudi njegova brata Uglješa in Gojko. Na Kosovem so se zbrali vsi trije in ko je Marko izjavil, da je car Dušan postavil svojega sina za carja, je hotel Vukašin sina Marka ubiti in ga je podil okoli cerkve, v katero se je slednjič Marko rešil, ker se ni hotel z očetom biti. Oče pa ga je proklel, da ne umrje Marko, dokler ne dvori turškega carja in kadar umre, da nima groba in ne zapusti poroda. Uroš ga je pa blagoslavljal, da bode spoštovan, največi junak in da se bode njegovo ime spominjalo na veke. Vendar je pozneje Marko svojega očeta osvetil.

Drugačen je bil Marko proti materi. Vedno je bil nežen, poslušen sin. Ako se je pripravljal na važnejši posel, vprašal je mater za svet in kakor mu je svetovala, tako je storil. Ob krstnem imenu je šel v Ohrid po ribe; mati pa ni dala, da bi šel z orožjem, ker je vedela, da je silnik. Mučno mu je bilo iti brez orožja. Na

---

[1]) ustanovnik.

potu ga je srečal Djemo Brdjanin ter ga zarobil in bi ga bil tudi obesil, da ga ni rešila krčmarica Janja. Ali z nobeno besedo ni matere ukoril, ko se je vrnil z Ohrida domov.

Često sta živela on in majka Jevrosima v kuli (gradu) na Prilipu. Tam sta živela zelo skromno, večerjala sta suh kruh in pila rdeče vino. Ali to ni bilo njegovo pravo življenje, nego borbe in megdani so bili njegov najljubši posel. Na svojem vilovitem šarcu (konju šarenemu) je prišel do Varadina, Budima, Vidina, Ohrida, Carigrada in celo v Azijo, v Arabsko. Materi je naposled dosedalo prati krvave haljine ter mu je svetovala, naj se okani boja. Marko je slušal ta svet in šel je orat. Pri oranju so prišli mimo janjičarji s cesarskim blagom. Marko jih je pobil in prinesel materi plen z besedami: „To sem prioral!“

Marko pa ni prepira iskal; bojeval se je samo, ako je kdo vanj diral, ali ako ga je kdo na pomoč pozval. Nekatere megdane (dvoboje) je delil z osebnimi neprijatelji, kakršni so bili Ljutica Bogdan, Filip Madžarin in Mina od Kosturja. Druge boje je bil, ako ga je kdo zval na pomoč. On je bil često dever ali kum na svatbah. Tudi sultanu je često pomogel in kadar ni bilo Marka ž njimi, so Turki v boju z Arabci vedno trpeli. Ko je zaiskal neki Arabin sultanovo hčer na sramoto, ni nihče do Marka mogel njega zaklati. Tudi haramijo (razbojnika) Muso Kesedžijo cela cesarska vojska ni mogla ugnati; zopet je moral Marko pomoči. Včasih se je posluževal tudi lokavščine, ako ni mogel s silo zvladati sovražnika.

Za njegove zasluge ga je turški car bogato obdaroval in ga imenoval posinka. Vendar mu je bila turška služba težka in mati jo je smatrala za greh proti krščanstvu. Marko se je naučil govoriti turški in je med Turki pridobil pobratima Alil-ago. Ali pravega prijateljstva ni bilo med njim in med Turki. Jedenkrat so ga celo v ječo vrgli, ali Marko jim je vrnil: „Teško Turkom trgujući s Markom!“ Vezir Murat je iz zavisti Markovemu sokolu polomil krila. Marko je zavil sokolu krila, poteral za Turki konja ter jih mnogo ubil. Ko so mu Turki nahropili v hišo, baš ko je slavil krstno ime, na prošnjo matere ni prelil krvi, ali je Turke s topuzom oplašil, da so plačali veliko globo in se takó oprostili bede.

Marko je bil neobično močan in velik. Narod pokazuje jame v kamenih, ki so njegove ali šarčeve stope; take stope so v velikih razmakih in narod pripoveduje, da je Marko skočil z jedne na drugo. Za kamenje od mnogih stotov veli narod, da jih je

Marko vrgel tja s kakega brega. Svojo veliko moč je dobil od vile. Miloš Obilić je bil lepši, a Marko strahovitejši. Imel je velike in goste brke, kakor da mu visi črno jagne od pol leta pod nosom. Kadar je hodil na boj, je odel plašč iz volčje kože, na glavo pa je dejal kapo iz volčje kože. Kadar je Marko samur-kalpak na čelo namaknil in samur[1]) in obrvi zložil ter z očesom blisnil, je bil to grozen pogled. Orožje mu je bila sablja dimiskija (damaščenka), tatarska strela (armbrust), kopje ubojito in topuz (topuzina, buzdovan, šestoper = kij). Topuz mu je tehtal 66 ok. (oka = 1 1/4 kil.) Turki so se zgražali, ako jim je pretil s topuzom. Ako ga je vse orožje izdalo, topuz je bil gotov konec neprijatelja. Marko je sovražnikom dejal, ko so ga tolkli „Ne budite bolh v mojem kožuhu.“ Drenovino, ki se je devet let sušila, je stisnil in iz nje sta pali dve kaplji vode.

Njegov pomagač je bil **šarec**, katerega mu je poklonila vila. Drugi pripovedujejo, da je videl pri nekem vozniku gobovega ždrebca. Zdelo se mu je, da bi mogel iz njega napraviti dobrega konja. Prijel ga je za rep, pa ga ni mogel z mesta makniti. Kupil je tedaj konja, ga izlečil in ga naučil vino piti. Marko je na šarcu jahal, pa tudi spaval in dremal. Šarec je skakal tri kopja v višino, štiri kopja naprej in je dostizal celo vilo. Iz kopit mu je sijal ogenj, iz nozdrv mu je sukal moder plamen. Šarec je poznal prijatelje in sovražnike. Ko je neki Arab na bedeviji (kobili) hotel preskočiti Marka, se je spel šarec na zadnje noge in odrl uho bedeviji; navadno je šarec sam jeden del sovražnikov pogazil. Kadar je bil Marko v mehani (krčmi), je čuval šarec pri vratih; kadar je Marko spaval, ga je budil šarec s hrzanjem, ako je pretila nevarnost. Velik pomagač mu je bila tudi **vila posestrima**. Ona je nevidno lebdila nad njim, z vilami se je tudi bojeval ter jih navadno premagal.

Marko je mnogo pil. On je jemal seboj vedno tulumino (meh) vina, ki je visela ob desnem boku šarca, ob levem pa je visel topuz. Kadar se je Marko kje ustavil, je zabil kopje v zemljo, privezal nanje šarca in pil vino iz čaše 12 ok; polovino je daval šarcu.

Po smrti carja Uroša in pogibiji (porazu) srbski na Marici so nastali za Srbe težki časi. Tam je poginil Markov oče in njegova strica. Marko je postal kralj, ali narod ga vedno zove samo kraljeviča. S Turki so delili megdan srbski junaki: Miloš Obilić, Relja od Pazara, vojvoda Dojčin od Soluna, Milan Toplica, Beg Kostadin

[1]) samur = sobol.

in drugi, najbolj pa so se bali Turki kraljevića Marka. Ko je umrl na Urvini-planini, se ni upal osem dnij nihče približati se mu, ker so se bali ga probuditi.

Kjer je bilo treba pomoči slabim proti turškemu nasilju, je bil Marko vedno na mestu. Nekoč je osvobodil robinjo iz rok 12 Arapinov, jo dovel domov, smatral za sestro ter jo pri sebi udomil. Iz robstva turškega je nekoč osvobodil 30 devojek, pogubil Arapina Prekomorca, ki je zavzel Kosovo. Tudi carjevih ukazov ni štoval, ako so krščane sramotili. Car je bil zapovedal, da za časa ramazana (velikega 30-dnevnega turškega posta) krščani ne smejo piti vina, nositi zelenih dolam (dolga suknja z rokavi, preko katere se opasujejo) in okovanih sabelj. Marko je vse to delal. Ko ga je car pozval na odgovor, je prisedel Marko na njegovo desno stran, namaknil kalpak na oči in orožje na krilo. Ko ga je videl car takega, se je prestrašil, ga nadaril in odpustil.

Marko je slavil krstno ime sv. Gjorgja (Jurja). Takrat je pozival srbsko gospodo na gostbo, pa tudi sirotinje ni pozabil. On je po starem običaju služil goste okoli mize z materjo in ženo. Ako se je mudil o Gjurgjevu v turškem taboru, je vendar slavil svojo slavo (krstno ime). Nekoč ga je pozval beg Kostadin o Mitrovu na slavo. Ali Marko je poziv odklonil, ker je Kostadin nameščal na gorenjem koncu mize bogataše, na spodnjem pa siromake; sirotinje pa sploh ni dopuščal in tudi ni pozival na slavo ne očeta, ne matere. Marko se je tudi pričeščeval (obhajeval). Pravičnost Markova se je pokazala lepo na Kosovem polju, ko je proti očetu in stricema govoril za Uroša.

Pored dobrih lastnosti je imel Marko tudi slabe. Bil je razburljiv, osetljiv na svoje junaštvo. Zato je često kaj storil, česar mu je bilo potem žal. Ko je bil v arabski temnici, mu je hči arabskega kralja obečala, da ga osvobodi, ako jo vzame za ženo. Marko je v nevolji obečal, a ko ga je zagrlila črna deklica s črnimi rokami in jo je pogledal Marko v črno lice, jo je ubil. Za to nedelo je pozneje ustanovil mnoge zadužbine.

Marko je doživel 300 let. Smrt mu je navestila vila na Urvini planini. Vila mu je rekla „Ti ne umreš od junaka, ker takega ni na svetu, ki bi se mogel s teboj meriti, ampak umreš od boga.“ Ko je Marko videl, da mu se bliža konec, je posekal šarca, zlomil orožje in vrgel topuz v morje, da ne bi prišli Turkom v roke, napisal oporoko: „Jeden ćemer (pas) zlata za pokop, drugi cerkvam, tretji ubožcem, slepcem in hromcem.“ To oporoko je obesil na vejo jelke, da se je videla s pota. Potem je prostrl dolamo pod

jelo, legel, pomaknil kalpak na oči in umrl. Tako ga je našel osmi dan hilandarski igumen Vasilije z dijakom Izaijem. Ta dva sta ga odnesla v hilandarski samostan na sveti gori in ga pokopala, pa nista postavila spomenika, tako da se ne vé za njegov grob in se je vsa kletev očetova izpolnila.

Narod pripoveduje ponekod, da Marko ni umrl, nego da sedi v neki pečini v gori in spava; sabljo je udaril v kamen, šarca privezal pred pečino. Šarec pojé včasih malo mahovine in sablja izhaja počasi iz kamena. Ko pojé šarec vso mahovino in izpade sablja povsem iz kamena, tedaj se probudi Marko in izide zopet v svet med Srbe. — Drugi pripovedujejo, da ga je neki vlaški vojvoda ustrelil z zlato sulico v usta; drugi zopet, da mu je zaglibil šarec v nekem boju v barju kraj Donava.

Goethe je imenoval Marka kraljevića surovo sliko in priliko grškega Herakleja in perzijskega Rustema.

K r s t n o i m e i n s l a v a. Vsak Srbin ima po jeden dan v letu, katerega slavi in to se zove „Krs(t)no ime, svèti, svèto in blag dan". (Dotični domačin se zove k r š n j a k, a slavnost s l u ž b a.) Domačin pripravlja celo leto, kako in s čim bode proslavil svoje krstno ime. Ko je dan pred krstnim dnem, ide nekdo iz hiše (kak mlajši) po selu ter pozivlje na krstno ime vse seljake, ki onega krstnega imena ne slave. Ta pred vsako hišo sname kapo z glave in začne takole po priliki: „Božja hiša in vaša! Pozdravlja otec (ali brat), da dojdete zvečer na čašo rakije, da se razgovorimo in da malo noči pokratimo. Kar bode sv. Nikolaj (ali kak drug svetnik) donesel, ne bodemo skrivali; pridite, nikari, da ne bi prišli!" Ko postane večer, gre k nekaterim domačin, drugim pošlje sina, nekaterim najemnika (žene ne hodijo zvečer) ali koga drugega iz hiše. Ko prihajajo zvaniki k „svečarju" (slavljeniku) v hišo, ga navadno takole ogovoré: „Dober večer in čestito ti sveto! slavil ga mnogo let in godin v zdravju in v veselju". Nekateri prinesejo jabolko (v mestih tudi limono) ter jo predajo domačinu ob pozdravu. Prijatelji iz drugih sel prihajajo tudi nezvani; tu vsi večerjajo, pijo, razgovarjajo se in pojejo do neke ure po noči; potem odidejo seljaki vsak na svoj dom, domačin pa pravi vsakemu pri odhodu: „Pridite tudi jutri na čašo rakije". In tako jih vsak dan poziva od večerje na zajutrek, od zajutrka na kosilo, prijatelji pa kar tam ostanejo. Drugi dan pridejo rano na zajutrk in malo kasneje na kosilo. Pred kosilom treba, da pride tudi pop, da prekadi in da očita koljivo. Ko je ob polovici kosila, zapalijo voščeno svečo, prineso kadila in vina ter „vstanejo v s l a v o". Pomolijo se

bogu, jedo koljivo, ter se obredé z vinom napijajoč: „Za slave nebeške, koja more, da nam pomore“ ter lomita domačin s popom ali s kom drugim, ako ni popa, „krstni kolač“, ki mora biti od pšenične moke v kiselo umešen i našaran proskurjakom (z lesoresom, s katerim se delajo proskure = προςφορά = hostije). Jedno četrtino tega kolača dajo popu, jedno domačici, a dve oni jedo. Pevata po dva in dva v slavo: „Kdor pije vino za slavje božje,/ Pomoz' mu, bog! in slava božja, A kaj je lepše od slave božje in od večerje s pravom stečene?“ — Po tem se zopet vsedejo, jedo, pijoč in jedoč se razgovarjajo in pojo do mraka (domačin pa ne seda za mizo, nego stoji gologlav in služi gostom vino in rakijo). Tako slave tri dni (samo da ne ustajajo več v slavo; drugi dan se imenuje „pojuterje“, tretji pa „ustavki“), a prijatelji odhajajo šele četrti dan. V Hercegovini sedijo po nekaterih krajih gostje, dokler ima domačin kaj vina v kleti, a ko se donese poslednji pot, doneso tudi mehove, v katerih je bilo vino, prazne in zvite. Ko gosti to vidijo, popije vsak svoje, vzame svojo puško in odide. Tudi največi siromak mora proslaviti svoje krstno ime, makar da proda kako živinče ali kaj drugega iz hiše ter kupi rakije (ako svoje nima) in ostalo, kár je treba. Ponajveč slavé Nikolj dan, Jovanj dan, Jurjev dan, Arangjelov dan itd. in to se ne menja, nego ostaja od kolena do kolena, zato se smatrajo za rojake vsi, ki slave jednega svetca. To je spomin na dan, katerega se je slavil tisti svetnik, ko so se dali njihovi praotci krstiti. Po svetnikih se imenujejo Mratinštaci (Martinšček), Jurjevštaci (Jurjevščeki), Klemenštaci (Klemenščeki) itd. — Žena slavi moževo krstno ime (baš ako ji je mož tudi umrl): „Pomoz' bog i sveti Gjorgje, krstno ime mojega gospodarja!“

Vsi Bulgari okoli Timoka slavijo Nikolj dan in razen velikega kolača, ki se seče, kakor pri Srbih, vsaka Bolgarka umesi po jeden velik somun[1]), v kateri se zapeče cel šaran (karp). Ko pride pop, da prekadi, on somun prepoli na dvoje, pa jedno polovico vzame zase, druga ostane domačinu in ker gleda pop vedno, da vzame ono polovico, v kateri je šaran, zato se damačica pobriga, da se ne pozna, kje je šaran, ampak pop ga mora seči po sreči, ali pa kruh tako izmesi, da je na oni strani, kjer ni šarana, viši, da bi tako popa prevarila, kar se često dogaja in domačica se s tako prevaro ponaša, a tudi pop se jej smeje. „Slava i Vaslava“ se imenuje molitev pri ustajanju v slavo. Vuk ni videl

---

[1]) fini pšenični hleb.

nikjer tiskane te molitve, nego jo znajo (posebno v Bosni in Hercegovini) ljudje na pamet i čitajo jo sami, kadar ustajajo v slavo brez popa in tedaj se po nekoliko besedah reče: „va slavu i čast“. Ona sveča, s katero se ustaja v slavo, se ne gasi z dihom, nego se zalije z vinom ali pa vzame domačin v Grblju koščеk kruha in ž njim svečo ugasi, kruh pa poje. Ko je čas, da se sveča ugasi, ne reče v Grblju nihče: „Ugasi svečo“, nego „obeseli“ ali „učesi svečo“.

V Srbiji „prislavljajo“ nekateri ljudje še kak drugi dan razen krstnega imena in v Črnigori in po vsi priliki tudi v Hercegovini delajo to vsi. Po onih južnih krajih vsak človek slavi svoje krstno ime, kadar pa slavi cerkva krstno ime kake občine, takrat je slavijo vsi: jeden od teh dní se zove v Črni gori „krstno ime“, drugi pa „prislužba“ (prislužbica, poslužbica). Katero je v Črni gori glavno, a katero ne, niso Vuku jednako povedali. Ali verjetno je, da je občinska slava glavna, torej krstno ime prislužba, ali prosto ljudstvo ne ve jih prav razlikovati.

Kadar se kdo iz Hercegovine izseli v dolnje kraje, oni najpreje slavé oboje, a pozneje malo po malo po običaju dolnjezemskemu oni sami ali njihovi potomci jedno opusté po svoji volji zadržavši ono, kar se jim zdi lajše in milejše slaviti. Tako so tudi roditelji Vukovi izselivši se iz Hercegovine v Srbijo najpreje slavili Jurjev dan i Arhangelov dan, t. j. jedno slavili, a drugo prislavljali, pozneje pa so Arhangelovo s časom opustili in Jurjev dan pridržali in Vuk se je v mladih dneh čudil, ko je gledal v ikoni sv. Arhangela, Gjurgjev dan pa se je slavil; zato je prašal očeta in strica, kako je to in zakaj je to, a oni mu drugo niso znali odgovoriti, kakor da so v Hercegovini slavili obadva svetca in da je pokojni ded donesel ono ikono iz Hercegovine in da so najprej Arhangelov dan prislavljali, pozneje, ko se je starejši brat Vukovega očeta oženil z Arhangelovščakinjo, so ga ostavili povsem. V Srbiji nekateri Jurjevščaki prislavljajo Gjurgjić (3./16. nov.) a Nikolštaci mali Nikolj dan (9./22. maja); ali temu prislavljanju ni posebnega vzroka. Prislavljanje se imenuje tudi prisluživanje in posluživanje. —

Krvnina (*krvarina*) V Turški je krv turška 1000 grošev (15 helerjev = 1 groš), a srbska 1001 groš (tako pripovedujejo). Krvnine ne plača samo oni, ki je krv prolil, nego tudi vse selo ali obližna sela, kjer se je krv prolila. Ako se kri prolije v mestu, potem morajo tudi Turki plačati krvnino. Krvnina se ne plača samo, ako človek ubije človeka, nego tudi ako človek umre na potu od mraza, ali pade s konja ter si zlomi vrat, ali pa s česar koli umre,

samo da ga najdejo na potu ali na polju mrtvega (tak človek se ne sme pokopati, nego treba počakati Turke, da mu „činijo", (t. j. ogledajo mrtveca). Turki redko iščejo krvnika nego zahtevajo krvnino, zato krvnik zbeži v drugo nahijo, dokler ljudje ne plačajo krvnine in se malo ne pozabi, potem pa se vrne nazaj in nihče neče nič vedeti razen roda onega, kogar je ubil; z rodom se mora izmiriti, ker bi ga sicer oni ubili.

Ako je bil kak mož ubit, in ako se je ubijalec hotel izogniti krvni osveti, je poslal najprej najmanj 1000 groše v družini ubitega kot mito. Potem se je napotilo k rodbini, ki je za mrtvecem žalovala, nekoliko odličnjakov, pred katerimi je hodilo dvanajst mater z dvanajst malimi nekrščenimi otroki v zibelkah, ki so vse vpile: „Sprejmi mir, kume, za boga in svetega Jovana!" Ako je bil najbliži sorodnik ubitega s tem zadovoljen, je sprejel, ako je bil krščan, krstno, ako je bil Turčin, pa šišano kumstvo Pri izmirjenju sta prijela ubijalec in oškodovanec s prsti kak novec, navadno dinar, in starejšina ga je z nožem preklal na polovico. Potem so napisali miritev v dveh izvodih in obesili na vsak izvod po polovico onega novca. Navadno je potem sledila gostba. Popreje pa je moral ubijalec privezati si ono orožje, s katerim je prelil krv, na hrbet, se priplaziti k oškodovancu na rokah in nogah ter reči: „Evo me brate! Osveti se!" Oni ga je pridignil, poljubil in orožje vzel.

K u k a v i c a. O tem ptiču je mnogo legend. Srbi pripovedujejo, da je kukavica bila žena in imela brata, pa jej je brat umrl in ona je za njim toliko tožila in kukala (kukati iz grškega κωκύω) dokler se ni pretvorila v ptico kukavico. Drugi pravijo, da je bratcu to kukanje presedalo in da jo je on proklel ter se je ona izpremenila v ptico. Drugi zopet pravijo, da se je bog nanjo razsrdil, ker je tako tožila za svojim bratom, katerega je bil on vzel, pa jo pretvoril, da kuka na veke. Zato skoro vsaka Srbkinja, kateri je brat umrl, tudi danas brata oplakuje, čim čuje kukavico, da kuka. — Drugi pripovedujejo, da je kukavica takole nastala: Ko je umrl prvikrat Lazar v Betaniji (Jan. Ev. gl. XI.), sta se zavetovali njegovi sestri Marija in Marta, da bodeta kukali za njim, dokler bodeta živi, ko pa je Krist Lazarja vskrsnil (oživel), je ustvaril to ptico, da bi ostal zavet, in da mora ona sedaj kukati do veka namesto njiju. — Kadar kukavica izide rano in peva po črnih gozdih, pravijo da bode zlo za hajduke; ali ko kukavica kuka po zeleni šumi, tedaj so hajduki veseli: „Listaj gora, kukaj kukavica!/ Naj se dela doba za hajduke!" — Kdor prvi pot čuje kukavico da kuka, mora, ako je pred solnčnim izhodom, trikrat

reči: „Za mojim zlotvorom“ (kukala!). Srbi mislijo, da je kukavico ubiti greh, ali jih v Dubrovniku ubijajo in jedo in pravijo, da so prav ukusno jelo.

Mora. (der Alp, die Trude, asthma nocturnum, ephialtes, incubus (v Spletu vada). — Nekateri ljudje pripovedujejo, da je mora čarovnica, ki se je skesala in se zarekla, da ne bode več ljudij jela, nego jih samo po noči pritiskuje in jim dihanje zaustavlja. Drugi zopet mislijo, da je dekle, ki bode postala čarovnica (veščica), ko se uda. V Črnigori polagajo oni, katere pritiskuje in davi mora (imenujejo jih zduhače ali jedogonje), kadar ležejo spat, pas na pokrivač (kolter). V Grblju imajo celo molitvico, katero mora izmoliti zduhač, predno leže spat ... Pripoveduje se, da je nekega človeka tako morila mora, da naposled ni mogel več zaspati in se mu je dosadilo živeti doma, nego je zajahal konja in pobegel v svet ne vedoč nikod in kam; ali tudi to mu ni pomagalo, ker ga je naskočila mora, kakor je na potu oči zatvoril. Hodéč tako po svetu je prišel na nočišče k nekemu krojaču. Ko je po večerji krojač vzel svoj posel in jel šivati, se mu gost potoži, kako ga tlači mora, „ampak jaz bom legel tu kraj tebe, dokler ti delaš, ne bi li mogel nekoliko zaspati“. Potem se pokrije s kocem in zaspi. Čim je zaspal, koj ga je mora začela pritiskati in v snu je vpil ter se otimal. Ko je krojač to čul, je vzdignil svečo, da vidi kako se gost muči, kar zagleda kako se miče po gunju[1]) velika bela dlaka, kakor zmija, kadar leze. Ko je to krojač videl, je s škarjami, katere je imel v roki, prerezal to dlako in ko se je nehala dlaka premikati, se je takoj gost umiril in je spaval mirno, dokler ni solnce zjutraj zagrelo. Ko se probudi, je Boga zahvalil, da je tako dobro spal in se opravil, ter je šel h konju, da ga vidi in mu da krmo, ali konj je ležal mrtev. Ko mu je krojač pripovedal, da mu je ono dlako na gunju z nožicami presekal, je spoznal mož, da mu je bil konj mora, ki ga je pritiskala in morila. Kdor trpi od more, mora, predno gre spat, postaviti naopako metlo za vrata one sobe, kjer leže spat.

Pleče. Mnogi ljudje v srbskem narodu prorokujejo karkoli iz pleča pečenega brava; čašica (globina) gori na pleču je hiša in ako ni zelo globoka, pravijo, da je polna hiša; one žile od

---

[1]) vrhnja obleka, ki je v Srbiji od črnega sukna z rokavi do niže kolen. Gunji po mestih pa sezajo tudi samo do pasa. V Črnigori se imenuje gunj tudi bjelača, tesna in do kolen sezajoča suknja. V Srbiji se gunj oblači nad vse druge haljine, v Črnigori bjelača (v Brdih gunjina imenovana) nad košuljo in zato so v srbskih gunjevih rokavi mnogo širji in prostranejši.

čašice se imenujejo j u l a r (ular, povod, Halfter) in po tem se gleda, kako so konji domačinovi; oni del gornje kosti, ki je izrasla iz jedne strani pleča, se imenuje s l e m e in čim bolj je podoben sohi (pertica, Gabelhoz), da se da kaj nanj nasloniti, to je trdnejše hišno sleme; izpod čašice na oni strani, kjer je pleče ravno, so včasih male rupice; neke od njih se imenujejo r a k a, druge pa k o l i j e v k a (zibel): ako so te rupice tako nizko od čašice, da se ne dajo doseči s palcem, kadar se poslednji njegov gležen namesti na rob, tedaj raka ali kolevka ni v hiši, nego v rodbini ali v selu. Vse to, kar se je sedaj povedalo, se tiče samo onega, čigar je bravec, t. j. pri komur se je ojagnil in sol lizal, dokler se ni zaklal. Dolnji široki in tenki rob se imenuje p o l j e: ako je polje čisto, kadar se pogleda pleče pred seboj, potem pravijo, da to znači mir, ako je motno, onda je vojska in vešči proroki vedo povedati, katera je krščanska in katera turška in katera bode nadjačala in še druge stvari. — To se najbolj gleda v desnem pleču, zato se koj, ko se izseče, da onemu, katerega smatrajo za najbolj veščega v tem poslu. Meso s takega pleča se ne sme glodati, nego s prsti odčupati. Kadar hoče še kdo drug vanj gledati, se mu ga ne sme dati v roko, nego ga položiti na mizo in odtodi ga drugi vzame v roko. Zdi se, da tako tudi Arnavti gledajo ne samo v pleče, nego tudi v k o b i l i c o od kokoši. (kobilica = prsna kost.) Po tem se lahko razume tudi ono, kar se pravi, ako se koga oddavna ne vidi: „Nima ga ni v pleču".

P o k â j n i c e so ljudje, ki žalijo in naricajo (od todi se imenujejo tudi n a r i k a č e) za mrtvimi. Razen domačih ljudi in obližje rodbine pokojnikove se imenujejo pokajnice tudi njegova daljna rodbina, njegovi prijatelji in znanci, ki prihajajo iz drugih sel ali prvi dan na njegov pogreb ali pa drugi ali tretji dan v hišo njegovo na pokajanje. Ako idejo iz drugih mest moški na pokajanje, tedaj se poredajo eden za drugim s puškami naopako obrnjenimi ter si izbero nekoga, ki nariče in javka na glas; ko se približajo grobu ali hiši pokojnikovi, pritečejo ter zajavkajo vsi brez reda, kakor kdo more. Pri hiši pokojnikovi iznesó haljine in orožje pokojnikovo ter nad njim tožijo. Ko se pokajnice vrnejo z groblja, daje se v hiši pokojnikovi trpeza (miza) za daćo. Tretje jutro idejo pobliže pokajnice na grob, kjer se po plakanju in javkanju zopet je in pije.

To plakanje na glas in naricanje se imenuje tudi tožiti za kom, posebno za mrtvecem, t. j. govoriti „jaoj Božo (ali kakor mu je ime), moje grdne rane; jaoj kdo bode tvojega pustega (t. j. osamljenega) konja jahal?; jaoh jaoh, kdo bo tvoje orožje pasal?

jaoh, kdo bode tvoje haljine nosil" itd. Mati za sinom, a sestra za bratom toži včasih po dve do tri leta; kadar je sama doma, ali ako ide kam na polje, ona nariče in toži, kakor bi pevala. Dostikrat bi iz kamena solza udarila, kako žalostno mati nariče za sinom, ali sestra za bratom. V Kastelih (osem sel med Spletom in Trogirom) za onega, ki umre, najmejo narikačo ter jo pošljejo v hišo, da ga žali i za njim nariče. V Paštrovičih, v Boki in v Črnigori so naricanja v stihovih, kakor pesme. Sedaj je še sramota ženi tožiti za možem, a še veča izprošenemu dekletu za mladeničem, vendar se tudi v pesmih poje, kako so žene tožile za možmi in dekleta za mladeniči.

Narikača (v Kastelih) je žena, kateri se plača, da „nariče" za mrtvecem (zapevalja, tuškinja). Lahko pošljejo različni prijatelji po več takih narikač v hišo in na grob pokojnika. Vsaka pove na početku svojega „naricanja", kdo jo je poslal, pa potem začne hvaliti mrtvega in na zadnje završi s pozdravom vsim mrtvim te hiše od onega, ki jo je poslal. Tuškinja jim pravijo v Boki, zápevalja pa v Sremu.

Vještica (rogulja, kamenica, krstača, coprnica). Veščica se imenuje po národnih pripovedkah žena, ki ima v sebi nekak vražji duh, ki v spanji iz nje izide in se izpremeni v metulja, v kokoš ali v ščurek, pa leta po hišah, grize ljudi in posebno malo deco: ako najde moža, ki spava, ga udari preko leve sise in mu otvori prsa, dokler ne izvadi iz njih srca ter ga pojé, pa se potem prsi zopet zrastejo. Taki vgrizneni ljudje takoj umró, drugi živé delj časa: kolikor je ona časa dosodila, ko je srce jela; umró pa na tak način, kakršen ona določi. Veščice ne jedo belega luka in zato se mnogi o belih in božičnih pokladah (posti pred belo nedeljo in pred božičem) z belim lukom namažejo po prsih in podplatih in izpod pazuhe, ker mislijo, da one jedo ljudi posebno na te dni. Nobeni mladi in lepi ženi ne pravijo, da je veščica, nego samo babam. Kadar se veščica izpove in izdá, onda ne more več jesti ljudij, nego postane zdravnica in daje trave ogrizenim. Kadar veščica leta po noči, se sveti kakor ogenj; najrajše se zbirajo na gumnu. Zato pravijo, da se namaže, kadar hoče poleteti, z neko mastjo pod pazuho in reče: „Ni o trn, ni o grm, nego na pometno gumno". Pripoveduje se, da je neka žena, namazavši se z ono mastjo, mesto „Ni o trn, ni o grm" nehotice rekla „I o trn, i o grm" in se poletevši opraskala o vsakako trnje in grmovje. V Sremu se pripoveduje, da se tamkaj veščice najbolj zbirajo nad selom

Molovino, na nekem orehu; v Hrvatski pa se pripoveduje, da se zbirajo na Kleku blizu Ogulina. V Dalmaciji se pripoveduje, da se zbirajo veščice v Pulji (Apuliji) v Italiji pod orehi. Gumno se zove medeno (med, i, orichalcum) ali srebrno, ali pometno (kjer metejo z metlami) ali vilino gumno. [Vršino kolo je ono, kjer dijaki čitajo posebno knjigo, kadar je njih 12 zvršilo dvanajst šol, jeden od teh pa izgine ne vé se kam. Taki dijaki se družijo s hudičem in vilami in se imenujejo grabancijaši (pokvarjeno iz nekromantijaši, nekromantija = prorokovanje iz mrtvecev).] Ob času hude ure, toče in grmenja vodijo oblake. Najrajše se zbirajo v marcu in prihajajo na gumno na metlah ali na vretenih. Vozijo se čez vodo v jajčjih lupinah, zato mnogi, kadar jedo jajca, razbijajo lupine, da se ne bi mogle v njih voziti veščice. Narod veruje čvrsto, da ne škodujejo veščice tujcu, ampak samo milim in rojakom. Zato pravi pregovor: „Kud će vještica, do u svoj rod“ (= svojta). Pripoveduje se v Sremu, kako je neki mož, videvši, da mu je izletela iz hiše veščica, našel njen lonec, pak se iz njega namazal tudi on in rekši tako, kakor ona, se tudi on v nekaj izpremenil in poletel za njo in doletevši na oreh v Molovini našel mnogo veščic, ko so se častile za zlato mizo in pile iz zlatih čaš. Ko je vse ogledal in mnoge izmed njih spoznal, se je od čuda prekrižal in dejal: „Anate vas mate bilo“ (anatemate vraga in njegovega imena bilo, kletev). V tisti mah so se vse razpršile, vsaka drugam, on pa je pal pod oreh, kakršen je bil preje. Zlata miza in veščice so izginile, njih čaše pa so se izpremenile v parklje kojekakih crkovin. Žena, ki je veščica, leži kakor mrtva, ako iz nje izide duh in ako ji mož okrene glavo, kjer so bile prej noge, se ne bi več probudila. Ako vidijo zvečer kakega metulja, ki leta po hiši, mislijo da je veščica (vešča) in če le morejo, jo vlove in zapalé ob sveči ali ognju ter govoré: „Pridi jutri, da ti dam soli“. Ako pride drugi dan kaka žena in prosi soli, potem se misli, da je ona pri njih sinoč bila. Ako v kakem selu pomré mnogo dece ali odraslih in ko vsi povičejo na kako ženo, da je veščica, jo povežejo in vržejo v vodo ali more potoniti (pravijo namreč da veščica ne potone). Ako žena potone, jo izvlečejo in pusté, ako ne more potoniti, jo ubijejo, ker je veščica. Tako so izpraševali veščice še v dobi Karagjorgjevi v Srbiji. Nekateri na bele poklade preobračajo verige proč od veščic. Nekateri devajo kak rog v oglje, s pepelom pokrito, ker veščice beže posebno od tega smradú.

Nekteri pravijo, da se veščice izpreminjajo v baburače (= krstače, slov. krastače).

Poleg ženskih so tudi moški veščeci. Njihovi duhovi lomijo skale in izkoreninjajo drevesa ter se med seboj boré. Ona stranka, ki zmaga, potegne rodovitnost na svoje ozemlje. Ako umrje kak mož, ki je na sumu veščeca, mu zabijejo trne pod nohte in mu z nožem, ki ima črne korice (platnice) prerežejo kolenske kite, da ne bi mogel svojega groba zapustiti (zovejo se tudi (v)jedogonje, zduhači). Veščica in veščec se izvajata iz korena věd-, vedogonja pa iz korenov věd- in gen-. Sličen v nečem je vedogonji tudi volkodlak

Volkodlak (vukòdlak, vampir) se imenuje v narodnih pripovedkah človek, v katerega 40 dnî po smrti pride nekak vražji duh ter ga oživi (se povampiri). Volkodlak izhaja ponoči iz groba in davi ljudi po hišah in pije njih krv. Pošten človek se ne povampiri, temveč ako je preko mrtveca preletela kaka ptica ali je prešlo kako drugo živinče. Zato čuvajo mrtveca, da preko njega ne prehaja kaj. Volkodlaki se najrajše javljajo pozimi okoli božiča do vnebohoda. Ako začne mnogo ljudij umirati po vasi, začno govoriti, da je volkodlak v grobju in nekateri pravijo celo, da so ga videli s svojim pokrovom na ramenu; potem začno pogajati, kdo se je povampiril. Včasih vzamejo vranega žrebca brez lise in ga odvedo na pokopališče ter ga vodijo preko grobov, v katerih sumnjajo, da bi bil volkodlak; preko groba, v katerem je volkodlak, ne more tak žrebec stopiti. Ako se uverijo, da je volkodlak v grobu, ga izkopljejo in vsi kmetje zbrani z glogovim koljem (samo takega se volkodlak bojí) prebodejo njegovo telo, ako ni razpalo, ampak se nadulo in pordečilo od človeške krvi ter ga vržejo v ogenj. Kadar govoré o volkodlaku v hiši, pravijo: „Na potu mu bodi broč in glogovo trnje.“ Tudi broč (rubia tinctoria) ima namreč trnje. Tudi pravijo, „rdeč, kakor vampir“. Volkodlak prihaja včasih k ženi svoji in ž njo spi, a otrok volkodlakov nima kostî. Ob lakoti ga vidijo okoli mlinov, žitnih shramb in turščnih košev s pokrovom na ramenu. On se prevleče skozi najmanjšo rupico in zato nič ne pomaga zaklepati vrata, kakor tudi ne proti veščicam. Pr. nemški Werwolf, sr. lat. guerulfus.

Slovarček tujih in manj znanih besedi.

Številka znači stran, kjer je beseda iztolmačena.

adži, adžo, hadžija 181.
aferim 168.
aga 129.
Alah 177.
alajbarjak 101.
amanet 237.
amfon 163.
amanetmate 294.
arhijerej, viši duhovnik 282.
baburača 294.
bačija 30.
badnjačica 276.
badnjak 275.
bajalica 217.
bajram 176.
balčak 283.
barjak 7.
baš-beg 28.
batina 8, 223.
bdenje 175.
beba 203.
bedevija 285.
berat, ukaz, s katerim se namešča paša 28.
belec 168.
beleg 188.
blag dan 287.
blažena palica 276.
bog i bratska 174.
božič 276.
božič mali 277.
brojanice 193.
bula 138.
bulju(k)baša, stotnik 280.
burak 190.
buruntija 279.
buzdovan = topuz 193.
ćaba 160.
ćehaja 41.
ćelepoš 278.
ćemer 286.
ćir = kir 58.
čakšire 278.
čalma = saruk = šal 234.
čanek 276.
čarapa 275.
čardak = stražnica 86.
čaršav 276.
čašica 291.
čelenka 280.
čengeli 159.
čes(t)nica (od čast) 276.
četovanje 86.
činiti 290.
čoban 282.
čoha 278.
čorba 222.
čvor 164.
dacija 278.
daća 265.
dahija 27.
desetnik (desečar) 270.
dimiskija 285.
din 122.
dinar 211.
dolama 200.
dreti 174.
duhan 5.
džamija 135, 264.
džeferdar = dolga puška 234, 271.
efendija 169.
fakir 222.
fes 234.
fildiša 225.
fišek 191.
fukara 222.
gječerma 278.

glava = glavar 166.
z glavo = sam 204.
gluha doba noči 195.
goba 146.
gomila prokleta 147, 264.
gospodi 266.
grabancijaš 294.
grabiti se 250.
grad 137.
grivna 225.
guber 275.
gumno, guvno, medeno, pometno, vilino, srebrno 294.
gunj 291.
gunjec 138.
gusle 141.
hadžija 162.
hajduk 185, 277.
handžar 279.
harač 272.
haračlija 272.
harambaša 185, 278.
haramija 284.
hodža 180.
hurija 178.
igumen 243.
ikona = podoba 289.
imam 219
izkapiti 258.
izkopati 233.
iztočnik 179.
jatak 278.
jular (ular) 292.
jedogonja 291.
jutrenje (jutranja molitev) 277.
kadifa 281.
kadija 129.
kajmakan 102
kalpak = kapa 285.
kamen 175.
kamenica 293.
kandžija 175.
kapa 146.
karlica 276.
karvan 149.
katuna 30.
kaurin = kavur 192.
kaurski 223.
kavaz 2, 129
kavaz-baša 129.
kavga 283.
kesedžija 280.
kićenka 278.
kir = ćir 58.
kita 146.
klir = duhovništvo 19.
ključ 209.
kmet 279.
knez 129, 279.
kobilica 292.
kokot 262.
kotur, obroč 278.
kolijevka 292.
koljivo 265.
koporan 278.
košnica 276.
Kraljević Marko 281.
krdžalija 280.
krilo 228.
krilo dobiti 187.
krisovulja (zlata bula) 38.
križ s tremi prsti 147.
kronica 243.
krstača 241, 293.
krs(t)no ime 287.
krstonoše 198.
kršnjak 287.
krvarina, krvnina 289.
ktitor 283.
kubura 234.
kučka 181.
kukati 137, 141.
kukavica 290.
kuku lele 228.
kula 86.
kumiti 175.
leturgija = maša pravoslavna 137, 237.
lopta 137.
luča 186.
ludják 271.
manastir 280.
marama 275.
maslo 175.
maškara 204.
medžet 264.
megdan 284.
mehana 285.
mezar 152.
milojka 276.
mir 170.
miralaj 102.
mirbožati se 276.
miriti 168.
mirobiten 170.
miška = mišica 183.
miždrak 136.
Mletki 207.
Mletčani 212.
moči 163.
momek 137.
mora 291.
more, bre 280.
mošeja 105.
mramor 152.
mrč 5.

mrtva doba noči 195.
mufti, tolmač zakona, vrhovni duhovnik muhamedovski 7.
munar 135.
munara 135.
na glavi 269.
nahija = okraj 6.
narikača 293.
nazuvci 275.
nekrst 137.
niščetnost = ničevost 145.
nizam 104.
nô = nego
nuja = sila 248.
oblegáti 207.
obrača se svet 207.
obraz 151.
oder 225.
odiva 136, 272.
odmetnik 32.
odpremiti 189.
odvet 192.
oka 203, 256.
pandur, sodnijski sluga 279.
para 211.
parec 279.
pašaluk = provincija paše 134.
pazar 210.
pecivo 215.
peča 148.
perčin 229.
perjanik 221.
pleče 291.
podvig 144.
pogibija 285.
pojutrje 288.
pokajnice 292.
poklade bela in božične 293.
polaznik 276.
polažajnik 276.
polje 292.
pomjani 266.
ponjava 275.
popovati 150.
poslužbica 289.
posluživanje 289.
prah = smodnik 232.
pratiti = spremljati 126.
prê 169.
pregača = predpasnik 8.
prekrvnik 230.
pričanik (grah) 280.
pričati 154.
pričešćivati se 286.
priluživanje 289.
princip 210.
priprata 282.
prislavljanje 289.
prislužbica 289.
prisluživanje 289.
prljav 226.
prnjavor 280.
proskura 255.
prota = presbiter 283.
pržibaba 278.
punje 255.
pusti glasi 171.
puška mala 279.
raka 292.
rakija 258.
ramazan 177, 286.
redif 101.
ridžal 191.
robje 150.
rogulja 241, 293.
roguša 241, 293.
rotiti se 254.
rožanstvo 276.
rožina = rog 152.
ruček = kosilo 276.
runo 136.
sablja = junak 236.
samohran 137.
samur 285.
sandžak, zastava, provincija, namestnik 37.
sandžakat 37.
sandžak-beg poglavar provincije 37.
saruk = čalma = šal 184.
serdar 63, 129.
skupiti = zbirati 1.
skut 270.
slava 287.
sleme 292.
služba 287.
smok beli 204.
snaha 175.
snovidenje 249.
sod = sodišče 207.
sofra 276.
sol sijati 173.
somun 288.
spasovati se = rešiti se 277.
stobaša 8.
stočarina 9.
stotnijaš 8.
stas = postava 225.
stolba 208.
stravičen 3.
stublina, stublo 186.
subaša 279.

sunetiti se 222.
svečar 287.
sveti 287.
sveto 287.
svet se obrača 234.
svijeća 46.
svojta 240.
šal 234.
šaran 288.
šarec 221.
šehit 221.
šerbet 171.
šestoper = topuz 193.
šešana 280.
šišano kumstvo 185.
sjačiti 277.
tamjan 251.
tartar 145.
teftiš 279.
tèma 145.
teokratija 34, 84.
toke 200.
topuz 193.
topuzina 193.
trka 231.
trpeza 278.
tuč 278.
tulumina 285.
tuškinja 293.
udati se 224.
uho tursko 270.
ulizica = priliznjenec 28.
uskrs 176.
ustavki 288.
utok = rekurs 8.
vada 291.
varenik 276.
vatralj 275.
vedogonja (jedogonja) 295.
velji = velik 189.
venčati 237.
venec 182.
vera 149.
vero uhvatiti 149.
vešča, veščica 293, 294.
veščec 295.
vezir 27.
vijati 277.
vila 156.
vilajet 27.
vjedogonja 291, 294.
vještac 295.
vještica 293.
vlah 150.
voj 145.
vojvoda 129.
volkodlak 295.
vršino kolo 294.
vukòdlak 295.
vzblutiti se 183.
zagon 231.
zduhač 291, 295.
zaigrati 147.
zalog 146.
zapevalja 293.
zavada = prepir 277.
zavet = obljuba 290.
zebek 102.
zgreb 175.
zublja 162.
žbir 207.
ždral 222.
žrec 163.
žrvenj 181.

Kje je kaj?

	Stran.
I. Kratek zemljepisni pregled Črnegore	1.—13.
II. Kratka zgodovina Črnegore	14.—113.
III. Uvod v Gorski venec	144.—122.
IV. Gorski venec. Prevod in tolmač	123.—295.
Posveta prahu očeta Srbije	125.—128.
Lica (osebe)	129.
1. prizor. Vladika Danilo in Vuk Mićunović	131.—138.
2. prizor. Pogajajo s puškami in tolmačijo znamenja	139.—142.
3. prizor. Glavarji se zbirajo v skupščino .	142.—157.
1. Kolo: Bog se je razljutil na Srbe	142.—147.
4. prizor. Vladika zboruje z glavarji . . .	157.—168.
2. Kolo: Ivan-beg in brat Uroš . .	160.—161.
3. Kolo: Staniša Crnojević	167.—168.
5. prizor. Glavarji se razgovarjajo z glavarji turškimi	168.—186.
4. Kolo: Boj na Vrteljki	185.—186.
6. prizor. Pismo vezirja Selima in odgovor vladičin	187.—195.
5. Kolo: Boj pri Erceg-novem . .	193.—194.
7. prizor. Spavajo in pripovedujejo sanje .	195.—202.
8. prizor. Vojvoda Draško pripoveduje o Benetkah	202.—215.
9. prizor. Kosijo in gatajo iz pleč	215.—224.
10. prizor. Svatje Mustafićevi	224.—227.
11. prizor. Sestra Batrićeva	227.—234.
12. prizor. Pop Mićo. Veščice	235.—242.
13. prizor. Igumen Štefan govori glavarjem .	243.—252.
14. prizor. Pripovedujejo sanje in prisezajo, da se pobijejo s Turki	252.—255.

15. prizor. Veselje v hiši vladičini na badnji dan . . . . 256.—261.
16. prizor. Na božič prihajajo glasovi o pokolju turškem . . . . 261.—267.
6. Kolo: Boj na cetinjskem polju . 264.—265.
17. prizor. Na novo leto prihajajo drugi glasovi o pokolju turškem . . . . . . 267.—274.
V. Obširnejše opazke iz Vukovega rečnika in življenjepis Kraljevića Marka . . . 275.—295.
VI. Tolmač tujih in manj znanih besed . . . . 297.—300.



